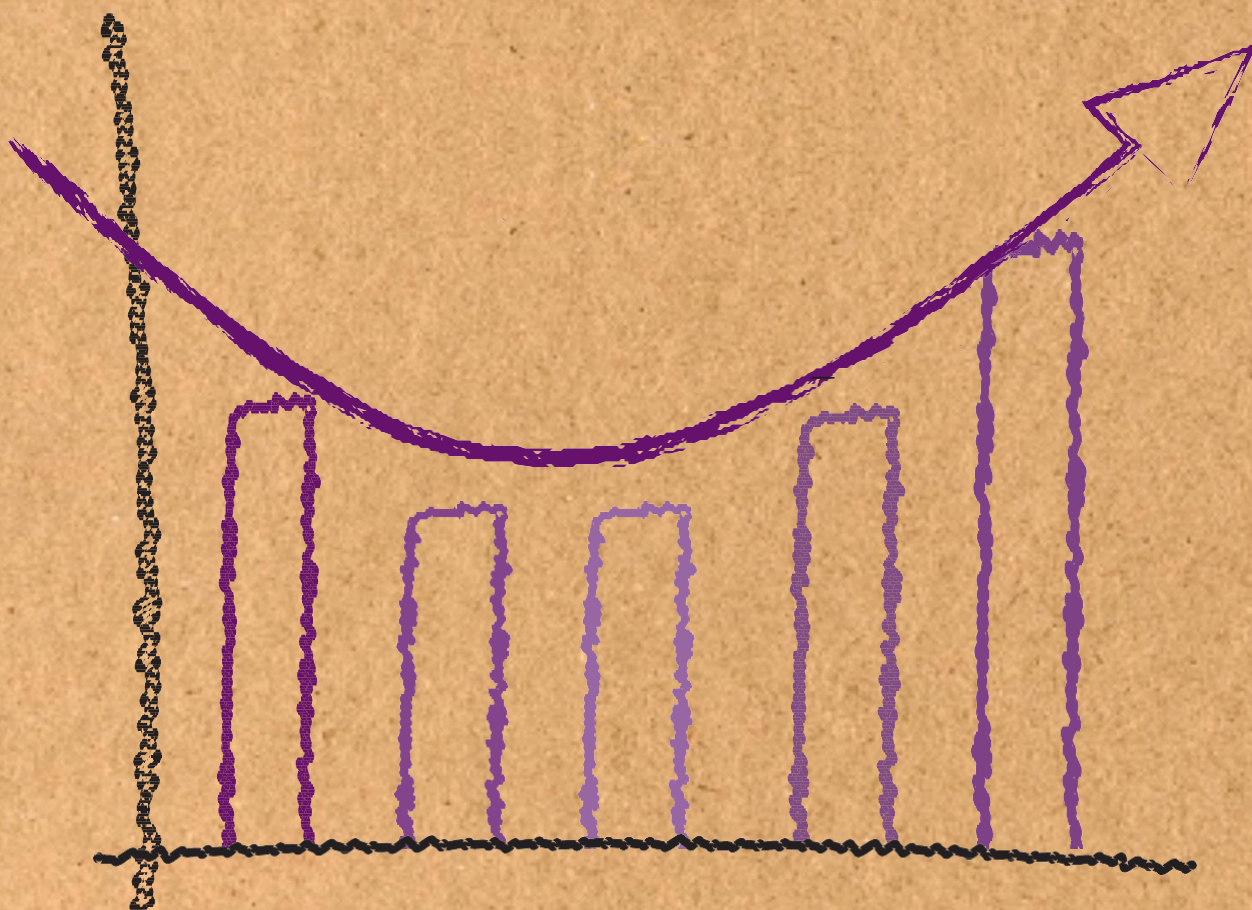

Gde je novac za ženska prava?

Trendovi finansiranja na Zapadnom Balkanu

Uz podršku:

© Fondacija *Kvinna till Kvinna*, 2020.

Sva prava zadržana. Publikacija se sme umnožavati i preuzimati, pod uslovom da je naveden izvor.

Autorke: Nikol Farnsvort, Nerina Guri, Donjeta Morina i Taja Konen ispred Ženske mreže Kosova

Ova publikacija je realizovana uz finansijsku podršku fondacije *Kvinna till Kvinna*. Sadržaj publikacije je isključivo odgovornost autorki i ne odražava nužno stavove fondacije *Kvinna till Kvinna* i Vlade Švedske.

Dizajn: Mreža žena Kosova i *Night Design*

Štampa: *Night Design*, Priština, Kosovo, u skladu sa ekološkim standardima.

Gde je novac za ženska prava?

Trendovi finansiranja na Zapadnom Balkanu

ZAHVALNICA

U istraživanju i na pisanju izveštaja sarađivalo je osam organizacija za ženska prava, i to: Albanska mreža za osnaživanje žena (AWEN), Autonomni ženski centar (Srbija), Centar za ženska prava (Crna Gora), Centar ženskih prava (Bosna i Hercegovina), Mreža žena Kosova, Nacionalna mreža za suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Severna Makedonija), Pešcanik (Srbija) i Prava za sve (Bosna i Hercegovina).

Partnerske organizacije uvidele su potrebu za ovim istraživanjem u toku svog rada i strateškog sastanka s drugim organizacijama za ženska prava održanog 2018. godine. Nakon toga su od fondacije *Kvinna till Kvinna* dobile finansijsku podršku za sprovođenje istraživanja. Svaka organizacija je, takođe, dala značajan nenovčani doprinos istraživanju u vidu uloženog vremena i truda. Na istraživanju su radile:

U Albaniji: Ines Leskaj, Danjela Škala i Eneda Cenko

U Bosni i Hercegovini: Maida Omerćehajić, Selma Badžić, Edina Sejmenović i Tea Pripoljac

Na Kosovu (kao i na regionalnom nivou): Nikol Farnsvort, Nerina Guri, Donjeta Morina, Taja Konen, Angelika Arutjunova, Liridona Sijarina, Besarta Breznica, Leonora Aljiu, Ćendresa Teršani, Donjeta Arifi, Valmira Rašiti, Etleva Malušaj, Sara Nikol Beksli i Adelina Beriša

U Crnoj Gori: Maja Raičević i Marija Glomazić

U Severnoj Makedoniji: Elena Dimuševska, Monika Cekalovik i Ana Pejovska

U Srbiji: Marina Ileš, Aleksandra Nestorov, Jovana Markulić, Snežana Jakovljević, Tina Ćirić i Milkana Pavlović

Istraživački tim se zahvaljuje sedamdeset i jednom donatoru i dvesta četrdeset i jednoj organizaciji za ženska prava na dragocenom vremenu koje su uložili i na taj način omogućili sprovođenje ovog istraživanja.

Autorke izražavaju zahvalnost na eksternoj reviziji Brigiti Jakši, dr Elizabet Klacer, dr Elizabet Viljagomez, Đuliji Paskvineli, Moniki Erver, Tenzin Docker i Udruženju za ženska prava u razvoju na konstruktivnim povratnim informacijama, kao i svim učesnicama u istraživanju koje su proveravale različite delove izveštaja. Autorke se zahvaljuju čitavom timu Mreže žena Kosova na konstantnoj pomoći tokom čitavog procesa, a naročito Igbale Rogovi na ohrabivanju i vođstvu, Loren Hani na lekturi i korekturi i Donjeti Beriši na pomoći oko dizajna i preloma. Veliko hvala fondaciji *Kvinna till Kvinna* na ukazanom poverenju, strpljenju, savetima i podršci.

SADRŽAJ

SKRAĆENICE	2
REČNIK POJMOVA.....	4
KRATAK PREGLED.....	7
GLAVNI NALAZI.....	9
OSNOVNE PREPORUKE	10
UVOD.....	13
Obaveze finansiranja rodne ravnopravnosti i ŽOCD.....	14
Zašto je sprovedeno ovo istraživanje?.....	16
Metodologija	18
O izveštaju.....	21
KONTEKST	22
Globalni trendovi finansiranja	22
Politički kontekst: Nesigurnosti i sužavanje prostora	25
Uticaj nacionalnih zakona na pristup fondovima	27
Zaključak: Kontekst	34
KO FINANSIRA ŽENSKA PRAVA?	35
Donatori aktivni na ZB	35
Međunarodne NVO	61
Preferencije ŽOCD u pogledu donatora	76
Zaključak: Zašto je važno donirati za ženska prava na ZB?.....	80
TRENDOVI FINANSIRANJA	81
Opšti trendovi finansiranja ŽOCD.....	81
Finansirane tematske oblasti ili sektori	88
Sredstva za određene ciljne grupe	98
Iznos sredstava	101
Vremenski okvir finansijske podrške	102
Pristupi i problemi u vezi sa finansiranjem.....	104
Finansijska podrška planirana za ZB u budućnosti.....	108
Zaključak: Trendovi finansiranja	109
ZAŠTO JE VAŽNO PODRŽAVATI ŽOCD?	111
Podržavanje napora u uspostavljanju demokratije i poštovanju ljudskih prava	111
ŽOCD se bore protiv ukorenjenih oblika neravnopravnosti i nepravde	112
ŽOCD pružaju usluge.....	113
ŽOCD donose promene.....	114
Stavovi donatora o relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, održivosti i uticaju ŽOCD	125
Delikatni balans: finansiranje ŽOCD, MNVO i multilateralne organizacije.....	128
Zaključak: zašto je važno podržavati ŽOCD?.....	132
PREPORUKE	133
Za ŽOCD.....	133
Za donatore	133
Za EU	135
Za vlade	137
Za koordinaciju	137
LITERATURA.....	139
ANEKSI	147
Aneks br. 1. Deskriptivna statistika uzorka i ostali podaci	147
Aneks br. 2. Učesnice i učesnici u istraživanju	149
Aneks br. 3. Detaljan opis metodologije	155
Aneks br. 4. Donatori od kojih su ŽOCD dobile sredstva	161

SKRAĆENICE

ADA	Austrijska agencija za razvoj
AWEN	Albanska mreža za osnaživanje žena
AWID	Udruženje za ženska prava u razvoju
AŽC	Autonomni ženski centar
BiH	Bosna i Hercegovina
CEDAW	Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena
CIR	Zajednička uredba Evropskog parlamenta i Evropskog saveta za sprovođenje instrumenata za finansiranje spoljnih aktivnosti
DAC	Odbor za razvojnu pomoć
EIDHR	Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava
EK	Evropska komisija
EP	Evropski parlament
ESKP	Ekonomska, socijalna i kulturna prava
EU	Evropska unija
EUD	Delegacija Evropske unije
EUO	Kancelarija Evropske unije
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FEMM	Odbor za ženska prava i rodnu ravnopravnost pri Evropskom parlamentu
FIGAP	Finansijski mehanizam za sprovođenje Gender akcionog plana u Bosni i Hercegovini
FOSM	Fondacija za otvoreno društvo – Severna Makedonija
GAP	Akcioni plan za uspostavljanje rodne ravnopravnosti
GIZ	Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju
GONGO	Vladine nevladine organizacije
IAMANEH	Međunarodno udruženje za zdravlje majki i novorođenčadi
ICT	Informaciono-komunikacione tehnologije
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć
KFOS	Fondacija za otvoreno društvo – Kosovo
KŽF	Kosovski ženski fond
LGBTQIA+	Lezbejke, gejevi, biseksualne, trans, kvir, interseksualne i aseksualne osobe
MFF	Višegodišnji finansijski okvir EU
MNVO	Međunarodna nevladina organizacija
MoS	Memorandum o saglasnosti
MŽK	Mreža žena Kosova
N/A	Nema odgovora ili podataka
NVO	Nevladina organizacija
OCD	Organizacije civilnog društva
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PDV	Porez na dodatu vrednost
PRAG	Praktični vodič kroz procedure ugovaranja za spoljne aktivnosti Evropske komisije
RŽF	Rekonstrukcija Ženski fond
SAD	Šjedinjene Američke Države
SDC	Švajcarska agencija za razvoj i saradnju
Sida	Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju

SPSS	Program za statističku obradu podataka iz oblasti društvenih nauka
SWD	Radni dokument osoblja Komisije
UN OHCHR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNFPA	Populacioni fond Ujedinjenih nacija
UNICEF	Dečji fond Ujedinjenih nacija
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
UNODC	Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala
UNOPS	Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge
UNSCR	Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija
USAID	Agencija SAD za međunarodni razvoj
VB	Velika Britanija
ZB	Zapadni Balkan
ZČ	Zemlja članica EU
ŽOCD	Ženska organizacija civilnog društva

REČNIK POJMOVA

U Rečniku su objašnjeni glavni pojmovi korišćeni u ovoj publikaciji.

Bilateralne organizacije: Ovim pojmom u širem smislu obuhvaćene su neprofitne organizacije i vladine agencije koje sredstva dobijena od svoje države koriste u drugim državama. Primeri bilateralnih donatora su Agencija Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj, Austrijska agencija za razvoj i ambasade. U ovom dokumentu pod ovim pojmom podrazumevaju se samo donatori povezani s državom, ne i međunarodne neprofitne organizacije, koje su podvedene pod kategoriju međunarodnih nevladinih organizacija (MNVO).

Osnovna podrška: Odnosi se na neograničenu, fleksibilnu finansijsku podršku koju organizacije mogu da koriste prema potrebi, u skladu sa svojom misijom i vizijom. Mogu je koristiti za pokrivanje administrativnih troškova, infrastrukturu, programe, svakodnevne aktivnosti ili neophodno osoblje.

Direktno dodeljivanje: Evropska komisija koristi ovaj termin za sredstva koja se dodeljuju bez javnog poziva za dostavljanje predloga projekata ili konkursa.¹

Feministički: Ovaj pojam se odnosi na napore koji podrazumevaju podržavanje feminizma. Iako smo svesni bogatstva ove reči, odnosno raznolikih definicija i tumačenja feminizma, u ovoj publikaciji se ovaj pojam koristi da označi različite postupke i aktivnosti koji za cilj imaju postizanje ravnopravnosti i jednakosti svih rodova u društvenoj, političkoj, ekonomskoj i privatnoj sferi.

Donatori: Ovim pojmom su u ovom dokumentu obuhvaćeni svi fizički i privatni subjekti koji dodeljuju sredstva, kao što su pojedinci (npr. članice/članovi određene organizacije ili pripadnici/-e opšte javnosti, putem, na primer, prikupljanja sredstava od zajednice), vlada, verske grupe, korporacije, fondacije, ženski fondovi, bilateralne organizacije, multilateralne organizacije i MNVO.

Sredstva: Pod ovim podrazumevamo sve oblike finansijske podrške koju mogu dobiti ŽOCD, poput grantova, ugovora, individualnih donacija i dr.

MNVO: Međunarodne nevladine organizacije su organizacije koje deluju u više država. Primeri su *Save the Children* i *Olof Palme*. U ovom izveštaju ovaj pojam ne obuhvata multilateralne organizacije, poput agencija Ujedinjenih nacija.

Lokalne organizacije: U ovom dokumentu se ovaj pojam uglavnom odnosi na organizacije čije je SEDIŠTE u određenoj zemlji Zapadnog Balkana, ali koje mogu delovati na bilo kom geografskom nivou (seoskom, gradskom, opštinskom, kantonskom, regionalnom, nacionalnom i/ili međunarodnom). Termin „lokalni“ koristi se da bi se naznačila razlika u odnosu na pojam „međunarodni“, koji se, recimo, odnosi na MNVO. Time što je neka organizacija označena kao „lokalna“ ne znači da ona deluje SAMO u zemlji u kojoj joj je sedište. Neke od organizacija koje su učestvovalе u ovom istraživanju mogu se, zapravo, okarakterisati kao MNVO, budući da im je delovanje prekogranično. U slučaju organizacija koje rade samo

¹ Evropska komisija, [Practical Guide](#), 15. jul 2019.

na lokalnom nivou unutar jedne države, u određenom selu ili gradu, autorke dokumenta su se postarale da se iz konteksta vidi jasna razlika.

Multilateralne organizacije: Ovaj pojam se odnosi na međunarodne organizacije koje čine tri ili više država koje zajedno rade na zajedničkom cilju.² Primeri multilateralnih organizacija su Ujedinjene nacije i Evropska unija.

Pokret: Iako smo svesni da nisu nužno jedno te isto, u ovom istraživanju se i ženski pokret i feministički pokret koriste da označe kontinuirani niz združenih napora većeg broja, obično raznolikih aktera, konkretno aktivistkinja, aktivista i organizacija za ženska prava, čiji je zajednički (feministički) cilj postizanje ravnopravnosti i jednakosti svih rodova u društvenoj, političkoj, ekonomskoj i privatnoj sferi.

Normativno finansiranje: Pod ovim pojmom podrazumevamo sredstva koja obezbeđuje centralni, kantonski, lokalni ili neki drugi nivo vlasti. Odnosi se na posebne programe za pokrivanje troškova predviđene zakonom, kao što je stalna budžetska stavka za usluge od javnog interesa. Samim tim, sredstva ne podležu godišnjoj odluci vlade. Na primer, pružalac usluga može da konkuriše za normativne jedinične troškove po primaocu određene usluge, pod uslovom da dokaže da je usluga zaista iskorišćena. Pružena usluga može biti finansirana na osnovu jedinične cene, kao što je standardno pokrivanje troškova „po krevetu“ u skloništu. Takve politike, međutim, moraju uzeti u obzir činjenicu da skloništa moraju ostati otvorena i da ne mogu biti zatvorena ukoliko određene osobe ne traže njihove usluge.

Sužavanje prostora: Ovaj termin se odnosi na ograničenja slobode govora, slobode udruživanja i slobode okupljanja koja sprovode državni i nedržavni akteri.³ To podrazumeva situacije u kojima se rad ŽOCD sve više kriminalizuje ili birokratizuje. Može se, takođe, odnositi na kontekste koji podstiču napade na braniteljke i branitelje ženskih ljudskih prava.

Žene: Istraživački tim i autorke uvek su imali na umu da žene nisu homogena grupa, već heterogena. Identitet i položaj svake žene, kao i mogućnosti koje joj se u životu pružaju, oblikuju brojni faktori koji utiču jedni na druge i ponekad su međusobno povezani.⁴ To podrazumeva njene fizičke sposobnosti, starost, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju i klasnu pripadnost. Od značaja je i uticaj postojećih diskriminatornih struktura vlasti, koje ne pružaju svim ženama iste mogućnosti. U istraživanju smo nastojali da koristimo intersekcionalnu perspektivu, odnosno da ispitamo i analiziramo kakav pristup sredstvima imaju različite grupe žena i raznolike žene kojima ta sredstva služe.

Ženski fondovi: Ovaj pojam se u ovom istraživanju odnosi na tela čija je osnovna svrha obezbeđivanje sredstava organizacijama koje rade na unapređenju ženskih prava, naročito, ali ne isključivo, na organizacije koje predvode žene. Ženski fondovi se od drugih fondacija razlikuju po tome što su eksplicitno usredsređeni na finansiranje napora čiji je cilj unapređenje ženskih prava. U ovoj publikaciji ženski fondovi su analizirani u odeljku posvećenom fondacijama. Osim toga, s obzirom na to da fokus ovog izveštaja i nalazi ranijih istraživanja ukazuju na to da su se ženski fondovi posebno pokazali kao dobri u zbrinjavanju (često

² Borgen Project, „[What is a Multilateral Organization?](#)“, na veb-sajtu *Borgen Project*-a, pristupljeno 18. maja 2020.

³ Definicija preuzeta iz publikacije: Vasholm, K., [Gušenje pokreta: smanjivanje prostora za ženska prava](#), Fondacija *Kvinna till Kvinna*, 2018.

⁴ Ova je definicija zasnovana na tome kako Fondacija *Kvinna till Kvinna* opisuje kategoriju „žene“.

jedinstvenih) potreba organizacija za ženska prava,⁵ takvi fondovi su ovde obrađeni i zasebno, kao jedinstveni tip donatora.

Ženske organizacije civilnog društva (ŽOCD): U ovoj publikaciji su ovim pojmom obuhvaćene grupe koje rade na unapređenju ženskih prava, kako formalne i registrovane, tako i neformalne i neregistrovane grupe. U dokumentu su organizacije civilnog društva koje se bore za ženska prava označene skraćenicom ŽOCD.

⁵ Udruženje za ženska prava u razvoju (AWID), *Watering the Leaves, Starving the Roots: The Status of Financing for Women's Rights Organizing and Gender Equality*, str. 90, 2013.

KRATAK PREGLED

Borbu protiv široko rasprostranjene rodne neravnopravnosti u zemljama Zapadnog Balkana (ZB) predvode organizacije za ženska prava (u daljem tekstu „ŽOCD“). Time što pokreću promene, javno zagovaraju, pružaju usluge, sprovode istraživanja, drže predavanja i daju ekspertizu značajno su doprinele brojnim društvenim, političkim, zakonodavnim, ekonomskim i individualnim promenama u svojim zemljama, ali i van njih. ŽOCD su u dobroj poziciji da nastave borbu protiv ukorenjenih oblika rodne neravnopravnosti na ZB i šire. Da bi to radile, potreban im je novac. U ovom izveštaju analizirana su sredstva dostupna za njihov rad.

Evropska komisija (EK), Evropska spoljnopolitička služba i zemlje članice (ZČ) Evropske unije (EU) obavezale su se da će kroz svoje spoljno delovanje raditi na unapređenju rodne ravnopravnosti oslanjajući se, između ostalog, na drugi Akcioni plan EU za uspostavljanje rodne ravnopravnosti („GAP II“). EU je u dobroj poziciji da poboljša stanje rodne ravnopravnosti u zemljama ZB, koje su se obavezale da će pratiti političku agendu EU, a kojima EU daje značajna finansijska sredstva. Postoji još nekoliko donatora koji su se obavezali da kroz eksterno finansiranje podržavaju unapređenje rodne ravnopravnosti.

Uprkos pomenutim obavezama, **dostupno je vrlo malo podataka o tome koliko se sredstava zaista ulaže u rodnu ravnopravnost, ženska prava i ŽOCD**. Ti podaci su bitni za procenu implementacije GAP-a II i izradu novog Višegodišnjeg finansijskog okvira EU (MFF), Instrumenta za pretpristupnu pomoć III (IPA III) i GAP-a III. Oni takođe mogu zemljama članicama EU i drugim donatorima pružiti uvid u to kakve su potrebe za finansiranjem napora da se unapredi rodna ravnopravnost na ZB.

Cilj istraživanja bio je da se prikupe informacije o finansijskim trendovima u vezi sa rodnom ravnopravnošću i podršci ŽOCD na ZB u periodu od 2014. do polovine 2019. godine, kao i da se stekne bolji uvid u to kakve su potrebe ŽOCD kada je reč o finansijskim sredstvima. Sprovedeno je 2019. godine u svih šest zemalja ZB korišćenjem kombinovane metodologije, koja je obuhvatala pregled postojeće literature, zahteve za pribavljanje podataka i razgovore sa **71 donatorom** i **241 ŽOCD**. Istraživanje je pokazalo da donatorima često **nedostaju sistemi za praćenje utrošenih sredstava** namenjenih ženama i devojčicama, ženskim pravima, rodnoj ravnopravnosti i ŽOCD. Proklamovano integrisanje rodne perspektive u javne politike, ali bez rodno odgovornog budžetiranja, ometalo je precizno praćenje takvih troškova, pa su nalazi, uz izuzetak nekoliko studija slučaja o određenim donatorima, prevashodno zasnovani na prijavljenim prihodima ŽOCD.

Analiza konteksta u kojem rade ŽOCD otkriva da nacionalizam, populizam, konzervativizam i pokret protiv rodne ravnopravnosti (*anti-gender movement*) koji ih prati, doprinose **sužavanju prostora** za delovanje aktivistkinja i aktivista za ženska prava i ŽOCD. U zemljama ZB **nema sveobuhvatnog regulatornog okruženja** koje bi ŽOCD olakšalo dobijanje sredstava od individualnih lica i kompanija; pojedinačne donacije i dalje su veoma retke. Iako postoje određeni, **nasumični državni programi grantova**, država još nije uspostavila održivo finansiranje ŽOCD. Ne postoji, na primer, odgovarajuće, kontinuirano normativno finansiranje socijalnih usluga od javnog interesa koje pružaju stručne ŽOCD, kao što su skloništa za osobe koje su (bile) izložene nasilju, niti ima dovoljno rasprava o tome kako država može da uspostavi takav oblik finansiranja zaobilazeći korupciju, nepotizam i politizaciju i na taj način omogući ŽOCD da ostanu nezavisne kada je reč o nadziranju poštovanja ljudskih prava. S obzirom na takav političko-finansijski kontekst, nije iznenađenje što se ŽOCD i dalje uglavnom oslanjaju na inostrane fondove.

Uopšteno, **u razdoblju od 2014. do 2016. godine primetno je smanjenje sredstava dodeljenih ŽOCD na ZB**, ali je posle došlo do povećanja. **Prosečan godišnji prihod**

ŽOCD u periodu od 2014. do 2018. godine **iznosio je 55.773 evra**. Ovo je, međutim, iskrivljena slika, budući da je tu uračunato osam organizacija čiji je godišnji prihod bio veći od 500.000 evra. **Medijalna vrednost prihoda** bila je samo **6.000 evra**. Većina ŽOCD imala je razdoblja kada **nije raspolagala s dovoljno sredstava (82%), a 35% nije ostvarilo planirani budžet 2018. godine**. Manje od polovine intervjuisanih ŽOCD imalo je rezervni plan za slučaj da ostanu bez finansijske podrške. Usled nedostatka sredstava ŽOCD morale su da odlažu isplate, ne isplaćuju zarade osoblju i odustaju od programskih aktivnosti, a neke su čak morale da budu zatvorene.

Donatorsko okruženje na ZB i dalje je **fragmentisano**, uz mnoštvo aktivnih donatora i uglavnom lošu koordinisanost. Većina sredstava koja su ŽOCD primile u periodu od 2014. do polovine 2019. godine **poticalo je od multilateralnih (>21%) i bilateralnih organizacija (>24%)**, a uglavnom su bila raspodeljena preko drugih multilateralnih organizacija, ženskih fondova i drugih organizacija. Značajna sredstva su ŽOCD takođe dodelili ženski fondovi (11%) i MNVO (8%), dok su država (5%), fondacije koje nisu ženski fondovi (5%) i lokalne NVO (1%) pružile neuporedivo manju finansijsku podršku. **Prosečni iznos granta ili ugovora iznosio je 32.786 evra**, s tim što se on znatno razlikovao od organizacije do organizacije. Donacije od pojedinaca i članstva ŽOCD činile su manje od 0,3% njihovih sredstava, a od profitnog sektora manje od 0,2%. Donatori uglavnom nemaju jasne planove za budućnost. Osim ženskih fondova, mali broj donatora je izdvojio sredstva za rodnu ravnopravnost i/ili ŽOCD.

Kada je reč o tematskim oblastima, **najviše sredstava dobijeno je za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja** i ona čine bar 27% prijavljenih sredstava ŽOCD, a potom slede ljudska prava (14%), opšta podrška organizaciji (5%), ekonomsko osnaživanje (5%), mir, bezbednost i pomirenje (5%), potrebe osoba koje su pretrpele seksualno nasilje (4%), demokratija i upravljanje (3%), dečja prava (3%) i zdravlje (3%), dok je za druge oblasti izdvojeno manje sredstava. Po svemu sudeći, **nijedna oblast nije dobila dovoljno sredstava**. Oblasti za koje su ŽOCD utvrdile da nema dovoljno sredstava su sledeće: ekonomsko osnaživanje žena, rodno zasnovano nasilje, žensko liderstvo, osnaživanje i političko učešće, pristup obrazovanju, zdravlje, prava osoba s invaliditetom, mirovni naponi, rad i radna prava, trgovina ljudima, umetnost, prava na zemlju, imovinu i stanovanje, demokratija i upravljanje, humanitarni i rad u vanrednim okolnostima, migracije, ekološka prava i pravda, prava lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans, kvir, interseksualnih, aseksualnih i osoba s drugim identitetima (LGBTQIA+), informaciono-komunikacione tehnologije (ICT), seksualna prava i zdravlje i žene u medijima. ŽOCD su kao **ključnim strategijama** najčešće davale prioritet **javnom zastupanju i pružanju usluga**, naročito osobama koje su pretrpele nasilje. Nedostajala su im sredstva za obezbeđivanje usluga, javno zastupanje, istraživanja, pravne usluge i psihoterapiju.

Vrlo je malo indicija o tome koji modaliteti finansiranja su najbolji za pružanje podrške ŽOCD. „**Koktel modaliteta**“, koji se sastoji od osnovne podrške, projektnih grantova i podgrantova za manje ŽOCD, možda na najbolji način može zadovoljiti potrebe raznolikih ŽOCD, dok **višegodišnje finansiranje i osnovna podrška mogu doprineti strateškim dugoročnijim aktivnostima**, fleksibilnosti uprkos nepovoljnim političkim okolnostima, povećanju kapaciteta, održivosti organizacija i ostvarivanju pozitivnih promena koje zahtevaju dugotrajnu angažovanost. Korišćenje ugovora umesto grantova može dovesti do instrumentalizacije ŽOCD, u skladu sa donatorovim interesima, kao i do toga da se organizacije međusobno nadmeću za sredstva umesto da sarađuju sa ciljem postizanja društvenih promena. Striktna ograničenja donatora u vezi sa troškovima namenjenim ljudskim resursima mogu umanjiti efektivnost, razvoj kapaciteta i efikasnost ŽOCD. ŽOCD su imale poteškoća da obezbede obavezno učešće, budući da donatori retko pružaju takvu vrstu podrške, a retko koja organizacija ima dovoljno vlastitih sredstava koja može odvojiti za ovu namenu.

Postoji nekoliko razloga zašto treba finansirati ŽOCD. U današnjem političkom kontekstu ŽOCD su u prvim redovima među onima koji zahtevaju adekvatno upravljanje i unapređenje ljudskih prava. Rodna neravnopravnost je i dalje široko rasprostranjena na ZB,

a ŽOCD imaju dovoljno znanja i iskustva da se bave ovim problemom, putem, između ostalog, istraživanja zasnovanih na dokazima, javnog zastupanja, predlaganja politika, praćenja rada vlade i obezbeđivanja usluga od javnog interesa. Postoje dokazi koji govore o tome da su ŽOCD doprinele ostvarenju većeg broja društvenih promena, što znači da **finansiranje ŽOCD podrazumeva investiranje u promenu društva**. Postoje, takođe, dokazi o relevantnosti i efikasnosti ŽOCD. Iako su delotvorne i značajno doprinose promenama u društvu, politička situacija, kontraudar patrijarhata, neadekvatan pristup resursima i sagorevanje aktivistkinja i aktivista mogu ugroziti njihovu efektivnost, uticajnost i održivost na duže staze.

GLAVNI NALAZI

- 9% intervjuisanih ŽOCD nikad nije primilo nikakva sredstva (22); radile su volonterski.
- Prosečni godišnji prihod iznosio je 55.773 evra, dok je medijalna vrednost godišnjeg prihoda iznosila 6.000 evra.
- Prosečni godišnji prihod seoskih ŽOCD i onih koje pomažu ženama s različitim sposobnostima bio je skoro sedam puta manji od prihoda drugih ŽOCD.
- 46% ŽOCD nikada nije imalo višegodišnje finansiranje, a 2018. godine samo je jedna trećina imala višegodišnje finansiranje.
- Većina ŽOCD (82%) prošla je kroz razdoblja u kojima nije imala dovoljno sredstava, a 35% nije ostvarilo planirani budžet 2018. godine.
- 28% je posle 2014. godine izgubilo podršku donatora koji ih je pre toga duže vreme finansirao.
- Usled nedostatka sredstava ŽOCD morale su da odlažu isplate, ne isplaćuju zarade osoblju, odustaju od programskih aktivnosti ili da se zatvore.
- 31% je bilo u opasnosti da bude zatvoreno zbog nedostatka sredstava.
- Sistemi donatora za upravljanje podacima uglavnom ne sadrže varijable za precizno izračunavanje sredstava utrošenih na rodnu ravnopravnost, ženska prava i ŽOCD.
- Napori na uvođenju rodne perspektive u javne politike često zamagljuju pravu sliku o utrošenim sredstvima.
- Od 240 akcionih dokumenata EU za IPA II za ZB, 56% nije bilo ocenjeno na osnovu rodno marker, pa rodni marker ne pruža tačne informacije o finansiranju napora za postizanje rodne ravnopravnosti na ZB. Korektivno ocenjivanje pokazalo je da je samo 3,7% akcionih dokumenata imalo rodni marker 1 ili 2. Valja napomenuti da je cilj GAP-a II za 2020. godinu 85%.
- Većina prijavljenih sredstava koja su ŽOCD primile poticala je od multilateralne (>21%) i bilateralne organizacije (>24%), a ta sredstva su često bila distribuirana preko drugih multilateralne organizacije, ženskih fondova i organizacija.
- Značajna sredstva obezbedili su i ženski fondovi (11%) i MNVO (8%).
- Vlade (5%), fondacije (5%) i lokalne organizacije (1%) pružile su neuporedivo manju podršku. Sredstva namenjena rodnoj ravnopravnosti i ŽOCD čine veoma mali deo državnih sredstava dodeljenih civilnom društvu na ZB.
- Zemlje ZB nisu još uspostavile održivo finansiranje civilnog društva, pa ni za usluge od javnog interesa koje pružaju ŽOCD s dugogodišnjim iskustvom, kao što su skloništa za osobe koje su pretrpele nasilje.
- Postoji zabrinutost u vezi sa korupcijom i nepotizmom u državnim organima i institucijama kada je reč o raspodeli sredstava civilnom društvu, kao i u vezi sa obezbeđivanjem autonomije ŽOCD i očuvanjem njihove pozicije da sprovedu javno zastupanje u slučaju kada dobiju sredstva od države.
- Donatori uglavnom nemaju jasne planove za finansiranje u budućnosti.

- Individualne donacije i članarine obezbedile su manje od 0,3% sredstava ŽOCD, a profitni sektor manje od 0,2%.
- Najviše sredstava dobijeno je za rešavanje problema rodno zasnovanog nasilja (27%), ali i ova i nekoliko drugih oblasti i dalje nisu adekvatno finansirane.
- 29% ŽOCD smatralo je da raspoloživi izvori finansiranja nisu uzimali u obzir njihove prioritete.
- Postoji vrlo malo indicija o tome koji modalitet finansiranja je najbolji za pružanje podrške ŽOCD.
- „Koktel modaliteta“, koji obuhvata osnovnu podršku, projektne grantove i podgrantove za manje ŽOCD, možda može doprineti zadovoljenju potreba raznolikih ŽOCD.
- Višegodišnje finansiranje i osnovna podrška mogu doprineti strateškim dugoročnijim aktivnostima, fleksibilnosti uprkos nepovoljnim političkim okolnostima, povećanju kapaciteta, održivosti organizacija i ostvarivanju pozitivnih promena koje zahtevaju dugoročnu angažovanost.
- Postoje objektivno proverljivi dokazi o relevantnosti, efikasnosti, efektivnosti i uticaju ŽOCD i održivosti nekoliko aspekata njihovog rada.

OSNOVNE PREPORUKE

Za ŽOCD

- **Deliti moć. Deliti sredstva.** Aktivno podržavati i javno zagovarati oblike finansiranja koji podstiču solidarnost, a ne nadmetanje.
- **Zajednički se javno zalagati za unapređenje finansijske podrške**, koja bi, između ostalog, trebalo da obuhvati i sredstva za brigu aktivistkinja i ŽOCD o sebi, kako bi se obezbedila održivost pokreta.
- Kad god je relevantno, **povećati transparentnost** u vezi s troškovima i poboljšati dokumentovanje uticaja.

Za donatore

- Podržati stvaranje sveobuhvatnog, dinamičnog „**ekosistema finansiranja**“ koji uzima u obzir potrebe raznolikih ŽOCD. Investiranje u takav ekosistem može značajno povećati društveno-politički uticaj ŽOCD i delovati kao protivteža aktuelnoj klimi sužavanja prostora.
- **Više sarađivati sa ženskim fondovima** radi dodeljivanja sredstava manjim ŽOCD.
- Voditi **dublji dijalog** sa ŽOCD o tome za šta su im konkretno potrebna sredstva, kako ispuniti njihove potrebe i koje su najbolje metode za unapređenje rodne ravnopravnosti.
- **U budućnosti namenjavati sredstva** direktno za unapređenje rodne ravnopravnosti i, kad god je to moguće, eksplicitno za ŽOCD, uz davanje prioriteta finansiranju suzbijanja vidova izrazite neravnopravnosti utvrđenih rodnom analizom.
- Nastaviti s finansiranjem ŽOCD, naročito kroz **višegodišnju podršku, osnovnu podršku**, grantove i **fleksibilnije finansiranje**. Izdvojiti sredstva za pomoć ŽOCD u vezi sa **učešćem**. Omogućiti da dobro dokumentovani nenovčani ulozi budu deo učešća.
- **Poboljšati koordinaciju donatora** i zajedničko strateško planiranje sa ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti.
- Kad god je moguće, **opredeliti se za udruženo finansiranje** (eng. *pooled funding*) i **zajedničko izveštavanje** s drugim donatorima, kako bi se smanjilo administrativno opterećenje.

- Tražiti obaveznu **ex ante rodnu analizu** i adekvatno integrisanje rodne perspektive u sve programe.
- **Poboljšati sisteme za praćenje sredstava utrošenih** na rodnu ravnopravnost, ženska prava, žene i devojčice, kao i direktnu podršku ŽOCD. Primenom najboljih praksi rodno odgovornog budžetiranja unaprediti metode za utvrđivanje dodeljenih i potrošenih sredstava, između ostalog i prilikom primene integrisanje rodne perspektive.
- U ugovorima o finansiranju, **zahtevati od vlada kojima su dodeljena sredstva da uvrste rodnu perspektivu** u programe podržane eksternim finansiranjem.

Za EU

- U skladu sa preporukom Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost, uvesti „obavezu **ulaganja sredstava u rodnu ravnopravnost, jačanja kapaciteta** osoba na relevantnim pozicijama za **integrisanje rodne perspektive u MFF** i budžetske procese i sprovođenja **analize budžeta iz rodne perspektive**“.
- Ustanoviti **striktnije, obavezujuće zahteve za unapređenje rodne ravnopravnosti kroz eksterno finansiranje** obezbeđivanjem integracije rodne perspektive u propise kako IPA III tako i Instrumenta za susedstvo, razvoj i međunarodnu saradnju. U okviru ovih propisa:
 - zahtevati **ex ante rodno senzitivnu analizu efekata** svih aktivnosti, kao i da takve analize budu osnov za utvrđivanje jasnih ciljeva, pokazatelja i očekivanih rezultata u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti;
 - **izdvojiti sredstva za rodnu ravnopravnost**, kao što se već izdvajaju za zaštitu životne sredine;
 - uvesti **rodno odgovorno budžetiranje** kao obavezno;
 - zahtevati da **sve evaluacije ispituju uticaj na rodnu ravnopravnost** i
 - zahtevati **redovno praćenje i izveštavanje o tome koliko je zaista sredstava** izdvojeno za rodnu ravnopravnost, žene i devojčice, odnosno ŽOCD.
- Sa ciljem delotvornog i održivog jačanja kapaciteta (Ž)OCD u zemljama korisnicama IPA fondova, **u kriterijume podobnosti za bilo koji vid podrške Fonda EU za civilno društvo uvrstiti posebne uslove**, da bi se obezbedilo da se tim sredstvima podrže samo lokalne organizacije registrovane u zemljama korisnicama i s proverenim iskustvom u radu u tim zemljama.
- **Izdvojiti sredstva za unapređenje rodne ravnopravnosti u okviru godišnjeg programiranja pomoći** u sektorima utvrđenim rodnim analizama.
- Kako bi se garantovalo integrisanje rodne perspektive pri izradi svih programa u skladu sa GAP-om II (i eventualno GAP-om III), na nivou EUD i EK ustanoviti standardizovanje procedure i postupke **kvalitativne rodne analize svih programa**, koji će zahtevati ispunjenje određenih standarda i unošenje podataka relevantnih za rodnu ravnopravnost u programima u sisteme EU za upravljanje podacima.
- U okviru **direktne budžetske podrške vladama korisnicama, uvek zahtevati da barem jedan indikator bude u vezi s unapređenjem rodne ravnopravnosti**.
- Kroz politički dijalog u vezi s procesom pridruživanja EU, **podsticati vladine aktivnosti na unapređenju rodne ravnopravnosti**, između ostalog i adekvatnim izdvajanjem sredstava u tu svrhu.
- U okviru sektorskog razvoja socijalnih usluga, podsticati države da uspostave **održivo normativno finansiranje pružalaca usluga** koji pomažu osobama u situaciji nasilja, kao što su, recimo, programi za pokrivanje troškova. Prilikom izrade takvih programa osigurati učešće ŽOCD sa iskustvom u pružanju takvih usluga i uvažavanje njihovog stručnog mišljenja.

Za Vlade

- **Sprovoditi obavezu integrisanja rodne perspektive** u zakone, politike, programe i budžete, što podrazumeva i odgovarajuću primenu rodno odgovornog budžetiranja. Pri tome **angažovati ŽOCD** i obezbediti adekvatna sredstva i novčanu nadoknadu za njihovu ekspertizu.
- **Poboljšati zakonske okvire i olakšati organizacijama civilnog društva prikupljanje sredstava** od pojedinaca i preduzeća; takođe omogućiti da OCD budu plaćene za davanje ekspertize.
- **Uspostaviti kontinuirano finansiranje**, poput normativnog finansiranja, putem stalne budžetske stavke za finansiranje pokrivanja troškova za pružene usluge od javnog interesa. Izdvojiti sredstva za autonomne ŽOCD, naročito one koje pružaju usluge od javnog interesa i koje su stručne u oblasti rešavanja problema rodno zasnovanog nasilja, kako bi se obezbedila kontinuirana podrška ovim uslugama od suštinskog značaja, kao što je predviđeno Istanbulskom konvencijom.
- **Izdvajati sredstva** za istraživanja, uključujući *ex ante* rodnu analizu, rodnu ekspertizu, nezavisni monitoring i evaluaciju koje bi sprovodile (Ž)OCD.
- Obezbediti **transparentnu i pravičnu dodelu sredstava**. Preduzeti mere zaštite sa ciljem smanjenja rizika od zloupotrebe, kao što su javni pozivi s jasnim kriterijumima za odabir predloga, angažovanje nezavisnih evaluatora/-ki i obezbeđivanje funkcionalnih mehanizama za podnošenje žalbi.
- Omogućiti **javni pristup podacima o sredstvima dodeljenim civilnom društvu**.

Za koordinaciju

- Pokrenuti koordinisanu akciju koja bi imala za cilj da se **svi donatori obavežu da će češće sarađivati** i zajednički planirati finansiranje unapređenja rodne ravnopravnosti. Tražiti da se **smanje preklapanja i da se obezbedi efikasnija, uspešnija i efektnija upotreba** ograničenih sredstava.
- Utvrditi mogućnosti za bolje korišćenje **udruženog finansiranja i primenu zajedničkog izveštavanja**, radi efikasnijeg korišćenja ljudskih resursa kako donatora tako i ŽOCD

Foto: Marija Janković

Feministkinja Natalija Laptošević glasno se zalaže za ženska prava na osmomartovskom maršu u Beogradu 2018. godine.

UVOD

Ženske organizacije civilnog društva (u daljem tekstu „ŽOCD“) predvode borbu protiv široko rasprostranjene rodne neravnopravnosti na ZB.¹ U prvim su redovima među onima koji zahtevaju poštovanje ljudskih prava i adekvatno upravljanje. One pokreću promene, javno zagovaraju, pružaju usluge od javnog interesa, sprovode istraživanja, drže predavanja i daju stručno mišljenje. S obzirom na stručnost i višegodišnje iskustvo, u odličnoj su poziciji da nastave borbu protiv rodne neravnopravnosti u regionu, ali da bi obavljale taj važan zadatak, potrebna su im sredstva. U izveštaju su analizirani dostupni izvori finansiranja. U ovom uvodnom poglavlju predstavljene su postojeće obaveze finansiranja rodne ravnopravnosti i ŽOCD, povod za sprovođenje istraživanja i korišćena metodologija, a dat je i pregled ostalih poglavlja.

¹ Za više informacija i dokaza o njihovom doprinosu, pročitati poglavlje [Zašto je važno podržavati ŽOCD?](#). Da napomenemo čitateljicama i čitaocima da ljubičasti tekst u ovom izveštaju sadrži hiperlink koji vodi do naznačenog izvora ili odeljka. Kompletan tekst hiperlinkova naveden je u odeljku [Literatura](#).

Obaveze finansiranja rodne ravnopravnosti i ŽOCD

Postoji nekoliko međunarodnih obaveza kada je reč o finansiranju ženskih organizacija civilnog društva, mreža i pokreta. Godine 1995. Pekinška deklaracija i platforma za akciju zahtevala je od vlada da stvore podsticajne uslove za finansiranje ŽOCD, ženskih mreža i feminističkih grupa.² Ukazala je na to da postizanje ravnopravnosti u čitavom svetu zavisi od raspoloživosti sredstava iz državnih, multilateralnih i bilateralnih mehanizama finansiranja.³ Veliki broj država širom sveta, a među njima i sve zemlje ZB, ratifikovale su Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) ili se obavezale na njeno sprovođenje.⁴ U skladu sa Opštom preporukom CEDAW 28, države moraju podsticati i finansijski podržavati ŽOCD.⁵ Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (UNSCR) br. 2493 uvažava doprinos ŽOCD kada je reč o ženama, miru i bezbednosti⁶ i zahteva povećanje sredstava za žene, mir i bezbednost, a u okviru toga i podršku ŽOCD.⁷ Rodna ravnopravnost je jedan od zasebnih ciljeva održivog razvoja UN koji treba ostvariti do 2030. godine i koji je integrisan u sve ostale ciljeve.⁸ Pojedine agencije UN imaju strategije i akcione planove za rodnu ravnopravnost.⁹

Vlade svih zemalja ZB takođe su se obavezale na sprovođenje ili su ratifikovale Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, poznatu i pod nazivom Istanbulska konvencija.¹⁰ Ona od država ugovornica zahteva da finansiraju ŽOCD, kao iskusne, rodno senzitivne pružaoce usluge podrške ženama i deci koji su pretrpeli nasilje. Takođe, podstiče države ugovornice da odrede ljudske i finansijske resurse za sprovođenje različitih politika, a u okviru toga i aktivnosti ŽOCD.¹¹

EU i njene ZČ prepoznaju rodnu ravnopravnost kao temeljnu vrednost,¹² što je od posebnog značaja za zemlje ZB, budući da teže ka tome da se pridruže EU. Savet Evropske unije zaključio je da prava žena i devojčica, rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i devojčica moraju biti centralni deo agende posle 2015. godine¹³ i naglašava da je rodna ravnopravnost istovremeno i cilj i sredstvo za postizanje održivog razvoja. Osim toga, jedan od prioriteta EU u oblasti spoljnopoličkog delovanja i razvojne saradnje jeste usaglašavanje rada na ostvarenju rodne ravnopravnosti i osnaživanju žena sa UN-ovim procesom Finansiranja održivog razvoja.¹⁴

EU je uvidela da, uprkos napretku, i dalje postoje određeni oblici neravnopravnosti između žena i muškaraca. Žene i devojčice, na primer, čine većinu siromašnih na svetu, suočavaju se sa

² Pekinška deklaracija i platforma za akciju, 1995, čl. 350.

³ Ibid. čl. 36.

⁴ OEBS, *OSCE-led Survey on Violence Against Women: Main Report*, OEBS, 2019, str. 14. Iako, s obzirom na svoj politički status, Kosovo ne može da ratifikuje CEDAW, uvrstilo je CEDAW u Ustav i obavezalo se na njeno sprovođenje (*Ustav Republike Kosovo*, 2008, čl. 22). U BiH, CEDAW je deo Aneksa I Ustava Bosne i Hercegovine. Crna Gora ima Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1981); kao naslednica prethodnih država, postala je članica Konvencije 2006, nakon sticanja nezavisnosti (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, *Izveštaj o sprovođenju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*, februar 2010, str. 2. Srbija je članica Konvencije postala 2001.

⁵ Opšta preporuka CEDAW br 28.

⁶ UNSCR 2493 – *Women, Peace and Security*, 2019.

⁷ Ibid, čl. 5.

⁸ Ujedinjene nacije, *The Sustainable Development Goals Report, 2019*.

⁹ Videti UNDP, *UNDP Gender Equality Strategy 2018–2021*, i UNICEF, *Gender Action Plan 2018–2021*.

¹⁰ Savet Evrope – *Istanbulska konvencija, 2011*. Sve države su ratifikovale Istanbulsku konvenciju osim Kosova, koje zbog svog političkog statusa ne može da je ratifikuje, ali se jeste obavezalo na sprovođenje Konvencije *Nacionalnom strategijom i akcionim planom Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici 2016–2020*, izrađenom u skladu sa zahtevima Istanbulske konvencije. Videti i: Gavrić, S. za Evropski ženski lobi, *Mapping of Policies and Legislation on Violence Against Women and the Istanbul Convention in Kosovo*, str. 3.

¹¹ Istanbulska konvencija, član 8.

¹² Čl. 1 Lisabonskog ugovora, *Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*, 2007.

¹³ Savet Evropske unije, *Council Conclusions on Gender in Development*, 2019, str. 3.

¹⁴ Ibid.

rodno zasnovanim nasiljem i dalje su nedovoljno zastupljene u vladi i na mestima odlučivanja.¹⁵ Da bi rešila problem neravnopravnosti EU se obavezala na unapređenje rodne ravnopravnosti putem političkog dijaloga i finansiranja, kako se navodi u drugom Akcionom planu za uspostavljanje rodne ravnopravnosti (GAP II, skr. od *Gender Action Plan*),¹⁶ Sveobuhvatnom pristupu EU sprovođenju rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 i 1820 o ženama, miru i bezbednosti (u daljem tekstu „Sveobuhvatni pristup”),¹⁷ novom Strateškom pristupu EU ženama, miru i bezbednosti (u daljem tekstu „Strateški pristup”) i pratećem Akcionom planu.¹⁸ Odbor za ženska prava i rodnu ravnopravnost (FEMM odbor) pri Evropskom parlamentu (EP) takođe poziva na obavezno korišćenje rodno osetljivih indikatora i rodno razvrstanih podataka u svim rashodima EU.¹⁹ U najnovijoj Strategiji EU za rodnu ravnopravnost EK je predložila da Višegodišnji finansijski okvir (MFF) obavezno integriše rodnu dimenziju, posebno kada je reč o različitim instrumentima EU za finansiranje i budžetske garancije.²⁰

EU istovremeno prepoznaje koliko su značajne ŽOCD za unapređenje rodne ravnopravnosti. GAP II očekuje da će EU i ZČ osnažiti „organizacije za prava devojčica i žena i braniteljke ljudskih prava” kroz „podršku učešću ženskih organizacija kao odgovornih aktera u kreiranju budžeta, zakonskih dokumenata i politika na svim nivoima”.²¹ EU se obavezala na to da će „garantovati minimalna administrativna ograničenja u pogledu pristupa lokalnih organizacija civilnog društva finansijskoj podršci, u okviru ograničenja Finansijske uredbe EU.”²² Osim toga, uviđa da „direktno, pouzdano i predvidivo finansiranje putem fleksibilnih grantova ili dugoročne finansijske podrške može doprineti stvaranju uslova za to da lokalni pokreti i organizacije civilnog društva” sprovedu Agendu za žene, mir i bezbednost.²³ Stoga EU nastoji da primenjuje pristup zasnovan na potrebama i da daje prednost direktnim grantovima za projekte za unapređenje rodne ravnopravnosti koje vode lokalne OCD, posebno ženske organizacije.²⁴ Sve zemlje koje streme ka tome da postanu ZČ EU, među kojima je svih šest zemalja ZB, takođe bi trebalo da se pridržavaju okvira EU za regionalni razvoj i kohezionu politiku nakon 2020. godine.²⁵

¹⁵ International Development, *Implementing the European Union Gender Action Plan: Challenges and Opportunities*, Evropska unija, 2019.

¹⁶ EK, Visoki predstavnik Unije za spoljne poslove i bezbednosnu politiku, Radni dokument osoblja Komisije (SWD, skr. od *Staff Working Document*), *Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016–2020*, SWD (2015) 182 konačna verzija, 2015, uključujući Cilj br. 18. Videti i: Savet Evropske unije, *Gender Action Plan 2016–2020 – Council conclusions*, 10. pasus.

¹⁷ *Savet Evropske unije*, Brisel, 1. decembar 2008.

¹⁸ Savet Evropske unije, Zaključci Saveta o ženama, miru i bezbednosti, Brisel, 10. decembar 2018. Aneks br. 1, *EU Strategic Approach to Women, Peace and Security*, str. 50. EU, ZČ i ugovorne strane koje finansira EU dužne su da primenjuju Strateški pristup, koji zahteva rodnu analizu, integrisanje rodne perspektive u programe i rodno osetljivu evaluaciju u oblasti finansijske podrške EU u zemljama koje nisu članice Unije. Kao dopunu Strateškom pristupu EU je 2019. godine usvojila *Action Plan on Women, Peace, and Security*.

¹⁹ *Report on EU Funds for Gender Equality*, 2016/2144(INI), 2017. Zahteva se konkretno: „primena rodno osetljivih indikatora pri odabiru projekata, monitoringu i evaluaciji svih aktivnosti koje se finansiraju iz budžeta EU” i „obavezna procena rodno uticaja kao opšteg *ex ante* uslova, kao i rodno osetljivih podataka o korisnicama/-ima i učesnicama/-ima”.

²⁰ *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025*. Slične obaveze se pominju u Rezoluciji EP od 19. novembra 2013. godine, kako se navodi u: Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE), *Gender Budgeting: Mainstreaming Gender into EU Budget and Macroeconomic Policy Framework*, Luksemburg, Izdavačka kancelarija EU, 2018, str. 21.

²¹ EK, *GAP II*, str. 11 i Cilj br. 18.

²² Savet Evropske unije, *Council Conclusions on Women, Peace and Security*, str. 50.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ EK, *Regional Development and Cohesion Policy Beyond 2020: The New Framework at a Glance*, 2018. Agenda nakon 2020. godine podrazumeva podsticajne uslove za unapređenje rodne ravnopravnosti, što se odnosi na Evropski socijalni fond, Evropski fond za regionalni razvoj i Kohezioni fond. (EK, „*Annexes to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down common provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund Plus, the Cohesion Fund, and the European Maritime and Fisheries Fund and financial rules for those and for the Asylum and Migration Fund, the Internal Security Fund*”

EU i njene ZČ imaju jedinstveni uticaj na unapređenje rodne ravnopravnosti na ZB, s obzirom na želju zemalja ZB da se pridruže EU i značajne investicije EU u ZB kroz Instrument za prepristupnu pomoć (IPA) i druge modalitete finansiranja, kao što su Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava (EIDHR) i Instrument za doprinos stabilnosti i miru. Kako je to finansiranje iz njenog budžeta, EU može da zahteva da se svi takvi troškovi određuju na osnovu obaveznih *ex ante* procena rodno uticaja i da podrazumevaju integrisanje rodno aspekta.²⁶ Nekoliko ZČ EU takođe se obavezalo na unapređenje rodne ravnopravnosti kroz bilateralnu finansijsku podršku.²⁷

Zašto je sprovedeno ovo istraživanje?

S obzirom na obaveze navedene u prethodnom odeljku, informacije o modelima finansiranja iz budžeta EU važne su za evaluaciju implementacije GAP-a II, kao i za pripremu MFF, GAP III i IPA III, uz rodnu analizu.²⁸ Cilj istraživanja je bio da pravovremeno prikupi informacije i da preporuke koje će uticati na izradu ovih politika. Osim toga, EU, ZČ i drugi donatori izrazili su želju da saznaju nešto više o situaciji i potrebama u vezi sa finansiranjem rodne ravnopravnosti i ŽOCD na ZB.²⁹ Takve informacije mogu doprineti boljoj koordinaciji i planiranju sredstava i tako pomoći donatorima da ostvare svoje obaveze i ciljeve kada je reč o unapređenju rodne ravnopravnosti. Mogu, takođe, poslužiti kao osnova za izradu novih strategija za ZB.

Trenutno ne postoji nikakva obaveza niti utvrđena metoda za praćenje troškova u oblasti rodne ravnopravnosti. Zajednička uredba EU za sprovođenje instrumenata za finansiranje spoljnih aktivnosti zahteva monitoring u oblasti zaštite životne sredine, ali su obaveze u vezi s rodnom ravnopravnošću znatno blaže.³⁰ Ova u velikoj meri rodno neosetljiva uredba ne zahteva ni analizu rodno uticaja kao *ex ante* uslov za planiranje izdataka³¹ ni procenu rodno uticaja u svim evaluacijama. Dok je predloženo da u narednom MFF (2021–2027) 25% izdataka EU bude namenjeno ostvarenju ciljeva u oblasti klimatskih promena, obaveze u vezi s rodnom ravnopravnošću neuporedivo su blaže.³² Inicijalni predlog EK za novi MFF sadržao je čak manje od procenjenih 1% sredstava koja su za rodnu ravnopravnost već izdvojili strukturni i investicioni fondovi EU.³³

S obzirom na slab regulatorni okvir, monitoring sredstava utrošenih na rodnu ravnopravnost i ŽOCD pokazao se kao veliki izazov. Inicijalnim nezavisnim monitoringom

and the Border Management and Visa Instrument, 2018, str. 25). Iako ovo može poslužiti kao polazna tačka za integrisanje rodne perspektive u plan finansiranja nakon 2020. godine, EIGE je upozorio da fokusiranje na ravnotežu između poslovnog i privatnog života i rodnu ravnopravnost u oblasti rada i zapošljavanja može ugroziti integrisanje rodne dimenzije u drugim sektorima (*Gender Budgeting: Mainstreaming Gender into the EU Budget and Macroeconomic Policy Framework*, 2018).

²⁶ Ovo preporučuje [GAP II](#), kao i FEMM odbor EP (*Report on EU Funds for Gender Equality*, 2016/2144(INI), 2017).

²⁷ Intervju s donatorima na Kosovu, u Srbiji, Albaniji i u regionu, 2019. Za više informacija videti: [Ko finansira ŽOCD? Bilateralne organizacije](#).

²⁸ [GAP II](#), 4.1 zahteva, a FEMM odbor EP preporučuje da svaka finansijska podrška podrazumeva „obaveznu procenu rodno uticaja kao jednog od opštih *ex ante* uslova”.

²⁹ Komentari ZČ i donatora 2018. godine na promocijama u zemljama ZB, publikacije: Farnsvort, N. i Banjska, I. za MŽK, *Mind the GAP: Nezavisna evaluacija implementacije drugog Akcionog plana za rodna pitanja u zemljama Zapadnog Balkana*, 2018.

³⁰ [Zajednička uredba o sprovođenju \(CIR\) br. 236/2014 Evropskog parlamenta](#) i Saveta kojom se „uspostavljaju zajednička pravila i procedure za sprovođenje instrumenata Unije za finansiranje aktivnosti u zemljama koje nisu članice Unije”, 2014.

³¹ Ovo je preporuka FEMM odbora EP ([2016/2144\(INI\)](#), 2017). Rodna analiza takođe mora da dodeli odgovarajući OECD-ov rodni marker.

³² Evropski parlament, *Long-term EU budget: MEPs Lay Down Funding Priorities for Post-2020 Budget*, 2018, i EIGE, *Gender Equality Deserves More than 1%*, 2019.

³³ EIGE, *Gender Equality Deserves More than 1%*, 2019.

implementacije GAP-a II 2017. godine ustanovljeno je da postoji veoma malo podataka o praćenju indikatora GAP-a II koji se odnose na finansiranje.³⁴ Osim toga, iako je tako planirano GAP-om II, Srednjoročna revizija IPA II nije sadržala nikakvu rodnu analizu sa ciljem uobličavanja indikatora koji se odnose na „sredstva namenjena poboljšanju rezultata u vezi s devojčicama i ženama”.³⁵ Jedini pokazatelj koji EK trenutno koristi kako bi pratila sredstva iz budžeta izdvojena za rodnu ravnopravnost jeste rodni marker Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) (videti Uokvireni tekst 1).³⁶

Međutim, pregledom svih 240 javno dostupnih akcionih dokumenata IPA II za ZB utvrđeno je da 56% tih akcija uopšte nije ocenjeno na osnovu rodnog markera³⁷, a od onih koje jesu samo je 47% bilo ispravno ocenjeno, pa je zaključak da rodni marker ne pruža tačne informacije o finansiranju rodne ravnopravnosti.³⁸ Povrh toga, sistemi EU koriste ovaj marker samo za merenje namenjenih sredstava, koja se ne podudaraju nužno sa sredstvima koja su zaista i potrošena. Očigledno je da EU ne raspolaže preciznim podacima o sredstvima potrošenim na rodnu ravnopravnost i ŽOCD, koji bi mogli da posluže kao osnova za izradu budućih politika i programa.

Uokvireni tekst 1. OECD-ov rodni marker

OECD-ov rodni marker je sredstvo kojim se procenjuje u kojoj meri određeni program ili projekat ima za cilj rodnu ravnopravnost. Dodeljivanjem oznaka od 0 do 2 ocenjuje se da li projekat ima rodnu ravnopravnost kao primarni cilj (rodni marker 2), sekundarni cilj (rodni marker 1) ili je uopšte nema za cilj (rodni marker 0). Primenom rodne analize se aktivnosti moraju oceniti na odgovarajući način.

Od 71 donatora intervjuisanog u okviru ovog istraživanja 23 je izjavilo da uvek koristi OECD-ov rodni marker, 6 da ga koristi ponekad, a 25 da ga ne koristi. Među onima koji ne primenjuju ovaj marker uočen je sledeći trend: uglavnom su govorili da je on nepotreban, jer je u projekte integrisana rodna perspektiva. To ukazuje na nerazumevanje svrhe rodnog markera, koji bi trebalo koristiti u svim instancama.

Postoji nekoliko poteškoća u vezi sa upotrebom rodnog markera. Prvo, pojedine osobe koje ga koriste ne razumeju kako funkcioniše, pa pogrešno ocenjuju projekte, što doprinosi nepreciznosti podataka. Projekti kojima je dodeljen rodni marker 0 obično nisu obrazloženi, iako bi trebalo da budu u skladu s GAP-om II. Osim toga, rodni marker uzima u obzir samo ciljeve, a ne i aktivnosti i neposredne rezultate u oblasti rodne ravnopravnosti, što može otežati njegovu primenu na programe EU, za koje je poželjno da imaju samo jedan ili dva cilja.

³⁴ Farnsworth i Banjska, *Mind the GAP*.

³⁵ To je indikator 3.1.1 u *GAP II*. Što se tiče Srednjoročne revizije, videti publikaciju MŽK *A Gendered Reading of the 'External Evaluation of the Instrument for the Pre-Accession Assistance'*, 2017.

³⁶ Informacije u uokvirenom tekstu dobijene su putem intervjua (2019).

³⁷ MŽK, Kratak pregled politike (bez naslova), planiran da bude napravljen 2020. Na osnovu analize svih nacionalnih i regionalnih akcionih dokumenata za period od 2014. do 2020, na stranici Evropske komisije: Evropska politika susedstva i pregovori o proširenju, *„Instrument for Pre-accession Assistance”*, pristupljeno u aprilu 2020.

³⁸ To nije slučaj samo na ZB. Globalna istraživanja su pokazala da malo projekata ispunjava minimalne kriterijume OECD za rodni marker 1 i 2. Postoji veliki jaz između prijavljenih sredstava namenjenih rodnoj ravnopravnosti i realnih iznosa (Grabowski, A. and Essick, P., *Are they really gender equality projects? An examination of donors' gender-mainstreamed and gender-equality focused projects to assess the quality of gender-marked projects*, 2020).

AWID je 2011. godine sproveo globalno istraživanje pod nazivom „Gde je novac za ženska prava?“, radi utvrđivanja potreba ženskih organizacija širom sveta u pogledu finansijskih sredstava.³⁹ U njemu je učestvovalo samo nekoliko ŽOCD sa ZB jer većina nije znala za njega ili nije imala pristup istraživanju na lokalnom jeziku. Zbog toga su Mreža žena Kosova (MŽK) i Alter Habitus, uz podršku AWID-a i Fondacije *Kvinna till Kvinna*, 2013. godine sprovele AWID-ovo istraživanje u vidu studije slučaja, obavivši gotovo 130 intervjua na teritoriji Kosova, sa ciljem sticanja boljeg uvida u potrebe organizacija koje su bile izostavljene u onlajn globalnom istraživanju. Istraživanje je pokazalo da su ŽOCD koje nisu učestvovalе u AWID-ovom istraživanju uglavnom imale urgentnije potrebe od onih koje su učestvovalе. Posebno su seoske organizacije imale ograničene mogućnosti kada je reč o proceni potreba, kao i kada je reč o pristupu fondovima usled neadekvatnog pristupa internetu ili slabom poznavanju engleskog jezika.⁴⁰ AWID-ova studija je sada zastarela, a nijedno drugo poznato istraživanje ne nudi sveobuhvatnu analizu situacije u kojoj se nalaze ŽOCD različitih profila na ZB.

S obzirom na oskudne raspoložive podatke o trendovima finansiranja rodne ravnopravnosti i ŽOCD na ZB, istraživanje je nastojalo da prikupi takve podatke i iznese preporuke zasnovane na činjenicama za izradu politika kako bi ŽOCD raznolikih profila imale bolji pristup sredstvima.

Metodologija

U ovom istraživanju upotrebljena je metodologija slična onoj koju je koristio AWID, prilagođena kontekstu ZB i ciljevima istraživanja. Primenjen je holistički pristup razumevanju različitih faktora koji mogu uticati na pristup ŽOCD izvorima finansiranja. Među najvažnijim pitanjima bila su sledeća:

- Koji kontekstualni činioci, uključujući zakone, politike i/ili uslove delovanja, podstiču ili ometaju rad ŽOCD?
- Kako i zašto različiti donatori podržavaju ili ne podržavaju ženske OCD i pokrete?
- Koja su sredstva bila na raspolaganju za ŽOCD, žene i devoјčice, odnosno rodnu ravnopravnost u razdoblju od 2014. do 2019. godine?
- Da li je i u kom smislu značajno podržavati ženske OCD i pokrete? Koliko su, prema mišljenju donatora, ŽOCD relevantne, efikasne, uspešne, održive i uticajne?

Što se tiče trećeg pitanja, istraživački tim je razlikovao četiri oblika finansijske podrške. Finansiranje **rodne ravnopravnosti** ne podrazumeva nužno direktno finansiranje žena i devoјčica ili ženskih prava. Takva podrška može, na primer, finansirati aktivnosti čiji je cilj promena društvenih normi među dečacima. Finansijska podrška **ženskim pravima** teži ka tome da direktno doprinese unapređenju ženskih prava. Finansiranje **žena i devoјčica** podrazumeva svaku finansijsku podršku koja koristi ženama i devoјčicama, a koja ponekad doprinosi unapređenju ženskih prava ili rodne ravnopravnosti, a ponekad ne, u zavisnosti od ciljeva finansijske podrške. Recimo, žene mogu imati koristi od humanitarne pomoći, ali to ne doprinosi nužno unapređenju rodne ravnopravnosti u njihovoj zajednici menjanjem društvenih normi ili unapređenju njihovih prava u širem smislu. Drugim rečima, korist od podrške ne podrazumeva nužno i promenu rodniх normi ili unapređenje ženskih prava. Finansiranje **ŽOCD** može doprineti ostvarivanju rodne ravnopravnosti, unaprediti ženska prava i/ili podržati

³⁹ AWID, *Watering the Leaves, Starving the Roots: The Status of Financing for Women's Rights Organizing and Gender Equality*, 2013.

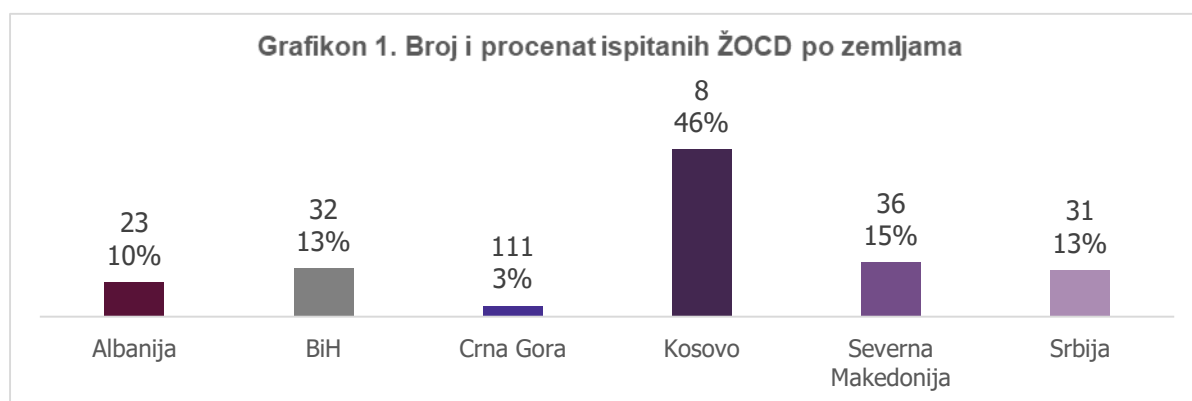
⁴⁰ Farnsworth, N. i Gashi, E., *Gde je novac za ženska prava? Studija slučaja sa Kosova*, MŽK i Institut za studije društva i kulture Alter Habitus, 2013.

žene i devojčice. Međutim, sredstva za svaku od ovih potreba ne distribuiraju se uvek preko ŽOCD, već i preko drugih aktera. Praćenje sva četiri oblika finansiranja može pružiti korisne informacije, između ostalog i o ranije pomenutim obavezama utvrđenim različitim politikama.

Istraživanje se fokusiralo na grupe i organizacije koje se bore za ženska prava (u tekstu označene kao ŽOCD), koje je istraživački tim prepoznao kao glavne pokretače društvenih promena koje doprinose unapređenju rodne ravnopravnosti.⁴¹ Kao što je objašnjeno u [Rečniku pojmova](#), u ovom istraživanju pod pojmom ŽOCD obuhvaćene su kako formalne i registrovane, tako i neformalne i neregistrovane grupe čiji je glavni cilj unapređenje ženskih prava. Postojalo je vrlo malo podataka o finansiranju pokreta na prostoru ZB, pa se nalazi istraživanja uglavnom tiču ŽOCD.

Pod pojmom „donatori“ podrazumevaju se sva fizička i pravna lica koja dodeljuju finansijska sredstva, kao što je objašnjeno u [Rečniku pojmova](#). Kako je samo nekoliko donatora dostavilo podatke o finansiranju, kojih je veoma malo i na internetu, zaključci su primarno izvedeni na osnovu prijavljenih prihoda i izdataka ŽOCD. S obzirom na prirodu dostupnih podataka, kao i ranije pomenutih obaveza donatora, izveštaj se usredsređuje na multilateralne i bilateralne izvore finansiranja. ŽOCD imaju i druge izvore prihoda, ali su oni ograničeni. Filantropija i alternativne metode prikupljanja sredstava za ŽOCD i ženska prava, o kojima bi mogla da se sprovede posebna studija, prevazilaze okvir ovog istraživanja.

U radu je korišćena kombinovana metodologija, koja je obuhvatila pregled postojeće literature, analizu relevantnih politika i zakonskih okvira, direktne intervju sa ŽOCD na lokalnim jezicima, korišćenjem strukturiranih i polustrukturiranih upitnika, i razgovore sa 71 donatorom odabranim na osnovu uzorkovanja koje omogućava maksimalne varijacije u odnosu na istraživačka pitanja.⁴² Tim je nastojao da intervjuiše čitavu populaciju ŽOCD aktivnih u svih šest zemalja ZB u poslednjih pet godina, bez obzira na to da li su imale sredstava. Tim je kontaktirao sve ŽOCD koje je identifikovao, ali neke od njih nisu odgovorile ili učestvovala ni nakon nekoliko pokušaja da stupimo u kontakt s njima. Ukupno je intervjuisano 240 ŽOCD raznih profila, a razgovori su u proseku trajali sat i po.⁴³ Prema proceni, uzorkom je obuhvaćeno 69% ukupne populacije ŽOCD za koje se zna da deluju na ZB. Kao što je ilustrovano na grafikonu 1, većina ŽOCD koje su učestvovala u istraživanju je sa Kosova (46%), a slede Severna Makedonija (15%), Bosna i Hercegovina (BiH) (13%), Srbija (13%), Albanija (10%) i Crna Gora (3%).

Uzorak uglavnom verno odražava procenjenu populaciju ŽOCD na ZB, budući da je na Kosovu više aktivnih ŽOCD nego u drugim državama. S obzirom na to da je u uzorku Kosovo

⁴¹ Ova pretpostavka je zasnovana na ličnim zapažanjima, kao i na: Htun, M. i Weldon L., *The Civic Origins of Progressive Policy Change: Combating Violence against Women in Global Perspective*, 1975–2005, „*American Political Science Review*“, 106, str. 548–569, 2012.

⁴² U [Aneksu br. 2](#) navedene su sve učesnice i učesnici u istraživanju.

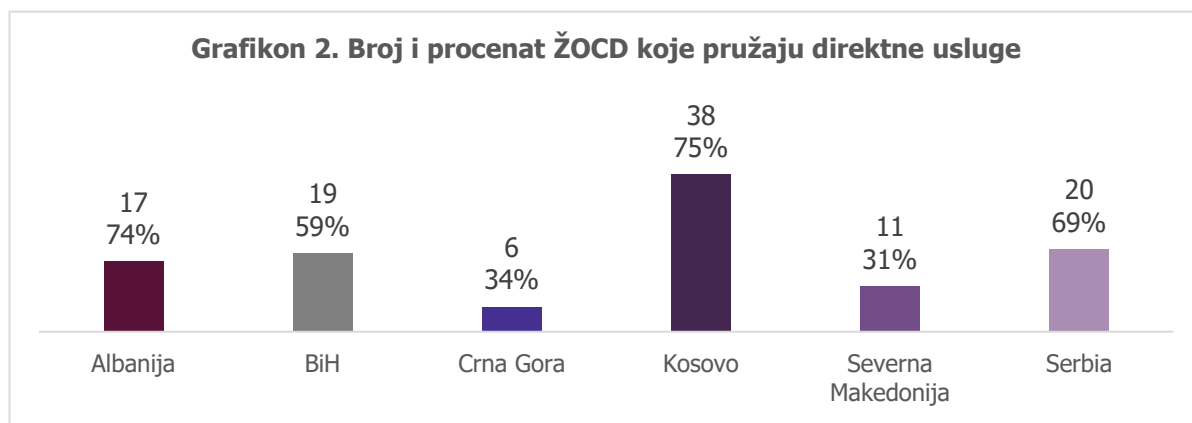
⁴³ Kod svih grafikona je n = 239, osim ako nije drugačije naznačeno. Za grafikon 1, n = 241 jer je jedna organizacija iz Srbije učestvovala u kvalitativnom istraživanju, ali nije dostavila kvantitativne podatke, a još jedna ŽOCD iz Srbije je dostavila finansijske podatke, ali nije bila na raspolaganju za intervju. Ukupno je, dakle, učestvovala 241 ŽOCD.

zastupljeno više od drugih zemalja, gde god je to relevantno, nalazi su iskazani i brojevima i procentima. Boje kojima su označene države na grafikonu 1 korišćene su u čitavom izveštaju. Činjenica da 108 organizacija (31% predviđenog uzorka) i 31 donator (30%) nisu učestvovali u istraživanju mogla je rezultirati donekle pristrasnim uzorkovanjem.

Kao što se može videti u tabeli 1, značajno manji odaziv u Albaniji i BiH ukazuje na to da su ŽOCD iz ovih zemalja manje zastupljene u odnosu na organizacije iz drugih država.

Tabela 1. Planirani i obavljeni intervjui po zemljama								
Zemlja	ŽOCD					Donatori		
	Planirana pop.	% pop.	Konačni uzorak	% uzorka	Odaziv	Planirano	Sprovedeno	Odaziv
Albanija	50	14%	23	10%	46%	12	8	67%
BiH	68 ⁴⁴	20%	32	13%	47%	19	11	58%
Kosovo	140	40%	111	46%	79%	20	20	100%
Crna Gora	10	3%	8	3%	80%	14	6	43%
Severna Makedonija	40	11%	36	15%	90%	17	7	41%
Srbija	40	11%	30	13%	75%	14	13	93%
Region	N/A		N/A			6	6	100%
Ukupno	348		240		69%	102	71	70%

Od ŽOCD koje su učestvovala u istraživanju, 46% je kao prioritetnu strategiju navelo pružanje usluga. Većina ispitanih ŽOCD iz Crne Gore, Albanije, Srbije i BiH pružalo je usluge (videti grafikon 2). Kada je reč o razlozima za učestvovanje u istraživanju, ŽOCD su kao jedan od njih navele zabrinutost zbog toga što se više ŽOCD koje pružaju usluge od javnog interesa suočava sa značajnim finansijskim poteškoćama, a neke su čak i zatvorene, što je ozbiljan rizik po žene i decu. Zbog toga su pojedini rezultati istraživanja usredsređeni na položaj ŽOCD koje pružaju usluge. Ipak, kako su u istraživanju učestvovala ŽOCD različitih profila, nalazi se uglavnom odnose na sve ŽOCD, osim ako nije drugačije naznačeno.

Istraživačice su kvantitativne podatke prikupljale putem elektronske aplikacije za anketiranje *Kobo Collect* i hvatanjem beleški. Kvalitativni podaci su obrađivani kodiranjem rezultata u zajedničkom dokumentu, za svako pitanje. MŽK je kvantitativne podatke prikupljene programom *Kobo Collect* pročitila i analizirala pomoću Programa za statističku obradu podataka iz oblasti društvenih nauka (SPSS). Kvantitativni podaci o finansijskim sredstvima, koje su ŽOCD prijavile da su primile, obrađeni su u *Excel-u*. Pri analiziranju

⁴⁴ Kada je započeto istraživanje utvrđeno je da je u BiH aktivno 68 ŽOCD. Prema rečima koordinatorke Ženske mreže u BiH, posle januara 2019. godine bilo je aktivno 36 ŽOCD. Ipak, zadržan je prvobitni broj, zbog mogućnosti da je 68 ŽOCD bilo aktivno u prethodnih nekoliko godina, kao i da neke ŽOCD nisu članice ženske mreže.

višegodišnje finansijske podrške, tamo gde je bilo dostupnih podataka, MŽK je, možda pogrešno, pretpostavila da su sredstva bila ravnomerno raspodeljena za svaku godinu. Sve valute su pretvorene u evro na osnovu prosečnog kursa za period od 2014. do 2019. Kako je tim veći deo istraživanja završio do jeseni 2019. godine, izveštaj sadrži indikativne nalaze za 2019. godinu, ali postoji mogućnost da su ŽOCD dobile dodatna sredstva po završetku prikupljanja podataka. Da bismo podsetile čitaoce i čitateljke da su podaci za 2019. godinu možda nepotpuni, na grafikonima je period od 2018. do 2019. godine obeležen isprekidanom linijom. Finalni izveštaj izradila je MŽK, a izveštaj su revidirale članice istraživačkog tima.

Ograničenje istraživanja predstavljao je nedostatak dostupnih, preciznih podataka o sredstvima distribuiranim ŽOCD. Samo 85% ŽOCD učesnica i 31% intervjuisanih donatora (22) dostavilo je tražene podatke. Pojedine ŽOCD nisu imale odgovarajuću evidenciju, a neke su takve informacije smatrale poverljivim, pa nisu želele da ih objave. Što se tiče donatora, niko od donatora u BiH nije dostavio takve podatke, a u Albaniji je to učinio samo jedan. Neki donatori imali su loše sisteme za praćenje podataka, koji nisu razvrstavali podatke o finansiranju prema fokusu (rodna ravnopravnost) ili primaocu sredstava (ŽOCD). Neki od njih su izjavili da razvrstavanje oduzima previše vremena, što se takođe može podvesti pod lošu sistematizaciju. Donatori su često naglašavali da je teško utvrditi troškove u programima koji su podrazumevali integraciju rodne perspektive, jer je podela u budžetima retko kad precizna, i da stoga pretpostavljaju da je iznos sredstava izdvojen za rodnu ravnopravnost verovatno veći. S obzirom na malo uporedivih podataka dobijenih od donatora, izveštaj sadrži samo individualne studije slučaja o pojedinim donatorima.

I pri analiziranju sredstava ŽOCD su neprecizni podaci predstavljali ograničenje. Pri kodiranju podataka, za oko 2,2% prijavljenih sredstava tim nije uspeo da odredi kom sektoru ili oblasti pripadaju. Uprkos tome što je uloženi trud da se sa ispitanicama obavi provera podataka, postoji mogućnost da je usled nepostojećih ili nejasnih odgovora došlo do određenih grešaka pri kodiranju. S obzirom na ova ograničenja, nalazi o utrošenim sredstvima su ilustrativni, ali ne i potpuni. Ipak, i kao takvi, zanimljiv su pokazatelj trendova finansiranja.

Triangulacija korišćenih metoda, podataka i istraživača, kao i provere sa učesnicama/-ima, doprineli su većoj validnosti i pouzdanosti. Istraživački tim smatra da svako istraživanje podrazumeva određenu dozu subjektivnosti, budući da ga sprovode osobe koje imaju konkretna, socijalizovana stanovišta. Istraživačice su iz tog razloga pribegavale refleksiji, kako bi transparentno dokumentovale i iskazale eventualnu pristrasnost. Tim priznaje da je moguće da je prilikom sprovođenja istraživanja imao inherentnu subjektivnost prema aktivistkinjama, zbog čega je i koristio triangulaciju, radi validacije nalaza. Detaljan opis metodologije dat je u [Aneksu br. 3](#).

O izveštaju

Autorke su naziv izveštaja pozajmle od AWID-a, postavljajući opšte istraživačko pitanje: „Gde je novac za ženska prava?”. Izveštaj najpre razmatra kako političko-društveni kontekst utiče na ŽOCD, a potom analizira donatore koji podržavaju rodnu ravnopravnost i ŽOCD na ZB. U narednom poglavlju predstavljeni su trendovi finansiranja, u pogledu iznosa, tematskih oblasti, ciljnih grupa, strategija, vremenskih okvira i pristupa. Na kraju su razmotreni razlozi za finansiranje ŽOCD, koji obuhvataju mišljenja donatora o njihovoj relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, uticaju i održivosti, u skladu sa kriterijumima OECD-ovog Odbora za razvojnu pomoć (DAC). Izveštaj završavamo preporukama za ŽOCD, donatore i poboljšanje koordinacije.

Aktivistkinje i aktivisti protestuju protiv femicida ispred Ministarstva za rad u Beogradu 2017. godine. Vlade retko smatraju da je prioritet baviti se nasiljem nad ženama kao ozbiljnom pretnjom po bezbednost.

KONTEKST

Ovo poglavlje ispituje širi društveni, politički i donatorski kontekst, kako bi se dobio odgovor na pitanje: „Koji to kontekstualni faktori, uključujući zakone, politike i/ili uslove u kojima se deluje, podržavaju ili ometaju rad ŽOCD?” Prvo se analiziraju globalni trendovi u finansiranju, a potom se razmatra kako politički kontekst Zapadnog Balkana doprinosi sužavanju prostora za ŽOCD. Konačno se razmatra uticaj nacionalnih zakona na pristup ŽOCD resursima.

Globalni trendovi finansiranja

Mada je ovo istraživanje fokusirano na ŽOCD na ZB, širi, globalni obrasci doniranja mogu da utiču na regionalne trendove. Istraživanje načina na koji se troši novac je korisno za razumevanje užeg opsega sredstava dostupnih za društvene promene i posebno za ženski pokret. Uopšteno govoreći, nekoliko vlada je nastavilo da daje prioritet potrošnji na vojsku nad društvenim ulaganjima; ukupno se radi o 1,8 biliona u 2018. godini.⁴⁵ Nasuprot tome, globalni izdaci te godine za zdravlje i obrazovanje su bili 38, odnosno 2,2 milijarde.⁴⁶ Gruba procena iznosa utrošenog na rodnu ravnopravnost u 2016. i 2017. je 4,6 milijardi.⁴⁷

⁴⁵ Svi iznosi su navedeni u američkim (US) dolarima. „Svetska izdavanja za vojsku u 2018. rastu na 1,8 biliona”, navodi se u: Miller, K., Jones, R., *Toward a Feminist Funding Ecosystem*, AWID, 2019.

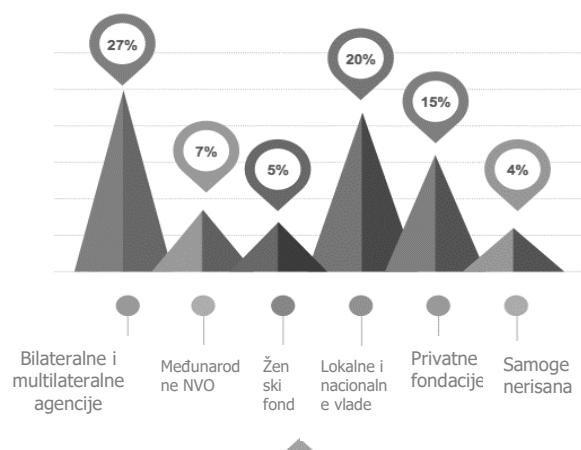
⁴⁶ Navod iz: Miller i Jones: *Financing Global Health 2018: Countries and Programs in Transition*, i: UNESCO, *Migration, Displacement and Education: Building Bridges, Not Walls*.

⁴⁷ OECD, *Aid in Support of Gender Equality and Women's Empowerment: Donor Charts*, 2019, str. 6. AWID je kao „glavni cilj” uključio samo projekte rodne ravnopravnosti sa rodnim markerom 2 Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Zemlje članice OECD izvestile su o dodatnih 40 miliona dolara posvećenih rodnoj ravnopravnosti kao važnom cilju. Međutim, u vezi sa OECD-ovim rodnim markerom postoji nekoliko problema (videti Uokvireni tekst 1), pa ova brojka nije baš pouzdana.

Neoliberalno shvatanje bezbednosti pretpostavlja da se trošenjem na vojsku predupređuje nebezbednost. Međutim, ovaj tradicionalan pristup bezbednosti nije sklon da u takve izdatke uključi ulaganja u ljudski razvoj i širi koncept ljudske sigurnosti i dobrobiti. Klasičan primer je nasilje nad ženama kod kuće. Globalna procena je da jedna od tri žene doživi fizičko i/ili seksualno nasilje od partnera ili seksualno nasilje od nekoga ko joj nije partner.⁴⁸ Porodično nasilje je i dalje široko rasprostranjeno, i kad nema rata, ali države retko daju prioritet finansiranju borbe protiv porodičnog nasilja ka „bezbednosnog“ problema. Globalno su

Grafikon 3. AWID-ov donatorski pejzaž, 2013.

% sredstava po sektoru / Izvor: AWID 2013, str. 114 (n=740 ŽOCD)

bilateralni i multilateralni donatori tradicionalno najpouzdaniji i najvažniji izvori finansijske podrške za rodnu ravnopravnost i ŽOCD.⁴⁹ AWID je 2013. utvrdio da podrška koju oni daju čini 27% finansijske podrške ženskim organizacijama (videti grafikon 3).⁵⁰ Istovremeno, lokalne i nacionalne vlade daju 20% sredstava, privatne fondacije 15%, MNVO 7%, a ženski fondovi 5%. Oko 4% finansijskih sredstava generišu same ženske organizacije.

Izgleda da je privatni sektor sve važniji akter među donatorima civilnog društva.⁵¹ Neki donatori iz privatnog sektora uviđaju duboku povezanost rase, roda, klase, invaliditeta i etničke pripadnosti. Oni menjaju narativ da bi predstavili proživljene realnosti raznolikih žena i devojčica.⁵² Međutim, to u kombinaciji sa sve većom popularnošću integrisanja rodne perspektive u javne politike (*gender mainstreaming*) može predstavljati prepreku da finansije zaista dođu do devojčica i žena ili ŽOCD. Na primer, privatne fondacije su od 2011. do 2015. dale 9,4 milijarde dolara za unapređivanje ljudskih prava, od čega je 23% bilo namenjeno za žene i devojčice, ali nije jasno koliko je otišlo direktno ŽOCD.⁵³

AWID zaključuje da OCD rade u okviru „donatorskih ekosistema“ koji funkcionišu uz „različite opcije ostvarivanja prihoda u skladu sa raznolikošću potreba neophodnih za ostvarivanje društvenih promena“. ⁵⁴ Sugerise se da raznovrsnost donatora i njihovi kombinovani modaliteti podrške pomažu osiguranju efikasnog i održivog rada na ostvarivanju rodne ravnopravnosti. Onda je, da bi se bolje razumelo koji tipovi finansiranja odgovaraju različitim kontekstima, neophodno pratiti i proceniti kako funkcioniše obezbeđivanje sredstava, između ostalog i u regionima gde to može biti posebno „slabo, iskrivljeno i/ili fragmentisano“. ⁵⁵ Istraživanje je nastojalo da odgovori na ova pitanja. Međutim, istraživački tim je brzo uvideo da na ZB postoji vrlo malo uporedivih podataka u vezi sa raznim oblastima potencijalnog „donatorskog ekosistema“. Sistemi oporezivanja ne pružaju posebne olakšice u pogledu individualnih ili korporativnih donacija. ⁵⁶ Osim toga, zemlje ZB se na svetskom nivou rangiraju

⁴⁸ Svetska zdravstvena organizacija, *Global and Regional Estimates of Violence Against Women: „Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-Partner Sexual Violence“*.

⁴⁹ Arutyunova, A. i Miller, K., *Count Me In! Money & Movements Convening*, 2018.

⁵⁰ Ibid., grafikon iz AWID-ove publikacije *Watering the Leaves, Starving the Roots*, 2013, str. 114. On predstavlja glavne izvore finansijske podrške koji ukupno čine njenih 78%. U publikaciji se ne navode drugi izvori finansiranja.

⁵¹ Miller i Jones, *Toward a Feminist Funding Ecosystem*, Udruženje za ženska prava i razvoj, 2019.

⁵² Ibid. Na primer, videti Ford Foundation, *Challenging Inequality: Gender, Race and Ethnic Justice*, 2019.

⁵³ Hagen-Dillon, A., *Where are the Gaps, Opportunities, and Challenges? Comparing Funding Trends from the Women's Funds Community*, Human Rights Funders Network, 2018.

⁵⁴ Nadovezivanje na koncept Majkla Edvarda u: Miller i Jones, *Toward a Feminist Funding Ecosystem*, str. 6.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Dalju analizu videti u odeljku *Nacionalni zakoni*.

vrlo nisko kada se radi o humanitarnim davanjima. Na Svetskom indeksu davanja za 2019. godinu Kosovo se rangira najbolje od zemalja regiona, zauzimajući 62. mesto među ukupno 126 zemalja na listi, a iza njega su BiH na 91. mestu, Severna Makedonija na 96, Albanija na 105, Crna Gora na 119. i Srbija na 123. mestu.⁵⁷ To nije dobar znak kada je reč o mogućnostima prikupljanja znatnijih sredstava od individualnih donatora. Postoji jako malo informacija o uslovima i okruženju koje pogoduje ili ne pogoduje individualnom ili korporativnom doniranju *konkretno* za ŽOCD i ženska prava, što možda uključuje i dodatne prepreke. Ovo istraživanje otkrilo je tek minimum informacija o društvenim preduzećima ili profitabilnim uslugama, iako postoje primeri takvih modaliteta finansiranja u regionu. Stoga, uzimajući u obzir ograničenja, i pored svesti o tome da postoje drugi metodi obezbeđivanja finansijskih sredstava, ovo istraživanje se uglavnom fokusira na multilateralne i bilateralne donatore, s obzirom na njihove politike doniranja i činjenicu da su i dalje među najvećim donatorima na ZB. Razmatraju se, takođe, drugi donatori.⁵⁸ Ključni nalaz jeste da su potrebne bolje prakse upravljanja podacima i dalja istraživanja da bi se razvio donatorski ekosistem na ZB.

ŽOCD širom regiona izrazile su zabrinutost zato što donatori napuštaju ZB. Pošto neki donatori smatraju regionalne sukobe manje-više okončanim ili normalizovanim, preusmeravaju sredstva u druge krizne regione i područja.⁵⁹ ŽOCD u Albaniji, BiH i na Kosovu primećuju da je sve manje donacija od međunarodnih ambasada. Širom regiona, a posebno u **Albaniji**, ŽOCD primećuju i da su donatori skloni da finansiraju veće organizacije, posebno krovne organizacije, međunarodne NVO ili agencije UN.⁶⁰ Kvantitativni podaci ovog istraživanja pokazuju da je bar 13% utvrđenih sredstava ŽOCD dobijeno preko posrednika.⁶¹ Sve veće angažovanje privatnih firmi i individualnih konsultanata/-tkinja u radu na rodnoj ravnopravnosti, umesto ŽOCD, takođe odvlači sredstva od organizacija i izgradnje pokreta. Ovi trendovi doprinose sužavanju prostora za ŽOCD tako što im ograničavaju pristup resursima.

Ispitanice/-ici su uočili i slabosti u donatorskoj koordinaciji, što doprinosi neefikasnosti upotrebe ograničenih resursa. U izveštaju „Civilno društvo: Izgubljeno u prevodu“ za 2018. godinu, Balkanska mreža za razvoj civilnog društva iznosi zaključak da je donatorski pejzaž za OCD na ZB prezasićen donatorima koji nude male i sve manje iznose novca.⁶² Rezultat je grupisanje donatorskih inicijativa oko određenih problema uz opšti nedostatak saradnje na izbegavanju dupliranja i poboljšanju koordinacije.⁶³

Vidimo obrazac povlačenja donatora iz naše zemlje i preusmeravanja sredstava na druge teme.

ŽOCD, BiH

Većina donatora ne usmerava novac direktno ka OCD, već ide preko lokalnih posrednika, agencija UN, koji dalje raspoređuju sredstva po sopstvenim kriterijumima.

ŽOCD, BiH

Neophodno je naći način da zajedno radimo na sprečavanju preklapanja aktivnosti i traćenja novca.

ŽOCD, Severna Makedonija

⁵⁷ Charities Aid Foundation, *World Giving Index: Ten Years of Giving Trends*, oktobar 2019.

⁵⁸ Za više informacija o strukturi donacija od različitih donatora, videti: [Ko finansira ženska prava?](#)

⁵⁹ Intervju, ŽOCD, Severna Makedonija, 2019.

⁶⁰ Za više informacija i razmatranja, videti: [Delikatni balans: finansiranje ŽOCD, MNVO i multilateralnih organizacija.](#)

⁶¹ Više sredstava je preko posrednika stiglo do ŽOCD u Severnoj Makedoniji (18% sredstava u zemlji), BiH (15%) i Srbiji (14%), nego u Albaniji (12%), na Kosovu (10%) i u Crnoj Gori (6%).

⁶² Haynes, R., Ireland, V., Duke, J., *Funding Civil Society Organisations & Networks: Promising Approaches to Financing Development in the 21st Century*, Forus International, 2019.

⁶³ Ibid.

Zbog suženog prostora je teže doći do sredstava. Ženska prava donatorima nisu prioritet, posebno zbog pomeranja fokusa ka drugim prioritetima, pa se podrška preusmerava ka međunarodnim organizacijama. Pojavljuje se sve više eksperata/-kinja, konsultanata/-kinja i konsultantskih firmi koje se prijavljuju za donacije i uključuju ženska prava u svoje programe kako bi dobili sredstva.

ŽOCD, BiH

Foto: Marija Janković

Aktivistkinje protestuju protiv femicida ispred Ministarstva za rad u Beogradu 2017.

Politički kontekst: Nesigurnosti i sužavanje prostora

Sve zemlje Zapadnog Balkana su jasno iskazale nameru da se pridruže EU. Ipak, tenzije u regionu su i dalje prisutne. Mada Prespanski sporazum ukazuje na napredak u tom smislu kada se radi o **Severnoj Makedoniji** i Grčkoj,⁶⁴ tenzije između **Srbije** i **Kosova** i dalje postoje. **BiH** je zaglibljena u prevelikim etničkim razdorima. U **Crnoj Gori** je novi zakon koji je predložila Vlada, sa namerom da reguliše slobodu veroispovesti, razbuktao napetost između Vlade i Srpske pravoslavne crkve i doveo do zatezanja odnosa između **Srbije** i **Crne Gore**.⁶⁵ **Albanske** ŽOCD kažu da agresivna politika pogoršava postojeće tenzije među albanskim građanima i doprinosi nasilju. Istovremeno, generalno nestabilna politička situacija na ZB predstavlja prepreku za strane investicije i ekonomski rast.

⁶⁴ Prespanski sporazum su u junu 2018. pod okriljem UN potpisali premijeri Severne Makedonije, Zoran Zaev, i Grčke, Aleksis Cipras. Po ovom sporazumu Makedonija uzima ime Republika Severna Makedonija, što je promena čije je unošenje u makedonski Ustav tražila Grčka. U januaru 2019. više od dve trećine poslanika i poslanica makedonskog parlamenta je odobrilo ovu promenu. Grčki parlament zvanično usvaja promenu 25. januara 2019. (*Britannica*, [Prespa Agreement: Balkan History](#), 2019).

⁶⁵ Maksimović, S., [Montenegrin Law on Religious Freedom: Polarization that Benefits the Government\(s\)?](#), Portal European Western Balkans, 13. 01. 2020.

Politički trendovi kao što su nacionalizam i populizam utiču na rad civilnog društva i često ga ugrožavaju.⁶⁶ ŽOCD širom regiona, ali posebno u **BiH, Severnoj Makedoniji i Srbiji**, ističu da konzervativna gledišta postaju sve rasprostranjenija. ŽOCD zapažaju nazadovanje ka tradicionalnim shvatanjima koja negativno utiču na temeljna prava i slobode žena. „Rastući fundamentalizam, konzervativizam i tradicionalne vrednosti guše ženski pokret“, smatraju u jednoj ŽOCD. „Konzervativna viđenja postaju glavna struja i to stvara [...] teren za društvenu degradaciju žena“, kažu iz druge organizacije.⁶⁷ Nacionalistički pokreti i pokret protiv rodne ravnopravnosti dovode ženska i prava aktivistkinja za ženska prava u opasnost.⁶⁸ Aktivistkinjama se ograničava sloboda kretanja, doživljavaju pretnje i/ili uznemiravanje u svim zemljama ZB.⁶⁹

Fondacija *Kvinna till Kvinna* je 2017. sproveda onlajn anketu u kojoj su braniteljke ljudskih prava odgovorile kako na njih utiče smanjenje prostora civilnog društva.⁷⁰ Preko 60% ispitanica je ukazalo da im se „prostor za aktivističko delovanje smanjio“. Smanjenje političkog prostora i pratećih resursa za delovanje naziva se „sužavanje prostora“ i pojava je zbog koje su zabrinute ŽOCD širom ZB, posebno u **BiH i Srbiji**.

Prateći „nedostatak političke volje“ da se politički i finansijski podrže ŽOCD i ženska prava je tema koja se stalno pominje u čitavom regionu. ŽOCD uglavnom smatraju da država ne podržava civilno društvo. Primećuju odsustvo političke volje u lošoj primeni zakona i politika, posebno u vezi sa ljudskim pravima i osnaživanjem žena. Političari unapređenje rodne ravnopravnosti i ženska prava ne smatraju prioritetima, a ŽOCD misle da će s vremenom to postati još problematičnije, s obzirom na šire, već pomenute političke trendove.

Generalno gledano, slaba vladavina zakona, odnosi moći zasnovani na porodičnim vezama i nedemokratske partijske strukture ometaju pozitivna socijalna kretanja.⁷¹

ŽOCD ističu da korupcija, nepotizam i nedostatak uvažavanja ili razumevanja uloge civilnog društva doprinose ograničenoj finansijskoj podršci države za inicijative u vezi sa ženskim

Imamo jačanje konzervativizma na globalnom nivou, što ŽOCD otežava postizanje kompromisa i borbu protiv restriktivnih donatorskih trendova i institucionalne korupcije.

ŽOCD, Srbija

Trendovi koji ometaju rad ŽOCD obuhvataju retradicionalizaciju, porast fašizma, jačanje patrijarhata, konzervativnih društvenih grupa i klero-fašističkih grupa.

ŽOCD, Srbija

Svi problemi proističu iz etnonacionalizma. On uključuje povratak nazadnim tradicionalnim vrednostima i vraćanje žene u kuću.

ŽOCD, BiH

Ne postoji politička volja. Samo potpuna nezainteresovanost.

ŽOCD, Crna Gora

⁶⁶ More-Hollerweger i sar., ERSTE Stiftung Studies, *Civil Society in Central and Eastern Europa: Monitoring 2019*, 2019, str. 7. Raspodela i upotreba javnih sredstava se smatraju problematičnim u Srbiji, BiH i Rumuniji uz neke, mada malobrojnije, probleme koji se pominju i u vezi sa Crnom Gorom, Severnom Makedonijom i Kosovom.

⁶⁷ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

⁶⁸ Intervju, aktivistkinje, 2019. Videti i *Wassholm, C.*, str. 29, 33.

⁶⁹ *Wassholm, C.*, str. 33; i *Kvinna till Kvinna*, *Women's Rights in the Western Balkans*, 2019.

⁷⁰ *Wassholm, C.*, na primer, članice jedne organizacije iz BiH su rekly da je „nemoguće organizovati dešavanja na glavnom trgu zbog restriktivne primene Zakona o javnim okupljanjima“ (intervju, 2019). Jedna ŽOCD iz Severne Makedonije je podelila informaciju o sužavanju prostora za LGBTQIA + grupe (intervju, 2019).

⁷¹ Ambasada Švedske: Priština, *Multidimensional Poverty Analysis, Kosovo 2017*, 2017.

pravima.⁷² ŽOCD izveštavaju i o dodeli javnih fondova vladinim nevladinim organizacijama (GONGO).⁷³ Na primer, kažu da političke partije u **BiH** stvaraju sopstvene organizacije, skrećući tako ka sebi novac namenjen ŽOCD.⁷⁴ I na **Kosovu** postoji slična zabrinutost zbog korupcije – zbog nepotizma i političkog uticaja, „samo oni s vezama dobijaju grantove“, primećuju iz jedne ŽOCD.⁷⁵ S obzirom na neizvesnost državne podrške, smanjenje strane podrške može dovesti ŽOCD u rizičan položaj.

ŽOCD smatraju da se političari plaše implikacija osnaživanja žena i/ili ne razumeju rodnu ravnopravnost i zahteve ŽOCD. Stoga nisu voljni da im obezbede direktnu finansijsku podršku.⁷⁶ Duboko ukorenjene patrijarhalne tradicije,⁷⁷ strah od „feminizma“ kao radikalnog pristupa i negativni stereotipi koje država promoviše podrivaju rad ŽOCD.⁷⁸ Na primer, bivša vlada **Severne Makedonije** je vodila „prljavu“ kampanju protiv OCD kao „stranih plaćenika“ i „Soroševih plaćenika“, osuđujući tako potencijalnu podršku građanki i građana ovakvim organizacijama, uključujući i ŽOCD.⁷⁹ I u **Srbiji** zbog takvih kampanja neki ljudi veruju da ŽOCD podstiču razvode.⁸⁰ Tako negativne pogrešne predstave mogu da ometaju nastojanja ŽOCD da promene mišljenja javnosti, sprovođenje društvene promene ili, recimo, pristup finansijskim sredstvima putem individualnih priloga.

Uticaj nacionalnih zakona na pristup fondovima

Nacionalni zakoni mogu da utiču na pristup ŽOCD finansijskim sredstvima.⁸¹ Detaljno ispitivanje nacionalnih regulatornih pravnih okvira koji omogućavaju ili onemogućavaju ŽOCD u pristupu resursima prevazilazi okvir ovog istraživanja. Ovaj deo se zasniva na intervjuima i pregledu dokumenata radi dobijanja generalne predstave o situaciji.

⁷² Intervju, ŽOCD, Kosovo, Crna Gora i Severna Makedonija, 2019.

⁷³ *Wassholm, C.*, str. 7.

⁷⁴ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

⁷⁵ Intervju, ŽOCD, Kosovo, 2019.

⁷⁶ Intervju, ŽOCD, Kosovo i Crna Gora, 2019.

⁷⁷ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁷⁸ Ove teme se stalno ponavljaju u intervjuima u regiji.

⁷⁹ Intervju, ŽOCD, Severna Makedonija, 2019.

⁸⁰ Intervju, ŽOCD, Srbija, 2019.

⁸¹ Pravni okviri takođe generalno ometaju rad OCD, mada u to ovde nećemo dublje zalaziti. Istraživanje na 1758 organizacija Istočne Evrope otkrilo je da OCD iz BiH, između ostalih, smatraju da pravni okviri sputavaju njihov rad ([More-Hollerweger et al.](#) 2019, str. 8–9). Istraživanje za ovaj izveštaj je utvrdilo i primere. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći u Srbiji ometa rad ŽOCD time što dozvoljava isključivo pravnicima/-ama iz lokalnih samouprava da pružaju pravnu pomoć, što je diskriminacija pravnika i pravica na osnovu toga gde rade (Službeni glasnik Republike Srbije br. 87/2018, član 9, [Pružaoći](#)). Pravnicima i pravnicima koji rade za grupe za ljudska prava, uključujući ŽOCD, a koji te usluge u odsustvu adekvatnog zakona pružaju skoro 20 godina, biće onemogućeno da ih obezbeđuju osobama kojima su najpotrebnije. Država verovatno neće moći da priušti davanje pravne pomoći, pa će osobe koje ne mogu sebi da ih priušte ostati bez zaštite (Koalicija prEUgovor, Alarm, [Izveštaj Koalicije prEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24](#), 2018, str. 58). Komitet pravika za ljudska prava YUCOM izrazio je zabrinutost da će ovaj Zakon direktno onemogućiti jednak pristup pravdi ([Nacrt Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći ograničava pravo na pristup pravdi](#), 2018). Finansijske i pravne implikacije su ogromne i idu na štetu i ŽOCD i ranjivih grupa kojima pomažu. U BiH je policija koristila Zakon o javnom redu i miru Republike Srpske, [br. 11/15](#), i Zakon o javnim okupljanjima Republike Srpske, [br. 118/08](#), da bi dovela u pitanje pravo aktivistkinja na organizaciju mirnog protesta za Međunarodni dan žena, 8. mart 2019.

Resursi za sprovođenje pravnih obaveza

U Albaniji, na Kosovu i u Srbiji postoje pravne obaveze rodno odgovornog budžetiranja.⁸² Severna Makedonija od 2012. ima strategiju rodno odgovornog budžetiranja.⁸³ Kada bi zemlje u potpunosti sprovele rodno odgovorno budžetiranje, to bi doprinelo ravnopravnoj raspodeli državnih fondova, što bi potencijalno obezbedilo i više sredstava za ŽOCD.

Zemlje ZB takođe zahtevaju ili makar ohrabruju integrisanje rodne perspektive u zakone i/ili politike.⁸⁴ Radi odgovarajućeg integrisanja rodne perspektive u sve zakone, država bi trebalo da izdvaja i sredstva za sprovođenje obaveza rodne ravnopravnosti, čime bi mogli da se obezbede resursi za ŽOCD kao eksperte, implementatore, pružaoce usluga, nadzorna tela i evaluatore vladinih programa. Osim toga, vlade bi mogle da pruže nadoknadu ŽOCD za ekspertizu, recimo u slučajevima državnih radnih grupa za nacрте zakona, sprovođenje *ex ante* procena uticaja na rodnu ravnopravnost i podršku integrisanju rodne perspektive u državne programe. Zahtevi nekih donatora da vlade uvedu rodnu perspektivu u programe, posebno kada ih inkorporiraju u politike, kao u slučaju usvajanja programa finansiranih iz IPA fondova, mogu otvoriti mogućnosti za pristup finansijskim sredstvima. ŽOCD mogu da pruže stručnu pomoć u integrisanju programa rodne perspektive i sprovođenju vladinih obaveza u pogledu unapređenja rodne ravnopravnosti. Međutim, ŽOCD navode da u praksi vlade ne sprovode te odredbe na odgovarajući način.⁸⁵ Državno finansiranje, ako ga uopšte i ima, postoji prvenstveno u vidu *ad hoc* grantova ili tenderskih procedura, a ne kao trajna, institucionalizovana podrška.

Zakoni o rodnoj ravnopravnosti i socijalnim uslugama stvaraju mogućnost da vlada angažuje ŽOCD kao eksperte i pružaoce usluga. Međutim, tema koja se stalno ponavlja širom regiona je ta da generalna rodna neosetljivost zakona za rodna pitanja sprečava normativno finansiranje aktivnosti u javnom interesu kao što su pružanje usluga od javnog interesa, prevencija i rehabilitacija, što su ključne aktivnosti mnogih ŽOCD. Kao što je pomenuto, sve države su ratifikovale ili preuzele obavezu primene Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, a po Opštoj preporuci broj 28 ove Konvencije države moraju

Međunarodni fondovi neće uvek biti na raspolaganju. Mora da postoji nacionalni pravni okvir [za finansiranje ŽOCD].

ŽOCD, Severna Makedonija

Dobri zakoni postoje, ali lokalne državne institucije ih ne sprovode.

ŽOCD, Albanija.

⁸² Albanija: [Zakon br. 68/2017 o finansiranju lokalnih samouprava](#), članovi 2.8, 36.4C) i 54.i). Kosovo: [Zakon o ravnopravnosti polova](#), članovi 3.1.7, 5.1.5, 8.1.4, 8.1.8, 12.2.2. Srbija: [Zakon o budžetskom sistemu](#), član 2, stav 58v i 4.4.

⁸³ Severna Makedonija: Ministarstvo rada i socijalne politike, Strategija za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Republiku Makedoniju 2013–2017. [Strategy for introducing Gender Responsive Budgeting in the Republic of Macedonia 2012–2017](#).

⁸⁴ Albanija: Ministarstvo za socijalna pitanja i omladinu, [National Strategy and Action Plan on Gender Equality](#), 2016–2020, ciljevi 1.4, 2.1.2, 2.2.5, 2.2.6, 2.2.9, 4.1.3, 4.1.4, 4.2.1. Kosovo: [Zakon o ravnopravnosti polova](#), članovi 3.1.16, 5.1.3, 8.1.4, 8.1.8, 12.2.2. Crna Gora: [Zakon o rodnoj ravnopravnosti](#), član 3. BiH: [Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst](#), br. 16/03 i 201/09, članovi 24. b), 27. a), 27. b). U Srbiji ova obaveza postoji za politike u okviru [Zakon o budžetskom sistemu](#), koji takođe uvodi i obavezu rodno budžetiranja. Videti i: Vlada Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, [Smernice za procenu uticaja na društvo](#).

⁸⁵ Intervju, ŽOCD.

finansijski da podstiču i podržavaju ŽOCD.⁸⁶ Sve vlade ZB su se takođe obavezale na sprovođenje ili su ratifikovale Istanbulsku konvenciju, koja pred države postavlja konkretne zahteve za podršku ŽOCD.⁸⁷

ŽOCD specijalizovane za takve usluge navode nekoliko izazova za primenu ovih odredbi (videti Uokvireni tekst 2). Često vlade usvajaju takve zakone i politike, ali potom ne raspodeljuju ili ne čine dostupnim finansijska sredstva potrebna za njihovu implementaciju.

⁸⁶ Detalje o svakoj državi pogledajte u [Uvodu](#).

⁸⁷ Ibid.

Uokvireni tekst 2. Normativno finansiranje za pružaoce usluga u sklopu borbe protiv nasilja

U odsustvu državnih usluga, ŽOCD su decenijama bile među jednim pružiocima skloništa, usluga SOS telefona i drugih vidova podrške ženama i deci žrtvama porodičnog nasilja, trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja (prvenstveno nasilja nad ženama *zato* što su žene). Vlade ZB, često sledeći predloge politika i zagovaranja ŽOCD, usvojile su zakone koji se tiču nasilja u porodici i trgovine ljudima.¹ Ratifikovanjem Istanbulske konvencije države su se obavezale na preduzimanje koraka ka obezbeđivanju i finansiranju usluga za osobe koje su preživele nasilje. Zbog toga nekoliko stranih donatora koji su ranije finansirali skloništa i druge ŽOCD koje pružaju tu vrstu usluga više to ne rade, pošto pretpostavljaju da će država preuzeti odgovornost za finansiranje tih usluga.

ŽOCD veruju da su se donatori povukli prebrzo, ne posvećujući dovoljno pažnje tome da li su vlade ustanovile funkcionalne strategije i normativne okvire za održivo finansiranje stručnih pružaoce usluga. Nije bilo dovoljno razgovora između stranih donatora, državnih aktera i stručnih ŽOCD o tome kako će tačno države finansirati takve usluge, a razgovori koji su vođeni nisu se dotakli osetljivih tema kao što je očuvanje nezavisnosti i ključne nadzorne uloge ŽOCD kao pružaoce usluga u situaciji kada bi postale zavisne od državne finansijske podrške. S obzirom na to da se nasilje često odigrava u privatnosti i skriva, podrška ženama sa iskustvom nasilja u pristupu pravdi je jedan od retkih načina da se prati uspeh institucija u bavljenju takvim slučajevima. ŽOCD koje finansira država su izrazile zabrinutost što se njihovi zahtevi za pozivanjem na odgovornost institucija koje loše rade učutkavaju nagoveštajima (i ponekad otvorenim pretnjama) da im može biti ukinuta finansijska podrška. Nekoliko postojećih okvira kojima se uređuje finansiranje ne bavi se dovoljno problemom kooptiranja ili kontrolisanja od strane države u situaciji zavisnosti od državnog novca. Osim toga, ŽOCD su često izražavale zabrinutost zbog nepotizma i korupcije, odnosno zbog toga što tendere uglavnom dobijaju OCD koje su politički bliske vlasti, iako nisu stručne.

U **Srbiji** je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja tri puta raspisalo konkurs za vođenje SOS telefona za žrtve nasilja koji bi finansirala država, a zarad ispunjavanja zahteva Istanbulske konvencije. Međutim, Ministarstvo je sva tri konkursa poništilo zbog neregularnosti, uključujući i neregularnosti koje je utvrdio Autonomni ženski centar, ŽOCD specijalizovana za ovu vrstu rada.² Zato Ministarstvo odlučuje da ne raspisuje konkurs za ekspertske usluge, već da sredstva direktno dodeli državnoj ustanovi pod svojom jurisdikcijom.³ Zabrinjava to što zaposlenima u datoj ustanovi nedostaju obuka, iskustvo i licence potrebne za rad na SOS telefonu, što propisuje Istanbulska konvencija.⁴ To bi moglo izložiti žene riziku da dobiju usluge lošeg kvaliteta. Istovremeno su te usluge mogle da obezbede vrlo iskusne ŽOCD koje već poseduju licence Ministarstva, samo da su tenderske procedure sprovedene na odgovarajući način.⁵

ŽOCD su zabrinute zbog uvođenja državne finansijske podrške na načine poput ovog, koji se mogu upotrebiti za „otpisivanje“ ŽOCD sa višedecenijskim iskustvom u pružanju usluga od javnog interesa, zamenjujući njihove usluge uslugama nepostojećih državnih servisa nižeg kvaliteta ili mediokritetnim uslugama za čije dobijanje su kriterijumi tako rigorozni da ih većina žena ne ispunjava (npr. da pristup uslugama mogu dobiti samo žene koje su preživele nasilje a imaju malu decu). Stoga pozivaju na dalju diskusiju o odgovarajućoj organizaciji takvih usluga, kojoj bi mogle dati svrhovit doprinos, zasnovan na višedecenijskoj ekspertizi.

¹ Više informacija o pravnim promenama kojima su doprinele ŽOCD videti u *Zašto je važno podržavati ŽOCD?*.

² Autonomni ženski centar (AŽC), *„Otvorena pitanja Ministarstvu rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja“*, 2018.

³ Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije, *Odluka o stavljanju van snage Odluke o raspisivanju Javnog poziva za udruženja radi pružanja usluga SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja*, Beograd, 2017.

⁴ AŽC, *„Ministarstvo za rad krši zakone: Dopis AŽC-a Upravi za javne nabavke“*, 2018.

⁵ Macanović, V., *„Gde nestade višedecenijski rad SOS telefona ženskih nevladinih organizacija“*, 2017.

Na primer, u Federaciji **Bosne i Hercegovine** (FBiH), Zakon o zaštiti od nasilja u porodici nalaže da 70% finansijskih sredstava za sigurne kuće bude iz federalnih fondova, a 30% iz budžeta kantona.⁶ Međutim, usled neraspoloživosti sredstava i nedostatka preciznih analiza troškova, Zakon se ne sprovodi na odgovarajući način.⁷ U **Crnoj Gori** ne postoje posebna sredstva namenjena za specijalizovane usluge kao što su SOS telefon za žrtve nasilja ili skloništa za žene, koje trenutno pružaju ŽOCD. Ministarstvo rada i socijalnog staranja umesto toga bira pružaoce takvih usluga kroz procedure javnih nabavki, javnih poziva ili javno-privatnih partnerstava, u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dečjoj zaštiti.⁸ U **Albaniji** nedavno ustanovljeni Socijalni fond omogućava opštinama da koriste državne fondove za socijalne usluge za žene, ugroženu decu, starije osobe i ranjive kategorije.⁹ ŽOCD bi mogle da apliciraju za grantove za pružanje socijalnih usluga kroz ovaj novi finansijski mehanizam, mada se čini da nijedna još nije tako došla do finansijskih sredstava.¹⁰

Na **Kosovu** je *ad hoc* finansiranje kroz krugove grantova dovelo skloništa dotle da imaju višemesečne periode bez sredstava, primoravajući ih na zatvaranje i izlaganje žena i dece velikom riziku od nasilja. Po Nacionalnoj strategiji za zaštitu od nasilja u porodici, država bi trebalo da „obezbedi stalan budžet za skloništa, koji bi trebalo da je dovoljan za pokrivanje svih troškova, uključujući savetovalište i staranje o žrtvama nasilja”.¹¹ Pošto Ministarstvo rada i socijalne zaštite nije uspeło ovo adekvatno da sprovede, Skupština je 2019. odobrila posebnu budžetsku liniju za podršku skloništim, u skladu sa zahtevima ŽOCD.¹² Međutim, Ministarstvo nastavlja sa sličnim programima grantova za ŽOCD koje pružaju ove usluge, ne sprovodeći adekvatno ni Strategiju ni budžetsku liniju koju je Skupština usvojila.¹³ Sredstva su dodeljena tek nakon dodatnog zagovaranja, ali tek krajem godine.¹⁴

Dakle, iako većina zemalja ZB ima *ad hoc* programe grantova, vlade nisu uspostavile trajno finansiranje civilnog društva, a samim tim ni ŽOCD raznolikih profila. Pružaoциma usluga bi normativno finansiranje kroz stalan budžet moglo da pokrije troškove pruženih usluga.¹⁵

⁶ *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, br. 20/2013, član 35.

⁷ Intervju, ŽOCD 2019.

⁸ U skladu sa članom 72 *Zakona o socijalnoj i dečjoj zaštiti*, br. 27/13, 1/15, 42/15, 47/15, 56/16, 66/16, 1/17, 31/17, 42/17, i 50/17.

⁹ Veće ministara, Odluka o stvaranju i funkcionisanju Socijalnog fonda, *Decision „for Creation and Functionalisation of a Social Fund”*, 2018, Odluka 23.2.2018.

¹⁰ Korespondencija sa Albanskom mrežom za osnaživanje žena, 2020. Fond je tek počeo da funkcioniše. ŽOCD su takođe rekle da nacrt amandmana na zakone o nasilju u porodici i pravnoj pomoći u Albaniji obuhvata odredbe o finansiranju specijalizovanih usluga; ako bi ti amandmani bili usvojeni, mogli bi da omoguće pristup ŽOCD sredstvima (intervju, 2019). Krajem 2019. vlada još nije finalizirala ove zakone.

¹¹ *Nacionalna strategija i Akcioni plan Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici 2016–2020*, str. 37.

Opštine bi takođe trebalo da opredele sredstva za „socijalna skloništa za žrtve porodičnog nasilja i, u posebnim slučajevima, da obezbede materijalnu pomoć deci i porodicama kojima je ona potrebna” (*Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama* – član 1). Strategija ne uspeva da jasno podeli odgovornost za finansiranje između Ministarstva i opština (str. 38, budžetska stavka 4.3.4).

¹² Ministarstvo finansija Republike Kosovo, *Zakon br. 06/L-133 o budžetskim podelama budžeta Republike Kosovo* za 2019. godinu, budžetska linija: 01500 1060, „Osnovni troškovi za skloništa”.

¹³ MŽK, *„Advocacy Letter of Kosovo Shelters Towards the National Coordinator Against Domestic Violence. Expressing Concern on Non-Allocated Funds for Shelters”*, 2019. (na albanskom).

¹⁴ MŽK, *„Zagovaranje vodi kosovsku vladu ka uspostavljanju budžetske linije za skloništa”*, mart 2020.

¹⁵ Objašnjenje „normativnog finansiranja” potražiti u *Rečniku pojmova*.

Nepodesni poreski zakoni i procedure

ŽOCD su iznele više primera pravnih okvira koji ograničavaju njihov rad. Poreski zakoni postavljaju izazove pred ŽOCD u svim zemljama ZB, pri čemu neke ŽOCD plaćaju poreze slične visine kao privatne kompanije. Na primer, dok bi **albanske** OCD trebalo da dobiju delimičnu refundaciju PDV-a,¹⁶ dužina i komplikovanost procedure povraćaja im oduzima vreme od aktivizma.¹⁷ Osim toga, albanska vlada je donela odluku i da se povraćaj vrši samo u slučaju IPA II fondova; povraćaj PDV-a kada se radi o drugim EU instrumentima ili različitim aktivnostima finansiranim kroz donacije nije pravno regulisan. U svakom pojedinačnom slučaju se mora potpisati Memorandum o saglasnosti (MoS) između Ministarstva finansija i donatora. Po jednoj studiji koja je pratila čitav sektor, OCD se ne tretiraju kao neprofitne organizacije, zbog čega je program povraćaja PDV-a za projekte finansirane kroz IPA bio neuspešan.¹⁸ Sistemi refundacije su složeni i vremenski zahtevni u svim zemljama ZB, ali posebno u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji.

OCD su izjednačene sa privatnim sektorom i tretirane su kao privatni preduzetnici, pa podležu istim zakonima kao privatne firme.

ŽOCD, Severna Makedonija

Ponekad mislim da više vremena posvećujem finansijskim nego programskim pitanjima.

ŽOCD, Albanija

Povoljno pravno okruženje za filantropske donacije

Osim od društvenih i kulturnih faktora, filantropija zavisi i od pogodnosti zakonskih i regulatornih uslova.¹⁹ Brza analiza dokumenata ukazuje na to da nijedna od zemalja ZB nema koherentan i povoljan pravni okvir koji bi pogodovao sistemskom prikupljanju novca od javnosti i korporativnih donatora. **Albanija** ima Zakon o sponzorstvu koji podstiče kompanije da doniraju za određene oblasti od javnog značaja, kao što su kultura, umetnost i sport.²⁰ Poreski sistem dopušta donacije u rasponu od 3 do 5 procenata profita pre oporezivanja, zavisno od tipa sponzorisanе aktivnosti. Međutim, spisak aktivnosti na koje se to odnosi obuhvata samo humanitarne, kulturne ili umetničke aktivnosti ili podršku organizacijama fokusiranim na sport, obrazovanje, zaštitu okoline, književnost, nauku i istraživanja; ne uključuje eksplicitno podršku organizacijama koje se bave demokratijom i ljudskim pravima.

U **BiH** su sponzorstva i donacije regulisani Zakonom o porezu na dobit i Zakonom o porezu na dohodak. Omogućeni su odbici poreza do visine od 3% bruto godišnjeg prihoda za novčane i nenovčane donacije.²¹ Međutim, individualni donatori koji ne spadaju u preduzetnike nemaju mogućnost poreskih olakšica za svoje donacije.

Na **Kosovu** više zakona uređuje različite aspekte filantropije, što doprinosi konfuziji. Organizacije od javnog značaja su izuzete od oporezivanja ukoliko koriste svoje prihode isključivo za unapređenje javnih interesa kojima su posvećene, uključujući i sredstva dobijena donacijama i grantovima.²² Fizičkim i pravnim licima može se odbiti do 10% oporezivog

¹⁶ [MoU signed](#) – Memorandum o saglasnosti između Veća ministara Albanije i Evropske komisije.

¹⁷ Intervju, ŽOCD, Albanija, 2019.

¹⁸ Hoxha, J., Tavani, K., Topi, A., Keruti, K., *Monitoring Matrix on Enabling Environment for Civil Society Development: Country Report for Albania 2017*, Partners Albania for Change and Development, 2018.

¹⁹ Hudson Institute, *The Index of Philanthropic Freedom 2015*.

²⁰ Albanija, Zakon o sponzorstvu – [Law on Sponsorship](#) (sa ažuriranim amandmanima – [updated amendments](#)).

²¹ [Zakon o porezu na dobit FBiH](#), i [Zakon o porezu na dohodak FBiH](#).

²² Republika Kosovo, [Zakon o slobodi udruživanja u nevladine organizacije](#), Zakon br. 06/L-043.

prihoda za donacije za određene namene od javnog značaja.²³ Poreski obveznici koji daju donacije u određenim oblastima mogu dobiti i dodatni odbitak od 10% prihoda.²⁴

U **Crnoj Gori**, po zakonu o porezu na dohodak, NVO su izuzete od poreza na grantove, donacije, članarine i neprivredne izvore prihoda.²⁵ „Zakon o porezu na dohodak obezbeđuje izuzeće nevladinih organizacija iz oporezivanja prihoda od njihovih ekonomskih aktivnosti u iznosu do 4.000 evra, pod uslovom da je ceo izuzeti iznos upotrebljen za primarne, statutom određene ciljeve zbog kojih je organizacija ustanovljena”.²⁶ Korporacijama i individualnim licima može se odbiti do 3,5% bruto prihoda za donacije za medicinske, obrazovne, naučne, religijske, kulturne, sportske, humanitarne i ekološke svrhe.²⁷

U **Severnoj Makedoniji** zakon ne prepoznaje status organizacija koje rade za dobrobit društva, već samo za projekte i donacije. OCD, udruženja građana i fondacije mogu da primaju donacije ako se bave aktivnostima koje podržavaju i promovišu ciljeve od opšte koristi.²⁸ Korporacijama se može odbiti do 5% oporezivog prihoda za doprinos opštoj dobrobiti, dok se pojedincima može odbiti do 20% oporezivog dohotka za davanja koja doprinose opštoj dobrobiti.

Srbija pruža mogućnosti za korporativna davanja. Zakon o porezu na dobit pravnih lica omogućava da se troškovi u bilansu uspeha poreskog obveznika mogu priznati kao izdaci za opštekorisne namene u iznosu od maksimalno 5% ukupnog prihoda za: 1) zdravstvene, obrazovne, naučne, humanitarne, verske i sportske namene, zaštitu životne sredine, kao i za ustanove ili pružaoce usluga socijalne zaštite ustanovljene u skladu sa zakonima koji uređuju oblast socijalne zaštite i 2) humanitarnu pomoć, odnosno, potrebe otklanjanja posledica u vanrednim situacijama.²⁹ Izdaci za ulaganja u oblasti kulture, uključujući kinematografske delatnosti, priznaju se kao rashod u iznosu od maksimalno 5% ukupnog prihoda. Zakon ne priznaje eksplicitno status neprofitnih organizacija kao organizacija koje rade sa ciljem društvene dobrobiti. Stoga OCD moraju da se prijavljuju za poreska umanjenja za svaku donaciju koju dobiju. Pokloni vrednosti manje od 900 dolara u dinarskoj protivvrednosti dobijeni od jednog donatora su izuzeti od poreza.³⁰ Zakon o porezu na lični dohodak ne dopušta izuzeće od oporezivanja za individualna davanja.³¹ Zakon o porezu na dohodak nije jasan u pogledu poklona za institucionalnu podršku neprofitnim organizacijama koje deluju u javnom interesu.³² Neprofitne organizacije su izuzete od oporezivanja kada se radi o grantovima, prihodima od članarina, donacijama i neprivrednim izvorima prihoda.³³

Obuhvatniji pravni okviri koji bi otvorili više mogućnosti mogli bi da olakšaju prikupljanje sredstava za ŽOCD. Međutim, usvajanje takvih zakonskih rešenja zahtevalo bi da zakonodavstvo uvaži potrebu za većim poverenjem i podrškom javnosti spram OCD. To se ne čini verovatno, niti lako, ako uzmemo u obzir već pominjani **politički kontekst** koji podrazumeva sužavanje prostora za civilno društvo. Aktivistkinje i aktivisti se bore sa ograničenjima pravnih okvira i njihovom primenom tako što zagovaraju promene zakona koji sputavaju njihov rad. To podrazumeva izveštaje, saopštenja za javnost, događaje, ulične akcije, odlaske na konferencije, umrežavanje i medijski pritisak.

²³ Republika Kosovo, [Zakon o porezu na prihode korporacija](#), Zakon br. 06/L-105, član 11, stav 5.

²⁴ Ibid.

²⁵ Republika Crna Gora, [Ukaz o proglašenju Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica](#), [Zakon br. 01-3873/2](#).

²⁶ Ibid.

²⁷ Republika Crna Gora, [Zakon o porezu na dobit pravnih lica](#).

²⁸ Catalyst Balkans, [Tax Laws Affecting Philanthropy in the Countries of South Europe](#), 2013.

²⁹ Ministarstvo finansija Republike Srbije, [Uputstvo za ostvarivanje poreskih olakšica za donatore](#), 2019. Beograd, str. 2.

³⁰ Koeshall, N.za Catalyst Balkans, [Regional Report Balkan Countries](#).

³¹ Ibid. Golubovic, Dragan, u Catalyst Balkans, str. 50.

³² Ibid.

³³ [Non-profit Law in Serbia](#), 2019.

Zaključak: Kontekst

Globalni prioriteti doniranja i opšti politički kontekst doprinose izazovima na koje nailaze mnoge ŽOCD kada je reč o pristupu stranim fondovima, državnim sredstvima i individualnim donacijama. Politička nestabilnost u kombinaciji sa širim trendovima jačanja nacionalizma i populizma stvara prostor za rastući konzervativizam i pokret protiv rodne ravnopravnosti. Ovi faktori doprinose sužavanju prostora za aktivistkinje za ženska prava i ŽOCD. U nekoliko država poreski zakoni stvaraju finansijske barijere za ŽOCD i dugačke procedure koje utiču na neefikasno korišćenje vremena. Nijedna država nema sveobuhvatan i podsticajan regulatorni okvir za strateško i održivo prikupljanje novca ŽOCD od pojedinaca i kompanija, a trenutna politička klima ne ukazuje na to da će se lako doći do takvih pravnih promena. Mada postoje neki *ad-hoc* programi grantova, države nisu ustanovile održivu finansijsku podršku za civilno društvo. Trajno finansiranje, poput normativnog finansiranja, ne postoji za neprofitne usluge u javnom interesu, za koje se može tvrditi da ih najbolje pružaju iskusne ŽOCD. Nije se dovoljno razmatralo koji je najbolji način da država uspostavi trajno finansiranje civilnog društva, a da pritom izbegne korupciju, nepotizam i politizaciju, kao i da očuva nezavisnu nadzornu ulogu ŽOCD. Autonomija je od ključnog značaja za važan rad ŽOCD na pozivanju institucija na odgovornost kada je reč o unapređenju ljudskih prava, poboljšanju pristupa pravdi za ranjive grupe i jačanju vladavine zakona. Pretpristupni proces EU, zajedno sa drugim međunarodnim instrumentima navedenim u [Uvodu](#), može da otvori nekoliko mogućnosti za jačanje i institucionalizaciju državne podrške (Ž)OCD. Ovo podrazumeva usvajanje sigurnosnih mera za transparentno i pravično finansiranje, kao i javno zalaganje za institucionalizaciju procesa saradnje i koordinacije države i civilnog društva, što bi moglo da doprinese adekvatnijem finansiranju ŽOCD.

Foto: Marija Janković

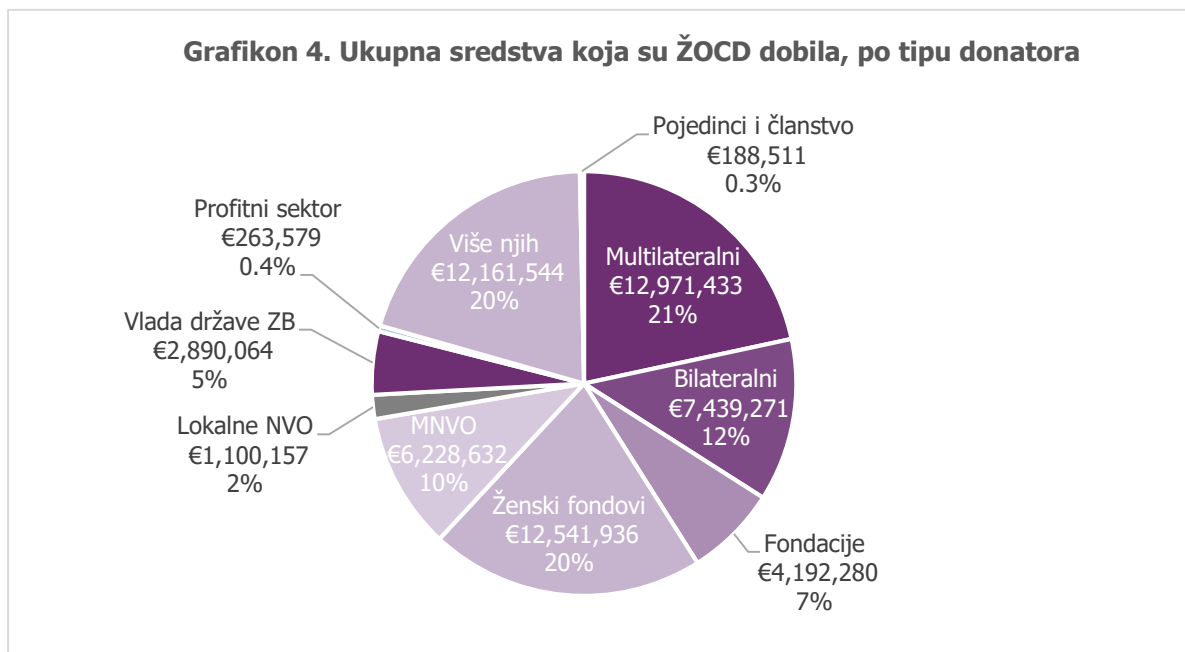
Aktivistkinje protestuju protiv femicida ispred Ministarstva za rad u Beogradu 2017. godine. Autonomija ŽOCD i aktivistkinja je od ključne važnosti za pozivanje institucija na odgovornost za unapređenje ljudskih prava.

KO FINANSIRA ŽENSKA PRAVA?

Ovo poglavlje istražuje koji donatori su pružali finansijsku podršku ŽOCD na ZB. S obzirom na oskudnost drugih podataka, nalazi su prevashodno zasnovani na podacima dobijenim od 85% ŽOCD koje su učestvovala u istraživanju. Procena je da ispitanice čine oko 69% populacije svih ŽOCD za koje se zna da su radile u regionu u ovom periodu, uključujući većinu najvećih, aktivnih ŽOCD.¹ Iako nisu sveobuhvatni, nalazi su svakako pokazatelj trendova u finansiranju. Trebalo bi napomenuti da je istraživanje završeno pre kraja 2019. godine, pa su nalazi za 2019. indikativni, ali ne i potpuni. Studije slučaja o različitim donatorima zasnivaju se, između ostalih izvora, na podacima dobijenim od samih donatora. U ovom poglavlju razmatraju se i tipovi donatora koje ŽOCD preferiraju i razlozi takvih preferencija.

Donatori aktivni na ZB

Po evidenciji ŽOCD, više različitih donatora je podržavalo ŽOCD u regionu u periodu između 2014. i sredine 2019. godine, kroz više od 1.963 granta, ugovora ili donacije. Grafikon 4 prikazuje ukupnu sumu koju su ŽOCD prijavile da su dobile direktno od donatora u navedenom periodu. Otprilike 21% sredstava ŽOCD poteklo je od više donatora čiji su pojedinačni iznosi donacija nejasni.² Na osnovu dobijenih deskriptivnih informacija, vidi se da je dobar deo ovih sredstava dobijen od multilateralnih i bilateralnih donatora. Grafikoni i prateći tekstovi ilustruju to kroz upotrebu simbola za „veće od“ („>“), koji ukazuje na to da su multilateralni i bilateralni donatori verovatno obezbedili i više nego što je prikazano.

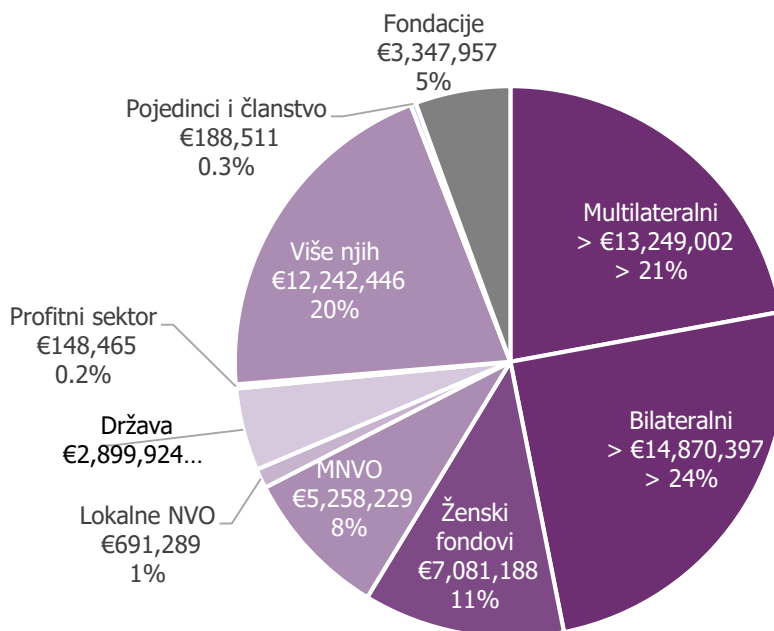
¹ Presek po državama videti u [Aneksu br. 3](#).

² Na primer, ŽOCD navode da su jednu inicijativu finansijski podržali i multilateralni donator i vlada države ZB, ali ne precizira udele. Uprkos pokušajima da pojasnimo takve podatke, naš tim nije dobio dovoljno informacija da rasporedi ova sredstva po zasebnim kategorijama donatora.

ŽOCD kažu da su u ovom periodu najviše dobile od multilateralnih donatora (>13 miliona evra), što čini >21% ukupne prijavljene finansijske podrške. Sledeći po veličini direktan podržavalac ŽOCD su ženski fondovi (12,5 miliona evra),³ što predstavlja 20% prijavljenih donacija. Primetno je da dobar deo njihovih donacija prvobitno potiče od bilateralnih donatora (videti grafikon 5). Bilateralni donatori obezbedili su >12% finansijskih sredstava za ŽOCD (>7,4 miliona evra). MNVO obezbedile su 10% (6,2 miliona evra), a za njima slede fondacije sa 7% (4,2 miliona evra), vlade zemalja ZB sa 5% (2,9 miliona evra) i lokalne NVO sa 2% (1,1 milion evra). Profitni sektor, poput kompanija, obezbedio je 0,4% (263.579 evra). Pojedinačne i donacije članica/članova doprinele su sa 0,3% (188.511 evra).

Grafikon 5 predstavlja prvobitne izvore sredstava, to jest, izvore iz kojih su donatori dobili sredstva koja su donirali, gde je to bilo moguće utvrditi.⁴ Gledano iz ove perspektive, ŽOCD su najviše sredstava dobile od bilateralnih donatora, ukupno >14,9 miliona evra (>24%), potom od multilateralnih donatora od kojih je poteklo >13,2 miliona (>21%). Otprilike 11% je dobijeno od ženskih fondova (7,1 miliona evra). Kada se ovo upoređi sa grafikonom 4 reklo bi se da je oko 44% finansijske podrške koje su ženski fondovi dali ŽOCD prvobitno poteklo od bilateralnih organizacija i, mada u manjoj meri, od multilateralnih. Jedan od najjasnijih primera je Fondacija *Kvinna till Kvinna*, na grafikonu 4 obuhvaćena kategorijom ženskih fondova. Na grafikonu 5 veći deo fondova Fondacije *Kvinna till Kvinna* potpada pod kategoriju sredstava od bilateralnih donatora, pošto je originalni izvor ovih fondova Švedska međunarodna agencija za razvoj i saradnju (Sida). Dakle, u grafikonu 5 se iznos sredstava ŽOCD, potekao od ženskih fondova, smanjuje sa 20% na 11%. Tako se smanjuje i udeo sredstava od međunarodnih i lokalnih NVO, pošto i one dobijaju sredstva od bilateralnih ili multilateralnih organizacija, predajući ih dalje ŽOCD. Učešće drugih donatora i iznosi sredstava ostaju značajno manji u odnosu na njih.

Grafikon 5. Ukupna sredstva po inicijalnom donatoru

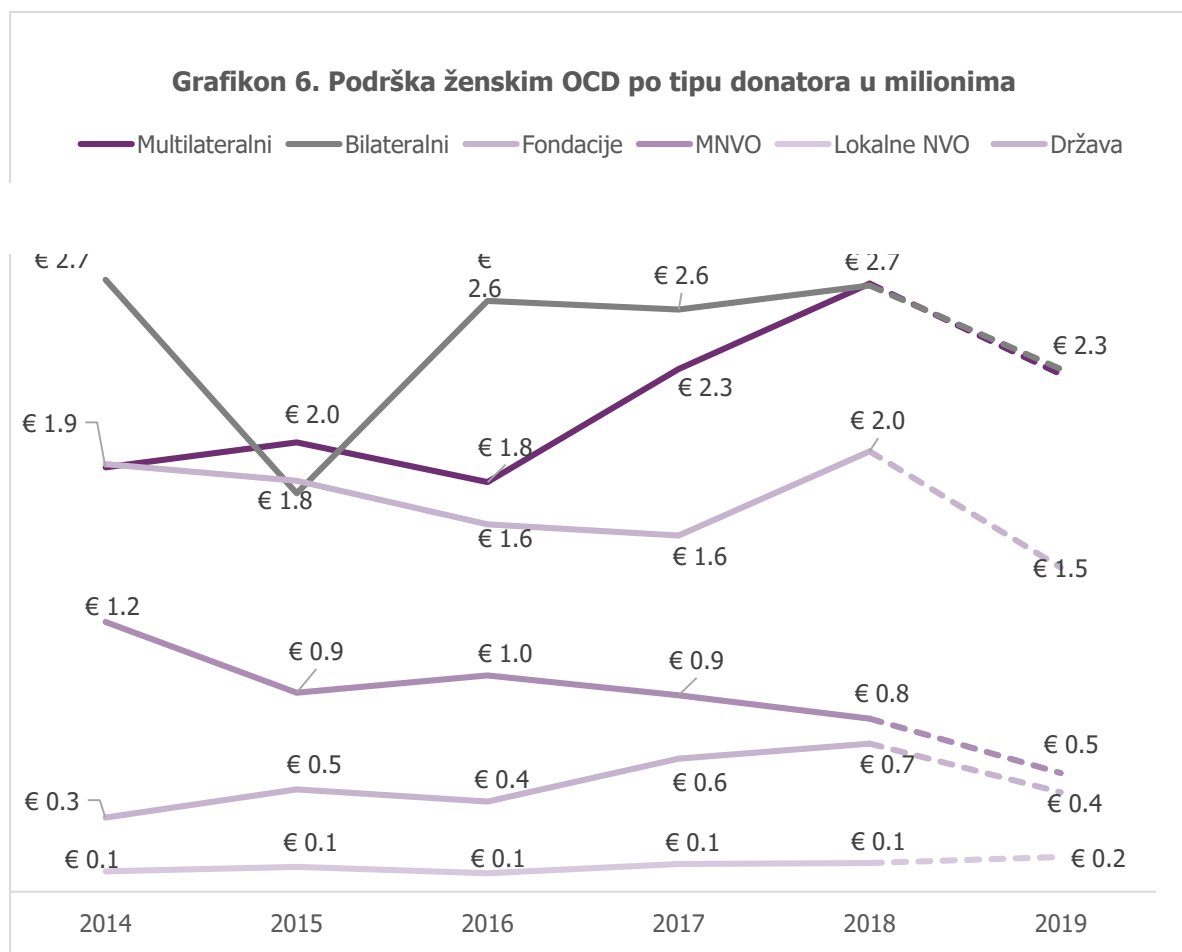

³ Definicije ženskih fondova, multilateralnih, bilateralnih donatora i drugih termina u ovom poglavlju potražite u [Rečniku pojmova](#).

⁴ Nije uvek moguće utvrditi inicijalne izvore sredstava, ali ovo jeste indikativno. Očigledno i multilateralni fondovi, poput fondova EU ili UN, takođe prvobitno potiču od bilateralnih donatora, mada se ovde vode zasebno.

Ukoliko nije naznačeno drugačije, svi grafikoni u daljem tekstu odnose se na prvobitni izvor finansijskih sredstava, tamo gde je poznat. Bilateralni donatori, posebno kroz ženske fondove, uglavnom su obezbeđivali veći deo ukupnih sredstava za ŽOCD (grafikon 6).⁵ Bilateralne donacije su nadmašile multilateralne samo u 2015. godini, nakon strmoglavog pada bilateralnog finansiranja. Taj pad se možda može pripisati globalnoj finansijskoj krizi i merama štednje mnogih država. Multilateralno finansiranje je ponovo nadmašilo bilateralno 2018. godine, što bi se moglo pripisati porastu EU finansiranja te godine. *UN Women* su uz pomoć donacija EU 2018. sprovele regionalni program protiv nasilja nad ženama, dajući grantove ŽOCD, a ŽOCD su dobile tri značajna granta finansirana od strane EU.

Multilateralne donacije s vremenom rastu, od 1,9 miliona evra 2014. na 2,7 miliona evra 2018. godine. Donacije fondacija, uključujući ženske fondove, ostaju prilično stabilne tokom vremena, mada se smanjuju u periodu između 2014. i 2017, pa ponovo rastu 2018. Donacije MNVO su izgleda s vremenom opale. Dok se čini da su se donacije država ZB više nego udvostručile u periodu od 2014. do 2018, u poređenju sa ostalim izvorima ipak ostaju minimalne. Finansijska podrška lokalnih NVO, pojedinaca, članstva i kompanija dosledno je veoma mala. Međutim, opet napominjemo da su podaci za 2019. samo indikativni, jer nisu potpuni.

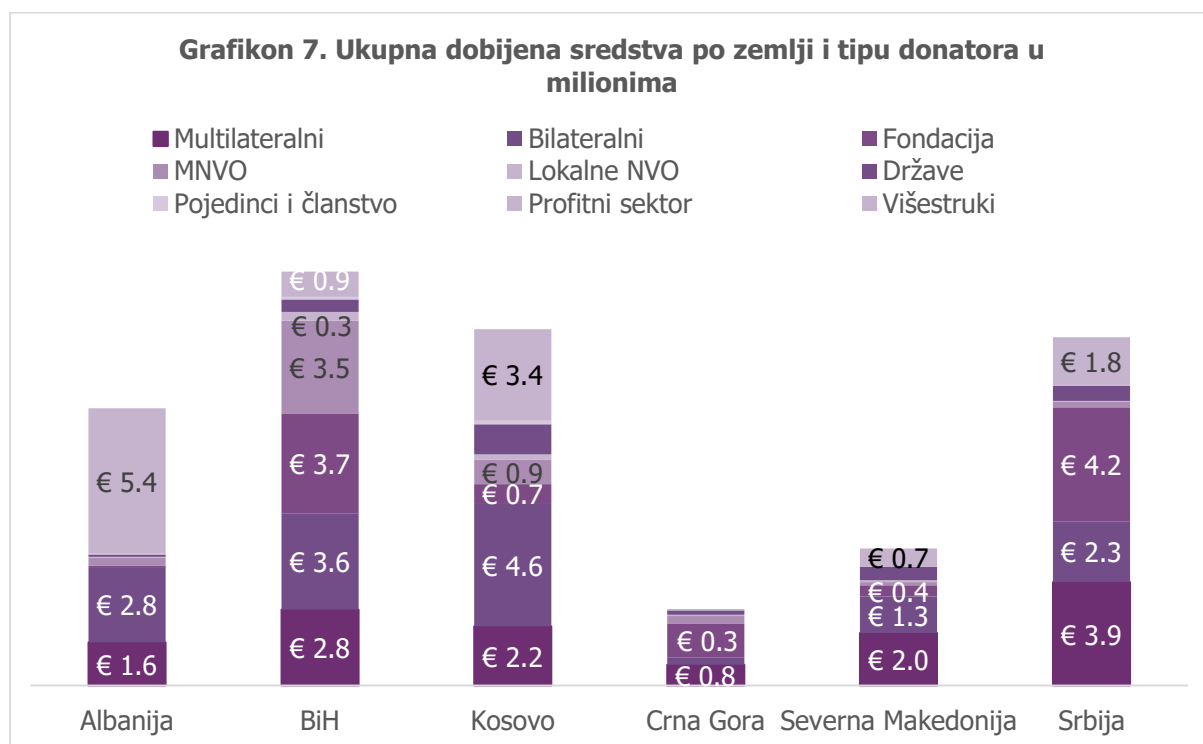

⁵ Više informacija o opštim trendovima potražite u poglavlju [Trendovi finansiranja](#).

Tabela 2 daje pregled sredstava dobijenih od različitih donatora. Države su dale najviše grantova, ugovora o donacijama i drugih vrsta donacija. Takođe su u proseku davale najmanje iznose i upravo od njih potiču najmanji dodeljeni grantovi. Na drugom kraju spektra su multilateralni donatori koji su u proseku davali najveće iznose i najveći grantovi potiču od njih.

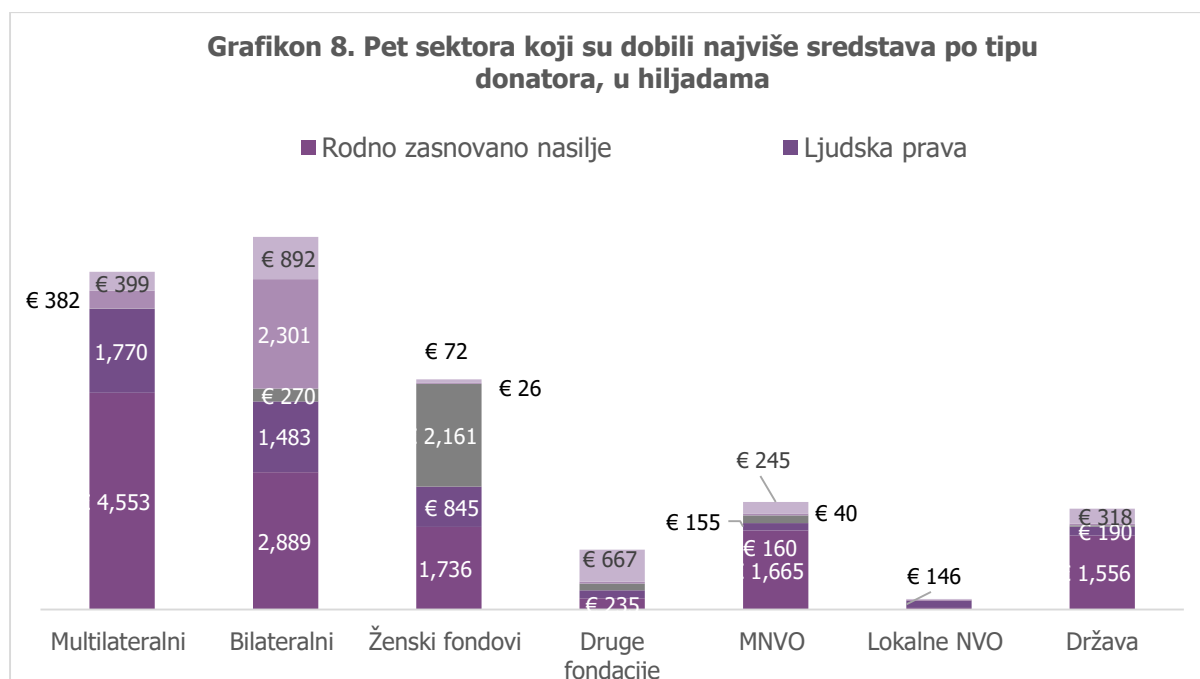
Tabela 2. Pregled sredstava dobijenih od različitih tipova donatora ⁶								
	Multilateralni	Bilateralni	Ženski fondovi	Druge fondacije	MNVO	Lokalne NVO	Država	Ukupno
Ukupna dobijena sredstva (u milionima)	€13,2	€14,9	€7,1	€3,3	€5,3	€6,9	€2,9	€62,0
Prosečna veličina donacije (u hiljadama)	€57	€41	€37	€35	€21	€10	€6	€33
Minimalna veličina donacije	€128	€100	€250	€395	€49	€61	€9	€9
Maksimalna veličina donacije (u hiljadama)	€965	€697	€502	€500	€174	€285	€116	€1,468
# datih sredstava	242	174	360	123	293	170	459	1963

Grafikon 7 daje pregled svih sredstava koja su ŽOCD prijavile da su dobile u periodu od 2014. do sredine 2019. u svakoj od zemalja ZB, po tipu donatora, u milionima evra. Čini se da je najviše sredstava dodeljeno ŽOCD u **BiH**, uz prilično ravnomeran udeo sredstava od bilateralnih i multilateralnih donatora, fondacija i međunarodnih NVO. ŽOCD na **Kosovu** su druge po redu po visini dobijenih sredstava, a slede ih organizacije iz **Srbije, Albanije i Severne Makedonije**, pri čemu su sve dobijale sredstva prvenstveno od bilateralnih i multilateralnih donatora. ŽOCD u **Crnoj Gori** su dobile najmanje sredstava, ali to se delom može pripisati činjenici da u Crnoj Gori i postoji manje ŽOCD nego u drugim zemljama.

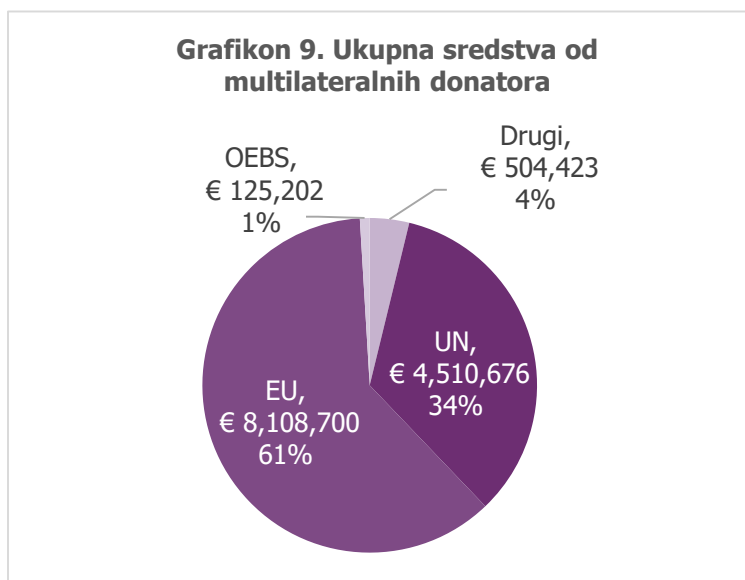
⁶ Drugi tipovi donatora nisu obuhvaćeni zato što su nalazi isuviše haotični i oskudni da bi bili smisleno izloženi. U ovoj tabeli ukupna sredstva pokazuju iznos potekao od određenog tipa donatora, dok naredni redovi pokazuju iznose koje su dali donatori, a inicijalno ne potiču nužno od njih.

Grafikon 8 ilustruje pet sektora ili tematskih oblasti kojima je dato najviše sredstava.⁷ Svi donatori, izuzev ženskih fondova, najviše sredstava daju za oblast rodno zasnovanog nasilja. Ženski fondovi pak obično daju više za opštu podršku, posebno u poređenju sa drugim donatorima. Bilateralni donatori obezbedili su znatno više sredstava za rodnu ravnopravnost i ekonomsko osnaživanje nego drugi donatori. Odeljak koji sledi dodatno će se pozabaviti istraživanjem sredstava koja različiti tipovi donatora daju ŽOCD.

Multilateralni donatori

Multilateralni donatori koji obezbeđuju sredstva ŽOCD na ZB obuhvataju EU, UN, Savet Evrope i Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS).⁸ Multilateralni donator koji je dao najviše sredstava ŽOCD je EU (61%), pa se ukupni iznos procenjuje na oko 8,1 miliona evra od 2014. do sredine 2019. (grafikon 9). Tu su uključene i situacije u kojima se može utvrditi da je EU bila indirektni, inicijalni izvor sredstava koja su do ŽOCD stizala preko agencija UN, ženskih fondova, međunarodnih i lokalnih NVO.⁹

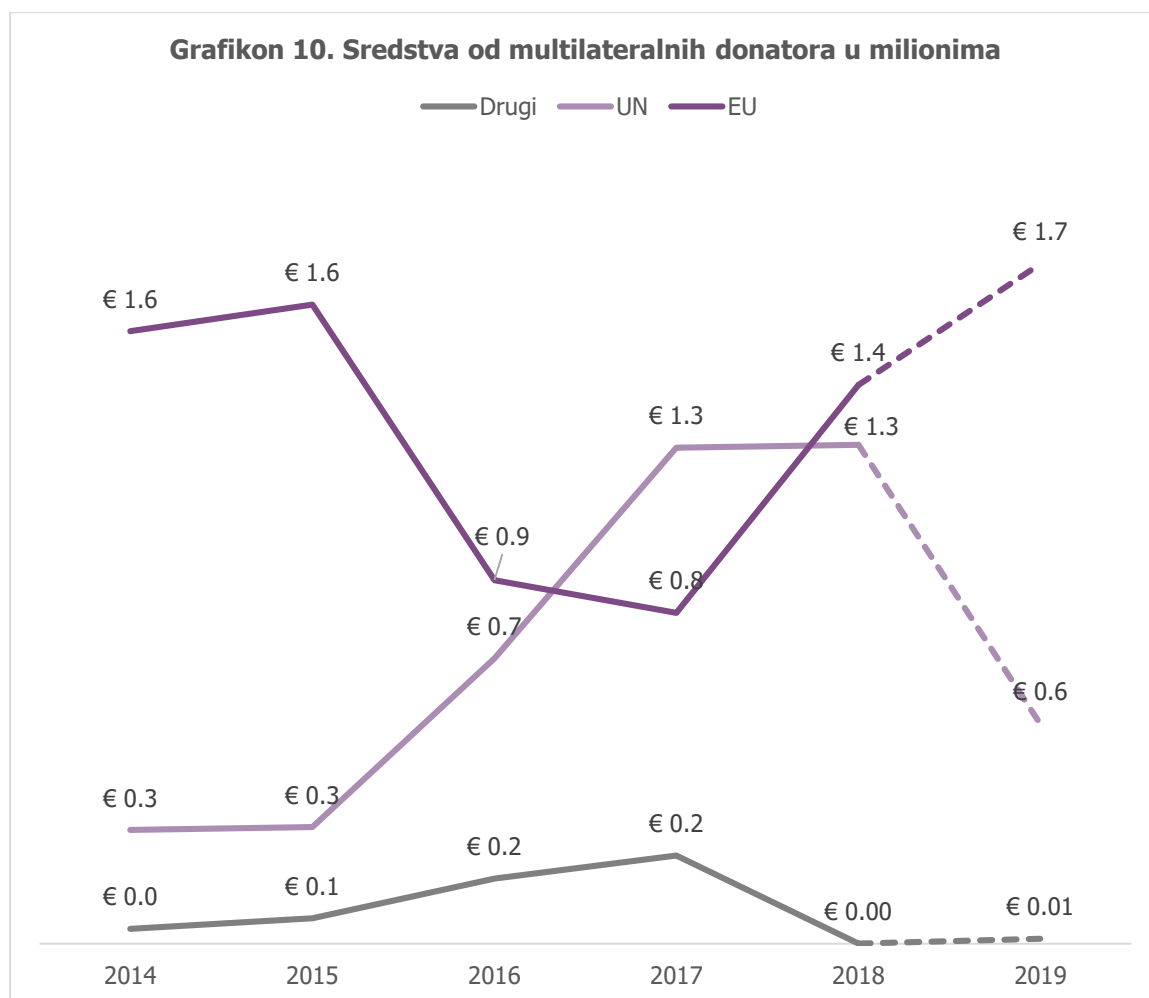

⁷ Iznosi manji od 50.000 evra su uklonjeni zbog preglednosti.

⁸ Predstavnici UN i OEBS-a su u intervjuima navodili da oni nisu donatori (2019). Međutim, uključili smo ih ovde zato što daju finansijska sredstva ŽOCD i stoga ih tretiramo kao donatore.

⁹ Mada su se autorke trudile da utvrde sve takve slučajeve, možda postoje i oni koji nisu obuhvaćeni.

Kao što je već ilustrovano (grafikon 6), multilateralna izdvajanja su se izgleda povećala u periodu između 2014. i 2018. Kao što pokazuje grafikon 10, podrška EU ŽOCD naizgled opada od 2015. do 2017, ali u 2018. potom opet raste. EU je obezbeđivala finansijsku podršku kroz EIDHR, IPA II podršku civilnom društvu, Instrumente za prekograničnu saradnju, Erasmus i druge IPA ugovore na nacionalnim ili regionalnim nivoima. Gde ih je bilo moguće utvrditi, ovde su uzeta u obzir i sredstva koja je EU obezbedila za neke ŽOCD preko UN Women.¹⁰

¹⁰ To iz podataka nije uvek jasno vidljivo, pa je stoga ovde samo delimično predstavljeno. Isto tako, nije bilo dovoljno podataka da se utvrdi prvobitni izvor *svih* sredstava UN koja su podeljena ŽOCD.

Studija slučaja: EU i finansiranje rodne ravnopravnosti na ZB

EU se obavezala na unapređivanje rodne ravnopravnosti Sveobuhvatnim pristupom EU ženama, miru i bezbednosti, Strateškim pristupom EU ženama, miru i bezbednosti i GAP-om II, mada su u odnosu na regulativu to prilično slabe politike.¹ Šire gledano, to obuhvata i posvećenost finansiranju ŽOCD.² Mada je GAP II radni dokument i nije pravno obavezujući, on dosta ambiciozno predviđa da će zemlje članice biti „posvećene podršci ostvarivanju” GAP-a II.³ Cilj 3 predviđa da „institucije EU i države članice opredele dovoljno sredstava za ostvarivanje rodne politike EU”. Osim toga, GAP II poziva i aktere EU, uključujući države članice, da svake godine izveštavaju o sprovođenju GAP-a II.⁴

GAP II zahteva da sva izdvajanja EU, svi programi i formulisanje politika podrazumevaju rodnu analizu.⁵ Međutim, pregled svih 240 javno dostupnih IPA II akcionih dokumenata za ZB pokazuje da samo njih 5,8% obuhvata rodnu analizu, a da ih 22,9% uključuje određene, ali nedovoljne, rodne analize.⁶ Kao što je već pomenuto, 56% ovih aktivnosti nisu imale dodeljen OECD-ov rodni marker. Nezavisna analiza pokazuje da od onih koje jesu samo je 47% ispravno ocenjeno.⁷ Nakon ponovnog ocenjivanja, samo 3,3% je dobilo rodni marker 1, a 0,4% rodni marker 2. Ovaj pregled sugerise i da su izdvajanja IPA II za ŽOCD i rodnu ravnopravnost ograničena. Samo 6,5% akcionih dokumenata jasno navodi da će biti opredeljena sredstva za ŽOCD. Pritom, analiza akcionih dokumenata pokazuje da je samo 0,04% IPA II sredstava eksplicitno namenjeno za rodnu ravnopravnost. Trenutni sistem EU za praćenje ne omogućava precizno merenje izdvajanja za rodnu ravnopravnost u okviru sredstava za ŽOCD.

Da bismo procenili da li Sveobuhvatni pristup EU ženama, miru i bezbednosti⁸ ili GAP II imaju ikakvog uticaja na odluke donatora na ZB, pitali smo donatore iz EU i iz država članica na ZB da li su svesni tih politika i kakav uticaj su one imale na njihove odluke o donacijama. Uzorak nije reprezentativan za sve donatore te vrste na ZB, pa nije statistički značajan. Međutim, odgovori donatora jesu indikativni i interesantni. Od 18 intervjuisanih donatora – predstavnika EU ili država članica, njih osam (44%) kazalo je da ove politike nisu uticale na njihove odluke o donacijama, a sedam (39%) da su donekle uticale. Neki su kazali da njihove centrale verovatno koriste te politike, ali da oni lično nisu upoznati sa njihovim sadržajem. Samo tri od donatora iz država članica EU (17%), pre svega švedski donatori, reklo je da su ove politike znatno uticale na njihove odluke. Dato je malo konkretnih primera o tome kako donatori koriste te politike za svoje strategije ili odluke o donacijama. Dok neki kažu da su inkorporirali rodnu perspektivu u već podržane projekte, retko ko je pomenuo finansiranje novih programa usmerenih na postizanje rodne ravnopravnosti, koje bi bilo *rezultat* ovih politika.⁹ Stoga se čini da je uticaj politika kao što su Sveobuhvatni pristup i GAP II na doniranje sa ciljem postizanja rodne ravnopravnosti na ZB *ad hoc* i zanemarljiv.

5,8%

EU IPA II akcionih dokumenata ima adekvatnu rodnu analizu

56%

akcionih dokumenata IPA II EU nema rodni marker

¹ Više o slabostima ovih politika videti u: Farnsworth i Rashiti za MŽK, *Following Through on EU Commitments to Gender Equality: Lessons Learned from GAP II to Inform GAP III*, Priština, 2019.

² Videti: [Uvod](#).

³ [GAP II](#), Cilj 1, aktivnost 1.3, str. 20.

⁴ [GAP II](#), Cilj 2, indikator 2.4.4, str. 22. Videti i str. 16–39 o izveštavanju.

⁵ [GAP II](#), Cilj 4.

⁶ MŽK, Rezime politike (nenaslovljen dokument) za predstojeću 2020.

⁷ Takođe videti u [Uvodu](#). Istraživačice nisu imale informaciju da li su sprovedene rodne analize, što je preduslov za dodeljivanje rodnog markera. Zato su možda malobrojne aktivnosti označene na odgovarajući način.

⁸ Istraživačice su pitale za Sveobuhvatni pristup, ne novi Strateški pristup, zato što je ispitivani vremenski period od 2014. do 2019, pa je verovatnije bilo da je Sveobuhvatni pristup uticao na donatorske odluke.

⁹ Srednjeročna evaluacija EU IPA II za civilno društvo takođe zaključuje da je integrisanje rodne perspektive bilo „deklarativno” i bez „prave posvećenosti” (AETS Konzorcijum, *Mid-term Evaluation of the Civil Society Facility for the Western Balkans and Turkey: Appendices*, 2017).

Studija slučaja: Kancelarija EU na Kosovu

Kancelarija Evropske unije (EUO) podržava napredovanje Kosova ka pridruživanju EU. Ona podržava i savetuje Vladu Kosova, doprinoseći razvoju i konsolidaciji temeljnih sloboda i ljudskih prava. Takođe, koordiniše prisustvo drugih EU instanci na Kosovu, uključujući države članice.¹ EU finansijski podržava nekoliko sektora: demokratiju i upravljanje; vladavinu zakona i temeljna prava (uz podoblasti pravde, unutrašnjih poslova, temeljnih prava i manjina); energetiku, konkurentnost i inovacije; obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike; poljoprivredu i ruralni razvoj i teritorijalnu i regionalnu saradnju.²

Između 2014. i 2019. godine EUO je izdvojila 453 miliona evra za raspodelu na Kosovu.³ Procenjuje se da je 0,6% tih sredstava izričito namenjeno rodnoj ravnopravnosti i ženskim pravima (2,9 miliona evra). Aktivnosti u vezi sa rodnom ravnopravnošću podržane su sa otprilike 0,4% ukupnih izdvajanja EUO (1,9 miliona evra). Dodatne aktivnosti su podrazumevale integrisanje rodne perspektive kao „sveprožimajuće pitanje”,⁴ ali podaci o izdvajanjima za rodnu ravnopravnost u okviru takvih aktivnosti nisu bili dostupni. EU ne poseduje sisteme za praćenje takve finansijske podrške.

Sve aktivnosti usredsređene na rodnu ravnopravnost bile su u okviru sektora vladavine zakona i podoblasti ljudskih prava. Podržane aktivnosti su se fokusirale na problem rodno zasnovanog nasilja, povećanje političkog učešća žena, poboljšanje ekonomskih i socijalnih prava žena i unapređenje LGBTQIA+ prava. Oko 1% svih EUO fondova u ovom periodu bilo je planirano za podelu civilnom društvu, a oko 58% tih sredstava za OCD bilo je namenjeno ŽOCD. Sve u svemu, ŽOCD su dobile otprilike 0,4% ukupnih izdvajanja EUO. Dodatne aktivnosti su podrazumevale podgrantove za ŽOCD, ali nije bilo moguće utvrditi precizne iznose. Od sredstava izdvojenih za rodnu ravnopravnost, otprilike 91% dobile su ŽOCD.

Uz grantove čiji je prosečan iznos bio 237.000 evra za dve do četiri godine, samo veće OCD sa već unapred dovoljnim godišnjim prometom,⁵ kapacitetima za finansijski menadžment, sposobnošću da obezbede kofinansiranje i veštinom u pisanju na engleskom mogu da apliciraju za finansijsku podršku EU.⁶ EU uviđa izazove u dolaženju do manjih, lokalnih organizacija i teži da ih prevaziđe kroz snažno ohrabrivanje tih organizacija da apliciraju ili putem zahteva od korisnika EU grantova da deo sredstava upotrebe za davanje podgrantova.⁷

0,6%

sredstava EUO na Kosovu
izdvojeno je za

**rodnu
ravnopravnost**

0,4%

sredstava EUO na Kosovu
utrošeno je na

podršku ŽOCD

58%

podrške EUO civilnom društvu

**namenjeno je
ŽOCD**

¹ Kancelarija EU na Kosovu /EUSR, veb-sajt, „*What We Do*”, pristupljeno u aprilu 2020.

² Evropska komisija, *Indicative Strategy Paper for Kosovo (2014–2020)*, 2014.

³ Podaci dobijeni od EUO, Odeljenje za civilno društvo, medije i istraživanja, Sekretarijat odeljenja, avgust 2019.

⁴ Intervju, 2019.

⁵ Po Praktičnom vodiču Evropske komisije (*EC Practical Guide*), ovo je uobičajen zahtev (Član 2.6.11.2).

⁶ I ovo je tema koju su ispitanice iz ŽOCD često ponavljale (2019).

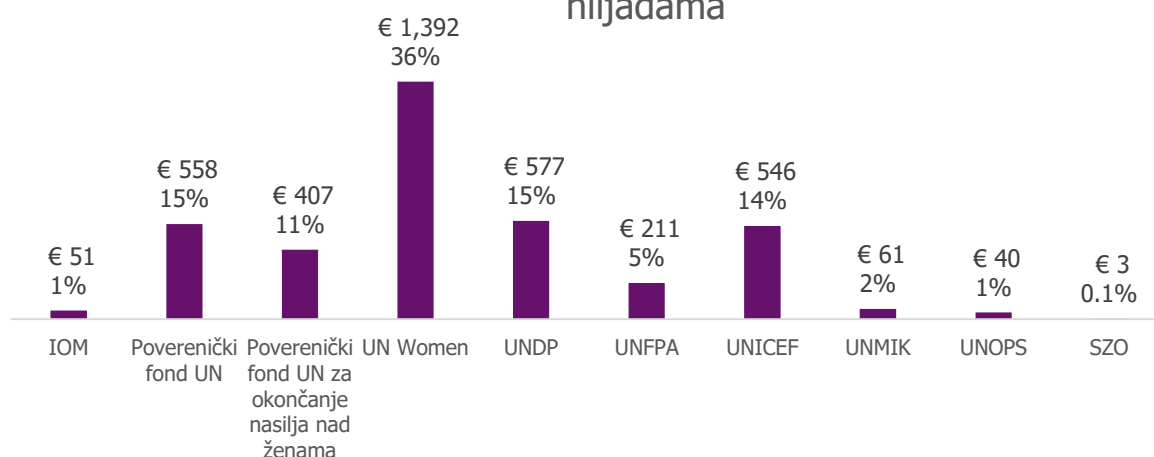
⁷ Intervju, 2019.

Kao što je pomenuto, UN ima nekoliko dokumenata posvećenih unapređenju rodne ravnopravnosti i podršci ŽOCD, uključujući, između ostalog, Pekinšku platformu za akciju i Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.¹ Procenjuje se da UN i njihove agencije obezbeđuju 34% multilateralne finansijske podrške za ŽOCD (4,5 miliona evra). Finansiranje ŽOCD od strane UN se očito povećalo između 2014. i 2018. (grafikon 10). ŽOCD su prijavile da su najviše dobile od *UN Women* (1,4 miliona evra), što čini 36% podrške UN agencija u periodu od 2014. do sredine 2019. (grafikon 11).²

Uokvireni tekst 3. UN agencije koje podržavaju ŽOCD

- ✓ Međunarodna kancelarija za migracije (IOM)
- ✓ Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UN OHCHR)
- ✓ Dečji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF)
- ✓ Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)
- ✓ Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK)
- ✓ Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC)
- ✓ Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS)
- ✓ Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA)
- ✓ Poverenički fond Ujedinjenih nacija za okončanje nasilja nad ženama
- ✓ *UN Women*
- ✓ Svetska zdravstvena organizacija (SZO)

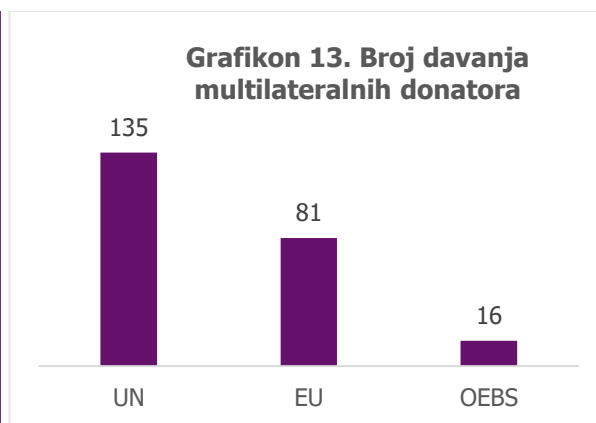
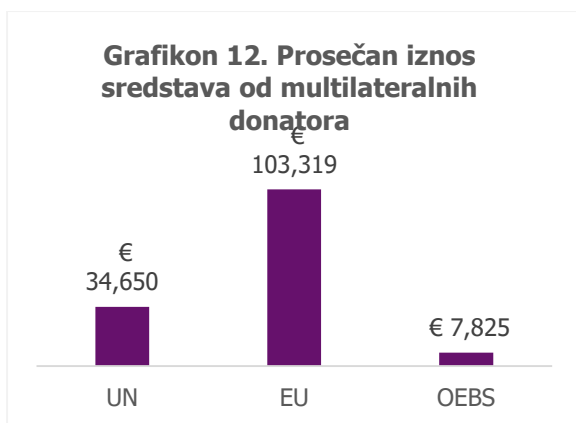
Grafikon 11. Podrška UN ženskim OCD po agencijama, u hiljadama

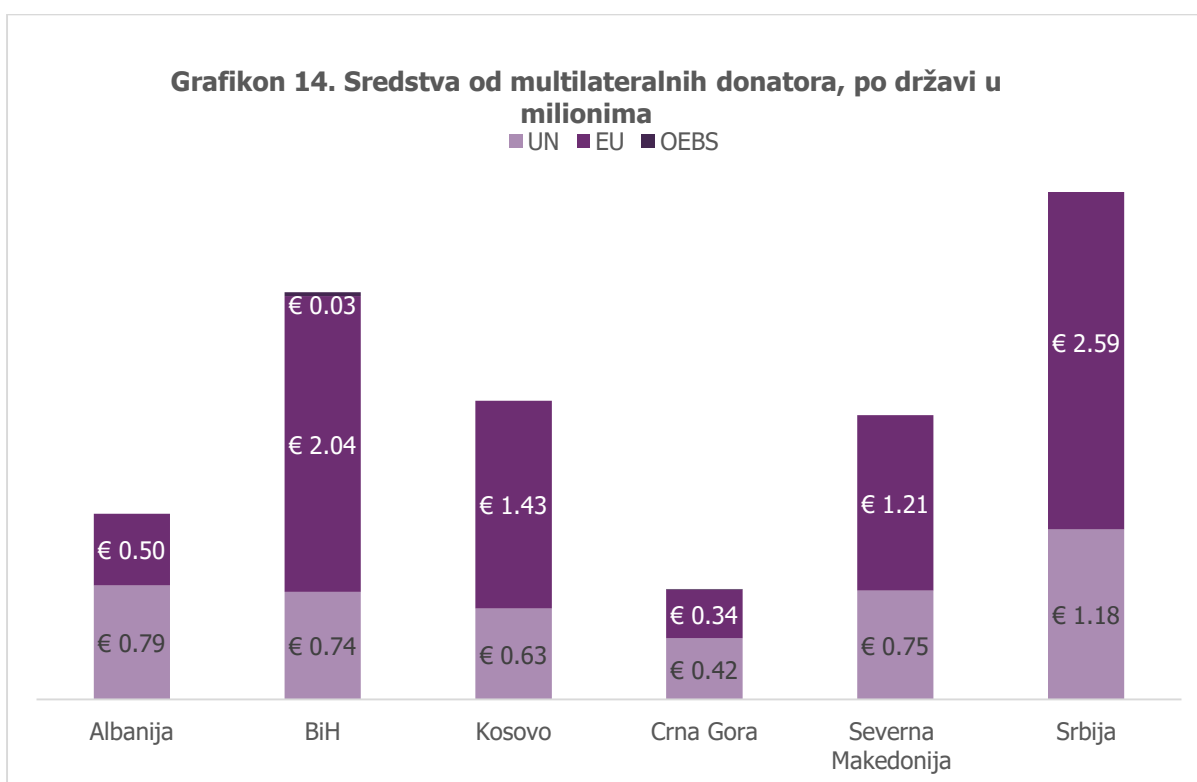
Sredstva koja su multilateralni donatori davali ŽOCD kreću se od 128 do 965.117 evra, a prosečan iznos grantova je 56.513 evra. Prosečan iznos granta EU ženskim OCD bio je trostruko viši od prosečnog granta agencija UN (grafikon 12). Čini se da su agencije UN dale brojčano više grantova ili ugovora („donacija”) ženskim OCD (grafikon 13).

¹ Videti [Uvod](#).

² Nekoliko ŽOCD je pomenulo „Poverenički fond UN”, ali nije preciziralo koji. Verovatno su govorile o Povereničkom fondu UN za okončanje nasilja nad ženama. Na grafikonu je ipak zasebno predstavljen. Ustanovljen [Rezolucijom Skupštine UN 50/166](#), pod rukovodstvom *UN Women* u ime sistema Ujedinjenih nacija, Poverenički fond UN za okončanje nasilja nad ženama sarađuje sa NVO, vladama i timovima UN na nivou država.

Po evidenciji ŽOCD, u Srbiji su ŽOCD izgleda dobile više novca i od EU i od UN nego druge zemlje, a odmah iza njih su ŽOCD u BiH (grafikon 14).³

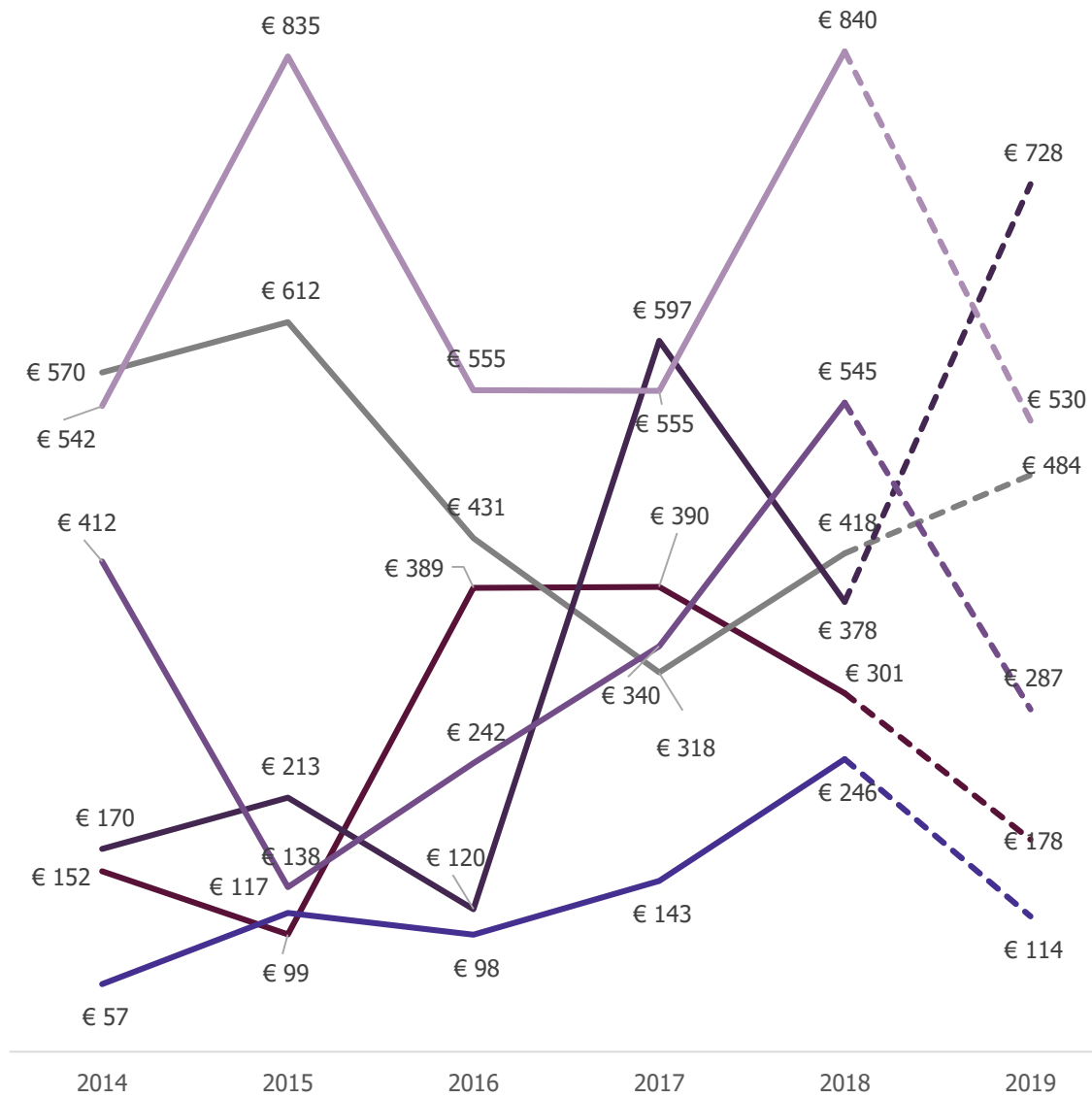

Grafikon 15 ilustruje kako su multilateralna sredstva u svakoj zemlji izgleda s vremenom fluktuirala, posebno u **Srbiji** i **BiH**. U **Crnoj Gori** i **Severnoj Makedoniji** se čini da su se s vremenom uvećavala, kao i u **Albaniji** i na **Kosovu**, mada 2018. opadaju.

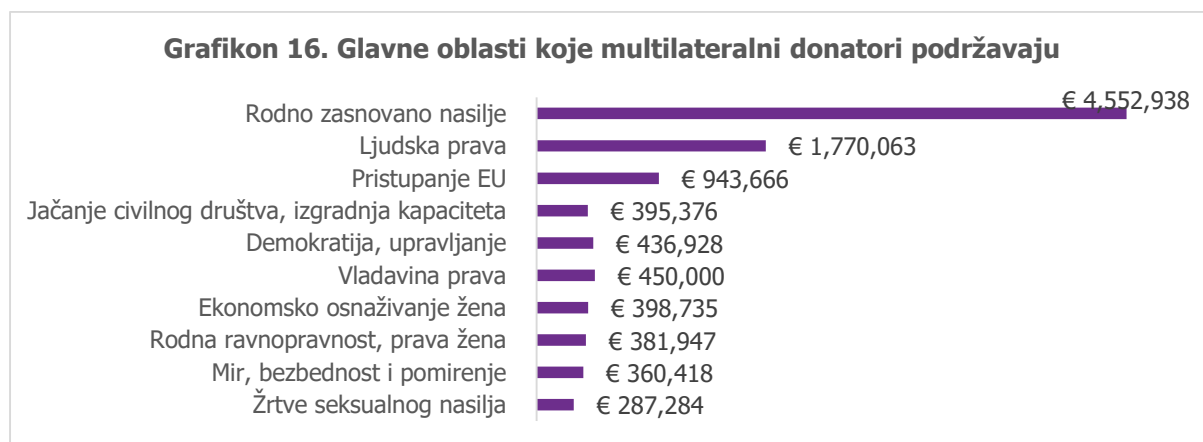
³ Ponekad su ova sredstva potom distribuirana ŽOCD u drugim zemljama, što je ovde predstavljeno gde god se moglo doći do takvih podataka.

Grafikon 15. Sredstva od multilateralnih donatora u hiljadama

Albanija BiH Kosovo Crna Gora Severna Makedonija Srbija

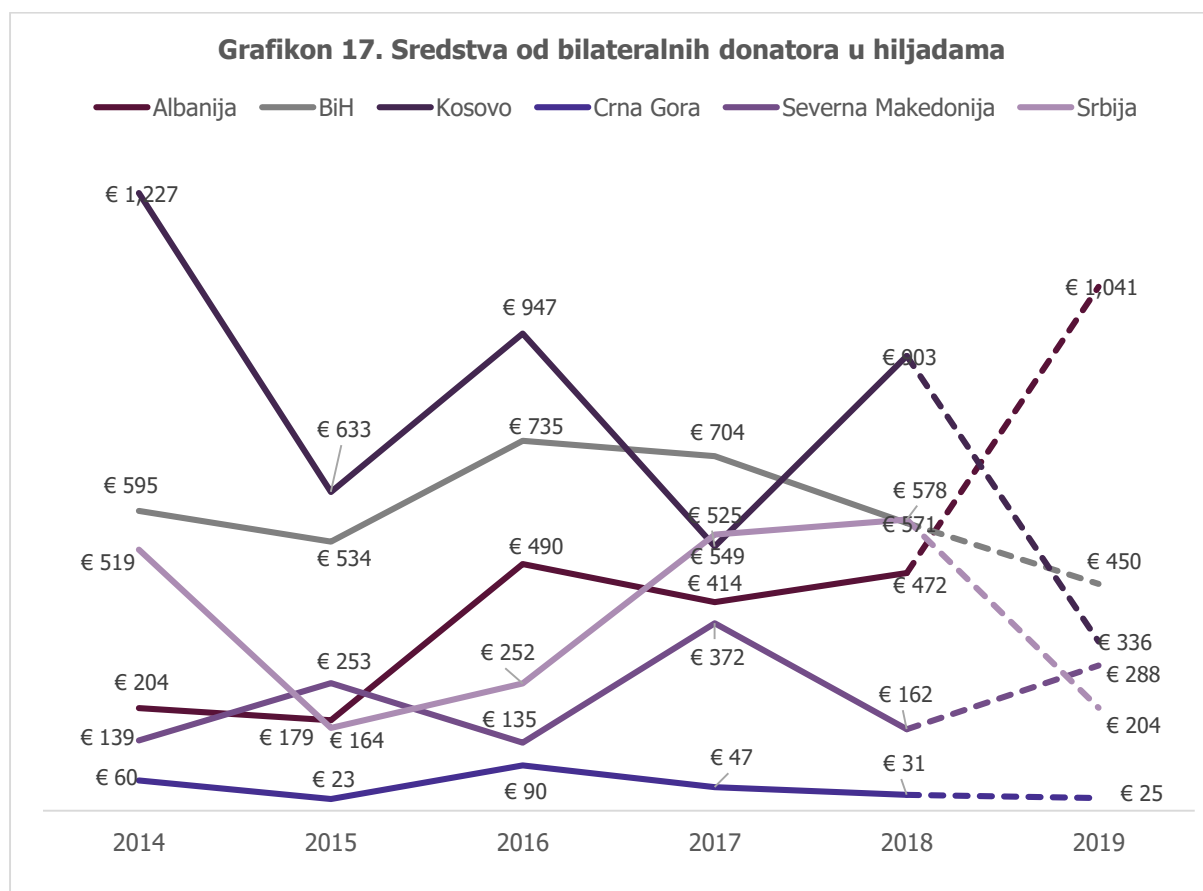

Po podacima dobijenim od ŽOCD, multilateralni donatori su najviše davali za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja. Druge glavne oblasti koje su podržali su ljudska prava i pristupanje EU (grafikon 16).

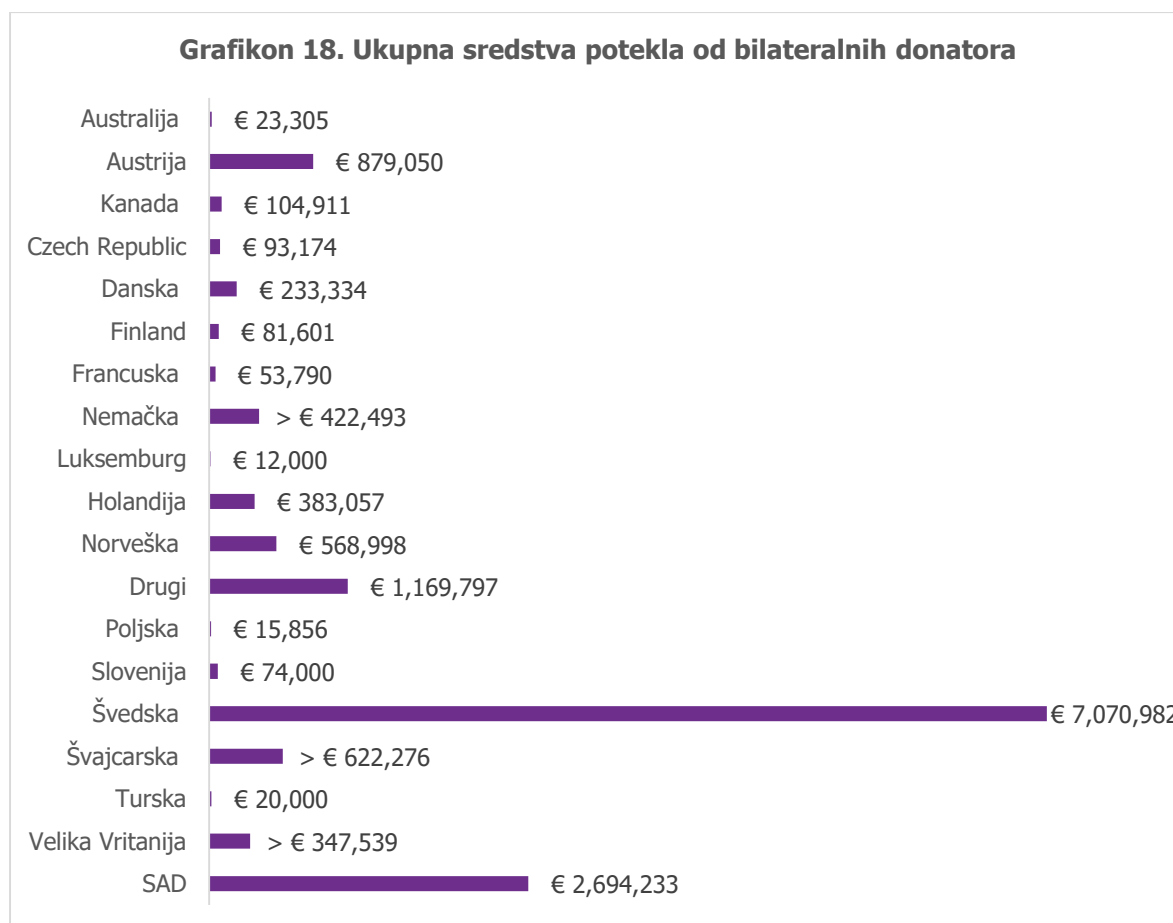

Bilateralni donatori

Sredstva koja su ŽOCD prijavile da su dobile od bilateralnih donatora su s vremenom oscilirala na **Kosovu** i donekle u **Severnoj Makedoniji** (grafikon 17). Nasuprot tome, prilično su stabilna u **BiH** i **Crnoj Gori**. U **Albaniji** podrška bilateralnih donatora s vremenom raste. ŽOCD na **Kosovu** i **BiH** su uglavnom imale veću podršku od bilateralnih donatora nego ŽOCD u drugim zemljama.

ŽOCD su utvrdile 18 različitih bilateralnih donatora od kojih su dobijale podršku od 2015. do sredine 2019.⁴ Ako pogledamo prvobitne izvore tih sredstava, vidimo da je **Švedska** obezbedila najveći deo bilateralnih donacija ŽOCD (48%), u iznosu od skoro 7,1 miliona evra, raspodeljenih prvenstveno preko Fondacije *Kvinna till Kvinna* (grafikon 18). **Sjedinjene Države** su drugi najveći izvor bilateralnih donacija, sa skoro 2,7 miliona evra (18%). Drugi bilateralni donatori uključuju Švajcarsku (7%) i Austriju (6%). Kategorija „Drugi“ / „Ostali“ obuhvata podatke o višestrukim bilateralnim donacijama koje istraživački tim nije uspeo precizno da razvrsta, pre svega iz Nemačke, Velike Britanije i Švajcarske, na grafikonu 18. predstavljeno znakom „više od“ (>).

⁴ Možda je bilo i podrške drugih bilateralnih donatora, mada nisu utvrđeni u ovom istraživanju.

Bilateralni donatori za koje u ŽOCD prijavile da su ih finansirali, po državama

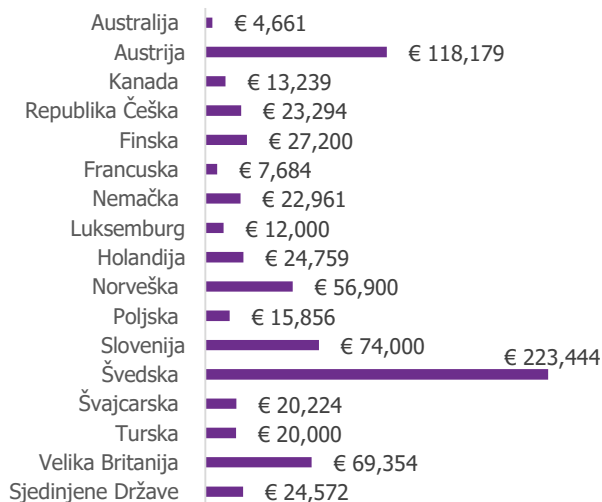
Donator	Albanija	BiH	Kosovo	Crna Gora	Severna Makedonija	Srbija
Australija				✓	✓	✓
Austrija	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kanada		✓	✓	✓		
Republika Češka		✓				
Danska	✓		✓			
Finska			✓			✓
Francuska	✓			✓	✓	✓
Nemačka	✓	✓	✓			
Luksemburg			✓			
Holandija	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Norveška		✓				✓
Poljska				✓		
Slovenija	✓					
Švedska	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Švajcarska	✓	✓	✓		✓	✓
Turska			✓			
Velika Britanija		✓	✓			
SAD	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Sredstva od bilateralnih donatora su drastično varirala, od 100 do 696.660 evra, uz prosečan iznos od 29.865 evra po grantu ili ugovoru. **Sjedinjene Američke Države** su finansirale znatno više inicijativa ŽOCD (65) nego drugi bilateralni donatori (videti grafikon 19). **Švedska** i **Austrija** su u proseku davale veće grantove ili iznose po ugovorima od drugih bilateralnih donatora (grafikon 20).

Grafikon 19. Broj donacija od bilateralnih donatora

Grafikon 20. Prosečan iznos sredstava od bilateralnih donatora

Glavne tematske oblasti koje su podržali bilateralni donatori obuhvataju rodno zasnovano nasilje i rodnu ravnopravnost i ženska prava (grafikon 21). Druge oblasti u koje bilateralni donatori obično usmeravaju znatna sredstva su pomoć žrtvama seksualnog nasilja u sukobima, ljudska prava i mir, bezbednost i pomirenje.

Čini se da organizacione i/ili političke odluke nekih donatora ili njihovih vlada oblikuju podršku ŽOCD. Na primer, **Sjedinjene Države** su, kroz sredstva distribuirana putem USAID (Agencija SAD za međunarodni razvoj) i svojih ambasada, posvećene promovisanju rodne ravnopravnosti i poboljšanju položaja žena i devojaka.⁵ Međutim, u jednom slučaju je ta politika podrivena odlukom USAID da naglo otkaže nekoliko otvorenih, tekućih ugovora sa OCD u Severnoj Makedoniji u 2019. To je doprinelo znatnom i neočekivanom padu podrške za pojedine ŽOCD koje rade na postizanju rodne ravnopravnosti u zemlji.

⁵ Veb-sajt USAID, *Gender Equality and Female Empowerment*, 10. jul 2019, pristupljeno 16. decembra 2019.

Studija slučaja: Švajcarska podrška *CivicaMobilitas*, Severna Makedonija

Primer bilateralne podrške je *CivicaMobilitas*, program Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) usmeren na podršku civilnom društvu u Severnoj Makedoniji. Program sprovode NIRAS iz Danske, Makedonski centar za međunarodnu saradnju i Švedski institut za javnu upravu. SDC je posvećena jačanju rodne ravnopravnosti i prava žena i devojaka, što je jedan od sedam strateških ciljeva kojima se Švajcarska rukovodi u svojim aktivnostima.⁶

U drugoj fazi, od 2014. do 2018. godine, *CivicaMobilitas* je potrošila 6 miliona evra, od čega je 85% dodeljeno raznim OCD.⁷ Ukupno je 198 OCD dobilo podršku kroz 232 granta. Od toga je 35 grantova bilo usredsređeno na unapređivanje rodne ravnopravnosti (15%). Od 5,1 miliona evra doniranih od 2015. do 2017, samo 8% je dato ŽOCD (411.986 evra). Kroz Platformu za rodnu ravnopravnost u Severnoj Makedoniji ŽOCD su izrazile zabrinutost zbog minimalne finansijske podrške ŽOCD i rodnoj ravnopravnosti.⁸ Treća faza programa pokriće period od 2019. do 2022. sa 4,4 miliona evra, od čega će 80% biti raspodeljeno OCD. Od 35 grantova koji su već planirani, sedam kao prioritet postavlja rodnu ravnopravnost (20%).

Ovaj kratki pregled rada *CivicaMobilitas* ukazuje da čak i kada država smatra rodnu ravnopravnost prioritetom, odvađa za nju srazmerno mali procenat sredstava, a još manji za podršku ŽOCD.

Politike država, poput **austrijske, holandske, švajcarske i švedske**, utiču na prioritete ovih bilateralnih donatora.⁹ Na primer, jedan donator kaže da njihov naglasak na ljudskim pravima proističe iz programskih zahteva za bavljenjem ženskim pravima i integracijom manjinskih zajednica.¹⁰ Slično tome, i holandska politika u vezi sa ljudskim pravima utiče na odluke donatora o podršci uključivanju i osnaživanju žena.¹¹ Neki donatori kažu da njihove politike traže od drugih međunarodnih donatora, implementatora i ugovarača da se bave rodnom ravnopravnošću. Navode, recimo, da rodne politike švajcarskog Ministarstva spoljnih poslova utiču na donatore

Uokvireni tekst 5. ADA-in pristup integrisanju rodne perspektive

ADA je uskladila svoj međunarodni okvir i strateški pristup sa zahtevima GAP II EU. Integrisanje rodne perspektive je sastavni deo svih ADA-inih tematskih sektora i strategija za svaku zemlju ponaosob. Ciljevi koji se tiču rodne ravnopravnosti sistematski su integrisani u sve modalitete pomoći, uključujući one koji se odnose na politički dijalog i udruženo finansiranje, kao i direktnu budžetsku podršku i sektorsko finansiranje (koji se primenjuju u pojedinim zemljama, ali ne svim). Sve programe moraju da pregledaju ekspertkinje/eksperti za rodna pitanja kako bi se osiguralo da projekti budu zasnovani na rodnoj analizi i da imaju integrisanu rodnu perspektivu. Monitoring podrazumeva obavezno izveštavanje o napretku u pogledu preporuka eksperata/-kinja za rodna pitanja u vezi sa projektnom dokumentacijom. Uvažavanje rodne ravnopravnosti je takođe obavezno za sve evaluacije projekata.

⁶ Švajcarska konfederacija, „*Dispatch on Switzerland's International Cooperation 2017–2020: Key Points in Brief*“, 2016.

⁷ Podaci dobijeni od CivicaMobilitas, 2019.

⁸ Komunikacija putem mejla, maj 2020.

⁹ Intervju, bilateralni donatori, 2019.

¹⁰ Intervju, regionalni donatori, 2019.

¹¹ Intervju, donator, Albanija, 2019.

da više integrišu rodnu perspektivu nego da koriste konkretne projekte koji se bave ženskim pravima.¹²

Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (GIZ) izveštava o sličnom pristupu koji sledi smernice nemačke vlade.¹³ Integrisanje rodne perspektive umesto ciljanih programa je tema koju su često ponavljali intervjuisani donatori (videti Uokvireni tekst 4). Neki bilateralni donatori kao što su Sida ili Austrijska agencija za razvoj (ADA) zahtevaju ili značajno podstiču uključivanje komponente rodne ravnopravnosti u projekte (videti Uokvireni tekst 5). Takođe, traže da svi programi prođu rodnu kvalitativnu kontrolu i monitoring, kao što predviđa GAP II. Takvi zahtevi mogu podrazumevati resurse za ŽOCD, kao stručne u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti. Na primer, na Kosovu je ADA napravila ugovor sa MŽK o obezbeđivanju podrške za razvoj kapaciteta za sve korisnike/-ce ADA, što bi im dalo podršku za poboljšanje rada na unapređenju rodne ravnopravnosti u okviru njihovih programa u raznoraznim sektorima. EUO na Kosovu je tražila sličnu podršku. Ovi donatori su uvideli da finansijska nadoknada ŽOCD za njihovu ekspertizu može da dovede do napretka samih donatora u sprovođenju politika kojima su posvećeni. Iako postoji potreba za stalnim radnim mestima kvalifikovanih rodni savetnica i savetnika koji dobijaju nadoknadu za svoj rad u okviru donatorskih organizacija, njihov rad mogu da dopunjuju ŽOCD.

¹² Intervju, donatori, Severna Makedonija, Kosovo, 2019.

¹³ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

Uokvireni tekst 4. Integrisanje rodne perspektive

Integrisanje rodne perspektive nije samo po sebi cilj, već je strategija za postizanje rodne ravnopravnosti. Rodna perspektiva se može integrisati u zakone, politike i izdavanja.¹⁴ To podrazumeva uključivanje rodne perspektive u sve faze pripreme, osmišljavanja, sprovođenja, nadgledanja i evaluacije politika i programa. Rodna analiza i *ex ante* procena mogućeg uticaja na rodnu ravnopravnost mogu da posluže kao osnova za adekvatno integrisanje rodne perspektive u programe kroz podršku utvrđivanju smislenih ciljeva, očekivanih rezultata i načinbavljenja utvrđenim oblicima rodne neravnopravnosti. Donatori u regionu su dali primere kako ih koriste radi unapređenja rodne perspektive i rodne ravnopravnosti u sektorima kao što su zaštita okoline i energetika, koje su ranije retko uključivale razmatranja rodne ravnopravnosti.

Integrisanje rodne perspektive nailazi i na izvesne kritike. Po Svetskoj banci, „suprotno početnom optimizmu, nije uspelo da ugradi orijentaciju ka rodnoj ravnopravnosti u institucionalnu DNK većine razvojnih agencija”.¹⁵ Osim toga, navodi se i zapažanje da posvećenost unapređenju rodne ravnopravnosti nije podrazumevala dovoljne napore u pravcu „izgradnje kapaciteta osoblja, izdvajanja adekvatnih finansijskih sredstava i praćenja i evaluacije rezultata”. Ukazuje se i na neuspeh u „povezivanju” integrisanja rodne perspektive sa finansiranjem.

Efikasnost integrisanja rodne perspektive verovatno zavisi od toga kako se to u praksi sprovodi. Dok su neki intervjuisani donatori koristili ovaj koncept da bi osigurali posvećivanje pažnje pitanjima roda u različitim sektorima, drugi su ga izgleda tretirali kao stavku koju treba štriklirati. Na primer, trend koji se iznova ponavljao među donatorima je da im taj koncept služi da ne bi morali da izdvajaju zasebna sredstva za rodnu ravnopravnost ili ŽOCD. To predstavlja nerazumevanje ideje integrisanja rodne perspektive. Odgovarajuće usvajanje rodne perspektive bi trebalo da obuhvata i rodno odgovorno budžetiranje, što uključuje upotrebu rodne analize za planiranje izdvajanja.¹⁶ Osim toga, u skladu sa najboljim praksama rodno odgovornog budžetiranja, finansijska sredstva opredeljena i potrošena za raznolike grupe žena i muškarca bi takođe trebalo da budu transparentna i evaluirana. Međutim, čini se da je među donatorima prisutan trend koji potvrđuje viđenje Svetske banke, odnosno da nije moguće precizno utvrditi njihova izdvajanja za rodnu ravnopravnost i ljudska prava upravo zato što koriste koncept integrisanja rodne perspektive tako da je „rod svuda”. Bez monitoringa i ispitivanja realnih troškova, teško je proceniti da li se rodna perspektiva zaista integriše. Kao što je pomenuto, slab nadzor i evaluacija sistema doprineli su poteškoćama istraživačkog tima u praćenju sredstava izdvojenih za rodnu ravnopravnost.

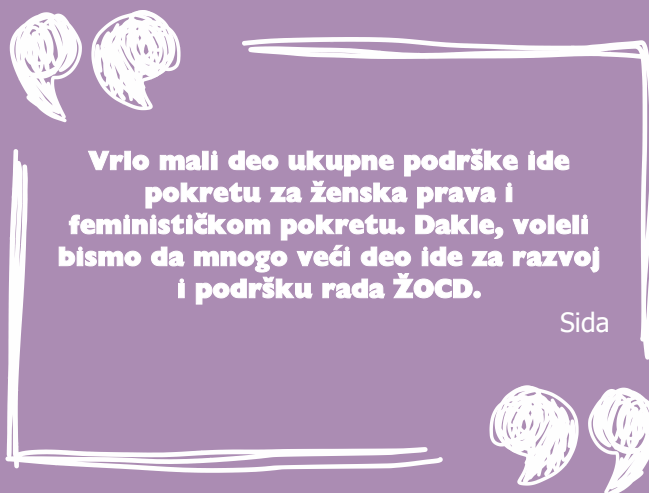
¹⁴ EIGE, *What is Gender Mainstreaming*, pristupljeno veb-sajtu 24. maja 2020.

¹⁵ World Bank Group, *Gender Equality, Poverty Reduction, and Inclusive Growth, 2016–2023 Gender Strategy*, str. 23.

¹⁶ Za dodatne informacije videti: EIGE, *What is Gender Budgeting*, veb-sajtu pristupljeno 27. maja 2020.

Studija slučaja: Podrška Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida) rodnoj ravnopravnosti i ŽOCD

Sida zasniva svoj rad na političkom okviru Švedske razvojne saradnje i humanitarne pomoći, koji u svoje prioritetne oblasti ubraja rodnu ravnopravnost,¹ kao što je to slučaj i sa državnim, regionalnim i globalnim strategijama koje je utvrdila švedska vlada. Sida dosledno pruža podršku razvoju na ZB i ona je u periodu od 2014. do 2019. ukupno iznosila oko 433,5 miliona evra.² Od toga je 120,8 miliona evra izdvojeno za civilno društvo, što čini 27,9% Sidinih sredstava za region ZB. Od ukupno izdvojenih sredstava, 57,7 miliona evra je eksplicitno namenjeno unapređenju rodne ravnopravnosti (13,3%).³ Sida je od toga obezbedila 30,3 miliona evra za ŽOCD čiji je osnovni cilj unapređenje rodne ravnopravnosti, što čini 7% svih izdvajanja i 52,5% sredstava koje je Sida opredelila isključivo za unapređenje rodne ravnopravnosti.⁴

Vrlo mali deo ukupne podrške ide pokretu za ženska prava i feminističkom pokretu. Dakle, voleli bismo da mnogo veći deo ide za razvoj i podršku rada ŽOCD.

Sida

Ovi podaci se odnose samo na aktivnosti označene OECD-ovim rodnim markerom 2, to jest, samo na sredstva eksplicitno namenjena unapređenju rodne ravnopravnosti.⁵ Predstavljeni podaci ne uključuju sredstva za aktivnosti označene rodnom markerom 1, to jest, aktivnosti kojima je unapređenje rodne ravnopravnosti jedan od ciljeva, ali ne primarna svrha aktivnosti. Politika švedske vlade je da zahteva integrisanje rodne perspektive u sve programe, što znači da više aktivnosti ima rodni marker 1. Međutim, teško je razlučiti u okviru projekata sa rodnom markerom 1 tačne iznose izdvojene za rodnu ravnopravnost i za ŽOCD. Dakle, Sida je dodelila znatno više sredstava za unapređenje rodne ravnopravnosti i za ŽOCD nego što je ovde predstavljeno.

S obzirom na to da su ovi podaci nepotpuni, potreban je oprez pri tumačenju trendova u finansiranju. Imajući to na umu, čini se da je Sida s vremenom više nego udvostručila sredstva koja izdvaja isključivo za unapređenje rodne ravnopravnosti (donacije za rodni marker 2), od 5,4 miliona evra u 2014. do 10,9 miliona evra u 2019. godini (grafikon 22). Ipak, kao udeo ukupnih izdvajanja, radi se tek o neznatnom porastu sa 8,7% u 2014. na 11,9% u 2019. Doniranje ŽOCD koje rade na unapređenju rodne ravnopravnosti znatno se povećalo u apsolutnim iznosima, od 4,7 miliona evra u 2014. na 6,4 miliona evra u 2018, mada se u 2019. smanjilo na 4,4 miliona evra. Porast od 1,7 miliona evra predstavlja povećanje od 36% u odnosu na inicijalnih 4,7 miliona evra u 2014. Međutim, i s tim porastom to ostaje mali udeo ukupnih Sidinih izdvajanja: sa 7,6% na 8,2%. Zanimljivo je što se procenat sredstava namenjenih za unapređenje rodne ravnopravnosti, koja su dodeljena ŽOCD, s vremenom znatno smanjio, sa 87% od sredstava fokusiranih na rodnu ravnopravnost u 2014. na 40% u 2019. godini. To ukazuje na trend distribuiranja više sredstava za inicijative u vezi sa rodnom ravnopravnošću drugim korisnicima, a ne ŽOCD.

¹ Vlada Švedske, *Policy framework for Swedish development cooperation and humanitarian assistance*, 2016.

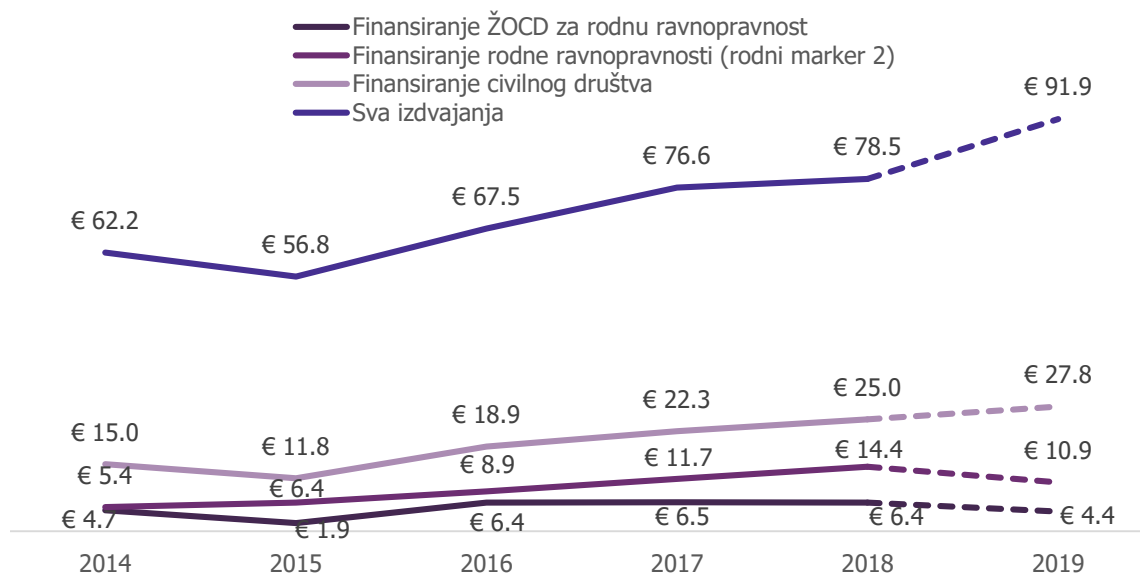
² Podatke dala Sida, 2019.

³ Ovo uključuje sve projekte sa rodnom markerom 2.

⁴ Ovo uključuje ŽOCD koje sprovode aktivnosti u okviru projekata označenih OECD-ovim rodnom markerom 2, kao što je izloženo u „*Women's rights organisations and movements, and government institutions*”.

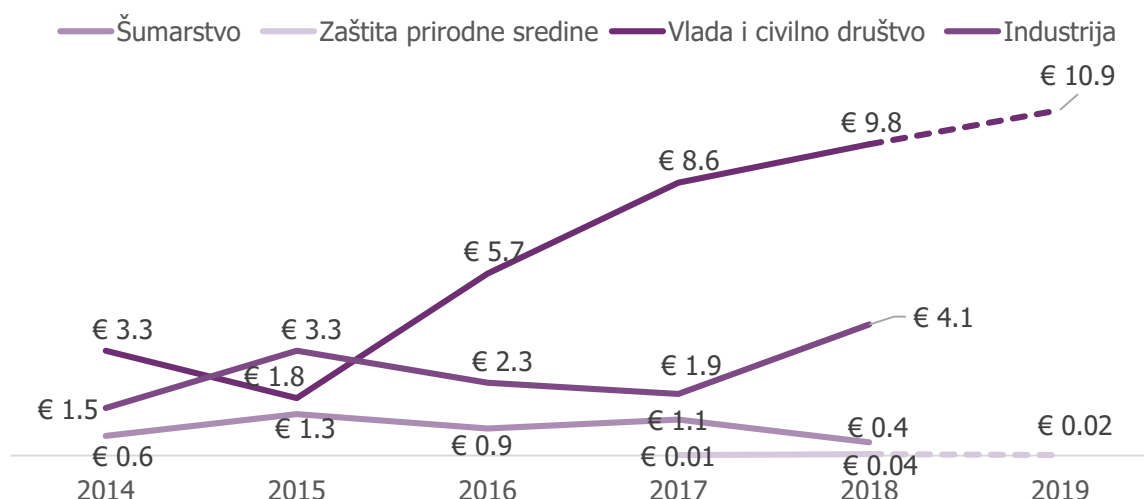
⁵ Za više informacija o OECD-ovom rodnom markeru, videti Uokvireni tekst 1.

Grafikon 22. Izdvajanja Side po godini i tipu, u milionima

Izdvajanja Side za rodnu ravnopravnost su koncentrisana u pet sektora. Sida je između 2014. i 2019. distribuirala najveći deo ovih sredstava sektoru „Vlada i civilno društvo“ (40,1 milion evra),⁶ što čini 69,5% Sidinih izdvajanja za rodnu ravnopravnost (grafikon 23). Sredstva za rodnu ravnopravnost data za sektor industrije iznose 13,1 milion evra (22.8%), za sektor šumarstva 4,3 miliona evra (7.5%) i otprilike po 0,1% za zaštitu prirodne sredine, trgovinsku politiku i regulative, i sektor trgovinskih prilagođavanja.⁷

Grafikon 23. Izdvajanja Side za rodnu ravnopravnost po sektorima u milionima

⁶ Ovi sektori se odnose na kategorije koje se koriste u Sidinom sistemu za upravljanje podacima, a koje se definišu i koriste u skladu sa sektorskim pravilima koja definiše Odbor za razvojnu pomoć OECD.

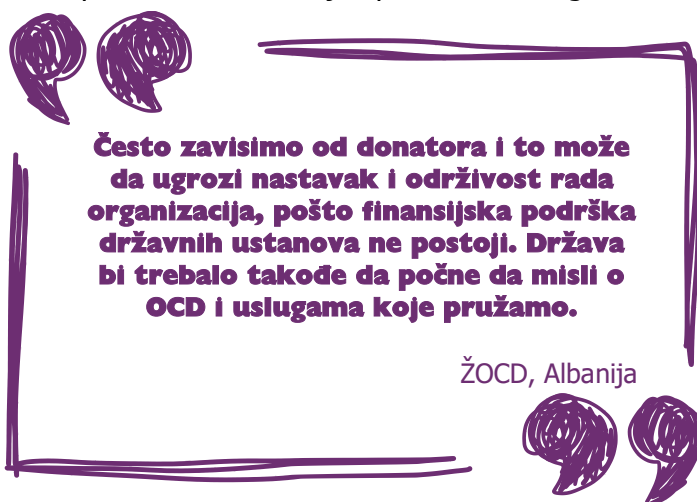
⁷ Sredstva u vezi sa trgovinskom politikom nisu prikazana na grafikonu, pošto su postojala samo u 2016. (50.692 evra).

Vlade ZB

Većina država ZB ima zakone koji im omogućavaju da finansijski podrže ŽOCD.¹ Kao što su donatori tokom intervjua primetili, mada će strana podrška možda biti potrebna neko vreme, na kraju je potrebno da lokalne vlade preuzmu finansiranje i podršku civilnog društva.

Vlade ZB ne pružaju na uvid javnosti sveobuhvatne zvanične podatke u vezi sa grantovima za rodnu ravnopravnost i/ili ŽOCD.² Dok direktna budžetska podrška bilateralnih i multilateralnih donatora državnim budžetima znači da se ne može definitivno utvrditi prvobitni izvor novca, podaci sugerišu da većina državnih izdvajanja ide iz državnog budžeta, kao što ukazuju raznorazna vladina tela koja su donirala novac ŽOCD.

Državna tela na ZB su između 2014. i 2019. obezbedila 468 različita granta, ugovorna ili druga davanja za 96 različitih ŽOCD. Iznosi se kreću od 9 do 115.801 evra, pri čemu su prosečna davanja centralnih državnih tela 9.616 evra, a lokalnih državnih tela 2.357 evra. Razlike među državama su ilustrovane u tabeli 3.

Često zavisimo od donatora i to može da ugrozi nastavak i održivost rada organizacija, pošto finansijska podrška državnih ustanova ne postoji. Država bi trebalo takođe da počne da misli o OCD i uslugama koje pružamo.

ŽOCD, Albanija

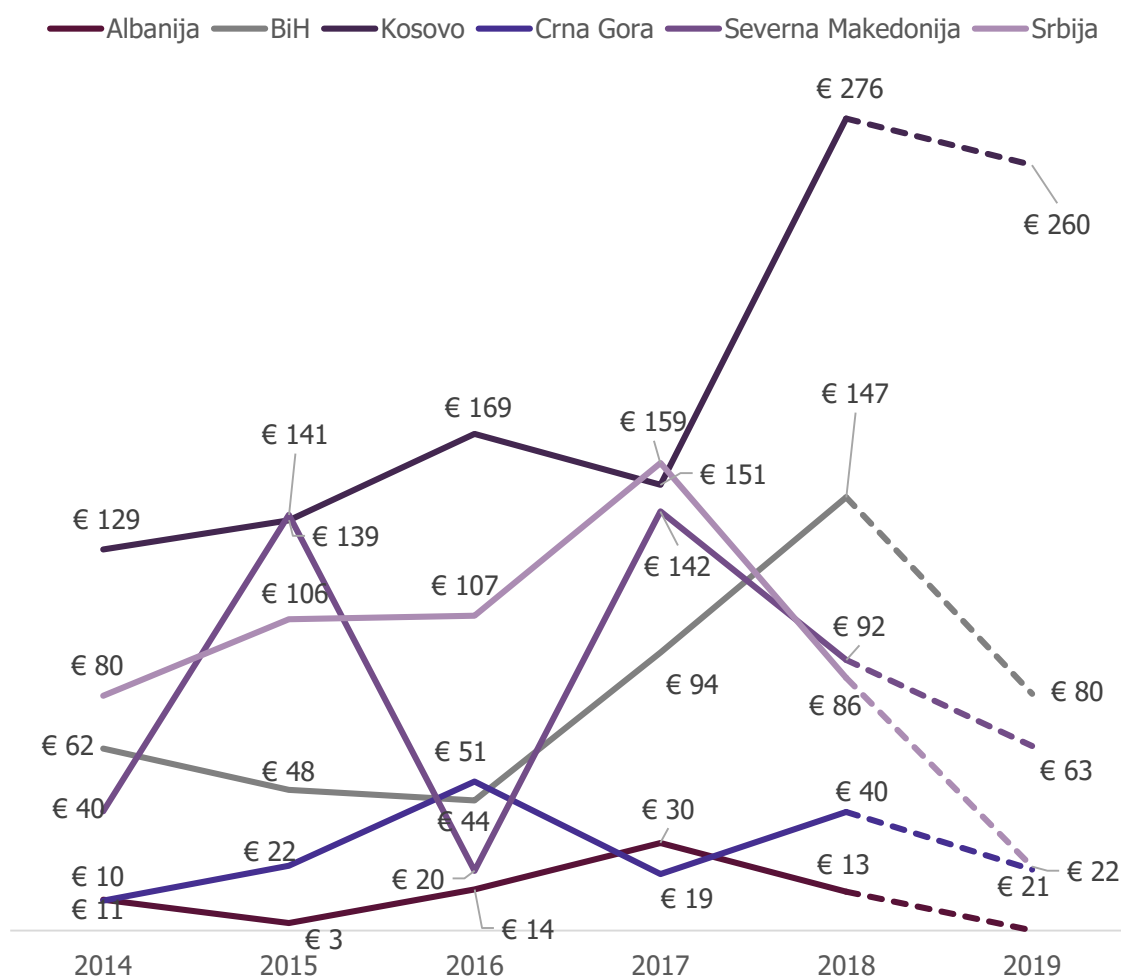
Tabela 3. Državna finansijska podrška ŽOCD po državi, od 2014. do sredine 2019.							
	Albanija	BiH	Kosovo	Crna Gora	Severna Makedonija	Srbija	Ukupno
Ukupna obezbeđena sredstva (u hiljadama)	€70	€476	€1.124	€163	€499	€559	€2,890
Prosečan iznos granta	€7.769	€6.257	€7.904	€6.515	€9.974	€3.604	€6.097
# grantova/ugovora dobijenih od države	9	76	144	25	50	155	459
# ŽOCD – korisnica sredstava	3	14	43	6	12	18	96
# ŽOCD u uzorku	23	32	111	8	36	30	240
% ŽOCD u uzorku korisnika/-ca državnih sredstava	13%	44%	39%	75%	33%	60%	40%

Državna sredstva na ZB su više izdvajana za ŽOCD na **Kosovu** i u **Srbiji** i **Severnoj Makedoniji** nego u drugim zemljama. Mada su podaci za 2019. nepotpuni, čini se da su se državna izdvajanja za ŽOCD na ZB s vremenom neznatno povećala. Međutim, to se prvenstveno može pripisati znatnom porastu izdvajanja na **Kosovu**, gde su se državna davanja za ŽOCD više nego udvostručila od 2014. do 2017. godine (grafikon 24).

¹ Više informacija videti u delu „[Uticaj nacionalnih zakona na pristup sredstvima](#)”.

² Istraživačice nisu mogle da nađu sveobuhvatne onlajn baze podataka ni za jednu od država. Države imaju podatke samo za pojedina državna tela i ministarstva. U nekim slučajevima je bilo moguće tražiti podatke od pojedinih ministarstava. U Srbiji Vlada [objavljuje izveštaje](#) o sredstvima izdvojenim za OCD od strane državnih tela na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou. Međutim, ne pominju se pojedinačne OCD već samo sektori ili geografska raspodela (2016). Na Kosovu vlada upravlja onlajn [Platformom za upravljanje spoljnom pomoći](#), ali ona uključuje samo podatke o stranim donatorima, a ne o kosovskim institucijama.

Grafikon 24. Sredstva koja su ŽOCD dobile direktno od država ZB po državama i godinama, u hiljadama

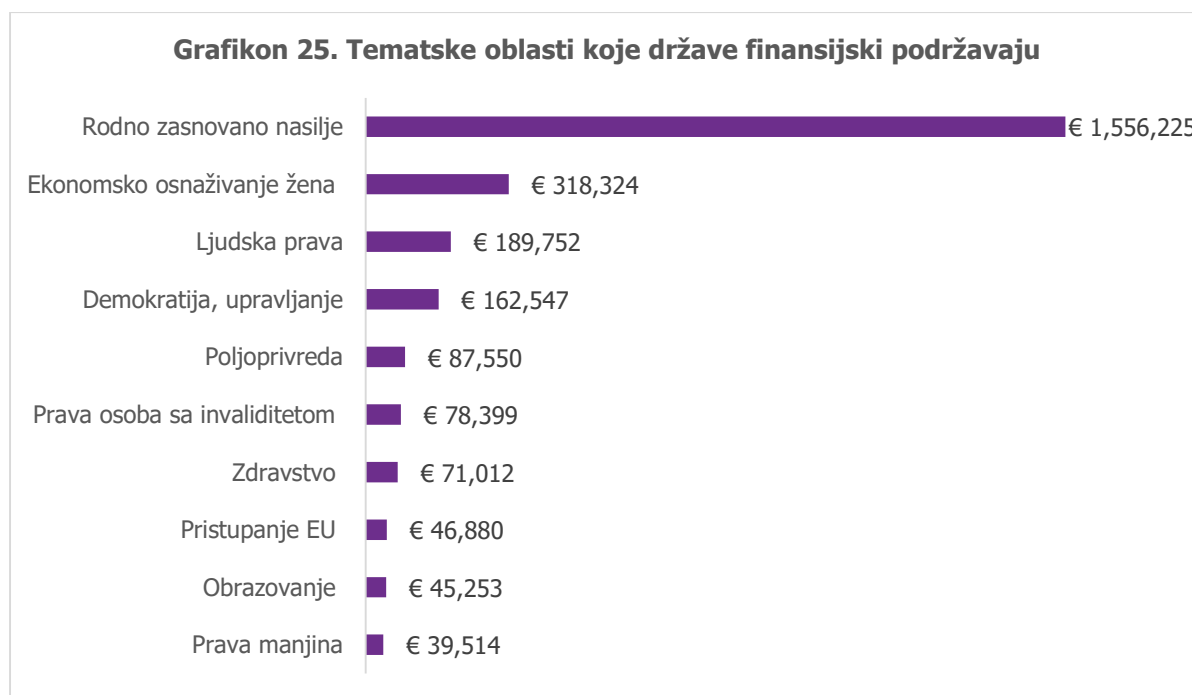
Znatan porast na **Kosovu** se, među drugim mogućim faktorima, može delom pripisati uspešnom zagovaranju ŽOCD za veća državna davanja za skloništa. Možda je tome doprinelo i nekoliko inicijativa ŽOCD koje su u opštinama i ministarstvima zagovarale rodno uravnoteženiju finansijsku podršku, u kombinaciji sa podrškom ŽOCD da apliciraju za državne subvencije. Na primer, MŽK su držale obuku za zaposlene u institucijama, kao i razne svoje članice,³ uključujući male i ruralne ŽOCD, o rodno odgovornom budžetiranju, kako bi olakšale tumačenje državnih izdavanja i subvencija iz rodne perspektive. To je, zajedno sa zagovaranjem ŽOCD, možda doprinelo podizanju svesti među zvaničnicima o potrebi za ravnopravnom dodelom subvencija ženama i muškarcima, kao i potrebi da se ŽOCD obezbede načini da pozovu zvaničnike na odgovornost za rodno odgovornije budžetiranje. ŽOCD su i kroz Kosovski ženski fond dobile podršku za poboljšanje kapaciteta za pripremu ponuda i aplikacija za grantove, kao i pomaganje drugim ŽOCD i ženama da to čine, osposobljavajući ih tako za apliciranje za državne subvencije.

Državno finansiranje ŽOCD je povećano i u **BiH**. Uprkos inicijalnom porastu, državno finansiranje je u većini drugih zemalja u 2017. i 2018. opalo, posebno u **Srbiji**. Mada je teško izvoditi tumačenja direktno iz podataka, aktivistkinje smatraju da bi mogući razlog za značajan

³ Misija OEBS-a na Kosovu, Helvetas, UN Women, GIZ i Kosovski institut za javnu upravu održali su i treninge u oblasti rodno odgovornog budžetiranja za predstavnice/-ke institucija.

pad državnih davanja moglo da bude sužavanje prostora za ŽOCD u tim zemljama, motivisano obnovom tradicionalnih vrednosti i rodni uloga. Čini se da je to doprinelo opadanju izdvajanja lokalnih vlasti za ŽOCD, usmeravanju državnog novca ka vladinim NVO (GONGO) i finansiranju državnih institucija umesto ŽOCD. Državna davanja u **Severnoj Makedoniji** su, kako navode ŽOCD, značajno oscilirala od godine do godine, što je, mada u manjoj meri, slučaj i u **Crnoj Gori**.

Državna tela koja su finansirala ŽOCD su raznovrsna.⁴ Slično drugim donatorima, i vlade ZB su izgleda uložile znatno više u borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nego u druge tematske oblasti (grafikon 25).

U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova u **BiH**, Agencija za ravnopravnost polova BiH, kao i Gender centri FBiH i Republike Srpske, trebalo bi da podržavaju ŽOCD kroz male grantove.⁵ Agencija za ravnopravnost polova je u decembru 2019. objavila da će uložiti otprilike 41.000 evra kroz II program Finansijskog mehanizma za sprovođenje Gender akcionog plana u Bosni i Hercegovini (FIGAP), uz združenu bilateralnu finansijsku podršku švedske, švajcarske i austrijske vlade.⁶ Maksimalan iznos po grantu je 7.661 evra, u trajanju do šest meseci.⁷ Postojanje ovog Programa bi značilo da neka od sredstava sa grafikona 24. zaista potiču iz bilateralnih izvora. Međutim, konkurs Programa za grantove je otvoren za sve OCD, ne samo ženske. U intervjuima sa ŽOCD, samo jedna ŽOCD je prijavila da je dobila sredstva kroz FIGAP. Mada bi slab odziv u BiH tome mogao donekle da doprinese, čini se da većina državnih izdvajanja za ŽOCD u BiH potiče od drugih državnih tela (97%). Aktivistkinje za ženska prava u BiH su u intervjuima rekle da je II program FIGAP primer kako ŽOCD dobijaju samo malen deo sredstava od većih donatora; ta sredstva se u manjim iznosima distribuiraju putem agencija i ne dospevaju uvek do ŽOCD.

U **Crnoj Gori** država distribuira sredstva za rodnu ravnopravnost uglavnom preko Ministarstva za ljudska i manjinska prava, pri čemu je 107.970 evra od 290.000 evra (37%)

⁴ Aneks br. 4 sadrži spisak.

⁵ *Zakon o ravnopravnosti spolova* br. 16/03 i 102/09, član 26(m) i član 27(1)(h).

⁶ Za više informacija videti FIGAP.

⁷ Ibid. Pretvoreno u evre (april 2020).

dodeljeno za 10 ŽOCD (od 24 OCD koje su podržane u 2019).⁸ Međutim, ŽOCD kažu da su sredstva koja su im dostupna nedovoljna i da proceniteljima koji sede u selekcionim odborima često manjka senzibilnosti i razumevanja za rodnu ravnopravnost.⁹

Na stranicama koje slede su studije slučajeva konkretnih državnih tela iz Severne Makedonije, Srbije i sa Kosova. Sve u svemu, studije slučajeva u kombinaciji sa drugim istraživačkim nalazima sugerišu da sredstva za rodnu ravnopravnost, odnosno ŽOCD, predstavljaju vrlo mali deo državnih sredstava opredeljenih za civilno društvo u zemljama ZB.

⁸ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Crne Gore, [*Odluka o raspodeli finansijskih sredstava projektima/programima nevladinih organizacija u oblasti rodne ravnopravnosti*](#), 11.10.2019.

⁹ Intervju, ŽOCD, Crna Gora, 2019.

Studija slučaja: Vlada Severne Makedonije

Procenjuje se da je Severna Makedonija 2019. imala blizu 2,1 milion stanovnika, od čega 49,9% žena.¹⁰ Odeljenje za saradnju sa nevladinim organizacijama u okviru Generalnog sekretarijata Vlade Republike Severne Makedonije prijavilo je da je u periodu od 2014. do 2019. civilnom društvu doniralo 773.960 evra.¹¹ Podržani sektori obuhvatali su ekonomski razvoj, zapošljavanje i kvalitet života, integracije u EU i NATO, borbu protiv kriminala i korupcije, vladavinu zakona, zagađenje vazduha i investicije u inovacije, tehnologiju i obrazovanje. Vlada 2017. i 2018, usred promene vlasti, nije donirala ništa. Pomenuto odeljenje je ukupno dalo 74.370 evra za rodnu ravnopravnost ili ženska prava, što čini 9% sredstava datih civilnom društvu. Od toga je 64.370 evra dato direktno ŽOCD, što čini 8% ukupnih sredstava za civilno društvo. Podržane tematske oblasti su pre svega borba protiv trgovine ljudima, ali i protiv nasilja u porodici i za ekonomsko osnaživanje žena.

Osim sredstava koje je doniralo gore pomenuto Odeljenje, i Ministarstvo rada i socijalne politike je finansiralo OCD. U periodu od 2014. do 2019. Ministarstvo je OCD dodelilo ukupno 8,5 miliona evra. ŽOCD koje se bave rodnom ravnopravnošću i osnaživanjem žena dobile su samo 2,2% tih sredstava.¹² Donacijama su uglavnom podržani projekti i usluge u vezi sa borbom protiv rodno zasnovanog nasilja. Kao što ilustruje grafikon 26, u apsolutnim iznosima su se sredstva za ŽOCD povećala sa manje od 5.000 evra 2014. godine na 91.000 evra u 2019. I procenat sredstava za ŽOCD od ukupne podrške OCD se s vremenom neznatno povećao, sa 0,4% u 2014. na 6,3% u 2019. Osim toga, i prosečna visina grantova za ŽOCD je porasla sa 4.626 evra 2014. godine na 36.710 evra 2019. Međutim, u proseku ŽOCD još uvek dobijaju 73% manje sredstava godišnje od drugih OCD.

Ministarstvo je počev od 2018. obezbedilo najviše sredstava za ŽOCD, što odražava nove prioritete nakon promene vlasti u Severnoj Makedoniji. Slučaj Severne Makedonije ilustruje kako pristup ŽOCD finansijskoj podršci u sopstvenoj državi može znatno da zavisi od promena vlasti.

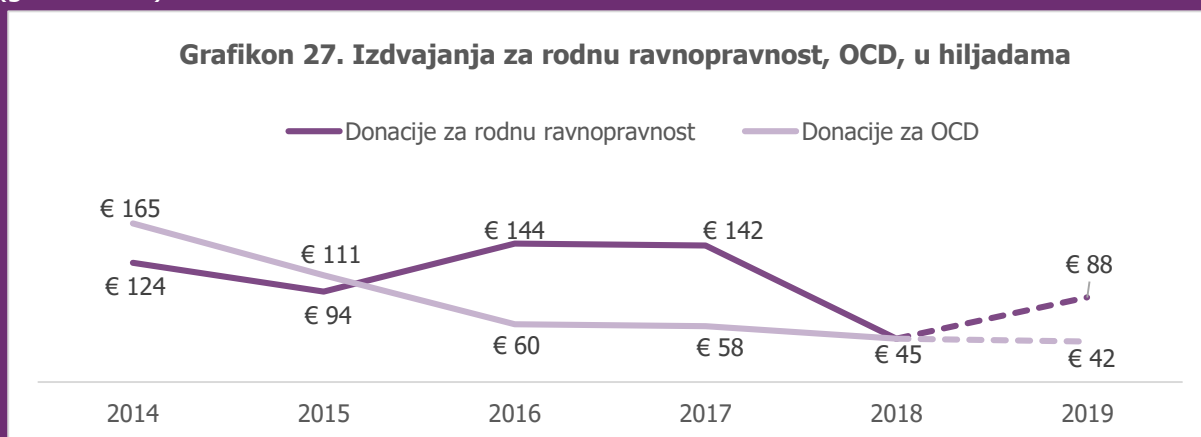
¹⁰ Republika Severne Makedonije, Državni zavod za statistiku, *Women and Men in North Macedonia*, 2019.

¹¹ Podaci dobijeni od Vlade Severne Makedonije, 2019.

¹² Ministarstvo ne prati grantove odobrene ŽOCD, već je istraživački tim pešice izračunao brojke na osnovu dobijenih informacija.

Studija slučaja: Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova u Vojvodini, Srbija

Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova u Vojvodini, u Srbiji, distribuirao je ukupno 711.794 evra od 2014. do 2019. godine, uključujući 637.475 evra za rodnu ravnopravnost. Otprilike 68% ukupnih sredstava je dodeljeno OCD (481.822 evra), dok je ostalo izgleda dato poslodavcima za namene kao što je ekonomsko osnaživanje žena koje su preživele nasilje. Sekretarijat je ova sredstva dao za dve glavne oblasti: ekonomsko osnaživanje žena koje su preživele nasilje i promovisanje rodne ravnopravnosti. Nešto sredstava je otišlo i za podršku udruženjima žena. Sekretarijat ne prati iznose dodeljene ŽOCD, pa nije jasno da li su sredstva data ženskim ili drugim OCD. Sve u svemu, u skladu sa već pomenutim opštim trendovima u Srbiji, izgleda da su izdvajanja za rodnu ravnopravnost od 2017. opala, dok se davanja za OCD od 2014. konstantno smanjuju (grafikon 27).

Studija slučaja: Opština Junik, Kosovo

Opština Junik, u regionu Đakovice na zapadu Kosova, mala je opština čiji broj stanovnika se procenjuje na 6.370.¹³ Uz ukupni budžet za 2019. manji od 1,8 miliona evra,¹⁴ Junik je u periodu od 2016. do 2019. ograničio subvencije koje daje na godišnjem nivou na 8.703 evra u proseku.¹⁵ Zvanično je prijavljeno da je 26% subvencija u vrednosti 5.460 evra datih u 2016. bilo namenjeno podršci žena, posebno zdravstvenoj i socijalnoj podršci (što čini 47% subvencija u ovom sektoru). U 2017. je 38% subvencija (2.300 evra) bilo za podršku ženama, uključujući: sigurnu kuću za žene žrtve nasilja u porodici, objavljivanje knjige jedne spisateljice i socijalnu i medicinsku podršku. Ipak, žene su dobile samo 20% ukupnih socijalnih i medicinskih subvencija u 2018. i 42% u 2019. godini. Ova sredstva namenjena ženama nisu nužno ista kao ona namenjena unapređenju rodne ravnopravnosti. Od dodeljenih sredstava samo je 200 evra otišlo jednoj ženskoj OCD, sigurnoj kući, što je 3,3% subvencija u 2017, a 0,6% u ove četiri godine.

Ova brza analiza izdvajanja Opštine Junik ukazuje da lokalne ŽOCD mogu da dobiju tek mali deo subvencija lokalne vlasti. Pritom istraživanja otkrivaju da vlasti ne razumeju uvek razliku između izdvajanja za žene-korisnice i za rodnu ravnopravnost, zbog čega se dešava da ne opredeljuju eksplicitno sredstva i za unapređivanje rodne ravnopravnosti.

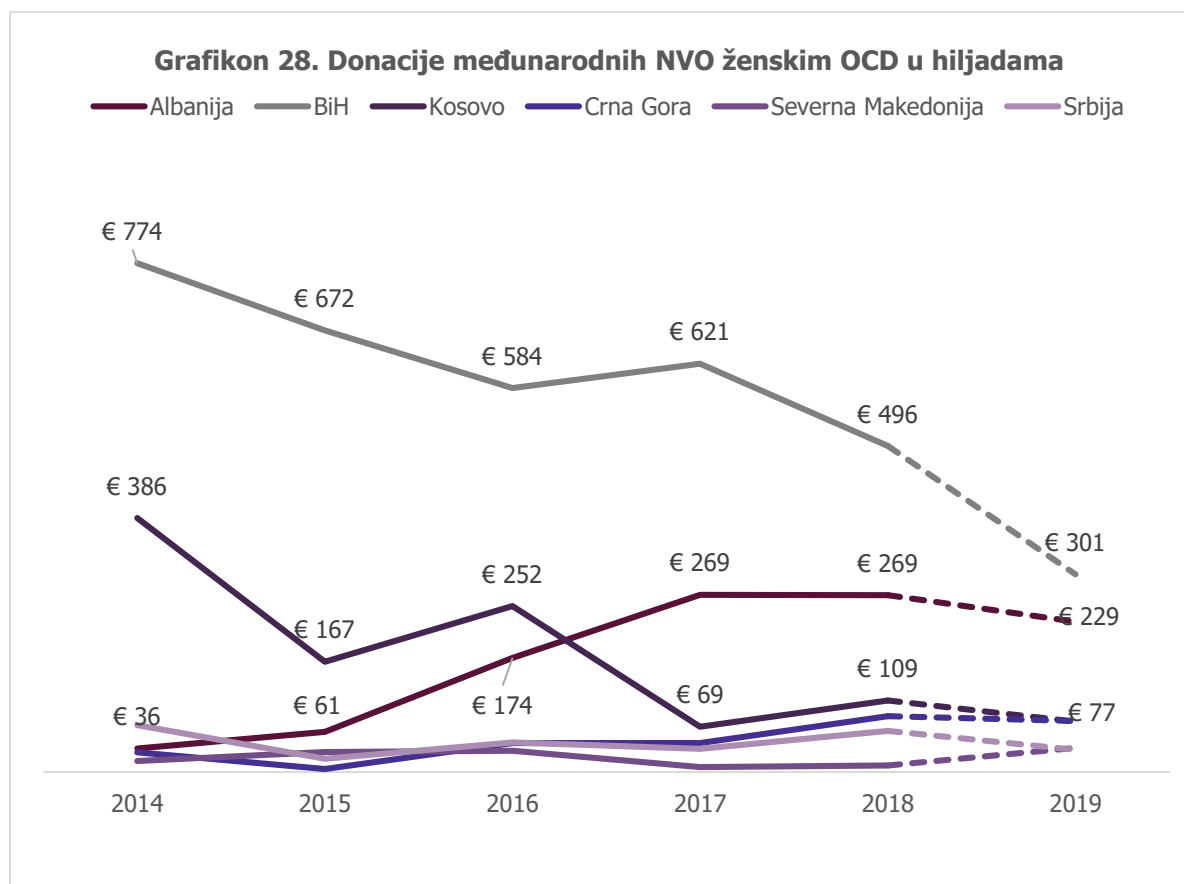
¹³ Republika Kosovo, Zavod za statistiku Kosova, *Population Estimates*, 2018.

¹⁴ Ministarstvo finansija Republike Kosovo, *Godišnji budžet 2019*.

¹⁵ Podaci dobijeni od Direktorata za budžet i finansije Opštine Junik, 2019.

Međunarodne NVO

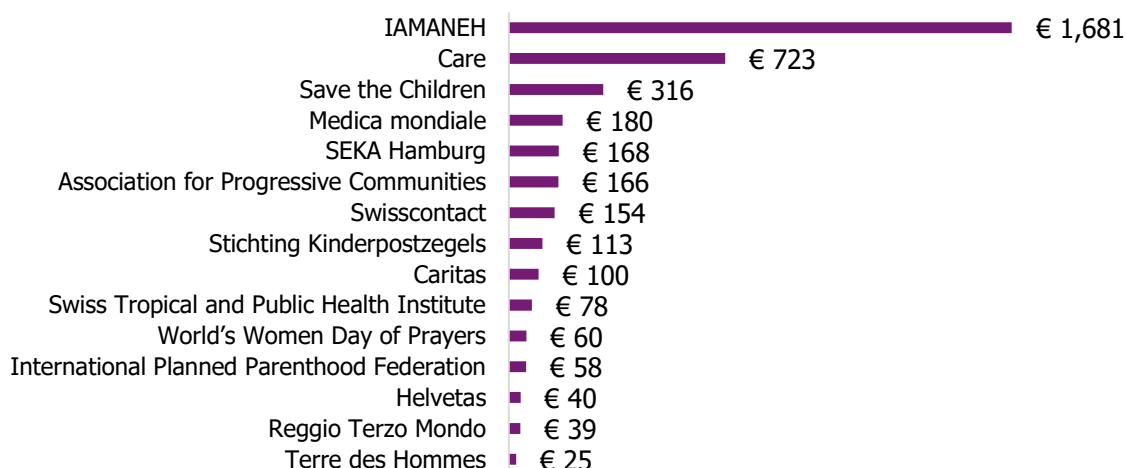
Međunarodne NVO su ŽOCD u regionu donirale 293 puta, sa ukupno 6,2 miliona evra, u periodu od 2014. do 2019. Iznos donacija se kretao od 49 do 173.693 evra, a prosečan grant je iznosio 21.322 evra. ŽOCD u **BiH** su dobile više sredstava od međunarodnih NVO nego što je to slučaj u drugim zemljama (videti grafikon 28). ŽOCD na **Kosovu** su odmah iza njih po sredstvima dobijenim od međunarodnih NVO, a za njima slede ŽOCD iz **Albanije**. Sredstva od MNVO s vremenom opadaju, posebno u **BiH** i na **Kosovu**. Izuzetak je **Albanija**, gde rastu. U drugim zemljama donacije MNVO ostaju relativno stabilne, ali minimalne, u iznosu manjem od 80.000 evra godišnje.

Najveći deo sredstava koja su ŽOCD izvestile da su dobile od MNVO potiče od Međunarodnog udruženja za zdravlje majki i novorođenčadi (IAMANEH), potom od organizacija *Care* i *Save the Children* (grafikon 29). MNVO koje su davale sredstva ŽOCD u više zemalja ZB su *Amica*, *Care*, *Caritas*, IAMANEH, *Medica mondiale*, *Olof Palme International*, *Save the Children*, *SEKA Hamburg*, *Swisscontact*, *Women Against Violence Europe Network* i *World Vision*.¹⁶

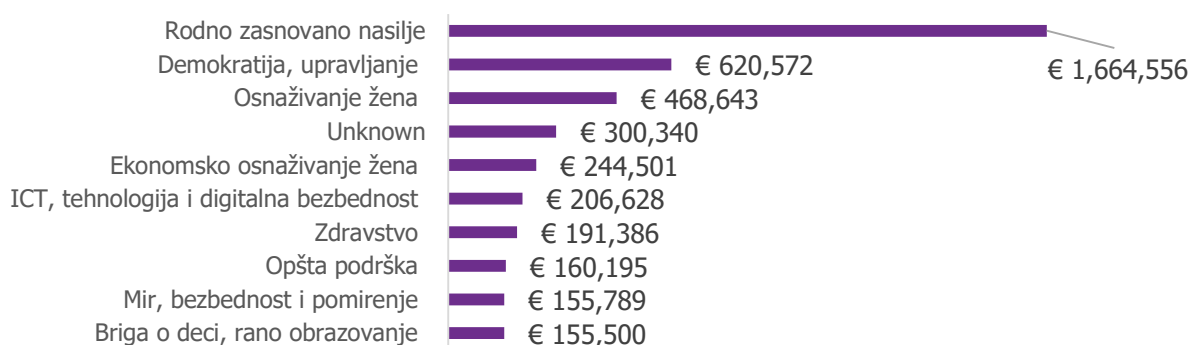
¹⁶ Spisak svih međunarodnih NVO koje su dale finansijsku podršku po zemljama videti u [Aneksu br. 4](#).

Grafikon 29. Donacije međunarodnih NVO date direktno ŽOCD u hiljadama

Kao i drugi donatori, MNVO su pre svega podržale aktivnosti koje se tiču rodno zasnovanog nasilja. Druge tematske oblasti koje su podržale obuhvataju demokratiju i upravljanje i osnaživanje žena (grafikon 30).

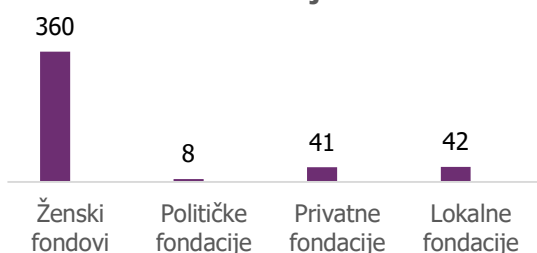
Grafikon 30. Sektori koje su podržale međunarodne NVO

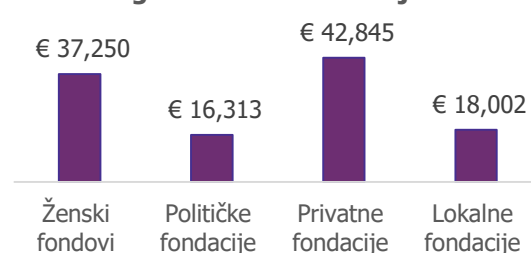
Fondacije

Fondacije su ŽOCD u regionu ukupno dale 483 grantova, u ukupnom iznosu od 17,7 miliona evra od 2014. do sredine 2019. Iznosi grantova su se kretali od 250 do 501.914 evra, što je u proseku 36.564 evra po grantu. Daleko najviše grantova obezbedili su ženski fondovi (grafikon 31), i to kroz grantove koji su u proseku drugi po visini iznosa (grafikon 32). Nasuprot tome, u proseku najveće grantove (42.845 evra po grantu) davale su privatne fondacije.

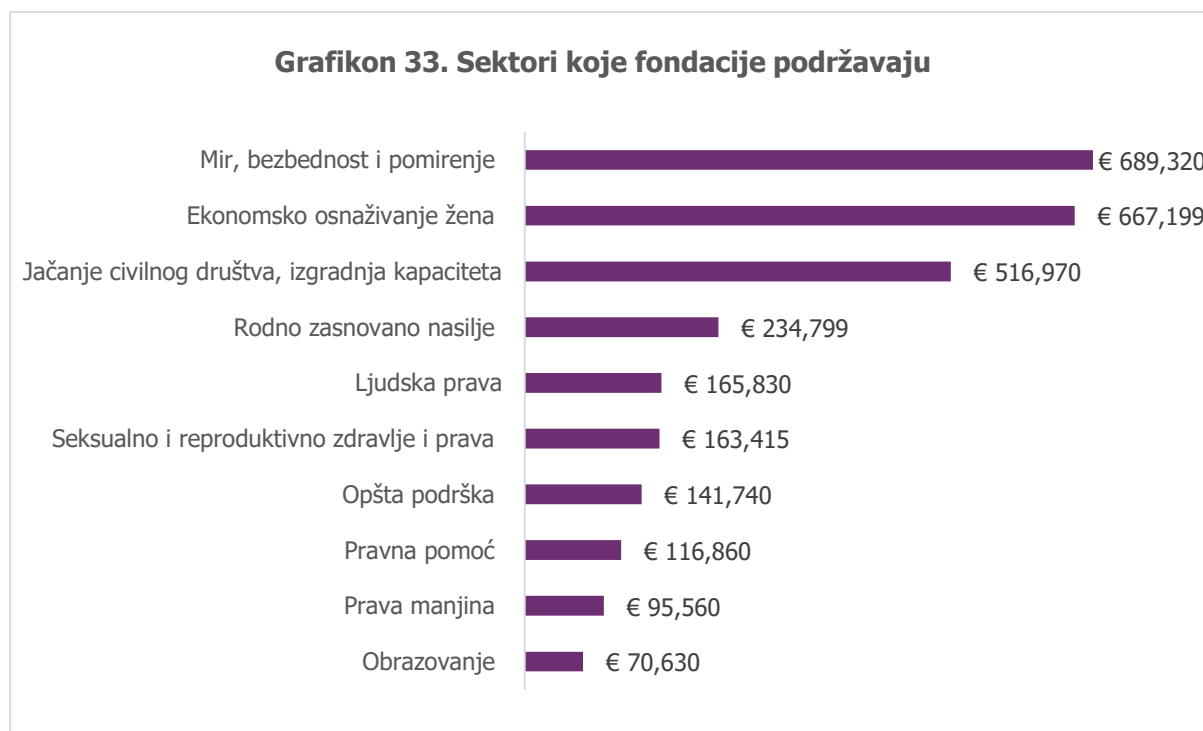
Grafikon 31. Broj grantova od fondacija

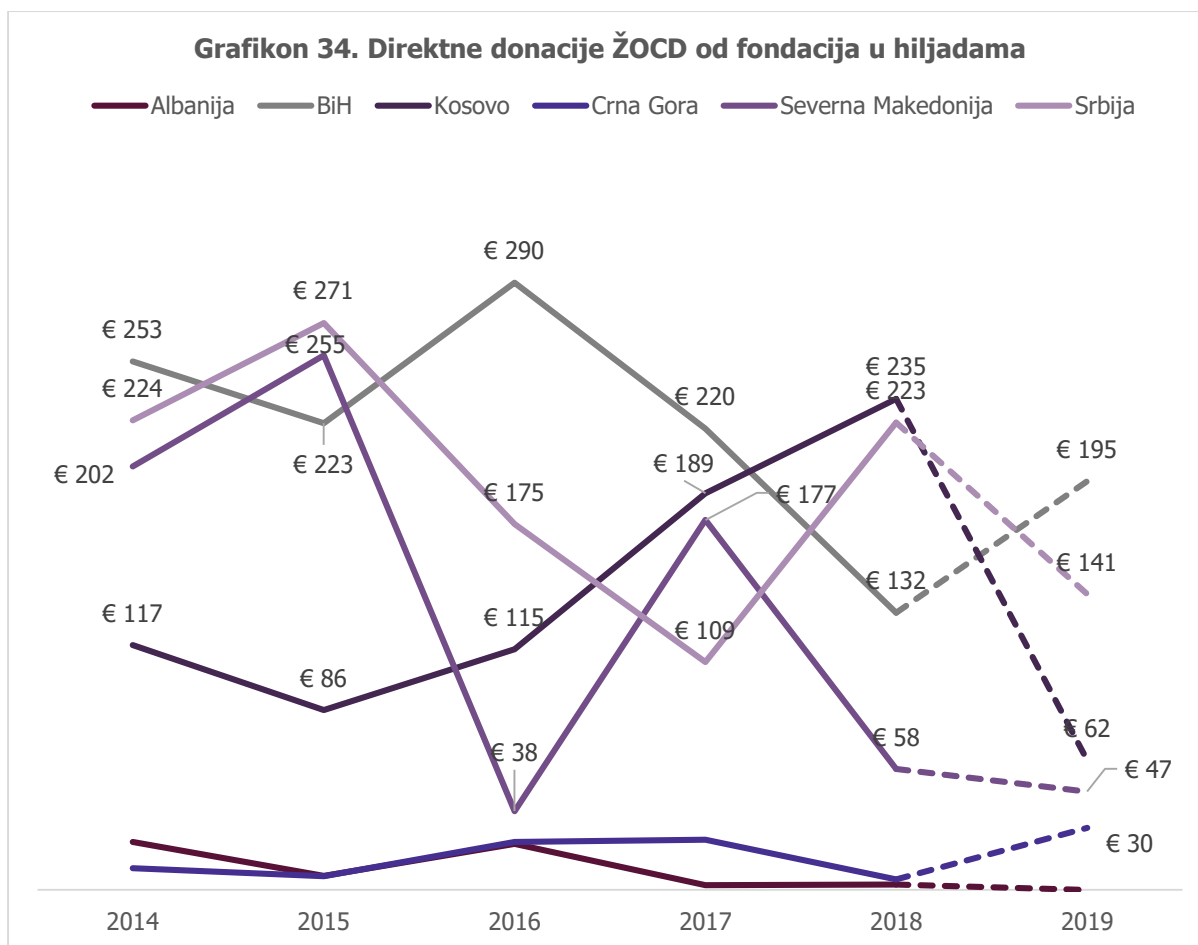
Grafikon 32. Prosečan iznos grantova od fondacija

Sektori ili tematske oblasti koje su fondacije podržale donekle se razlikuju u odnosu na druge donatore; najveći deo sredstava fondacija je otišao za podršku miru, bezbednosti i pomirenju (grafikon 33). Drugi sektor po visini podrške i ovde je ekonomsko osnaživanje žena.

Grafikon 34. pokazuje donacije koje su fondacije dale direktno ŽOCD po državama od 2014. do sredine 2019. godine, bez podataka o ženskim fondovima, koji su posebno razmotreni u narednom delu. On ilustruje kako su sredstva od fondacija s vremenom oscilirala, posebno u **Severnoj Makedoniji**. ŽOCD u **BiH** su izgleda dobile više sredstava od fondacija nego ŽOCD u drugim zemljama (1,3 miliona evra), a iza njih su ŽOCD iz **Srbije** (1,1 milion evra). Mada su ŽOCD u **Severnoj Makedoniji** u 2015. dobile povelike donacije od fondacija, konkretno od Fondacije za otvoreno društvo u Makedoniji (FOSM), narednih godina su dobijale znatno manje. Nasuprot tome, ŽOCD sa **Kosova** su izvestile o rastu u periodu od 2016. do 2018. godine. ŽOCD iz **Albanije** i **Crne Gore** su dobile manje sredstava od fondacija nego ŽOCD u drugim zemljama ZB (znatno ispod 25.000 evra godišnje).

ŽOCD su izvestile o podršci, između ostalih, privatnih fondacija, političkih fondacija i lokalnih fondacija.¹⁷ Podrška **privatnih fondacija** u regionu čini se prilično *ad hoc*. ŽOCD u **Severnoj Makedoniji** i **Srbiji** su dobile manje sredstava od privatnih fondacija nego ŽOCD u drugim zemljama, ali se radi o sporadičnim i s vremenom sve manjim donacijama. Od privatnih fondacija, Fondacija za otvoreno društvo je donirala 4% sredstava. Trebalo bi napomenuti da ponekad njihova sredstva potiču od bilateralnih donatora, kao što je USAID u Severnoj Makedoniji. U drugim slučajevima, njihova sredstva dolaze direktno od same Fondacije za otvoreno društvo, koju finansira prevashodno Džordž Soroš. **Političke fondacije** su najviše podržavale ŽOCD u **BiH** i njihova podrška je s vremenom opadala. Jedine zemlje gde su političke fondacije još donirale su **Srbija** i **Albanija**. Od lokalnih fondacija su najveću podršku u regionu dobile ŽOCD u **BiH** i na **Kosovu**.

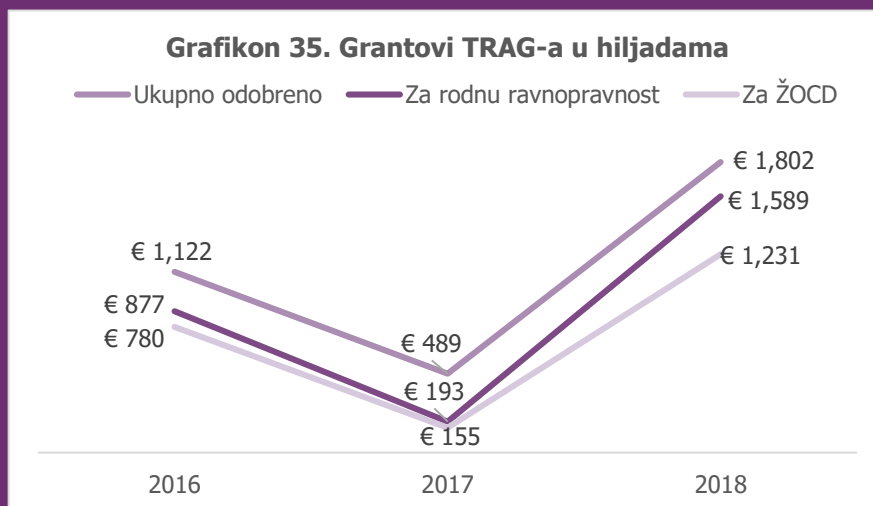
¹⁷ Više informacija o fondacijama koje su pružile podršku vidite u [Aneksu br. 4](#).

Studija slučaja: Kosovska fondacija za otvoreno društvo

Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS) lokalno je registrovana fondacija. KFOS je članica međunarodne mreže filantropskih fondacija za otvoreno društvo, koju finansira međunarodni filantrop Džordž Soroš.¹⁸ KFOS ima programe evropskih integracija i razvoja civilnog društva, kao i za manjinska i prava Roma. Rad ove fondacije usredsređen je na izgradnju kapaciteta, bolje sprovođenje postojećih politika i razvoj novih. KFOS sprovodi projekte koje osmišljava sama fondacija, ali takođe daje operativnu i druge vrste finansijske podrške OCD. KFOS je od 2016. do 2019. potrošio nešto preko 5 miliona evra, od čega je 723.077 evra utrošeno na administrativne troškove (14%), a 4,3 miliona evra je dodeljeno OCD (86%). Nijedan od 17 programa OCD koji su podržani nema za prioritet unapređivanje rodne ravnopravnosti i nijedan nije implementirala ŽOCD.

Studija slučaja: Fondacija TRAG

TRAG je regionalna fondacija posvećena razvoju zajednice, sa sedištem u Srbiji, ali grantove daje i u BiH i Crnoj Gori.¹⁹ Njen rad obuhvata promociju filantropije, izgradnju kapaciteta i grantove.²⁰ TRAG nudi grantove u nekoliko sektora, uključujući poljoprivredu, ribarstvo i šumarstvo; umetnost i kulturu; lokalni razvoj; nauku i obrazovanje; zaštitu životne sredine; ljudska prava, rodnu ravnopravnost i prava žena; i bezbednost.²¹ Od 2016. do 2018. TRAG je OCD dodelio 3,4 miliona evra. Znatna deo ovih sredstava je dat za podršku projektima čiji je cilj unapređenje rodne ravnopravnosti i/ili osnaživanje žena, ukupno oko 78% svih izdvajanja (skoro 2,7 miliona evra). Osim toga, 64% ukupnog iznosa je dato ŽOCD (blizu 2,2 miliona evra). To se delom može pripisati činjenici da Fondacija *Oak* koristi TRAG kao posrednika u distribuciji sredstava ŽOCD na Balkanu od 2015. godine. Fondacija *Oak* finansira program fondacije TRAG posvećen problemima koji pogađaju žene. TRAG podržava ŽOCD i kroz druge programe. Ukupno je 82% svih grantova posvećenih unapređenju prava žena i rodne ravnopravnosti otišlo direktno ŽOCD. U ovom smislu je TRAG na neki način jedinstven po udelu sredstava koja daje za rodnu ravnopravnost i ŽOCD u poređenju sa drugim lokalnim fondacijama koje nisu ženske fondacije.

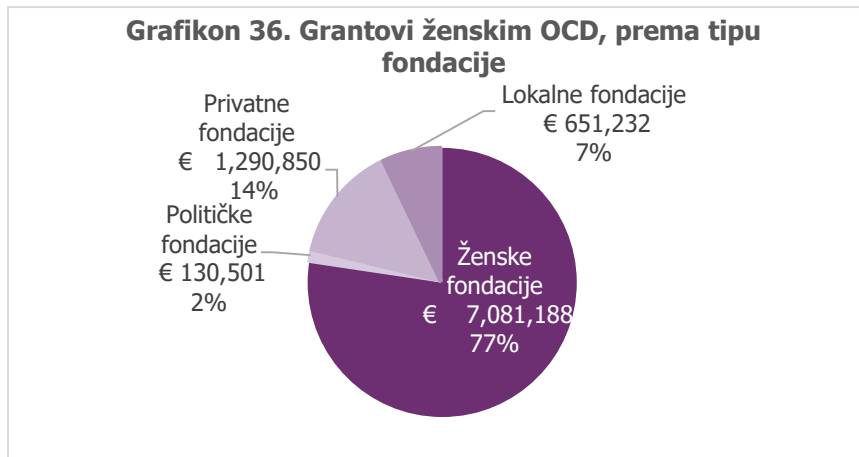
¹⁸ Više informacija o fondacijama za otvoreno društvo videti [ovde](#).

¹⁹ [Veb-sajt fondacije TRAG](#).

²⁰ Bjelanovic i Myers za CEE FC, Bratislava, „*A Case Study of TRAG Foundation*“, 2017.

²¹ Podaci dobijeni od TRAG-a, 2019.

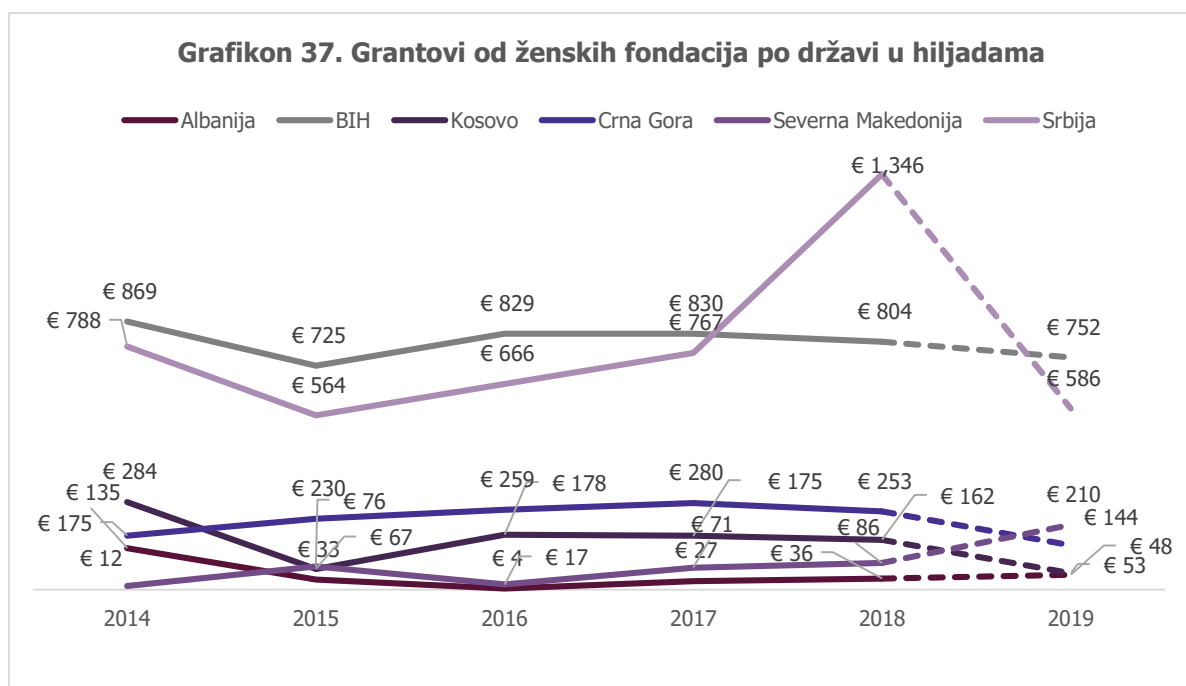
Od svih tipova fondacija, daleko najviše sredstava ŽOCD dale su ženske fondacije, ukupno skoro 7,1 miliona evra (68% sredstava dobijenih od fondacija) u periodu od 2014. do sredine 2019. godine (grafikon 36). Privatne fondacije su obezbedile 12% od ukupnih sredstava koja

su fondacije izdvojile za ŽOCD. Lokalne fondacije su učestvovala sa 6%, a političke sa 1%.²²

Ženske fondacije

U ovom delu će pobliže biti razmotren značajan iznos sredstava doniranih ŽOCD kroz ženske fondove, kao i postojeća literatura o posebnoj ulozi koju ovi fondovi mogu da imaju kada je reč o dolaženju do ŽOCD.²³ Kao što je već navedeno, ženske fondacije su ŽOCD na ZB između 2015. i sredine 2019. obezbedile otprilike 7,1 miliona evra, što čini 11% svih donacija ŽOCD. Taj iznos je čak 12,5 miliona evra, 20% sredstava datih direktno ŽOCD, ako se ne računaju samo prvobitni izvori sredstava.²⁴ Grantovi su u proseku iznosili 37.250 evra.

Donacije su tokom vremena ostale prilično postojeane i ŽOCD izveštavaju da su od ženskih fondacija sve skupa dobijale u proseku 2 miliona evra godišnje u periodu od 2014. do 2017. U 2018. taj iznos znatno raste i dostiže 2,7 miliona evra, u velikoj meri zahvaljujući porastu podrške

²² Ukupna suma na grafikonu ne iznosi 100% zato što nisu predstavljene fondacije koje istraživački tim nije mogao da identifikuje kao političke, privatne, lokalne ili ženske.

²³ AWID, *Watering the Leaves, Starving the Roots*, str. 90.

²⁴ Dodatno objašnjenje potražiti na početku ovog poglavlja. Kao što je već rečeno, čini se da najveći deo sredstava ženskih fondacija potiče od bilateralnih donatora, posebno Švedske.

organizacijama u **Srbiji** (grafikon 36). ŽOCD u **BiH** i **Srbiji** su, prema prikupljenim podacima, dobijale značajno više sredstava od ženskih fondacija nego ŽOCD u drugim zemljama.

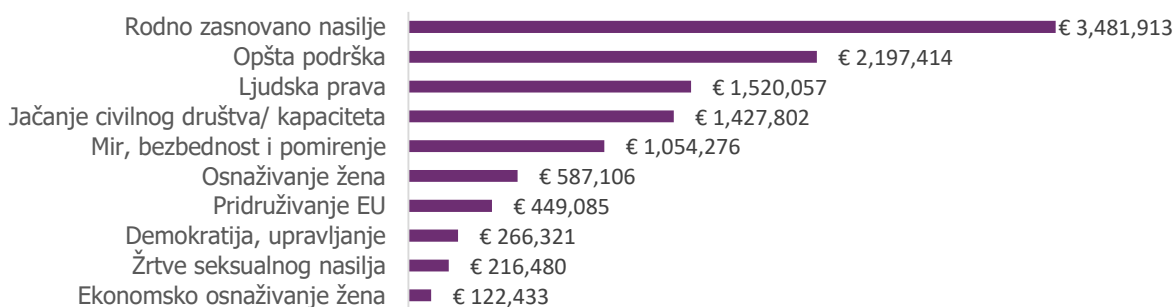
Nekoliko međunarodnih ženskih fondacija je podržalo ŽOCD u regionu (videti Uokvireni tekst 6). Ženske fondacije na ZB uključuju **Kosovski ženski fond** MŽK, Rekonstrukciju Ženski fond u **Srbiji** i Fondaciju Lara, Fondaciju CURE i Fondaciju za osnaživanje žena u **BiH**. Kao i drugi donatori, i ženski fondovi su uglavnom najveću finansijsku podršku dali za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja (grafikon 38). U poređenju sa drugim donatorima jedinstveni su po tome što su obično obezbeđivali više sredstava za opštu podršku, uključujući osnovnu podršku ŽOCD.

Istorijski se ženski fondovi smatraju pouzdanim i cenjenim partnerima ŽOCD, s obzirom na fleksibilnost i dugotrajnu podršku ženskom pokretu.²⁵ Ženski fondovi su često posvećeni podršci marginalizovanim i nedovoljno zastupljenim populacijama kojima inače manjka finansijska podrška.²⁶ Često daju prioritet strategijama koje unapređuju razmenu informacija i saradnju između ŽOCD, direktno doprinoseći „izgradnji pokreta”.²⁷ Pošto ženske fondacije obično imaju istu viziju kao njihove korisnice, često su prilagodljivije potrebama korisnica.²⁸ Fleksibilnost im dopušta da finansiraju i male i velike projekte koji omogućavaju korisnicama da same odrede prioritete.²⁹

Uokvireni tekst 6. Međunarodni ženski fondovi koji podržavaju ŽOCD

- ✓ Astraea
- ✓ cfd – feministička mirovna organizacija
- ✓ Ecumenical Women's Fund
- ✓ Feminist Trust Fund
- ✓ Filiadie Frauenstiftung Foundation
- ✓ Frida Young Feminists Fund
- ✓ Global Fund for Women
- ✓ Heart and Hand Foundation
- ✓ International Network of Women's Funds Prospera
- ✓ The Kvinna till Kvinna Foundation
- ✓ Mama Cash
- ✓ Mediterranean Women's Fund
- ✓ Millby Foundation
- ✓ Oak Foundation
- ✓ Operation 1325
- ✓ Philanthropy Advancing Women's Human Rights
- ✓ Rita Fund
- ✓ Urgent Action Fund

Grafikon 38. Tematske oblasti koje su finansirali ženski fondovi

Pritom mogu da budu i most između manjih ŽOCD i većih donatora, podržavajući pristup resursima manjih grupa, prenošenje njihovih potreba većim donatorima i veću transparentnost finansiranja.³⁰ U tom smislu ženske fondacije mogu da igraju ulogu „ambasadorki” ŽOCD koje nemaju uvek pristup velikim donatorima,³¹ što može da poboljša pristup ŽOCD resursima.

²⁵ Dallas Women's Foundation with Chambers Family Fund, *Creating a Women's Fund: A Philanthropic Strategy for Women and Girls, 2nd Edition*, Women's Funding Network, 2017.

²⁶ AWID, *Watering the Leaves, Starving the Roots*, str. 88.

²⁷ Ibid, str. 90.

²⁸ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

²⁹ Intervju, ŽOCD, Srbija, 2019.

³⁰ Intervju, ŽOCD, Kosovo, Severna Makedonija, 2019.

³¹ AWID, *Watering the Leaves, Starving the Roots*, str. 88.

Studija slučaja: Fondacija *Kvinna till Kvinna*

Kvinna till Kvinna je švedska nevladina organizacija, u ovom istraživanju uvrštena u kategoriju ženskih fondova.³² Njena vizija je „svet mira, zasnovan na rodnoj ravnopravnosti i demokratiji, gde se sukobi rešavaju bez nasilja, svet u kome se ljudska prava poštuju i svako može da se oseća bezbedno i sigurno, svet u kome žene imaju uticaja na odlučivanje i u potpunosti i efikasno učestvuju u razvoju društva”.³³ *Kvinna till Kvinna* od 1993. radi na zaštiti i promovisanju prava žena u preko 20 zemalja. „Rođenje” ove fondacije pratilo je osnivanje brojnih ŽOCD na ZB, jer je *Kvinna till Kvinna* podržavala aktivistkinje pogođene ratovima u bivšoj Jugoslaviji i na ZB. Od tada je proširila delatnost i na Bliski Istok, Južni Kavkaz i Afriku.

Kvinna till Kvinna zasniva svoj rad na institucionalno usvojenom uverenju da aktivistkinje za ženska prava najbolje znaju prioritete, potrebe i izazove sa kojima se suočavaju žene i devojčice u svojim zemljama.³⁴ Stoga *Kvinna till Kvinna* podržava grupe i pokrete za ženska prava, zato što su „apsolutno neophodni i značajni” za postizanje društvenih promena, odnosno rodne ravnopravnosti.³⁵ „Sav napredak u vezi sa zaštitom, prevencijom, zakonodavnim i promenama stavova može se pripisati ženskim organizacijama. Zakonodavni okvir bez ženskih organizacija ne bi postojao”, kaže predstavница *Kvinna till Kvinna*. Ova fondacija sredstva daje direktno partnerskim ŽOCD, „dopuštajući im da unose neophodne promene”. U praksi to znači da partnerske organizacije utvrđuju sopstvenu agendu, uključujući i probleme i potencijalna rešenja.³⁶

Kvinna till Kvinna je između 2015. i 2019. donirala skoro 8,2 miliona evra na ZB, kroz kombinaciju nacionalnih i regionalnih programa. Kao što ilustruje grafikon 39, njene donacije postojano rastu od 2015, uz neznatan pad u 2018. Sva sredstva ove fondacije usredsređena su na unapređenje mira, rodne ravnopravnosti i ženskih prava. Prioritetne oblasti za fondaciju *Kvinna till Kvinna* obuhvataju borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, žene, mir i bezbednost, i jednako učešće.

Direktna podrška partnerima u regionu je između 2015. i 2019. iznosila preko 2,9 miliona evra, što čini otprilike 79% svih doniranih sredstava. Preostala sredstva su takođe data kao podrška ŽOCD za umrežavanje i izgradnju kapaciteta, kao i za godišnji put u Brisel radi javnog zagovaranja. U većini zemalja su davanja partnerskim organizacijama od 2015. do 2016. više nego udvostručena (grafikon 40).

Ljudska prava se ne mogu osigurati bez ženskog pokreta. To je danas na Zapadnom Balkanu nemoguće.

Predstavница *Kvinna till Kvinna*

Grafikon 39. Donacije KtK na ZB u milionima

³² *Kvinna till Kvinna* na švedskom znači „žena ženi”. Ova fondacija, koja izdvaja znatna sredstva za ZB, spada i u MNVO, ali je za svrhe ovog istraživanja uvrštena u ženske fondove.

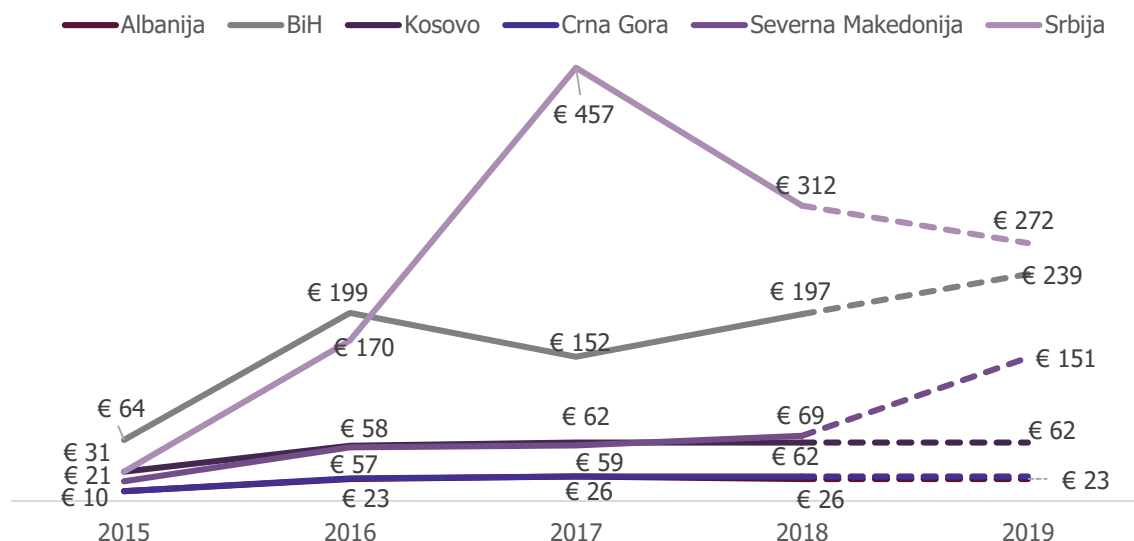
³³ Veb-sajt *Kvinna till Kvinna*, „*Kvinna till Kvinna: Who We Are*”.

³⁴ Ibid.

³⁵ Intervju, 2019.

³⁶ Rönngren, J. za *Kvinna till Kvinna*, *Making Achievements Last: Learning from Exit Experiences*, 2011.

Grafikon 40. Donacije KtK ženskim OCD u hiljadama

Kvinna till Kvinna ima donekle jedinstven pristup po tome što nema javne konkurse za podnošenje predloga projekata, već veoma pažljivo bira partnere i obezbeđuje direktnu podršku za više od 130 partnerskih organizacija.³⁷ Aktivistkinje su zapazile da ovakav pristup partnerstvima doprinosi solidarnosti u ženskom pokretu, umesto nadmetanju za sredstva koje može da podrži izgradnju pokreta i napredak ka zajedničkim ciljevima.³⁸ Nakon procene i evaluacije, daju se grantovi u trajanju od jedne do četiri godine i često se obnavlja podrška organizacijama, pa neke ŽOCD na ZB dobijaju podršku preko 25 godina. ŽOCD kažu da im takav partnerski pristup omogućava rad na dugoročnim promenama. *Kvinna till Kvinna* uviđa da je za razvoj kapaciteta i identiteta ŽOCD potrebno stabilno i dugoročno finansiranje.³⁹ Sve u svemu, više ŽOCD širom regiona je kao dobru praksu podvuklo pristup direktne podrške i poverenja u ŽOCD koji neguje *Kvinna till Kvinna*. *Keystone*-ova eksterna evaluacija i uporedna analiza uspešnosti partnerstava 2016. takođe rangira *Kvinna till Kvinna* na četvrto mesto među 76 upoređenih MNVO i donatora u pogledu „ukupnog zadovoljstva”.⁴⁰ Predstavnice *Kvinna till Kvinna* ističu da je ŽOCD širom ZB najpotrebnija dugoročna, predvidljiva osnovna i institucionalna podrška i da kroz direktnu podršku pokušavaju da odgovore na ovu potrebu.⁴¹

Retko ko od donatora koje smo intervjuisali je znao planove za budućnost u regionu, ali predstavnice *Kvinna till Kvinna* su izjavile da planiraju da nastave da podržavaju otprilike 40 sadašnjih partnerskih organizacija na ZB, s fokusom na sličnim tematskim oblastima.⁴² Plan im je i da podrže još organizacija u pogledu razvoja kapaciteta i mogućnosti umrežavanja, kao i političkog učešća i javnog zagovaranja.

³⁷ *Kvinna till Kvinna* ima i neke manje i kraće ugovore o uslugama. Veb-sajt KtK, „*What We Do*”, pristupljeno u aprilu 2020.

³⁸ Intervjui MŽK, 2019.

³⁹ Rönngren, J., 2011.

⁴⁰ Keystone Performance Surveys, Development Partnership Surveys, “Partner Feed-back Report: *Kvinna till Kvinna*”, 2016.

⁴¹ Intervju, 2019.

⁴² Ibid.

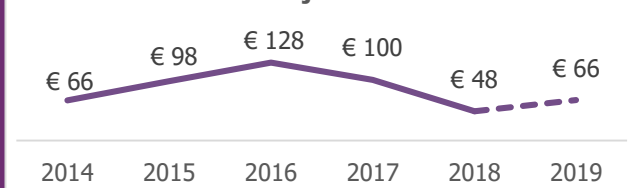
Studija slučaja: Kosovski ženski fond

MŽK je mreža koju čini 161 ŽOCD širom Kosova. Misija MŽK je „podrška zaštiti i promociji prava i interesa žena i devojaka“. Reagujući na promenu prioriteta donatora, smanjenje izdvajanja i složene procedure apliciranja za lokalne ŽOCD,⁴³ MŽK 2012. uspostavlja Kosovski ženski fond (KŽF), uz inicijalnu podršku fondacije *Kvinna till Kvinna*. KŽF daje male grantove ŽOCD na Kosovu, u iznosu do 5.000 evra po grantu, do 8.000 evra za partnerstva ŽOCD, ili više kada to finansijske mogućnosti dozvoljavaju. Grantovi omogućavaju članicama MŽK da sarađuju u radu na zajedničkim strateškim ciljevima MŽK, koje utvrđuju same članice.⁴⁴ Godine 2019. fond je počeo da daje grantove i OCD na ZB.

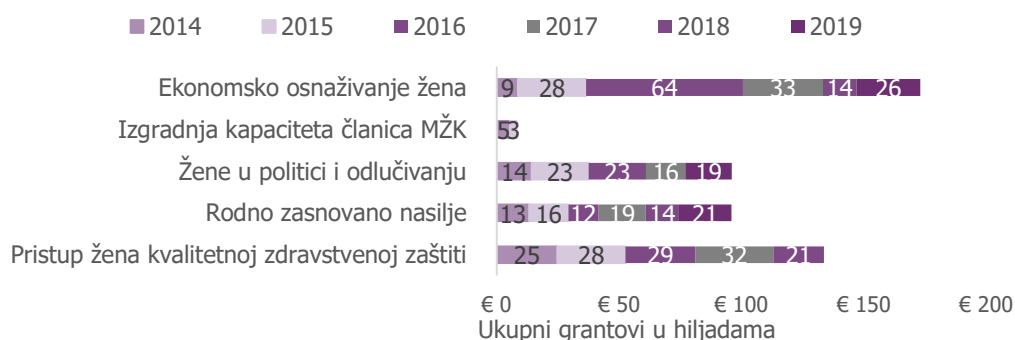
Dodatna korist od ovog fonda je što zaposlene u fondu obezbeđuju stalne, po meri krojene mogućnosti za razvoj kapaciteta, uključujući podršku u pisanju aplikacija za grantove, kao i podršku dobitnicima grantova, u skladu sa utvrđenim potrebama. Ovo uključuje izgradnju kapaciteta u projektnom, organizacionom i finansijskom menadžmentu, kao i javno zagovaranje. Procedura apliciranja je jednostavna i omogućava pristup i manjim ŽOCD. Istovremeno daje i šanse ŽOCD da se obrazuju o procesima apliciranja, kako bi stečene veštine mogle da koriste i u budućim prijavama kod drugih donatora. Neuspešni aplikanti dobijaju detaljna pisma od Komiteta za grantove KŽF, u kojima uz informaciju o odbijanju dobijaju i detaljna objašnjenja zašto njihova prijava nije odabrana. Zaposlene u MŽK potom im pružaju mentorske usluge, kako bi mogli ponovo da apliciraju u budućnosti. Pristup MŽK koji kombinuje davanje grantova sa personalizovanom izgradnjom kapaciteta njene korisnice vide kao dobru praksu, a to tako vidi i Centar EK za tematsku ekspertizu o podršci civilnom društvu.⁴⁵

KŽF je od 2012. dao 197 grantova za 107 ŽOCD, u ukupnom iznosu od 1.011.387 evra. ŽOCD su imale 21.028 direktnih korisnika, kroz više tekućih inicijativa. Pritom je samo 2020. podeljeno skoro 200.000 evra. Ukupan iznos donacija je iz godine u godinu oscilirao (grafikon 41), pošto MŽK mora da obezbedi donacije od drugih donatora. Do sada su najveći donatori bili EU, ADA i *UN Women*. Sva sredstva u ovom periodu su distribuirana ŽOCD. Mada su grantovi višedimenzionalni i uključuju i delove za izgradnju kapaciteta i osnaživanje političkog učešća žena, većinom grantova je, na osnovu zahteva organizacija, podržano ekonomsko osnaživanje žena, u ukupnom iznosu od 173.000 evra (34%) u periodu od 2014. do 2019.⁴⁶

Grafikon 41. Ukupni grantovi KŽF u hiljadama

Grafikon 42. Grantovi KŽF po sektorima i godinama u hiljadama

⁴³ Farnsworth, N. i Gashi, E., 2013.

⁴⁴ MŽK, *KWN Strategy 2019–2022*, 2018.

⁴⁵ MŽK, „*Exemplary Kosovo Women's Fund Informs EU Sub-Granting Programs Internationally*“, veb-sajt MŽK, 2016.

⁴⁶ MŽK, *Little Grants, Big Changes*, i *Women's Rights are Human Rights: Little Grants, Important Changes* 2016–2017

Studija slučaja: Rekonstrukcija Ženski fond, Srbija

Rekonstrukcija Ženski fond (RŽF), sa sedištem u Beogradu, u Srbiji, podržava feministički aktivizam kroz četiri programa.⁴⁷ To su: 1) grantovi za opštu podršku koji pružaju fleksibilnost i slobodu ženskim grupama i aktivistkinjama; 2) stipendije Žarana Papić za naučnice i aktivistkinje sa ciljem bolje intelektualne razmene u pogledu feminizma, ženskih i pitanja roda; 3) grantovi u okviru programa Specijalni fokus, za konkretne oblasti kao što su aktivizam Romkinja i rodno zasnovano nasilje; i 4) urgentni grantovi – mali, hitni grantovi na koje se odgovara u roku od 72 sata. Ove poslednje grantove RŽF daje u nepredvidljivim, kratkoročnim situacijama u vezi sa kršenjem ženskih ljudskih prava, nasiljem i diskriminacijom.⁴⁸ Svi grantovi RŽF usmereni su na unapređenje rodne ravnopravnosti i prava žena. Većina ide ŽOCD, mada se daju i pojedinačnim aktivistkinjama za ženska ljudska prava, kao u slučaju urgentnih grantova ili stipendija za akademsko obrazovanje. Od 2014. do 2018. RŽF je dodelila ukupno 423.164 evra. Sredstva koja obezbeđuje su znatno porasla od 2015. godine (grafikon 43).

U RŽF su ekspertkinje za ženski aktivizam, ženski pokret i izgradnju ženskog pokreta. To je važno zato što je za promenu patrijarhalnog društva nužno posebno podržati žene i ŽOCD. Ovako specifičnu ekspertizu nikada ne biste našli u nekom opštem, ne-ženskom fondu.

Međunarodni donator

Grafikon 43. Grantovi koje je dodelila RŽF u hiljadama

Lokalne NVO

ŽOCD na ZB su dobijale sredstva od više lokalnih NVO,⁴⁹ uključujući i druge ŽOCD. Prosečan iznos granta bio je 10.001 evra. Lokalne NVO su retko inicijalni izvor novca; njihova sredstva se mogu pratiti do drugih izvora, pre svega multilateralnih i bilateralnih donatora. Stoga je deo sredstava koja su ovde prikazana možda već uključen i u prethodnim odeljcima. Zasebno ih ispitujemo radi razmatranja uloge lokalnih NVO kao donatora.⁵⁰

Nalazi ukazuju da postoji značajna razmena resursa između ŽOCD u zemljama ZB. Od intervjuisanih ŽOCD, 25 (10%) rekle su da su davale podgrantove drugim organizacijama.

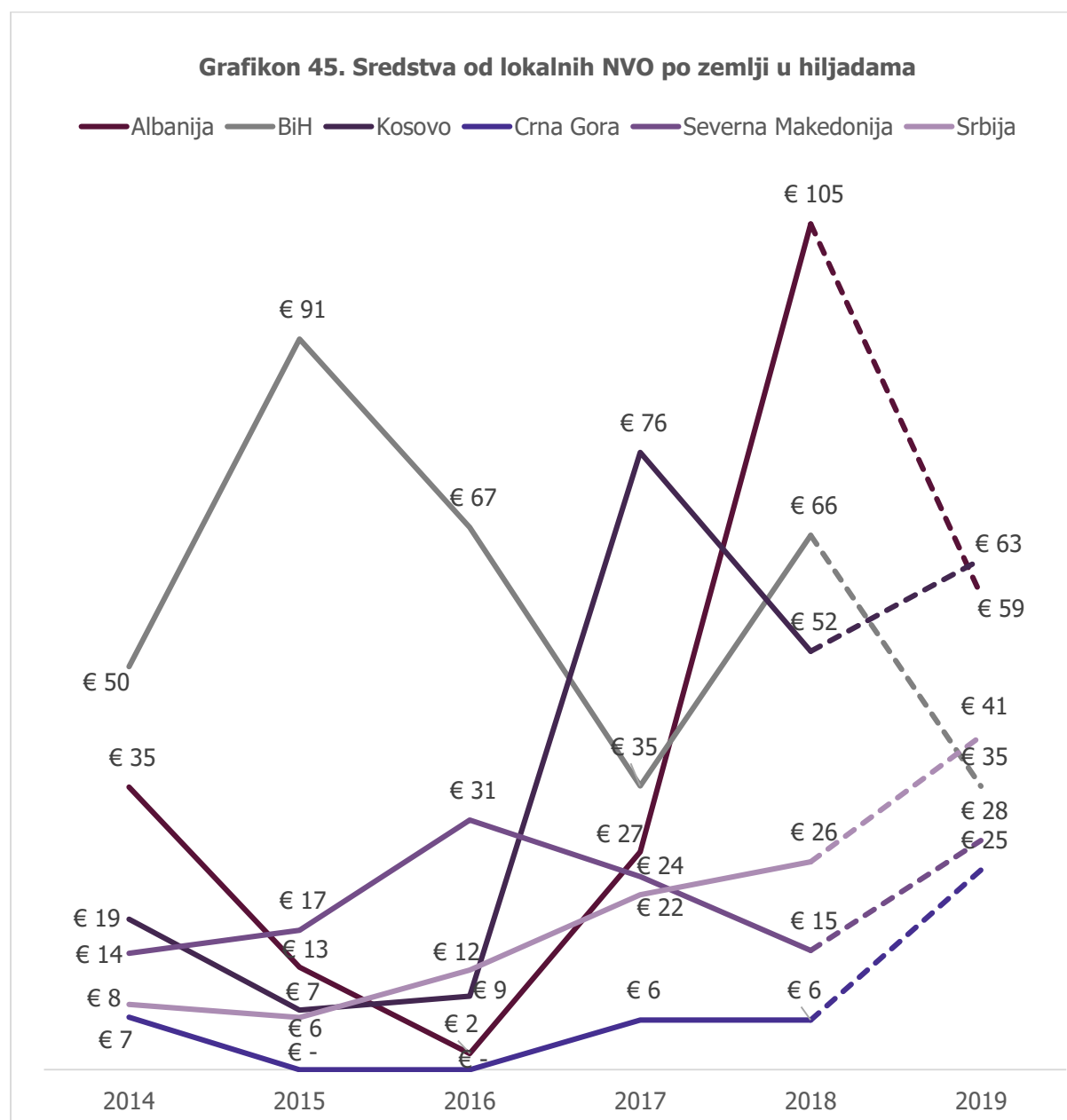
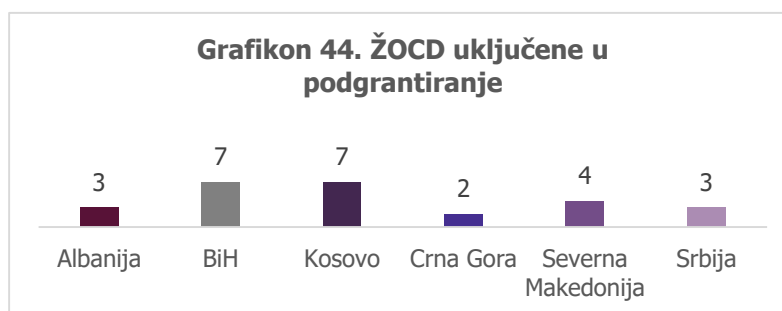
⁴⁹ Radi pojednostavljenosti termin NVO koristimo za označavanje lokalnih NVO kao donatora. Inače se u ovoj publikaciji ne pravi nikakva druga razlika između termina OCD i NVO.

⁵⁰ Spisak lokalnih NVO od kojih su ŽOCD izvestile da su dobile sredstva videti u [Aneksu br. 4](#).

Podgrantove su više davale ŽOCD na **Kosovu** (7) i u **BiH** (7) nego u drugim zemljama (grafikon 44).

U **BiH** su ŽOCD izgleda dobile najviše sredstava od lokalnih NVO u odnosu na druge zemlje (grafikon 45). Donacije

lokalnih NVO su u većini zemalja oscilirale, osim u **Srbiji** i **Crnoj Gori** gde su s vremenom postojano, mada minimalno, rasle. S obzirom na skromnost, neizvesnost i nestalnost visine podrške lokalnih NVO, ŽOCD se ne mogu na njih osloniti kao na pouzdane izvore sredstava.

Studija slučaja: Albanska mreža za osnaživanje žena

Albanska mreža za osnaživanje žena (AWEN) jeste mreža OCD sa sedištem u Tirani, a obuhvata deset organizacija članica iz različitih delova Albanije. Misija AWEN-a je „zajednički rad na osnaživanju devojaka i žena za učešće u društvu, privredi i politici i ostvarivanje njihovih prava širom Albanije”.⁵¹ AWEN svoje ciljeve dostiže kroz zajedničko zagovaranje, partnerstva, istraživanja, razvoj kapaciteta svojih članica, podizanje svesti, monitoring, izgradnju kapaciteta nosilaca odgovornosti za ispunjavanje zakonskih obaveza, specijalizovane usluge podrške i osnaživanje žena i devojaka. Rad ove mreže oformljene 2011. godine usredsređen je prvenstveno na borbu protiv rodno zasnovanog nasilja.

AWEN donira sredstva pre svega članicama mreže i ponekad i drugim malim ŽOCD. Sva sredstva su fokusirana na unapređenje rodne ravnopravnosti. Ukupno je u periodu od 2014. do 2019. ŽOCD dodeljeno 987.072 evra. To uključuje i višegodišnje donacije. Kao što pokazuje grafikon 45,

AWEN i dalje dobija deo sredstava od fondacije *Kvinna till Kvinna*, koja potiču od Side, za inicijative regionalnog zagovaranja u vezi sa procesom pristupanja EU.

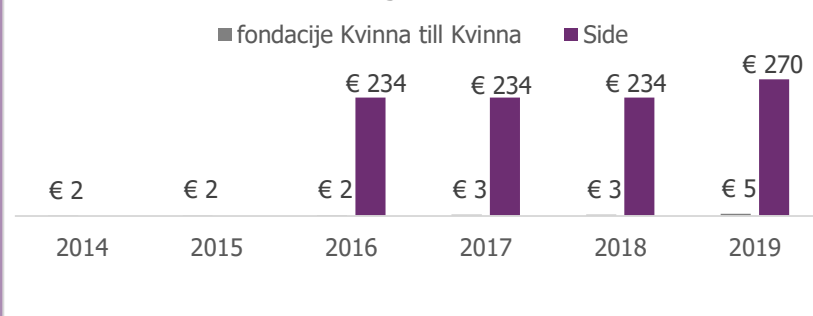
Fondacija *Kvinna till Kvinna* je savetovala članicama AWEN-a da preduzmu korake ka uspostavljanju ove mreže kroz dugoročnu podršku za umrežavanje i izgradnju kapaciteta. Kada je fondacija *Kvinna till Kvinna* počela da razmatra mogućnost da prestane sa finansijskom podrškom u Albaniji, u sklopu održive izlazne strategije je podržala AWEN da preuzme njihovu ulogu distribuiranja sredstava ŽOCD.⁵² Nakon temeljne procene kapaciteta i dubinske analize, Sida je počela da direktno finansira AWEN, kako bi se sredstva raspodelila među članicama mreže. Direktna podrška Side omogućila je AWEN-u da poveća iznose grantova članicama. Takođe je s vremenom doprinela stabilnosti. To je važno s obzirom na osetljivu prirodu rada organizacija članica, pošto mnoge pružaju usluge od javnog značaja za žrtve rodno zasnovanog nasilja. To je podržalo i dugoročni razvoj članica AWEN-a u smislu organizacionih i finansijskih kapaciteta.

AWEN stoga predstavlja zanimljiv primer kako donatori mogu da daju veću, direktnu podršku ŽOCD za dalju raspodelu drugim OCD. Takav pristup koji podupire solidarnost među ŽOCD, a ne nadmetanje, može da doprinese jačanju ženskog pokreta.

To što smo deo AWEN-a je dalo veću snagu našim aktivnostima lobiranja i zagovaranja.

ŽOCD, članica AWEN-a

Grafikon 46. Grantovi AWEN-a ŽOCD u hiljadama

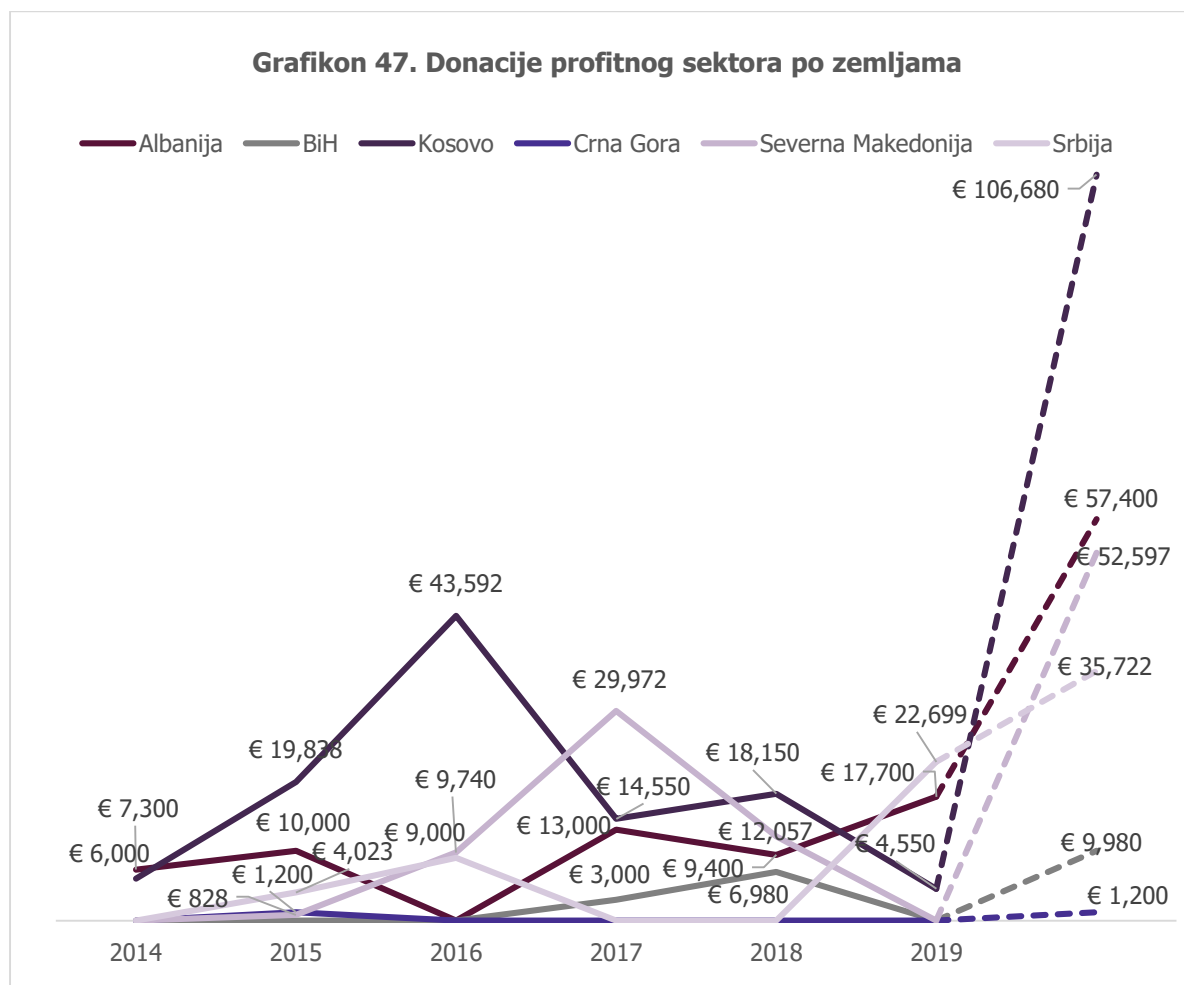
⁵¹ Celu izjavu o misiji videti na: [AWEN, „History”](#), sajtu pristupljeno u aprilu 2020. Njeni članovi su: 1) Rodna alijansa za razvoj, Tirana; 2) Udruženje žena i devojčica sa socijalnim problemima, Drač; 3) Ja, žena, Pogradec; 4) Žena ženi, Skadar; 5) Agritra Vision, Peškopijska; 6) Ženski forum, Elbasan; 7) Psihosocijalni centar „Vatra”, Valona; 8) Udruženje Jona, Saranda; 9) Savetovalište za devojčice i žene, Tirana; i 10) Centar za građanske inicijative, Tirana.

⁵² Prepiska sa donatorom i ženskom OCD, Albanija, 2020.

Profitni sektor

Kao što je opisano, profitni sektor podrazumeva preduzeća koja daju donacije direktno ŽOCD. Ne uključuje privatne fondacije,⁵³ kao što je već objašnjeno, mada neke privatne fondacije dobijaju sredstva od profitnog sektora (npr. Fondacija IKEA ili Fondacija Bajern). ŽOCD u regionu su prijavile da su od profitnog sektora dobile manje od 1% sredstava, što ukupno iznosi 148.465 evra između 2014. i 2019. Međutim, ako uračunamo novac dobijen preko profitnih aktera a od drugih donatora (ilustrovano na grafikonu 47), ŽOCD su od profitnog sektora dobile 263.579 evra. Razlika između sredstava koja *potiču* od profitnog sektora (npr. donacije lokalnih kompanija) i sredstava koja prođu *preko* profitnog sektora može se pripisati prvenstveno ugovaračima koji distribuiraju bilateralne donacije. Na primer, na Kosovu su ŽOCD dobijale sredstva od privatne kompanije *Chemonics*, koja je imala ugovor sa USAID, što objašnjava visok skok donacija za ŽOCD na Kosovu 2016. godine (videti grafikon 47). Dok donacije od profitnog sektora ostaju minimalne u svim zemljama, čini se da su ŽOCD na **Kosovu** (106.680 evra), u **Albaniji** (57.400 evra) i **Severnoj Makedoniji** (52.597 evra) dobile više sredstava od profitnog sektora nego što je slučaj u drugim zemljama. Donacije ovog sektora su iz godine u godinu prilično nestalne.

Profitni donatori od kojih ŽOCD navode da su dobile novčanu podršku uključuju BH Telekom i Lush u **BiH**; TEB banku, osiguravajuće društvo Dukađini i elektrodistribuciju KEDS na **Kosovu**; Hypo Alpe Adria banku u **Crnoj Gori**, Consulting D.O.O i Triglav osiguranje u **Severnoj Makedoniji**; i Saobraćajni institut CIP, GOMEX prodavnice i Naftnu industriju Srbije u **Srbiji**.

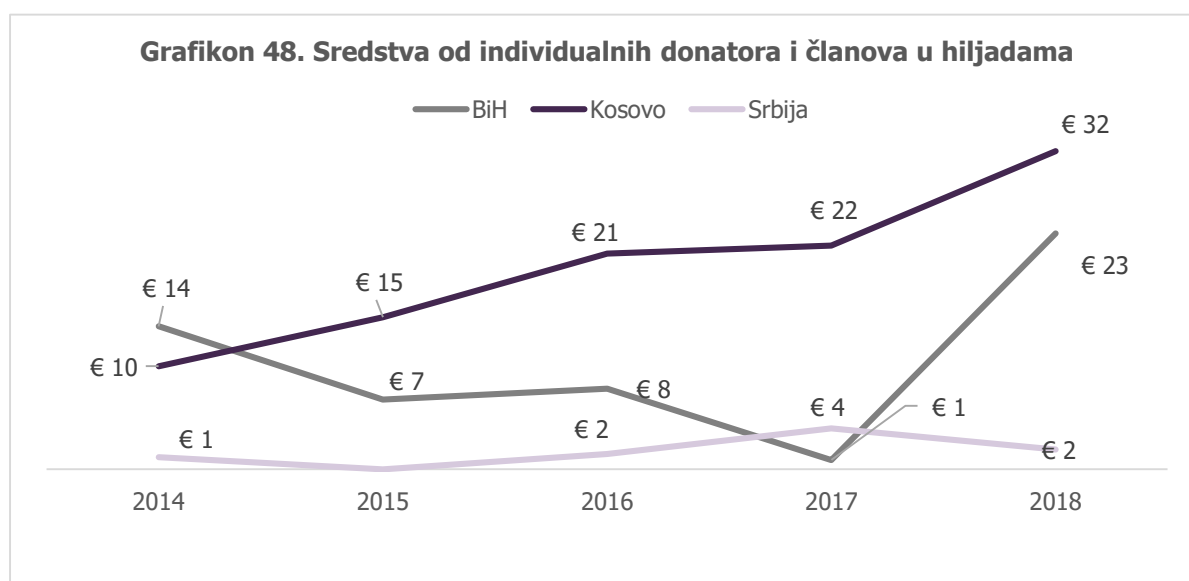
⁵³ To jest, u meri u kojoj to istraživački tim može da razluči, na osnovu istraživanja na Internetu.

Pojedinci/-ke, članice/-ovi i samogenerisana sredstva

ŽOCD na ZB su koristile razne metode za stvaranje prihoda iz drugih izvora, uključujući prikupljanje novca od individualnih donatora/-ki, uvođenje članarina, prikupljanje sredstava od zajednice (*crowdfunding*), onlajn donacije, pružanje usluga i organizovanje događaja ili aktivnosti za prikupljanje novca. Na primer, u **BiH** su ŽOCD dobijale donacije od neformalnih grupa iz Nemačke i Švajcarske. ŽOCD u **Srbiji** su sredstva od zajednice prikupljale recimo preko Donacije.rs i Globalgiving, dok su ŽOCD na **Kosovu** na sličan način koristile *Network for Good* preko fiskalnog sponzora. Događajima za prikupljanje sredstava širom regiona su generisana sredstva za različite aktivnosti, posebno one koje tradicionalni donatori manje podržavaju ili koje zahtevaju hitnu podršku izvan redovnih donatorskih ciklusa odobravanja grantova.

ŽOCD su izvestile o imenima više od 36 individualnih lica koja su ih podržala, a iznosi podrške se kreću od jednog do 21.500 evra. Ipak, sredstva dobijena od pojedinaca/-ki i kroz članarine zajedno čine neznatnih 0,3% svih sredstava dobijenih od 2015. do 2019, što se ukupno procenjuje na 188.511 evra. Postojeća literatura sugerise da bi to delimično moglo biti zbog već pomenute nedovoljno razvijene kulture doniranja na ZB.⁵⁴ Neodgovarajuće pravno okruženje i odsustvo poreskih podsticaja takođe ometaju doniranje.⁵⁵ Potrebna su dalja istraživanja ove teme i mogućnosti stvaranja dodatnih resursa za ŽOCD.

ŽOCD sa **Kosova** i iz **BiH** su prikupile znatno više sredstava od individualnih donatora i članstva nego ŽOCD u drugim zemljama. Dok su s vremenom ove vrste donacija u BiH opale, na Kosovu su rasle (grafikon 48). Sredstva od individualnih donacija su se od 2016. s vremenom neznatno uvećala i u **Srbiji**. U ovim zemljama je znatno više sredstava dobijeno individualnim donacijama nego putem članarina. ŽOCD u drugim zemljama ZB nisu izvestile o bilo kakvim finansijskim davanjima pojedinaca/-ki ili članica/-ova od 2014. do 2018.⁵⁶

Mada se to retko pominjalo, nekoliko ŽOCD je navelo i primere pružanja usluga radi stvaranja prihoda. U **Albaniji**, na **Kosovu** i u **Severnoj Makedoniji** ŽOCD su sprovodile ankete i istraživanja javnog mnjenja. Na **Kosovu** i u **Crnoj Gori** su davale konsultantske usluge u vezi sa rodnom ravnopravnošću. U **Albaniji** je jedna ŽOCD generisala sredstva preko lokalnog restorana. Na **Kosovu** je sklonište za žene prodavalo proizvode koje prave žene radi

⁵⁴ Videti deo [Globalni trendovi finansiranja](#), posebno *Svetski indeks darežljivosti*, Charities Aid Foundation, 2019.

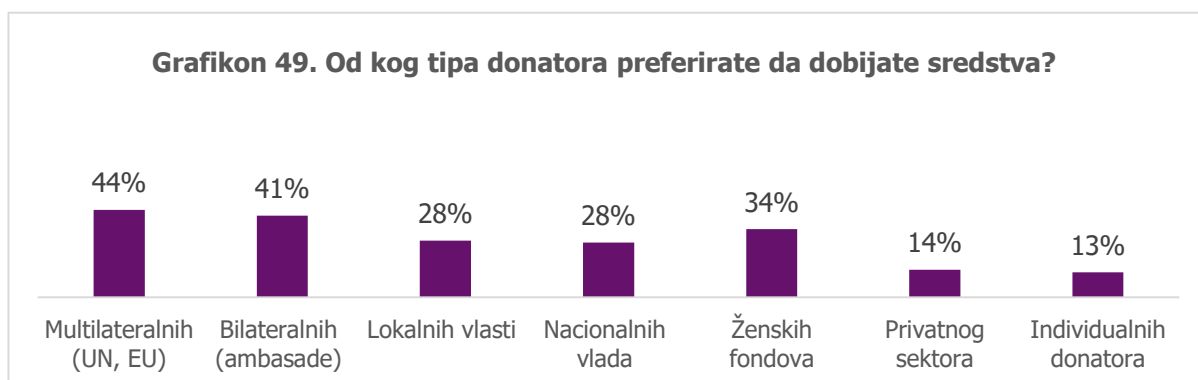
⁵⁵ Videti deo [Povoljno pravno okruženje za filantropske donacije](#).

⁵⁶ Podaci iz 2019. su isuviše nepotpuni da bi bili uključeni.

pokrivanja troškova, posebno u hitnim situacijama. Jedna organizacija iz BiH je izvestila o stvaranju prihoda kroz socijalno preduzetništvo i „Diplomatski bazar“, gde diplomate spremaju hranu i prodaju ženske rukotvorine. Dok takva sredstva pomažu ŽOCD da popune praznine, nisu dovoljna za finansiranje organizacije u celosti. Osim toga, neke aktivistkinje su izrazile bojazan da bi pružanje usluga moglo da odvuče energiju i pažnju od strateških prioriteta organizacije.⁵⁷

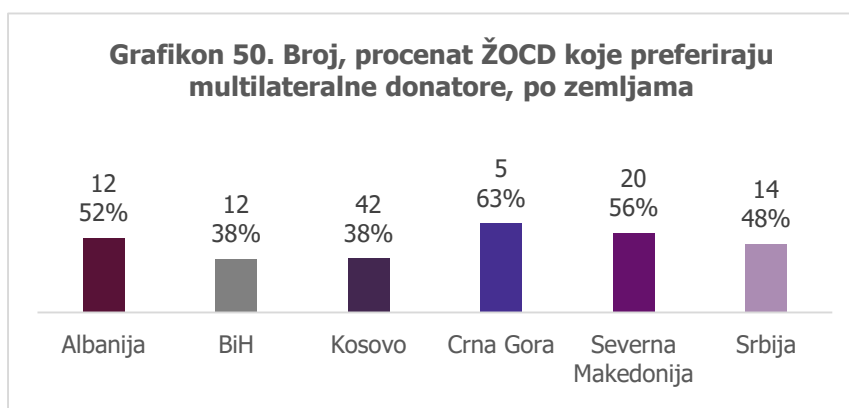
Preferencije ŽOCD u pogledu donatora

Na pitanje koje donatore preferiraju i zašto, ŽOCD ni iz jedne zemlje uglavnom nisu imale neke izrazite preferencije u vezi sa tim ko ih finansira, dokle god podržava njihove ciljeve. Ipak, kao što ilustruje grafikon 49, malo veći procenat ŽOCD navodi da preferira

podršku od multilateralnih donatora (44%), bilateralnih donatora (41%), ženskih fondova (34%), lokalnih vlasti (28%) i nacionalnih vlada (28%), dok manji broj njih preferira profitne (14%) ili individualne donatore (13%).⁵⁸ ŽOCD su mogle da odaberu više odgovora, pa ovaj i naredni grafikon u zbiru ne daju 100%.

Gledano po zemljama, multilateralne donatore preferira veći procenat intervjuisanih ŽOCD u **Crnoj Gori** (63%) i **Severnoj Makedoniji** (56%) nego u drugim zemljama, mada se to može delom pripisati manjem uzorku u ovim zemljama (grafikon 50).

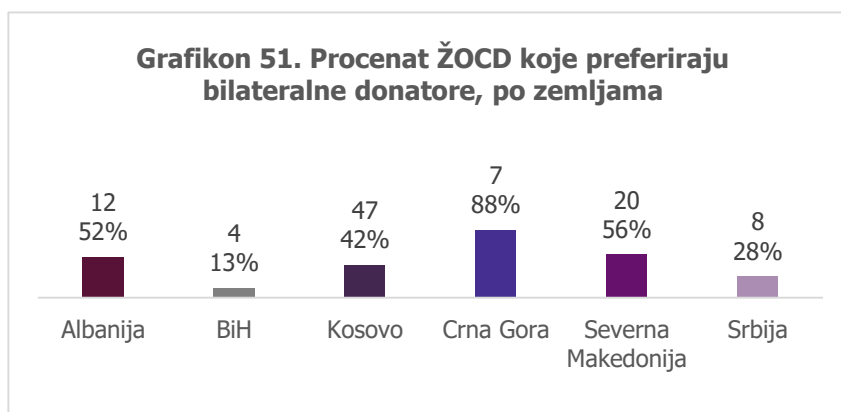

Neke ŽOCD su navele da preferiraju multilateralne donacije zato što multilateralni donatori nude „prilagodljivu, dostupnu“ i senzibilisanu podršku, a daju i dugoročne grantove.

⁵⁷ Intervjui, ŽOCD, 2019.

⁵⁸ Zbog previda, kod pitanja gde je moguće odabrati više odgovora nisu ponuđene i fondacije. Ipak, četiri ŽOCD su upisale „fondacije“ pod „ostalo“. Pošto je ovaj broj odgovora tako mali, nije predstavljen na grafikonu.

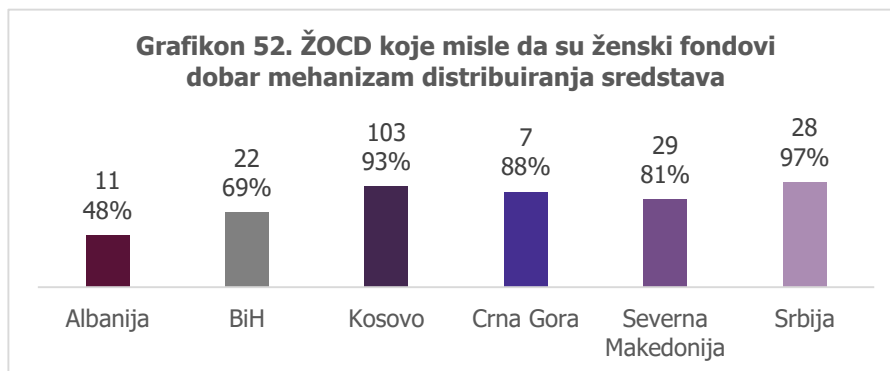
U poređenju sa drugim zemljama, bilateralne donatore najviše preferiraju ŽOCD u **Crnoj Gori** (88%), **Severnoj Makedoniji** (56%) i **Albaniji** (52%) (grafikon 51). Kao razloge za to navode, između ostalog, razumevanje potreba ŽOCD, uvažavanje njihovog rada i jednostavnije i

fleksibilnije kriterijume apliciranja. Ovi donatori su i „senzibilisaniji, imaju konkretne strategije, odgovorniji su i pokrivaju sve troškove“, kako kaže predstavica jedne ŽOCD.⁵⁹

Samo trećina ispitanica „preferira“ da dobija sredstva od ženskih fondova. Ipak, u odgovoru na jedno drugo pitanje, 84% ispitanica kaže da misli da su ženski fondovi dobar mehanizam za raspodelu sredstava ŽOCD, mada 16% ne deli to mišljenje. Onih koje misle da su oni dobar mehanizam najviše ima u **Srbiji** (97%) i na **Kosovu** (93%), potom u **Crnoj Gori** (88%),

Severnoj Makedoniji (81%) i **BiH** (69%) (videti grafikon 52). Kao što je već prikazano na grafikonu 37, ženski fondovi su dodelili znatno više sredstava u BiH i Srbiji nego u drugim zemljama. Međutim, s obzirom

na navedene razlike u gledištima u BiH i Srbiji, visina doniranih sredstava ne ukazuje nužno da li ŽOCD preferiraju podršku ženskih fondova.

Najmanje ŽOCD iz **Albanije** misli da su ženski fondovi dobar mehanizam (48%). Neke ispitanice su rekle da ne vide posebnu vrednost posredničkih donatora, navodeći da to samo povećava birokratske procedure. Neke ŽOCD iz **Albanije** i **BiH** su izrazile zabrinutost u vezi sa ženskim fondovima, navodeći da ih odlikuju: birokratske procedure, potencijalno favorizovanje ŽOCD u glavnim gradovima, nedovoljno posvećivanje pažnje najranjivijim OCD i nedovoljni održivi resursi za podgrantove.⁶⁰ ŽOCD iz **Srbije** su navele da ženski fondovi moraju da „zasnivaju rad na načelima inkluzije, ravnopravnosti i nefavorizovanja određenih regiona, organizacija, liderki“, sugerišući da bi ženski fondovi u Srbiji mogli da poboljšaju svoju inkluzivnost.⁶¹

Bilo je i zapažanja da efikasnost ženskih fondova zavisi od konteksta u zemlji i odnosa sa zajednicama. ŽOCD su navele i zajedničku ideologiju, transparentnost, bolji pristup većim fondovima, iskustvo, svest i razumevanje potreba i prioriteta ŽOCD kao pozitivne osobine ženskih fondova. Kao što kažu iz jedne ŽOCD iz BiH, „imamo pozitivna iskustva sa njima“ i „znaju potrebe“. ⁶² Ženski fondovi se i prilagođavaju potrebama ŽOCD, posebno kada nude

⁵⁹ Intervju, ŽOCD, Severna Makedonija, 2019.

⁶⁰ Intervju, ŽOCD, Albanija, BiH, 2019.

⁶¹ Intervju, ŽOCD, Srbija 2019.

⁶² Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

sredstva manjim organizacijama koje nemaju dovoljno kapaciteta za apliciranje za veća sredstva, kažu ispitanice. Na primer, iz ŽOCD kažu da Kosovski ženski fond služi kao „most“ između manjih ŽOCD i većih donatora.⁶³ Dok veće ŽOCD možda mogu direktno da dođu do donacija, ženski fondovi mogu biti korisni jer dopiru do onih ŽOCD čije članice ne znaju engleski ili ne uspevaju da upravljaju većim sredstvima. Različita iskustva se delom možda mogu pripisati konkretnim iskustvima ŽOCD sa ženskim fondovima. Ženske mreže su takođe raspodelile značajna sredstva za više ŽOCD. To su mreže poput Albanske mreže za osnaživanje žena, Mreže žena Kosova i mreže Žene protiv nasilja u Srbiji.⁶⁴

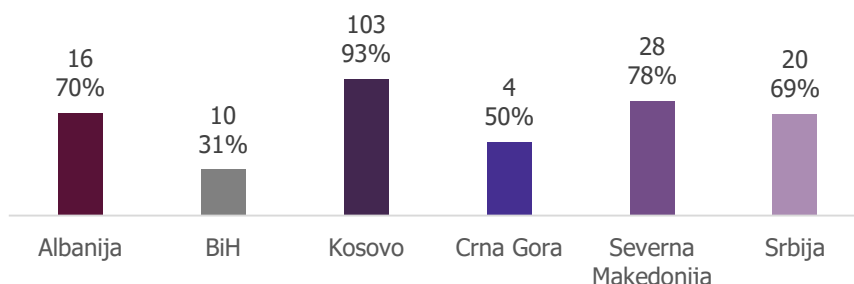
Većina intervjuisanih predstavnica ŽOCD misli da su ženske mreže dobar mehanizam za distribuiranje sredstava

članicama (76%), ali se 24% ne slaže sa tim. Kao što ilustruje grafikon 53, najviši procenat intervjuisanih ŽOCD koje misle da ženske mreže jesu dobar mehanizam je sa **Kosova**, slede **Severna**

Makedonija, Albanija, Srbija i Crna Gora, a najmanje ih je iz **BiH** (31%). ŽOCD u BiH navode da su postojeće ženske mreže u BiH isuviše neformalne za raspodelu sredstava. Jedna ŽOCD iz Severne Makedonije napomenula je da bi svrha mreža trebalo da bude zajedničko delovanje, a ne raspodela sredstava. ŽOCD su izrazile zabrinutost što su se u nekim slučajevima mreže nadmetale sa svojim članicama za resurse ili nisu ispunjavale njihove potrebe. Nasuprot tome, a kako su pokazali kvantitativni odgovori, ŽOCD na Kosovu su, čini se, zadovoljne radom MŽK i njenim Kosovskim ženskim fondom.

Ispitanice iz ŽOCD su zapazile da mreže, kao i ženski fondovi, mogu da obezbede pristup sredstvima za grupe koje ga inače možda ne bi imale, kao i da smanje administrativno opterećenje za donatore u zemlji kroz preuzimanje odgovornosti za upravljanje i nadgledanje podgrantova. Dodatni plus je njihovo poznavanje situacije

Grafikon 53. ŽOCD koje smatraju da su ženske mreže dobar mehanizam za distribuciju sredstava

[MŽK] je dobro informisana o konkursima za projekte. Otvorene su, imaju razumevanja, razumne i pomažu nam u proceni naših projekata.

ŽOCD, Kosovo

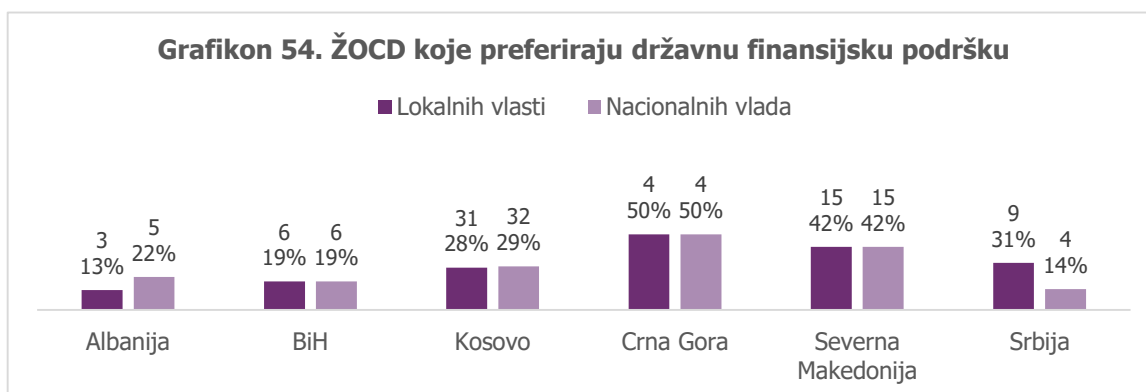
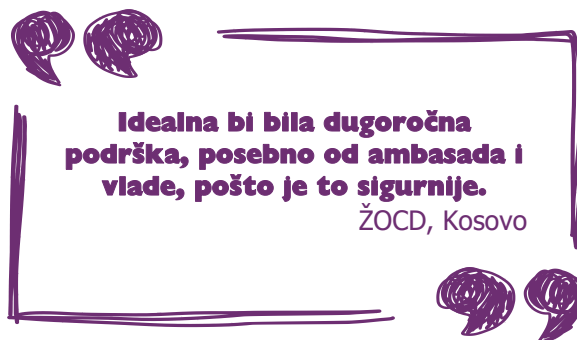
Poznate su im potrebe ženskih organizacija i potrebe žena uopšte, mogu da utvrde prioritete i bolje znaju kako i gde da raspodele sredstva, što sprečava preklapanja.

ŽOCD, Severna Makedonija

⁶³ Intervju, ŽOCD, Kosovo, 2019.

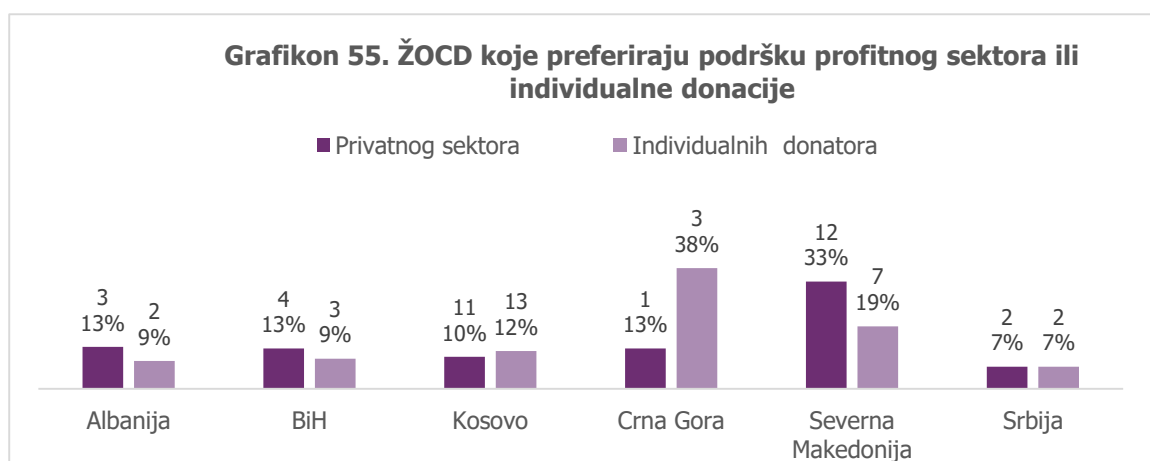
⁶⁴ Dok Albanska mreža za osnaživanje žena i mreža Žene protiv nasilja ne spadaju u ženske fondove, MŽK ima ženski fond. MŽK takođe daje sredstva direktno članicama (ne preko Kosovskog ženskog fonda), kao u slučaju članica specijalizovanih za rad na određenim pitanjima (npr. problemima seksualnog nasilja ili nasilja u porodici). Više informacija potražiti u studijama slučaja o MŽK pod [ženski fondovi](#) i o Albanskoj mreži za osnaživanje žena pod [lokalne NVO](#).

i bliskost sa korisnicima podgrantova, što doprinosi efikasnosti i uspešnosti. Ženske mreže dolaze do ciljnih grupa na lokalnom nivou i na odgovarajući način ispunjavaju specifične potrebe, što ih čini dobrim zagovornicama potreba manjih ŽOCD i inherentno snažnijima od pojedinačnih organizacija.⁶⁵ Takođe, pružaju jedinstvenu mogućnost razvoja kapaciteta po meri korisnika.⁶⁶ Snažna saradnja među ženskim grupama kroz mreže može da otvori više mogućnosti za projekte i finansijsku podršku. Na primer, MŽK ima združenu strategiju koju

kreiraju njene članice, a dodela podgrantova omogućava članicama da sarađuju na implementaciji šire, zajedničke strategije.⁶⁷ Kada mreža ojača, ona osigurava uzajamnu saradnju članica i donatora, kao i priliv pouzdanih sredstava, i može da postane održiv izvor finansijske podrške, smatraju ispitanice iz ŽOCD.⁶⁸

Viši procenat intervjuisanih u **Crnoj Gori** (50%) nego u drugim zemljama preferira državnu podršku. Opet, to može biti zbog malog uzorka (grafikon 54). ŽOCD na **Kosovu** i u **Severnoj Makedoniji** kažu da preferiraju državnu podršku zato što su takva sredstva „održivija i sigurnija”.⁶⁹ I druge, slično tome, smatraju da bi idealna bila dugoročna institucionalna podrška kroz kombinaciju podrške vlada i ambasada.

⁶⁵ Intervjui, ŽOCD, Albanija, BiH, 2019.

⁶⁶ Intervjui, ŽOCD, 2019. Više informacija u: [Studija slučaja](#).

⁶⁷ Intervjui, ŽOCD, Kosovo, 2019. Za više informacija, videti MŽK, *KWN Strategy 2019–2022*, 2018.

⁶⁸ Intervjui, ŽOCD, Crna Gora, BiH, 2019.

⁶⁹ Intervjui, ŽOCD, Kosovo, Severna Makedonija, 2019.

Manji procenat ŽOCD preferira sredstva od profitnog sektora ili individualnih donatora (grafikon 55), a kao razlog navode potencijal za jačanje održivosti organizacija. S obzirom na oskudnost i nestalnost takve podrške u dosadašnjem periodu, takvo razmišljanje možda deluje iznenađujuće. Istovremeno, jedno tumačenje ovog gledišta bi moglo biti da neke ŽOCD možda vide takvu podršku kao priliku da diverzifikuju izvore finansiranja, posebno u budućnosti, što bi moglo da donese stabilnost i održivost na duge staze, posebno ako strane donacije opadnu.

Zaključak: Zašto je važno donirati za ženska prava na ZB?

Generalno gledano, donatorsko okruženje na ZB ostaje, po rečima AWID-a, „slabo, iskrivljeno i fragmentirano”.⁷⁰ Činjenica da više donatora ima sopstvene politike, strategije i vremenske okvire za doniranje doprinosi ovoj fragmentaciji i podrija koordinaciju, pošto donatori retko mogu ili hoće da menjaju sopstvene politike doniranja kako bi ih uskladili sa politikama drugih donatora. Velika većina donacija ŽOCD na ZB od 2014. do sredine 2019. potiče od multilateralnih i bilateralnih donatora i često je prolazila preko drugih multilateralnih donatora, ženskih fondova, fondacija, MNVO ili lokalnih organizacija. Vlade, lokalne NVO i fondacije su u odnosu na njih obezbedile znatno manje sredstava. Podrška rodnoj ravnopravnosti i ŽOCD izgleda da čini vrlo mali deo ukupnih državnih izdvajanja za civilno društvo u zemljama ZB. Individualne i donacije od kompanija su izuzetno male.

Različite preferencije ŽOCD u pogledu donatora u vezi su sa njihovim sopstvenim kapacitetima i iskustvima sa različitim donatorima. ŽOCD su raznolike. Dok veće možda imaju pristup multilateralnim i bilateralnim fondovima, manje ŽOCD često nemaju; one zavise od podrške lokalnih organizacija, fondacija i ženskih fondova. Ženski fondovi i mreže mogu da pruže jedinstvene prilike da se dopre do marginalizovanih i manjih ŽOCD koje nemaju pristup ili mogućnost za veće grantove. Stoga se čini da je, kao što zapaža AWID, zdrav „feministički donatorski ekosistem”, sa raznolikim donatorima i dostupnim sredstvima, od suštinske važnosti za ispunjavanje potreba ŽOCD različitih profila. Međutim, kao što je navedeno u prvom poglavlju, sve manje oslanjanje na strane donacije iziskivaće znatno bolju političku situaciju, pravne okvire i kulturu doniranja da bi ŽOCD mogle da nastave rad uz pomoć domaćih resursa.

⁷⁰ Miller, K. i Jones, R., *Toward a Feminist Funding Ecosystem*.

TRENDOVI FINANSIRANJA

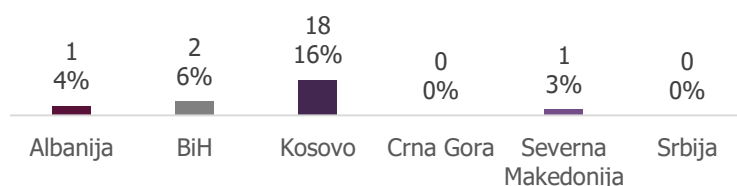
Ovo poglavlje odgovara na sledeće istraživačko pitanje: „Koja su sredstva bila na raspolaganju za ŽOCD, žene i devojčice, odnosno rodnu ravnopravnost u razdoblju od 2014. do 2019. godine?“ Kao što je već pomenuto, bilo je teško dobiti detaljne podatke o trendovima finansiranja od intervjuisanih donatora. Oni su uglavnom navodili da nemaju takve podatke, da evidentiraju samo neke od njih ili da nisu u mogućnosti da ih podele s nama. Osim toga, često su rodnu ravnopravnost i ženska prava videli kao „teme koje se međusobno prožimaju“, pa su, kako su neki od njih izjavili, takva sredstva objedinjena pod opštijim budžetskih stavkama, zbog čega je komplikovano izvući precizne podatke. Na sajtovima, u dokumentima i bazama podataka u koje nam je omogućio uvid određeni broj donatora, takve informacije su bile dostupne samo u ograničenoj meri. Informacije prikupljene na taj način predstavljene su u prethodnom poglavlju u studijama slučajeva o donatorima. Ipak, bilo je teško izvući konkretne zaključke o sredstvima koje su dodelili donatori. Stoga je u ovom poglavlju fokus na finansijskim sredstvima koja su primile ŽOCD, a kao osnova su uzeti finansijski podaci koje su nam dostavile ŽOCD učesnice istraživanja. Ovde analiziramo opšte trendove finansiranja prema tematskih oblastima, ciljnim grupama i strategijama, kao i koliko su sredstva dostupna za svaku pojedinačnu kategoriju u skladu sa prioritetima ŽOCD. Ovo poglavlje se, takođe, bavi iznosima sredstava i vremenskim okvirima i razmatra poželjne pristupe iz perspektive donatora i ŽOCD. Na kraju su iznete šture informacije koje su bile dostupne o budućim planovima za finansijsku podršku regionu.

Opšti trendovi finansiranja ŽOCD

Ukupno gledano, 91% intervjuisanih ŽOCD je u nekom trenutku dobilo sredstva od donatora (219), dok 9% nije nikad (22), pa je rad u njima bio volonterski. Procenat ŽOCD koje nikad nisu dobile nikakva sredstva najveći je na **Kosovu** (16%) (grafikon 56).

Na grafikonu 57 prikazana su ukupna sredstva koja su ŽOCD dobile u periodu od 2014. do polovine 2019. godine, na osnovu prijavljenih prihoda ŽOCD. Iznos sredstava je od 2014. do 2016. opadao, da bi posle došlo do povećanja. Da podsetimo da su podaci za 2019. godinu ilustrativni, ali nepotpuni.

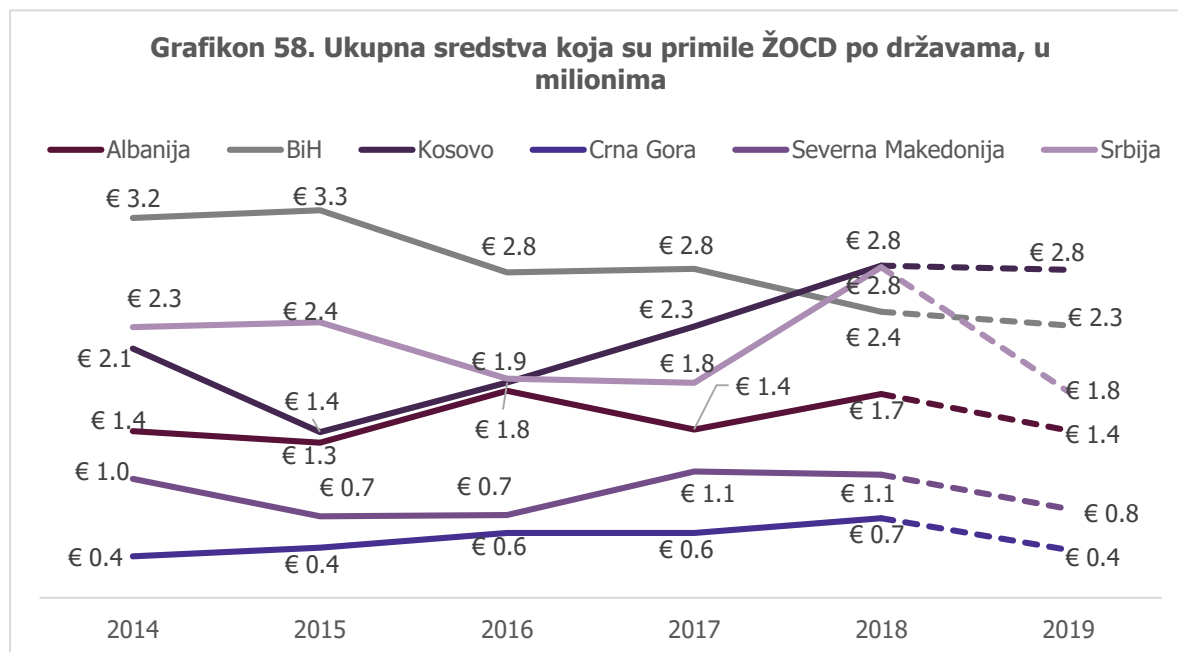
Grafikon br. 56. ŽOCD koje nikad nisu dobile sredstva

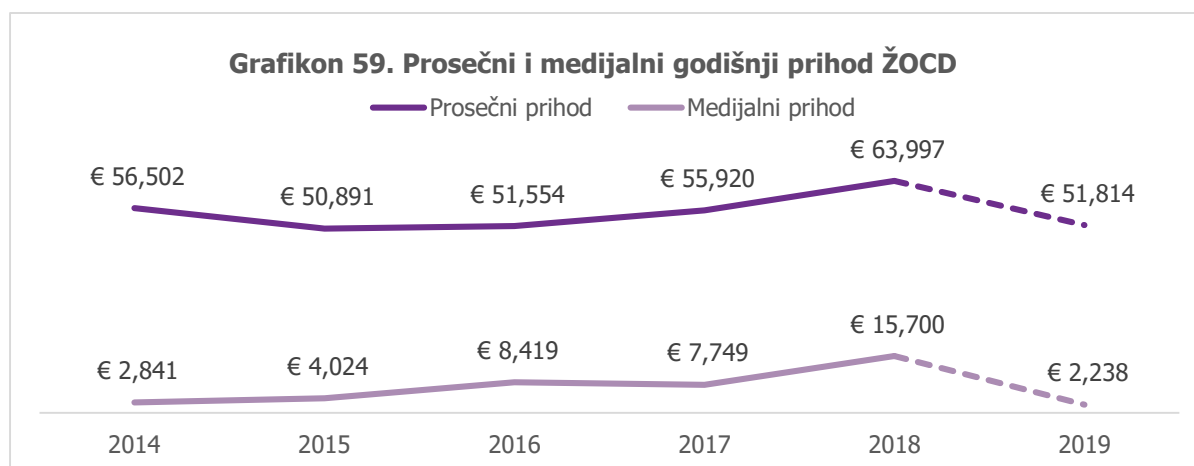
Grafikon 57. Procena ukupnih sredstava koja su dobile ŽOCD, u milionima

Grafikon 58 prikazuje sredstva koja su ŽOCD prijavile da su primile u svakoj državi i godini. Primetno je da su najviše sredstava dobile ŽOCD iz **BiH**, mada je finansijska podrška s vremenom opadala. Na drugom mestu su ŽOCD sa **Kosova**, gde je primetan pad podrške od 2014. do 2015. godine, ali je posle toga konstantno rasla. Na trećem mestu su ŽOCD iz Srbije, gde su se sredstva smanjivala od 2015. do 2017. godine, ali je 2018. godine došlo do značajnog povećanja. Iako su se suočavale sa određenim promenama kada je reč o finansiranju, ŽOCD iz Albanije, Severne Makedonije i Crne Gore imale su konstantniju, ali manju finansijsku podršku u odnosu na ostale zemlje.

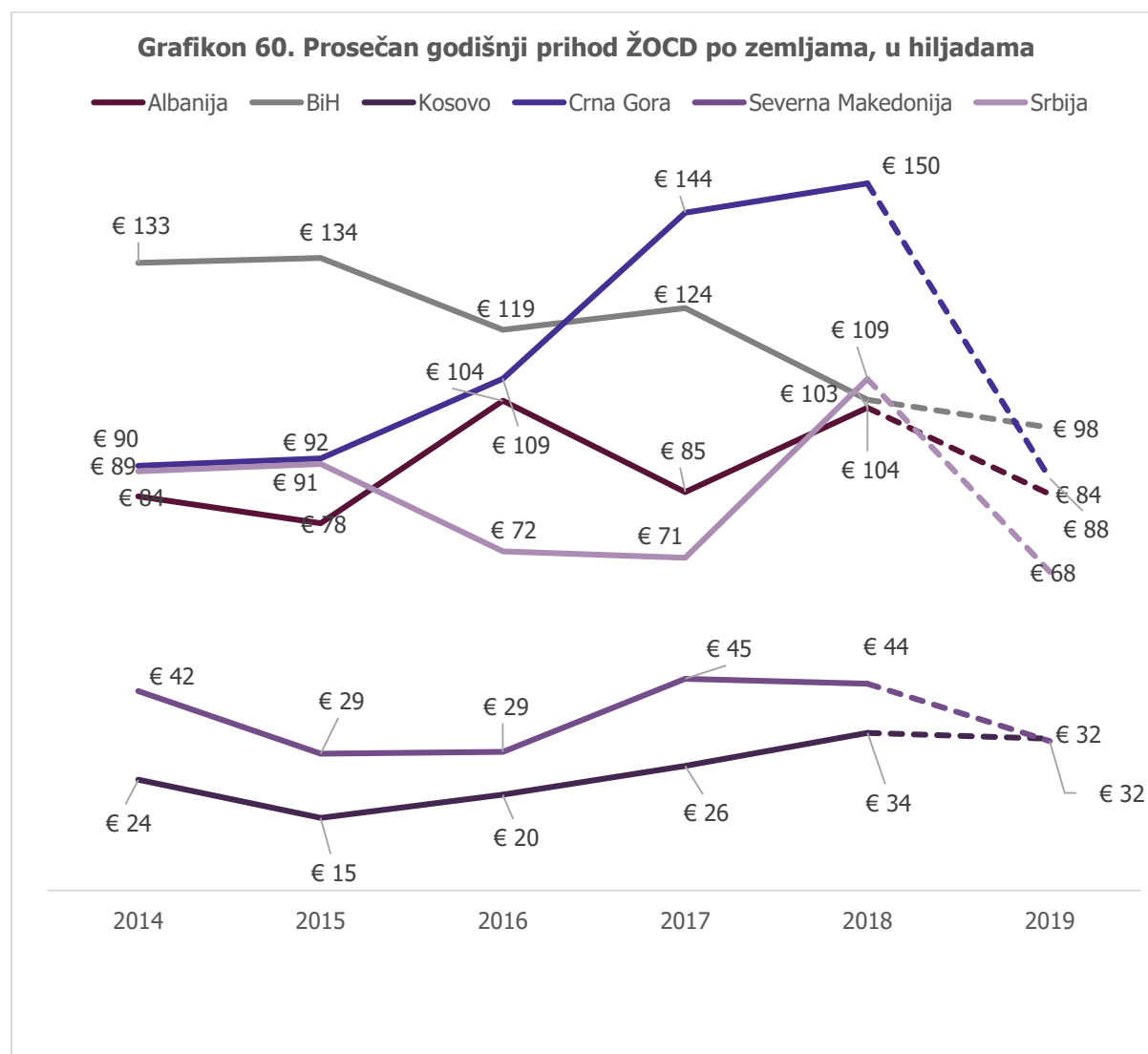
Prosečan godišnji iznos sredstava koje su ŽOCD na ZB primile od 2014. do 2018. godine iznosio je 55.773 evra. ŽOCD koje pružaju usluge ženama s različitim sposobnostima imale su gotovo sedam puta manje sredstava od drugih ŽOCD, u proseku 8.226 evra godišnje, kao i ruralne ŽOCD, čiji je godišnji prihod u ovom periodu u proseku iznosio 7.706 evra, a na Kosovu (2.321 evra) i Srbiji (1.705 evra) bio je čak i manji.⁷¹ Ovo je, međutim, iskrivljena slika, budući da je proračun proseka obuhvatao osam organizacija čiji je godišnji prihod bio veći od

⁷¹ Ukupno gledano, ŽOCD koje pružaju usluge Romkinjama nisu imale manji godišnji prihod od ostalih ŽOCD u regionu, osim u Severnoj Makedoniji. Romske ŽOCD, međutim, ponekad nailaze na dodatne poteškoće kad je reč o pristupu sredstvima.

500.000 evra. Medijalni godišnji prihod iznosio je samo 6.000 evra. Na grafikonu 59 prikazan je prosečan i medijalni godišnji prihod ŽOCD po godinama.

U periodu od 2014. do 2018. godine ŽOCD iz **BiH** su godišnje dobijale više sredstava nego ŽOCD iz drugih zemalja – u proseku 123.068 evra godišnje (grafikon 60). Izuzetak je bila **Crna Gora** 2017. i 2018. godine. Hronološki gledano, tendencije u pogledu prosečnog godišnjeg prihoda uglavnom su slične tendencijama u pogledu ukupnih sredstava, prikazanih na grafikonu 58: u **BiH** je prosečni godišnji prihod ŽOCD opadao, u **Albaniji**, **Srbiji** i **Severnoj Makedoniji** je varirao, dok se na **Kosovu** od 2015. godine povećavao, iako neznatno. Jedinu razliku u odnosu na grafikon 58 uočavamo kod Crne Gore, gde se prosečni godišnji prihod s vremenom značajno povećao.

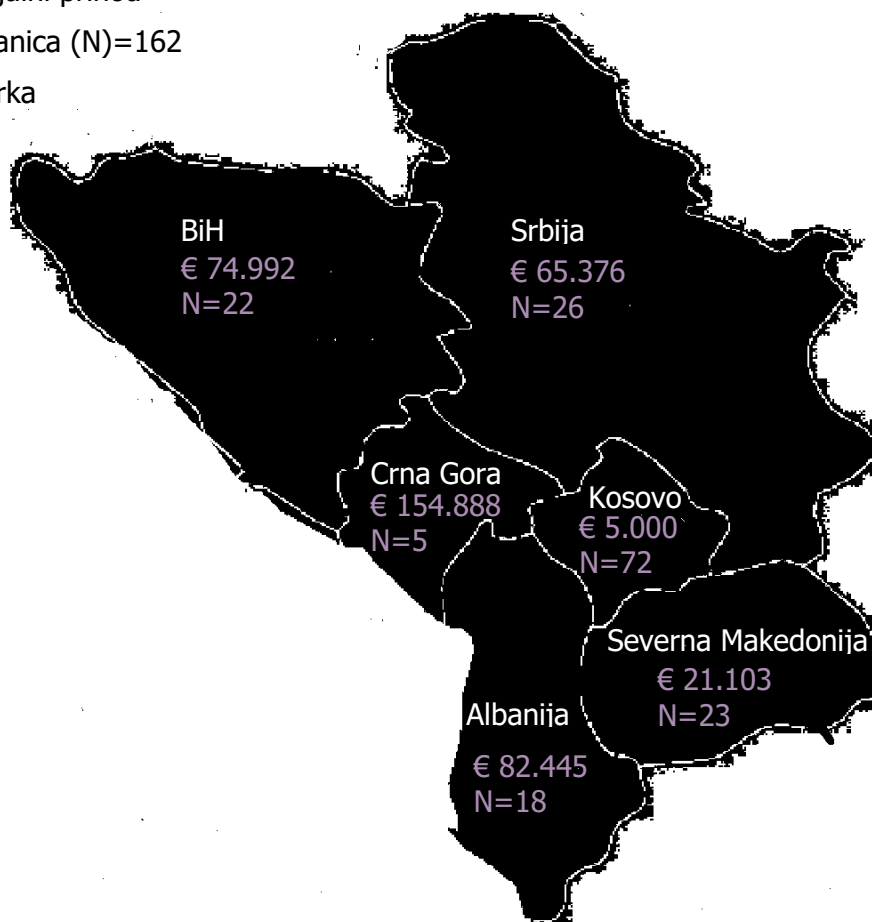

Finansijska situacija ŽOCD na ZB 2018. godine

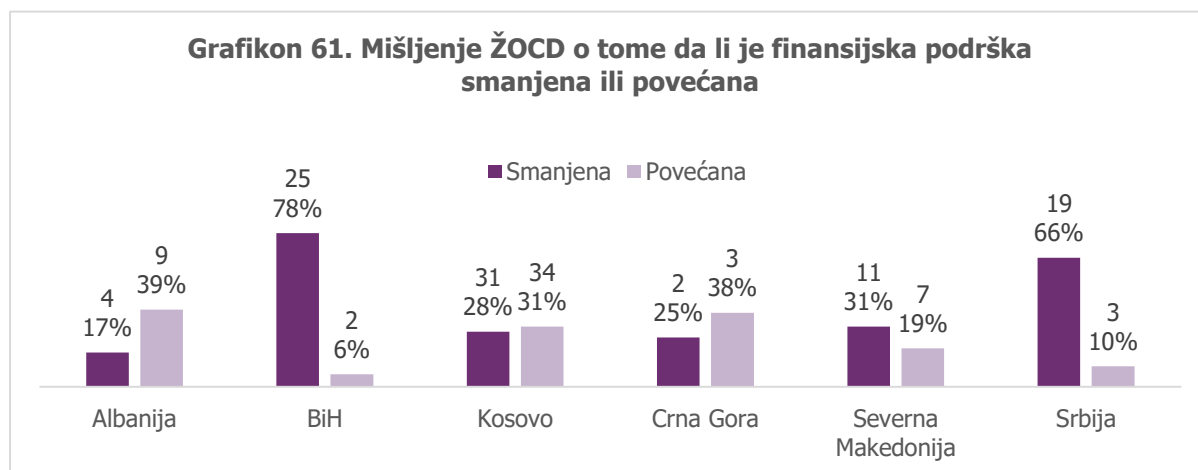
€ = Medijalni prihod

Broj ispitanica (N)=162

68% uzorka

Bez obzira na to koliko su prijavile da su dobile sredstava, ŽOCD su imale različitu percepciju o tome koliko je sredstava bilo na raspolaganju u naznačenom razdoblju. Više je bilo onih (38%) koje su smatrale da je finansijska podrška opala posle 2014. godine nego onih koje su imale utisak da je povećana (24%), a 8% je izjavilo da je ostala ista.⁷² ŽOCD iz **BiH** (78%) i **Srbije** (66%) u značajno većoj meri od organizacija iz ostalih zemalja smatrale su da je došlo do smanjenja dostupnih sredstava (videti grafikon 61). Nasuprot tome, visok procenat organizacija iz **Albanije** (39%) bio je mišljenja da je došlo do uvećanja sredstava. U svim zemljama ZB, a posebno u Severnoj Makedoniji, Srbiji i BiH, bilo je organizacija koje su rekle da u poslednjih pet

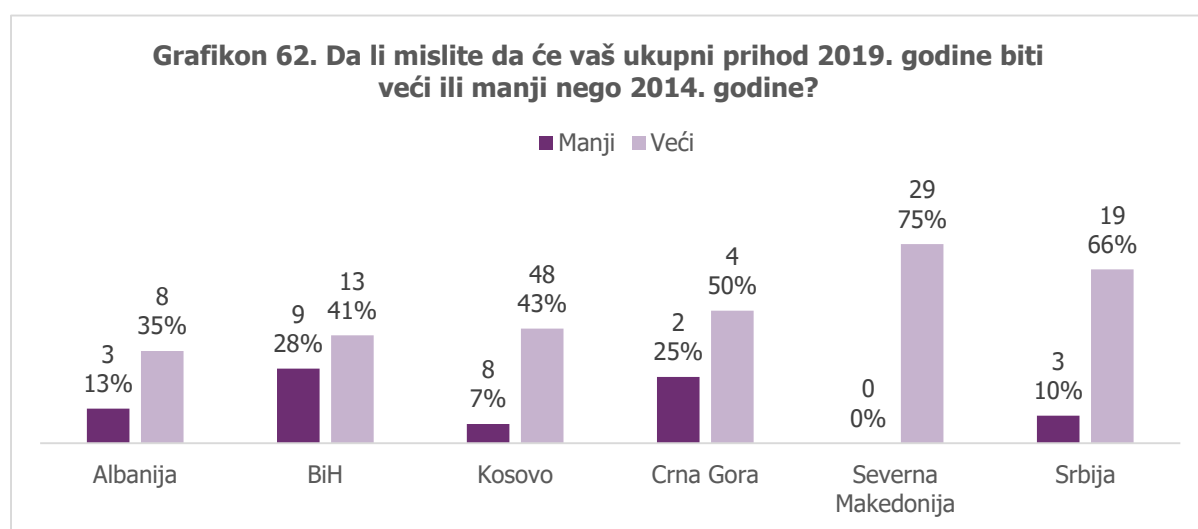

⁷² Pored toga, 69 ŽOCD je izjavilo da ne zna (29%).

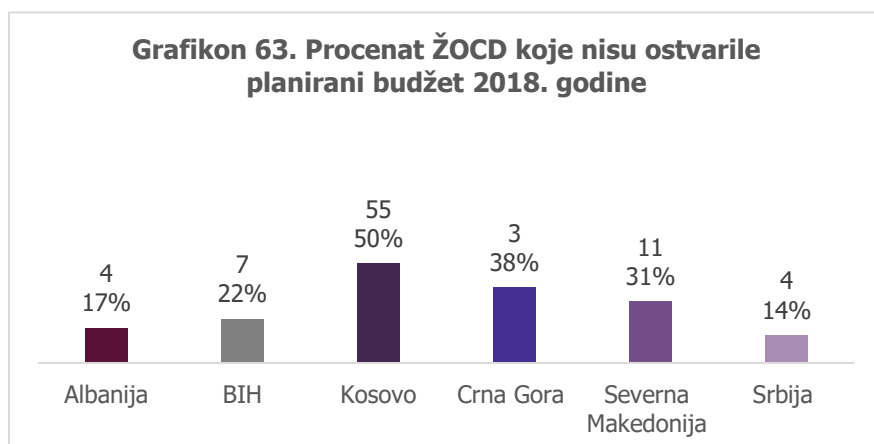
godina donatori daju znatno manje sredstava za ŽOCD i ženska prava nego ranije. Neke organizacije su primetile da je do smanjenja sredstava došlo zbog toga što su se donatori okrenuli temama kao što su antikorupcija, borba protiv nasilnog ekstremizma i migracije.

Razlike između procena trendova finansiranja prikazanih na prethodnim grafikonima i ovih percepcija možda se mogu objasniti različitim iskustvima ŽOCD. Dok je nekoliko većih organizacija možda s vremenom dobijalo sve više sredstava, manje ŽOCD verovatno nisu imale takvo iskustvo, odnosno suočile su se sa smanjenjem finansijske podrške.

Što se tiče budućnosti, polovina intervjuisanih ŽOCD verovala je da će u 2019. godini njihov ukupni prihod biti veći nego što je to bio slučaj 2014. godine, 10% je odgovorilo da će biti manji, 12% da će ostati nepromenjen, a četvrtina nije bila sigurna.⁷³ Među onima koje su predviđale smanjenje sredstava najviše je bilo ŽOCD iz **BiH** (28%) i **Crne Gore** (25%) (grafikon 62).⁷⁴ Nasuprot tome, među onima koje su verovala da će 2019. imati veće prihode nego 2014. godine najbrojnije su bile organizacije iz **Severne Makedonije** (75%), **Srbije** (66%) i **Crne Gore** (50%).

Sveukupno, **35%** intervjuisanih ŽOCD izjavilo je da 2018. godine nije ostvarilo planirani budžet. Kako je prikazano na grafikonu 63, polovina organizacija sa **Kosova** prijavila je da nije obezbedila dovoljno sredstava za ispunjenje svojih potreba, a za njima slede **Crna Gora** sa 38% i **Severna Makedonija** sa 31%. ŽOCD iz Crne Gore rekle su da su imale poteškoća da pokriju režijske troškove, kao što su struja, telefon i internet. „Sada [je] jun, a nama je već tri puta isključena struja ove godine jer nemamo para“, izjavila je predstavnica ŽOCD iz Crne Gore. Veći procenat ŽOCD iz **Albanije** (74%) i **Srbije** (69%) prijavio je da je uspeo da obezbedi željeni budžet.

⁷³ Dva procenta nije odgovorilo.

⁷⁴ N = 239.

Većina ŽOCD (**82%**) nakon 2014. godine imala je razdoblja u kojima nije raspolagala s dovoljno sredstava. Samo je 18% izjavilo da je uvek imalo

dovoljno sredstava da pokrije troškove. Najveći procenat onih koje su prijavile da nisu imale dovoljno sredstava su sa **Kosova** (86%) i iz **Srbije** (86%) (grafikon 64).

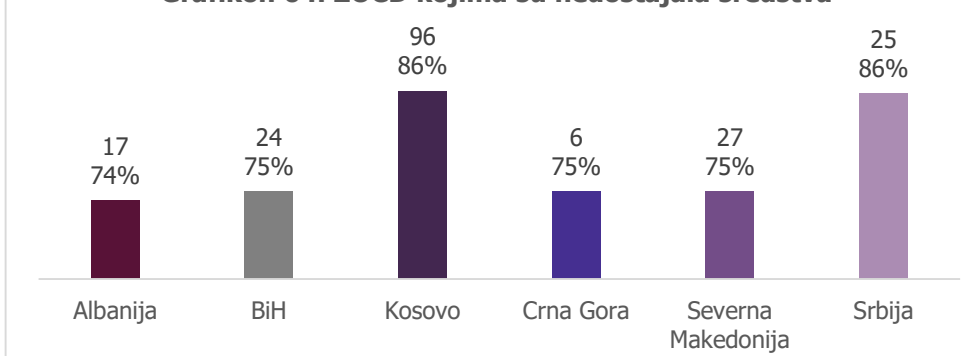
Usled nedostatka sredstava ŽOCD su morale da smanje aktivnosti (58%), odlože ili obustave isplatu zarada (58%), smanje broj zaposlenih (39%) i/ili smanje obim programa (40%).⁷⁵ Najviše ŽOCD iz **Albanije** (71%)⁷⁶ i **BiH** (75%)⁷⁷ morale je da smanji aktivnosti. Onih koje su morale da smanje obim programa najviše je bilo u **Albaniji** (53%), dok je najveći procenat onih koje su morale da smanje broj zaposlenih zabeležen u **Severnoj Makedoniji** (56%)⁷⁸ i **BiH** (50%).

Nakon 2014. godine **28%** intervjuisanih ŽOCD izgubilo je finansijsku podršku donatora koji ih je ranije redovno finansirao ili im se desilo da donator obeća podršku, ali se kasnije povuče.

Procenat onih koje su izgubile planiranu podršku nešto je veći u **Crnoj Gori** (50%) i **Albaniji** (39%) nego u drugim zemljama (grafikon 65).

ŽOCD koje su izgubile podršku donatora takođe su izjavile da su morale da smanje aktivnosti (65%), smanje obim programa (49%), smanje broj zaposlenih (44%), odlože isplatu zarada (41%) ili su imale drugih posledica (28%).⁷⁹

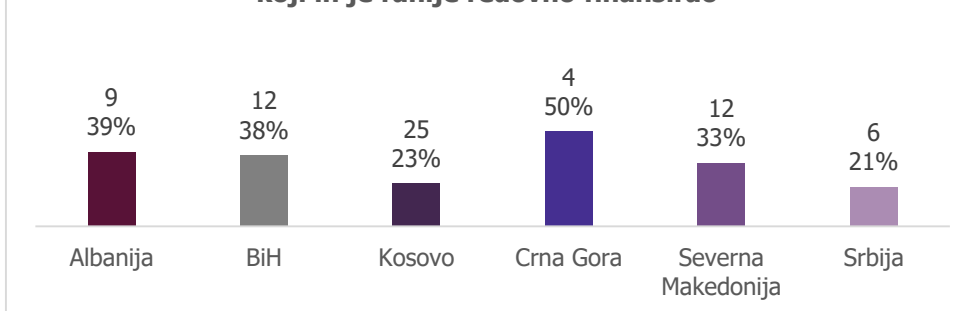
Grafikon 64. ŽOCD kojima su nedostajala sredstva

Morale smo da zatvorimo organizaciju jer nismo imale para za osnovni rad, odnosno za režije, stanarinu i održavanje sajta.

ŽOCD, Srbija

Grafikon 65. ŽOCD koje su izgubile podršku donatora koji ih je ranije redovno finansirao

⁷⁵ N = 195.

⁷⁶ N = 17.

⁷⁷ N = 24.

⁷⁸ N = 27.

⁷⁹ N = 68. Najveći procenat onih koje su morale da smanje broj zaposlenih je u Albaniji (67%) i na Kosovu (52%), onih koje su morale da kasne ili da ne isplaćuju zarade na Kosovu (60%), u Crnoj Gori (50%) i Albaniji (44%), a onih koje su morale da smanje obim programa na Kosovu (64%), Albaniji (56%), Srbiji (50%) i Crnoj Gori (50%). Da smanje aktivnosti najčešće su morale ŽOCD sa Kosova (75%), iz Albanije (67%), BiH (67%) i Srbije (67%).

Dalje, **31%** intervjuisanih ŽOCD izjavilo je da je bilo pred zatvaranjem usled nedostatka sredstava (75) (grafikon 66). Neke su nastavile da rade bez sredstava, volonterski.

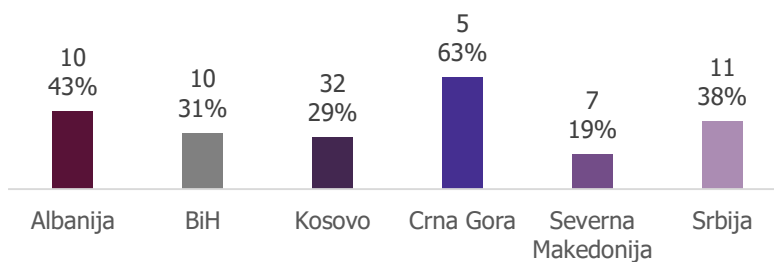
Dok je 101 organizacija odgovorila da ima rezervni plan u slučaju da ne obezbedi dovoljno sredstava ili dođe do smanjenja finansijske podrške, 114 je izjavilo da nema (**48%**), a to je najčešće bio slučaj na **Kosovu** (53%) (videti grafikon 67). U takvim situacijama ŽOCD bi mogle da prodaju imovinu organizacije da bi

obezbedile sredstva, s tim što 63% anketiranih ŽOCD raspolaže takvom imovinom, a 37% ne.

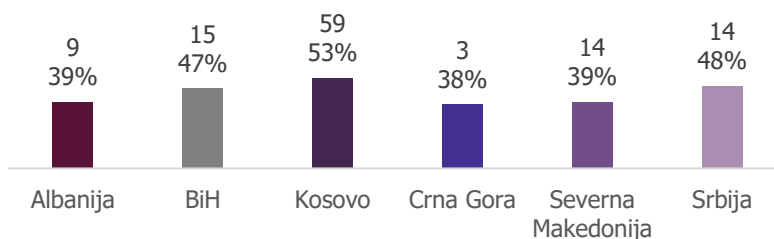
Metoda koju ŽOCD iz **BiH** primenjuju u takvim situacijama je stvaranje rezervi, i to tako što traže od onih s kojima sklapaju ugovore da im doniraju 1 do 5% zarade koju ostvare zahvaljujući sklopljenom ugovoru. U **Albaniji**, međutim, Zakon o NVO „ne dozvoljava stvaranje rezervnih sredstava”,⁸⁰ pa tamošnje organizacije ne mogu koristiti ušteđevinu u situacijama kada im nedostaje sredstava. Drugi rezervni planovi kojima ŽOCD sa ZB pribegavaju u slučaju nedostatka sredstava podrazumevaju smanjenje broja zaposlenih, fokusiranje na jedan do dva glavna prioriteta, pokretanje inicijativa za prikupljanje sredstava i/ili volontiranje.⁸¹ ŽOCD su takođe pomenule pojačane aktivnosti javnog zagovaranja i upućivanje dopisa javnosti i vladi sa pozivom na rešavanje problema nedostatka sredstava.⁸² ŽOCD iz Srbije, sa Kosova i iz Albanije izjavile su da bi nastavile da sprovedu aktivnosti volonterski.

Posle 2014. godine 158 ŽOCD (66%) dobilo je nove izvore finansiranja, koje nisu ranije imale, i to 50% ŽOCD sa Kosova, 69% iz Severne Makedonije, 83% iz Albanije, 84% iz BiH, 86% iz Srbije i 88% iz Crne Gore. Kako je navedeno, regrantiranje od lokalnih organizacija, kao i EU, uvećalo je dostupna sredstva u **Severnoj Makedoniji** i na **Kosovu**. ŽOCD iz zemalja kandidata za ulazak u EU uglavnom se nadaju da će zahvaljujući članstvu na raspolaganju biti veći iznos EU sredstava u budućnosti.⁸³

Grafikon 66. ŽOCD u riziku od zatvaranja

Grafikon 67. ŽOCD sa planom za slučaj da ne obezbede sva sredstva ili ostanu bez sredstava

⁸⁰ Intervjui, ŽOCD, Albanija, 2019; Zakon br. 8788 o [neprofitnim organizacijama](#).

⁸¹ Intervjui, ŽOCD, Albanija, Severna Makedonija i Crna Gora, 2019.

⁸² Intervjui, ŽOCD, BiH, 2019.

⁸³ [More-Hollerweger, et al.](#), str. 11.

Finansirane tematske oblasti ili sektori

U ovom odeljku analiziran je iznos sredstava koje su ŽOCD prijavile da su dobile za rad u različitim tematskim oblastima ili „sektorima“, koje su potom upoređene sa oblastima koje ŽOCD smatraju prioritetnim. Na grafikonu 68 prikazana su ukupna sredstva ŽOCD po sektorima u periodu od 2014. do polovine 2019. godine. Važno je pomenuti da podaci nisu uvek mogli biti precizno razvrstani prema sektoru.⁸⁴ U pojedinim slučajevima je jedan ugovor ili grant pokrивao više sektora, na primer borbu protiv diskriminacije i učešće na tržištu rada. Većina sektora se, naravno, može podvesti pod ženska prava i/ili rodnu ravnopravnost, ali je ova oblast navedena kao zasebna, budući da je određeni broj ŽOCD imao inicijative koje su u širem smislu bile fokusirane na ove dve teme. Nekoliko dole navedenih sektora moglo bi se teoretski svrstati u kategoriju rodno zasnovanog nasilja, ali su izlistani zasebno, radi veće preciznosti. Svi podaci su kodirani na osnovu najkonkretnijeg sektora koji je pomenut. Sredstva za određene ciljne grupe, na primer Romkinje, kodirana su prema sektoru, recimo „obrazovanje“ ili „ekonomsko osnaživanje“, a ne na osnovu grupe kojoj su namenjena. S obzirom na ova ograničenja, nalaze treba smatrati ilustrativnim, a ne kompletnim ili preciznim. Razgovori s donatorima uglavnom su potvrdili nalaze predstavljene grafikonom.⁸⁵

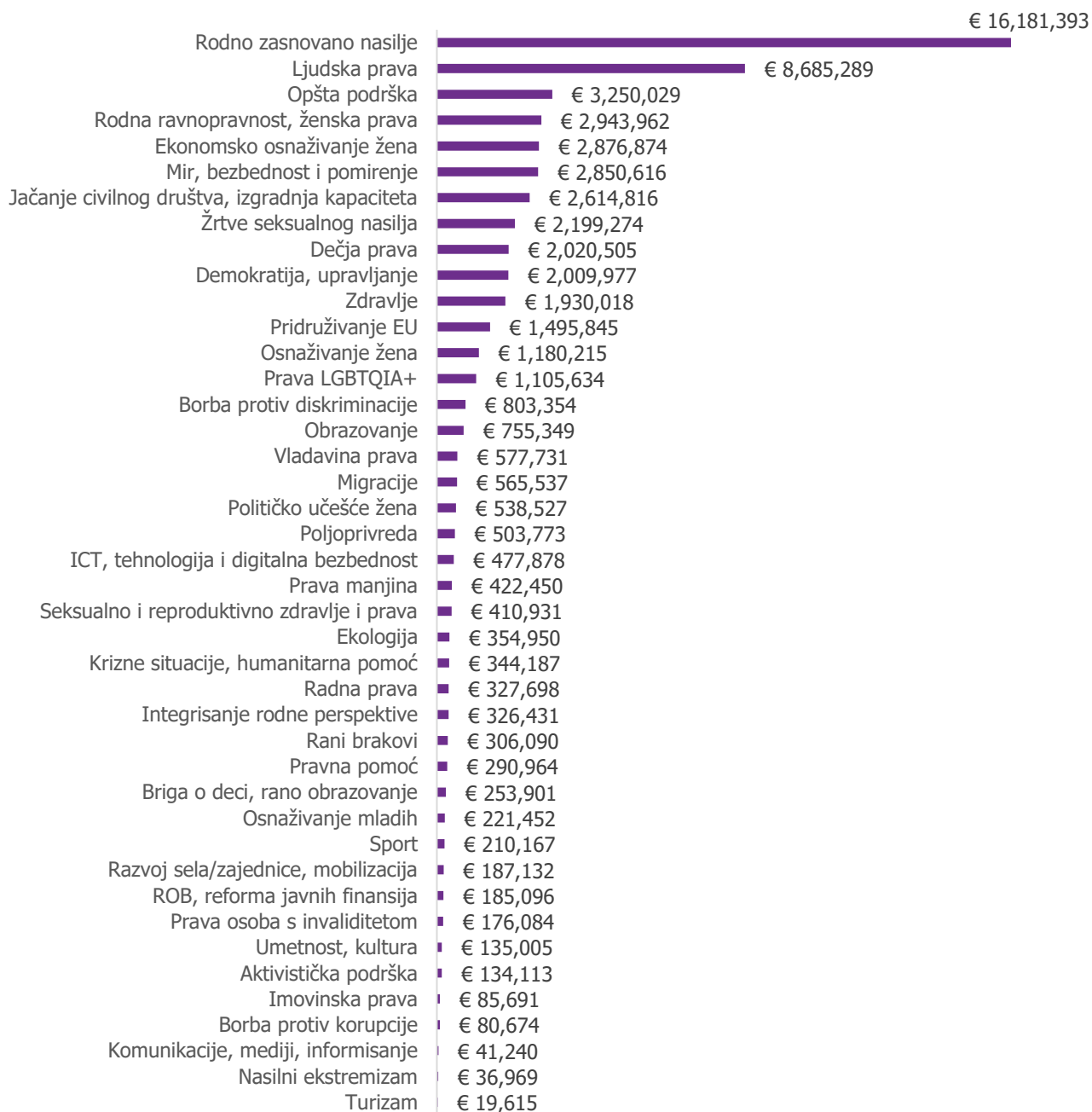

Autonomni ženski centar i Žene u crnom demonstriraju u Beogradu 6. decembra 2017. godine, na Međunarodni dan borbe protiv femicida

⁸⁴ Posebno su u BiH neke ŽOCD morale da sprovode projekte koji su prevazilazili okvire njihove osnovne misije da bi opstale, a čiji primarni fokus nije nužno bio na rešavanju pitanja rodne neravnopravnosti i unapređenju ženskih prava.

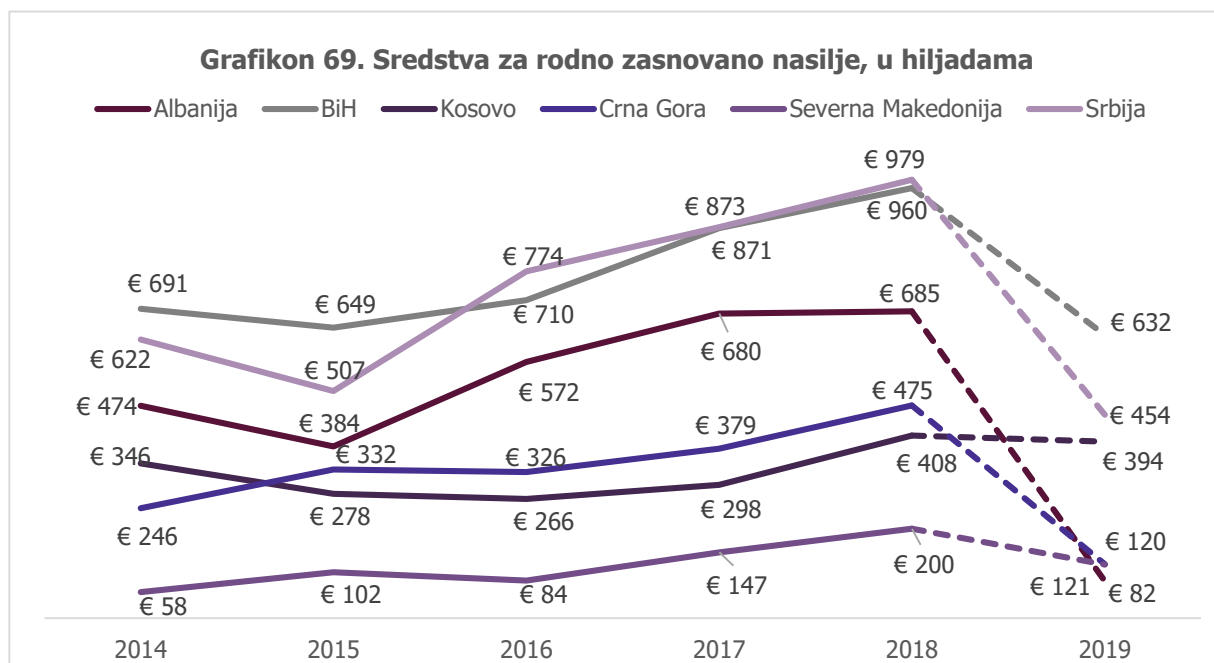
⁸⁵ Intervjui sa dva regionalna donatora, 2019; [Rönngren, J.](#), str. 7.

Grafikon 68. Ukupna sredstva koja su ŽOCD prijavile da su primile po tematskim oblastima

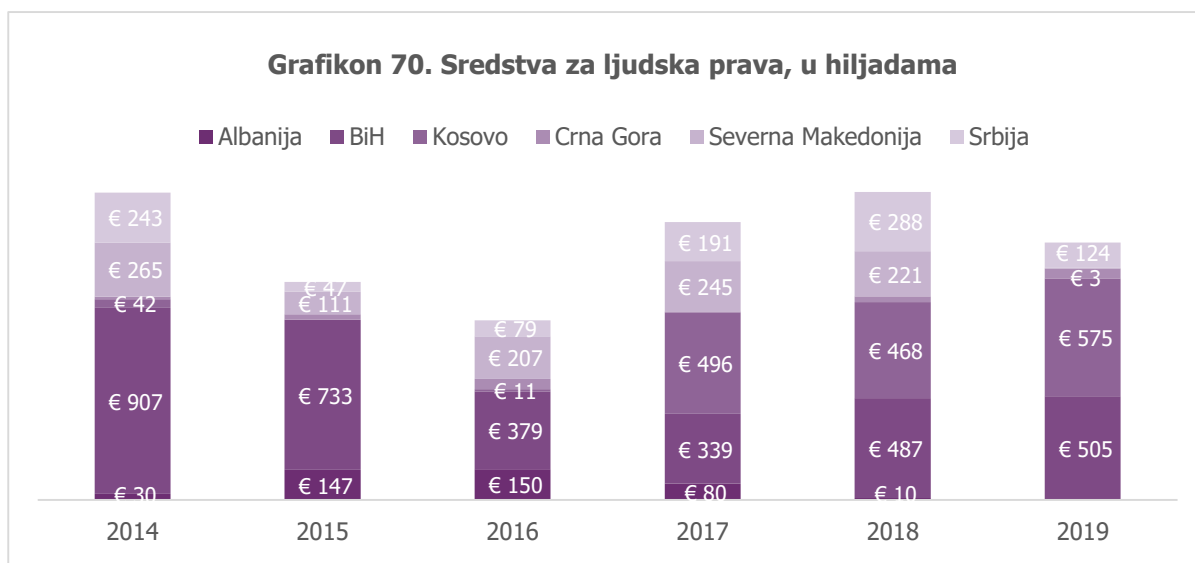

Kako je prikazano na grafikonu 68, većina sredstava za ŽOCD na ZB od 2014. do polovine 2019. godine izdvojena je za rodno zasnovano nasilje, i to prevashodno nasilje nad ženama. Ona su činila 27% svih sredstava koje su ŽOCD prijavile da su primile (16,2 miliona evra). Ovom kategorijom obuhvaćeni su različiti vidovi nasilja. U okviru nje, 2,7 miliona evra izdvojeno je za rešavanje problema trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije, a 3 miliona evra za nasilje u porodici.

Kako je prikazano na grafikonu 69, sredstva za rodno zasnovano nasilje su u svim zemljama s vremenom povećavana. ŽOCD iz **BiH** dobile su ubedljivo najviše sredstava za ovu tematsku oblast, ukupno 4,5 miliona evra, a slede **Srbija** sa 4,2 miliona evra i **Albanija** sa 2,9 miliona evra. Pored ovoga, 2,2 miliona evra (3,6% ukupnih sredstava) izdvojeno je za podršku osobama koje su preživele seksualno nasilje za vreme rata. Najveći deo tih sredstava raspodeljen je na **Kosovu** (nešto manje od 2,2 miliona evra) i ona su iz godine u godinu uvećavana, ako izuzmemo 2018. godinu. ŽOCD iz **BiH** dobile su 158.064 evra za ovu svrhu, dok u drugim zemljama nije zabeležena takva podrška, osim 5.700 evra u **Severnoj Makedoniji** 2019. godine. Uz to, ŽOCD su dobile 0,3 miliona evra za aktivnosti čiji je cilj ukidanje ranih brakova.

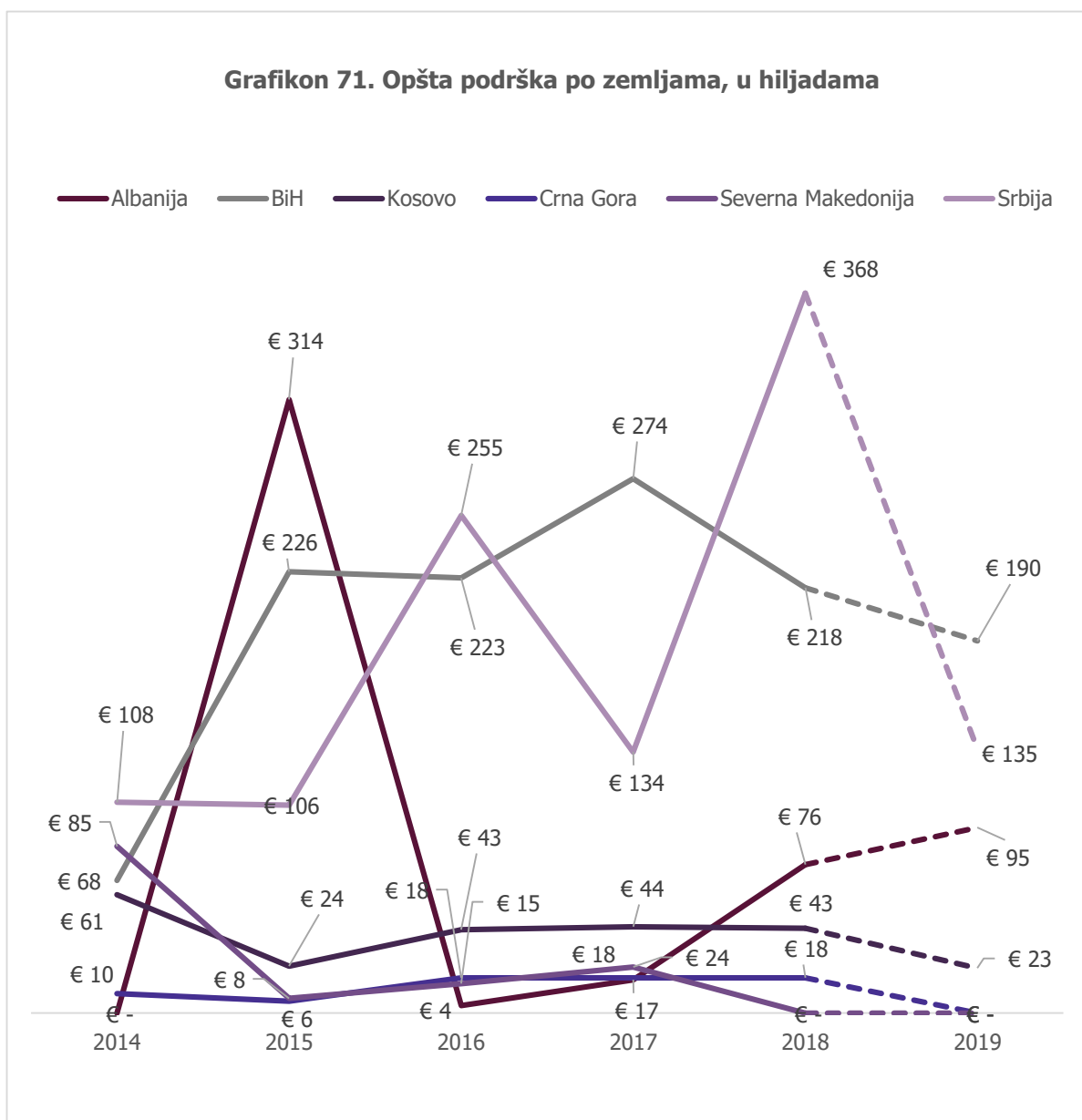

Kako je prijavljeno, 14% sredstava koja su primile ŽOCD bilo je namenjeno ljudskim pravima. Takva podrška je opala u periodu od 2015. do 2016, ali je nakon 2017. godine porasla. Izdvajanje sredstava za ljudska prava je u **BiH** značajno opalo posle 2014. godine, što se podudara sa trendom pada ukupne finansijske podrške. Do povećanja je došlo primarno zahvaljujući većem iznosu sredstava raspodeljenih na **Kosovu** 2017, dok je u drugim zemljama

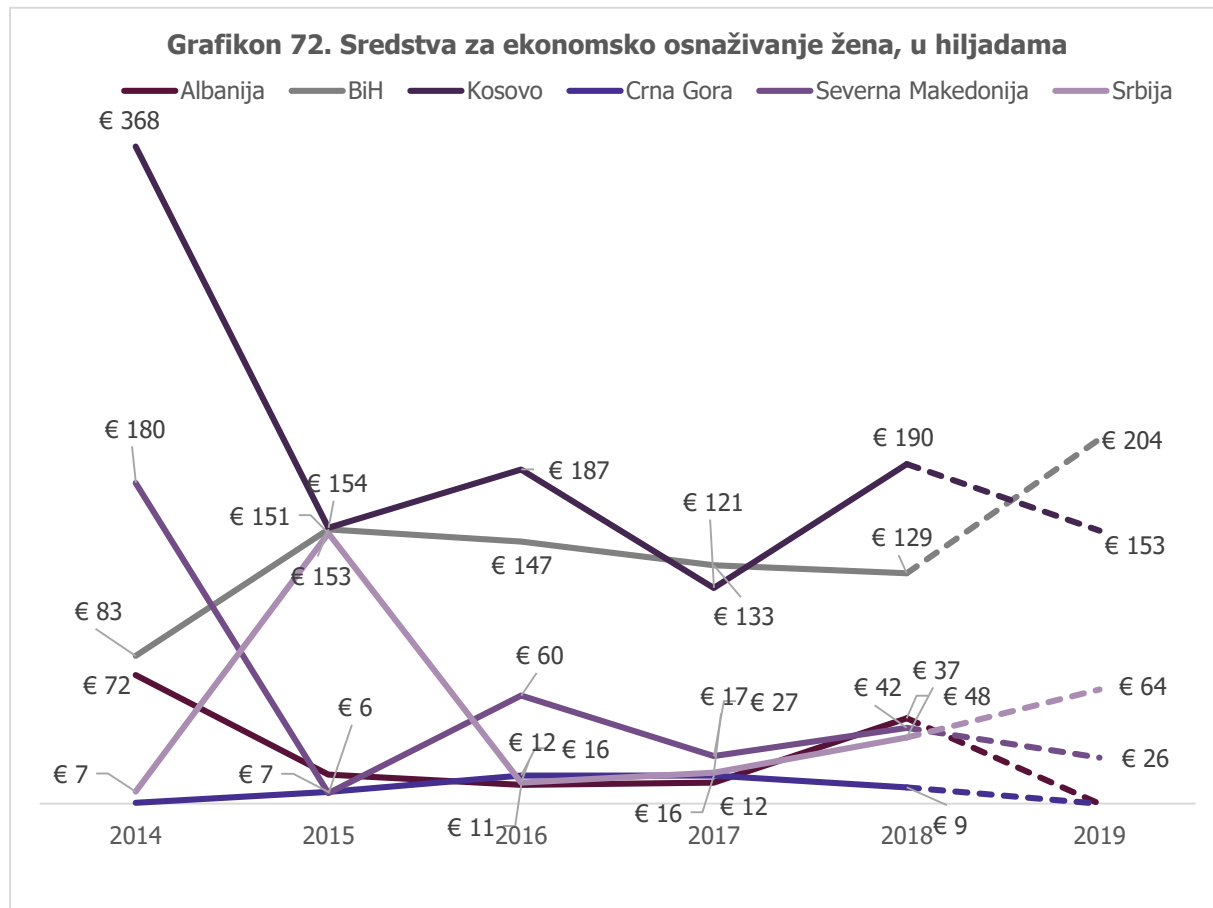

finansijska podrška s vremenom ostala manje-više ista. Sveukupno, ŽOCD iz **BiH** primile su najviše sredstava namenjenih ljudskim pravima, ukupno gotovo 3,4 miliona evra, a slede Kosovo (1,6 miliona evra), Severna Makedonija (1,1 milion evra) i Srbija (skoro 1 milion evra).

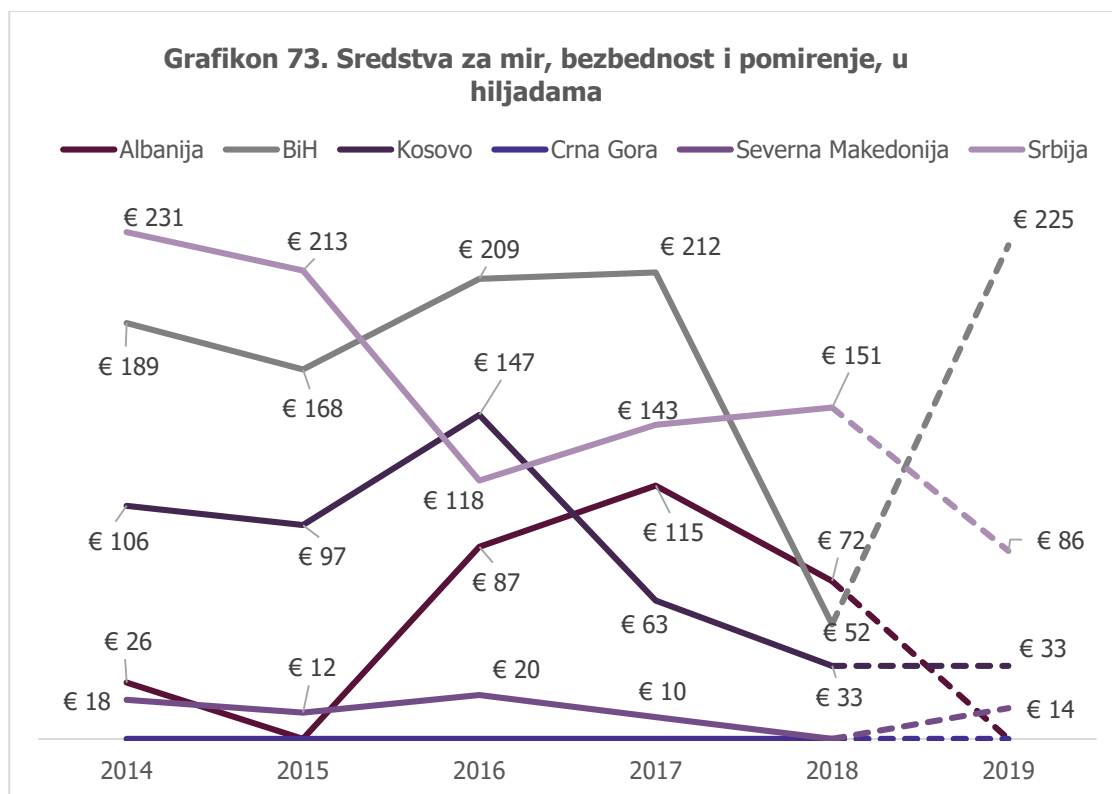
Opšta organizaciona ili institucionalna podrška ŽOCD činila je **5%** ukupno dodeljenih sredstava. Ubedljivo najviše sredstava u te svrhe raspodeljeno je u **BiH** (1,2 miliona evra) i **Srbiji** (1,1 milion evra). Ostale zemlje dobile su skoro dvostruko manje. Moguće je, međutim, da je izvesna dodatna opšta podrška zastupljena u kategoriji rodno zasnovanog nasilja, budući da opšta podrška omogućava ŽOCD da pružaju usluge osobama koje su pretrpele nasilje. Ove razlike nisu jasno naznačene u prikupljenim podacima, zbog čega postoji mogućnost da nisu tačno predstavljene u ovom izveštaju. Dok je u **BiH** opšta podrška bila kontinuirana (grafikon 71) u **Srbiji** i **Albaniji** je bila sporadična. Najmanje podrške dobijeno je u Severnoj Makedoniji, Kosovu i Crnoj Gori.

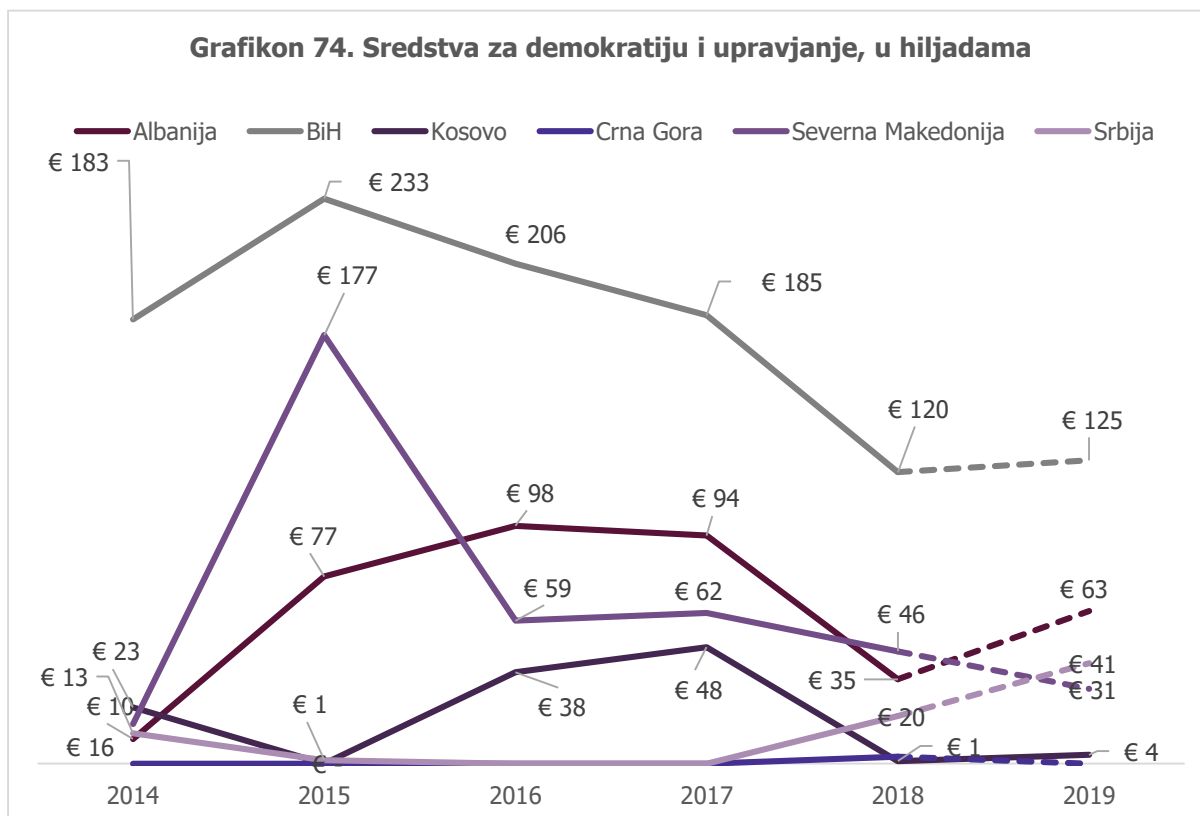
Ekonomsko osnaživanje, preduzetništvo i zapošljavanje takođe imaju prilično veliki udeo u dobijenoj finansijskoj podršci (4,7%). Najviše sredstava dobile su ŽOCD na **Kosovu** (1,2 miliona evra), a potom u **BiH** (849.266 evra). Ukupno gledano, ova vrsta podrške je s vremenom opadala, posebno na Kosovu (grafikon 72). Izuzetak je samo **BiH**, gde je povećana.

Sredstva za mir, bezbednost i pomirenje činila su skoro 5% sredstava koja su dobile ŽOCD. I ovde su ŽOCD **BiH** prijavile najveći iznos sredstava (1,1 milion evra), a slede **Srbija** sa gotovo 1 milion evra, **Kosovo** sa nešto manje od 0,5 miliona evra i **Albanija** s malo više od 0,3 miliona evra. ŽOCD iz Crne Gore nisu navele da su primile sredstva u ovu svrhu, a organizacije iz Severne Makedonije dobile su veoma malo. Kako se vidi na grafikonu 73, podrška je s vremenom varirala i ukupno gledano i pojedinačno po zemljama.

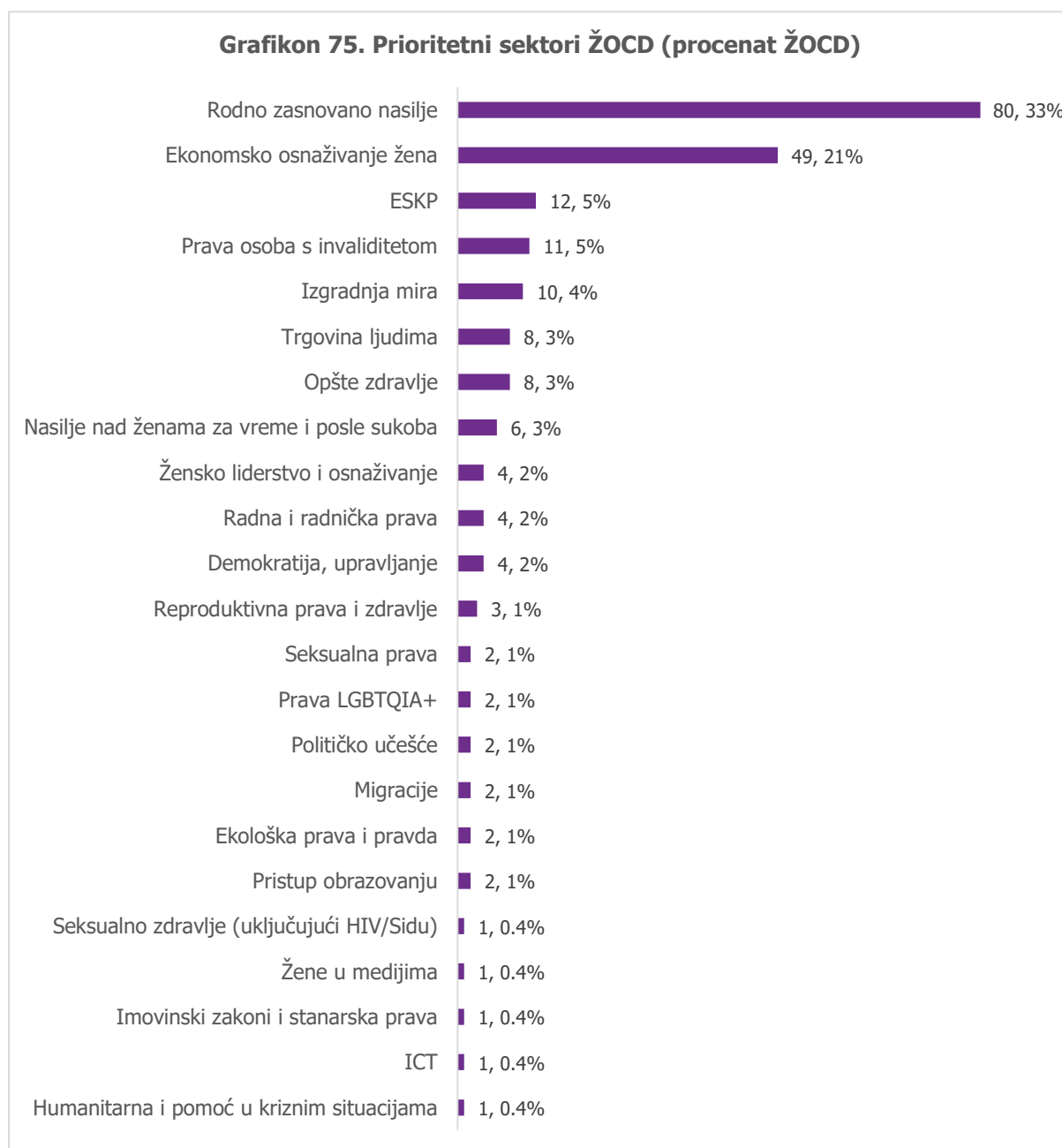
Udeo sredstava za dečja prava u ukupnoj podršci iznosio je oko 3%. Još neka pitanja su povezana s dečjim pravima, kao što su rani brakovi i obrazovanje, ali su ona predstavljena zasebno, kao dodatna u odnosu na sredstva za dečja prava. Organizacije koje se bave ovom temom u **Albaniji** dobile su značajno više sredstava nego u ostalim zemljama, ukupno 1,7 evra miliona.

Otprilike 3% prijavljenih sredstava bilo je namenjeno demokratiji i upravljanju, a najveću podršku, u iznosu od 1,1 milion evra dobile su ŽOCD iz **BiH**, a potom **Severna Makedonija** i **Albanija**, sa po gotovo 0,4 miliona evra. I ova podrška je varirala s vremenom (grafikon 74). Dok se čini da je u **BiH** i **Severnoj Makedoniji** opala, u **Srbiji** je blago povećana.

Usklađenost finansiranih sektora sa prioritetima ŽOCD

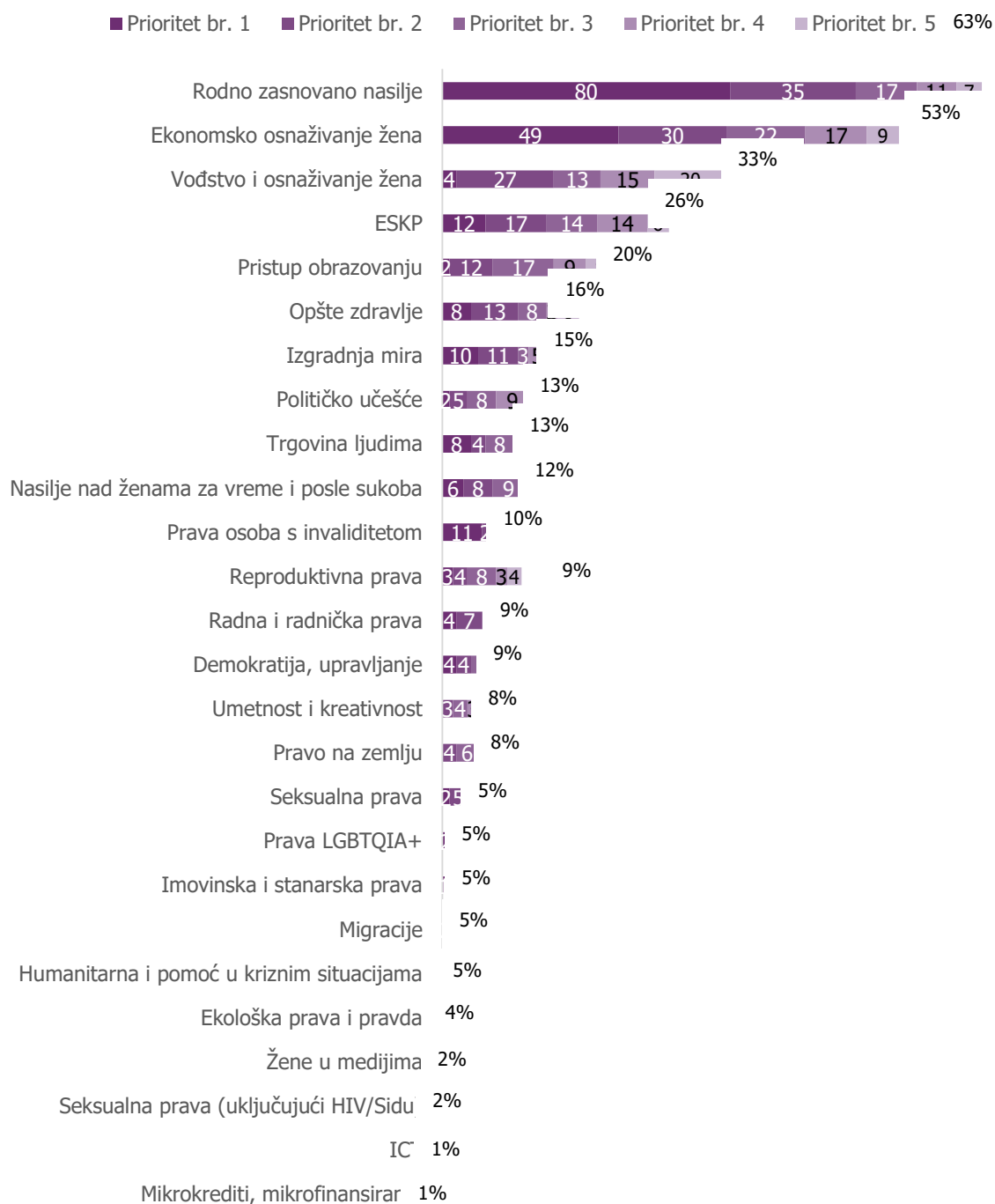
Istraživanje je imalo cilj da utvrdi u kojoj meri se sektori za koje su dobijana sredstva podudaraju sa sektorima koje ŽOCD smatraju prioritetnim. Na grafikonu 75 prikazane su teme koje ŽOCD smatraju svojim glavnim prioritetom,⁸⁶ dok je na grafikonu 76 predstavljeno pet glavnih prioriteta ŽOCD.⁸⁷

⁸⁶ Ukupni procenat nije 100% jer je 10% ispitanica navelo druge sektore (n = 239).

⁸⁷ Napominjemo da je 72% ispitanica navelo druge sektore (n = 239).

Grafikon 76. Pet glavnih prioritetnih sektora ŽOCD, prema broju ŽOCD

Većina ŽOCD je rodno zasnovano nasilje smatrala svojim glavnim prioritetom (33%) ili jednim od pet najvažnijih (63%);⁸⁸ činjenica je i da je većina sredstava dodeljena ŽOCD bila

⁸⁸ U svim zemljama, osim na Kosovu, ŽOCD su mahom navodile da im je glavni prioritet rodno zasnovano nasilje. Ekonomsko osnaživanje žena bilo je prioritet većine ŽOCD sa Kosova i nekoliko iz BiH, Severne Makedonije i Srbije. Mnogim organizacijama na Kosovu, u BiH, Srbiji i Severnoj Makedoniji prioritet je bio izgradnja mira. ESKP su bila

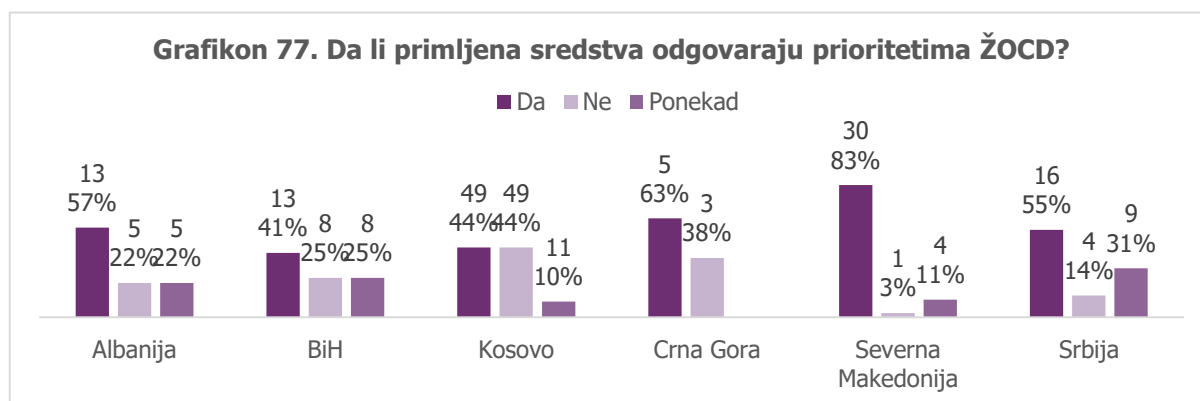
upravo namenjena ovom sektoru. Drugi najveći procenat kao osnovni prioritet ŽOCD ima ekonomsko osnaživanje žena (21%), koje je jedan od pet glavnih prioriteta za 53% ŽOCD. Za ekonomsko osnaživanje žena bilo je dostupnih sredstava (2,9 miliona evra), mada u znatno manjoj meri nego za rodno zasnovano nasilje. Iako samo 2% ŽOCD smatra žensko liderstvo i osnaživanje svojim osnovnim prioritetom, čak 33% ga je navelo kao jedan od pet glavnih prioriteta. Za oko 5% ispitanica su glavni prioritet ekonomska, socijalna i kulturna prava (ESKP) ili prava osoba s prioritetom, za

Određeni broj ŽOCD radi sa osobama s invaliditetom, kao što je prizrenska Organizacija za osobe s mišićnom distrofijom, s Kosova (na slici). Nekoliko takvih ŽOCD smatralo je da im nedostaju sredstva za rad.

koje je na raspolaganju bilo značajno manje sredstava (grafikon 68). Izgradnja mira je bila najvažnija oblast za 4% intervjuisanih ŽOCD, a nasilje nad ženama za vreme i posle sukoba za 3%. Za obe ove oblasti bilo je dodeljenih sredstava. Kako su ŽOCD razolikih profila, navedeno je još nekoliko prioriteta, od kojih je većina bila finansirana.⁸⁹

Rezultati otkrivaju da su sredstva dodeljena ŽOCD u regionu, prikazana na grafikonu 68, uglavnom bila usmerena ka oblastima koje su i ŽOCD smatrale prioritetnim. To, međutim, ne znači nužno da su ŽOCD dobile *dovoljno* sredstava za oblasti kojima su davale prioritet. Na konkretno pitanje više od polovine intervjuisanih ŽOCD odgovorilo je da su dobijena sredstva odgovarala prioritetima organizacije, 15% da su odgovarala ponekad, dok je **29%** izjavilo da nisu u dovoljnoj meri odgovarala njihovim prioritetima, što je najčešće bio slučaj sa organizacijama s **Kosova** (44%) i iz **BiH** (41%).

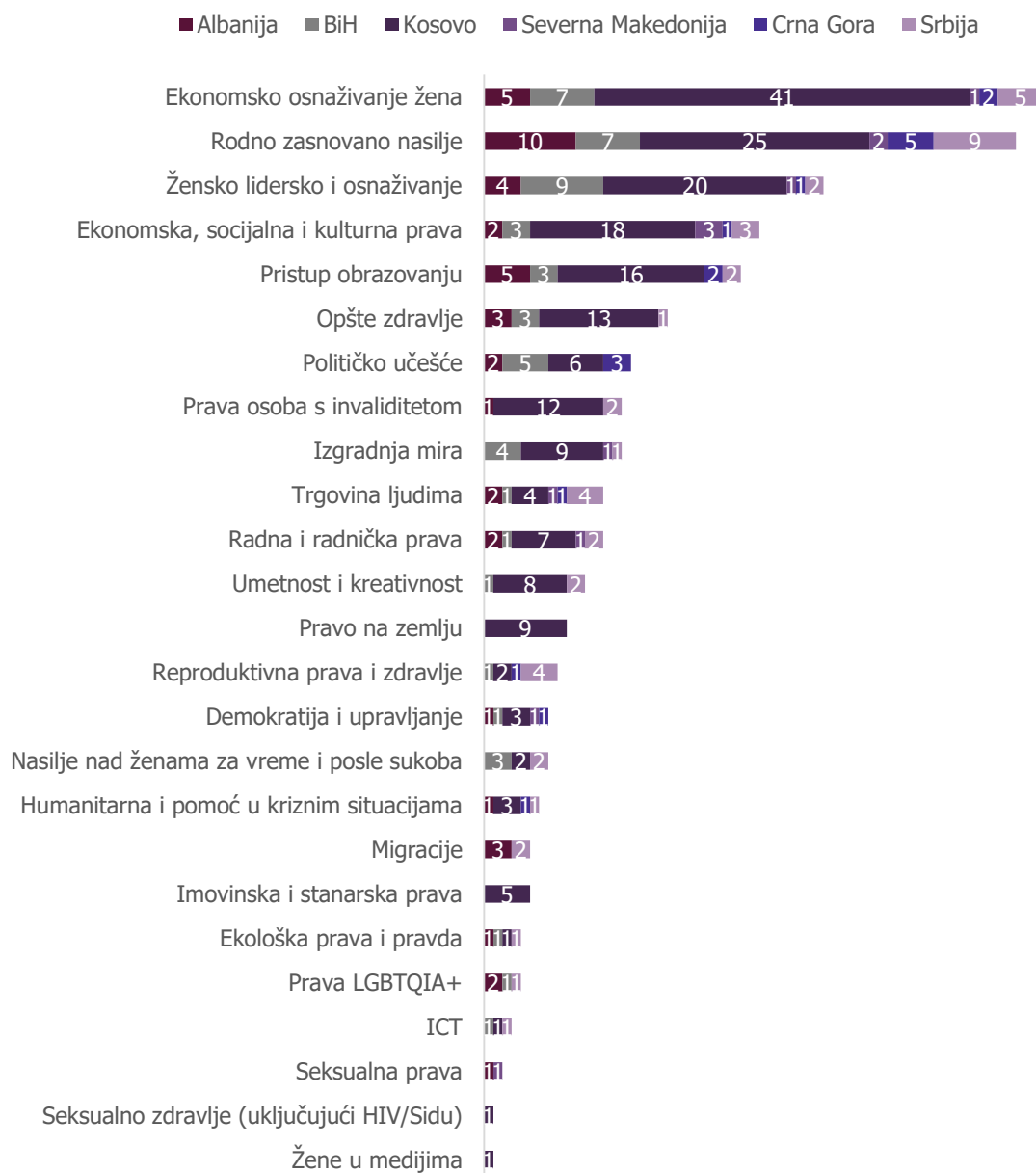
Dok su za pojedine sektore, kao što su demokratija i upravljanje, ekologija i rodno zasnovano nasilje, neke ŽOCD izjavile da su imale dovoljno sredstava, neke su odgovorile da nisu, što govori o tome da nijedan sektor nije bio finansiran u dovoljnoj meri. ŽOCD koje su smatrale da dobijena **sredstva nisu odgovarala** njihovim potrebama radile su u sektorima predstavljenim na grafikonu 78.⁹⁰

prioritetna pojedinim ŽOCD sa Kosova, iz Srbije, Severne Makedonije i Crne Gore, dok su prava osoba s invaliditetom bila prioritet određenom broju ŽOCD sa Kosova, iz Albanije i Srbije.

⁸⁹ Konkretno, 10% ispitanica navelo je druge sektore, koji nisu na spisku (n = 23).

⁹⁰ N = 107.

Grafikon 78. ŽOCD koje rade u nedovoljno finansiranim sektorima, po zemljama

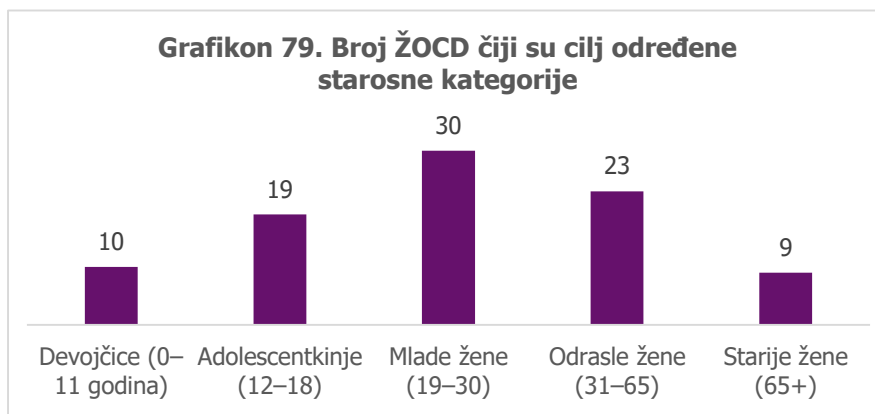
Pojedine ŽOCD, posebno na Kosovu, izrazile su zabrinutost zbog toga što im donatori ponekad nameću da rade u oblastima koje one ne smatraju prioritetnim. Prema rečima jedne ŽOCD: „Donatori sa svojim politikama žele da mi sprovodimo projekte koje oni smatraju važnima, koje oni žele. Ne rukovode se potrebama zajednice i znanjem NVO.“ ŽOCD s **Kosova** i iz **BiH** su naznačile da zbog zavisnosti od eksternih donatora ponekad moraju da ispunjavaju ciljeve donatora. Donatori i ŽOCD s **Kosova**, iz **Severne Makedonije** i **Srbije** izjavili su da postoji potreba za finansiranjem koje će odgovarati strateškim planovima i prioritetima ŽOCD.

Sredstva za određene ciljne grupe

U ovom odeljku analizirana je raspoloživost sredstava za određene ciljne grupe. Mali procenat ŽOCD (18%) prijavio je da dobija sredstva za podršku ženama određene starosti. Kod onih čija su sredstva bila namenjena nekoj konkretnoj ciljnoj

grupi, u većini slučajeva je bila reč o mladim ženama starosti od 19 do 30 godina, odraslim ženama i/ili adolescentkinjama (grafikon 80).⁹¹

Pojedine ŽOCD su izrazile nezadovoljstvo obimom dostupnih sredstava za određene ciljne grupe, kao što su žene s invaliditetom. ŽOCD iz **Albanije** utvrdile su da postoji potreba za dodatnim sredstvima za pomoć mladim ženama iz zabačenih krajeva da nastave školovanje i izbegnu „nasilje ili prisilne odnose”.⁹²

Podržavanje „feminističkih“ grupa

Feministički pokreti su pokretačka snaga ekonomskog i društvenog osnaživanja.⁹³ Ipak, ni u prošlosti ni sada, ne uvažavaju svi donatori ulogu feminističkih pokreta u ostvarivanju društvenih promena. ŽOCD koje su se izjašnjavale kao „feminističke” izjavile su da su ranijih godina imale poteškoća da obezbede sredstva. Stoga je donatorima u okviru ovog istraživanja postavljano pitanje da li bi podržali eksplicitno „feminističke” grupe. Većina je odgovorila da bi finansirala takve organizacije, dok je nekoliko njih izrazilo zabrinutost zbog „ekstremnih” i „fundamentalističkih” feminističkih grupa. Uglavnom su, međutim, naznačavali da je određenje „feministički” nerelevantno i da oni nastoje da podržavaju ideje i predloge, a ne određeni tip organizacija. „Nemamo posebno pravilo ili cilj kada je reč o feminističkim grupama”, bio je jedan od odgovora. „Za sve koji se prijave važe isti kriterijumi”.⁹⁴ Nekoliko donatora je naglasilo da ne vidi veliku razliku između „feminističkih” i drugih grupa, što može ukazivati na to da grupe koje se identifikuju kao feminističke sada imaju veće mogućnosti za pristup sredstvima nego ranijih godina. Ipak, treba naglasiti da je bilo vrlo malo informacija o sredstvima eksplicitno namenjenim „feminističkim” grupama.

„Ne postoji jasna razlika između feminizma i rodne ravnopravnosti. Feminizam i rodna ravnopravnost u osnovi se ne razlikuju.”

Donator, Kosovo

⁹¹ N = 43. Ispitanice su mogle odabrati više odgovora.

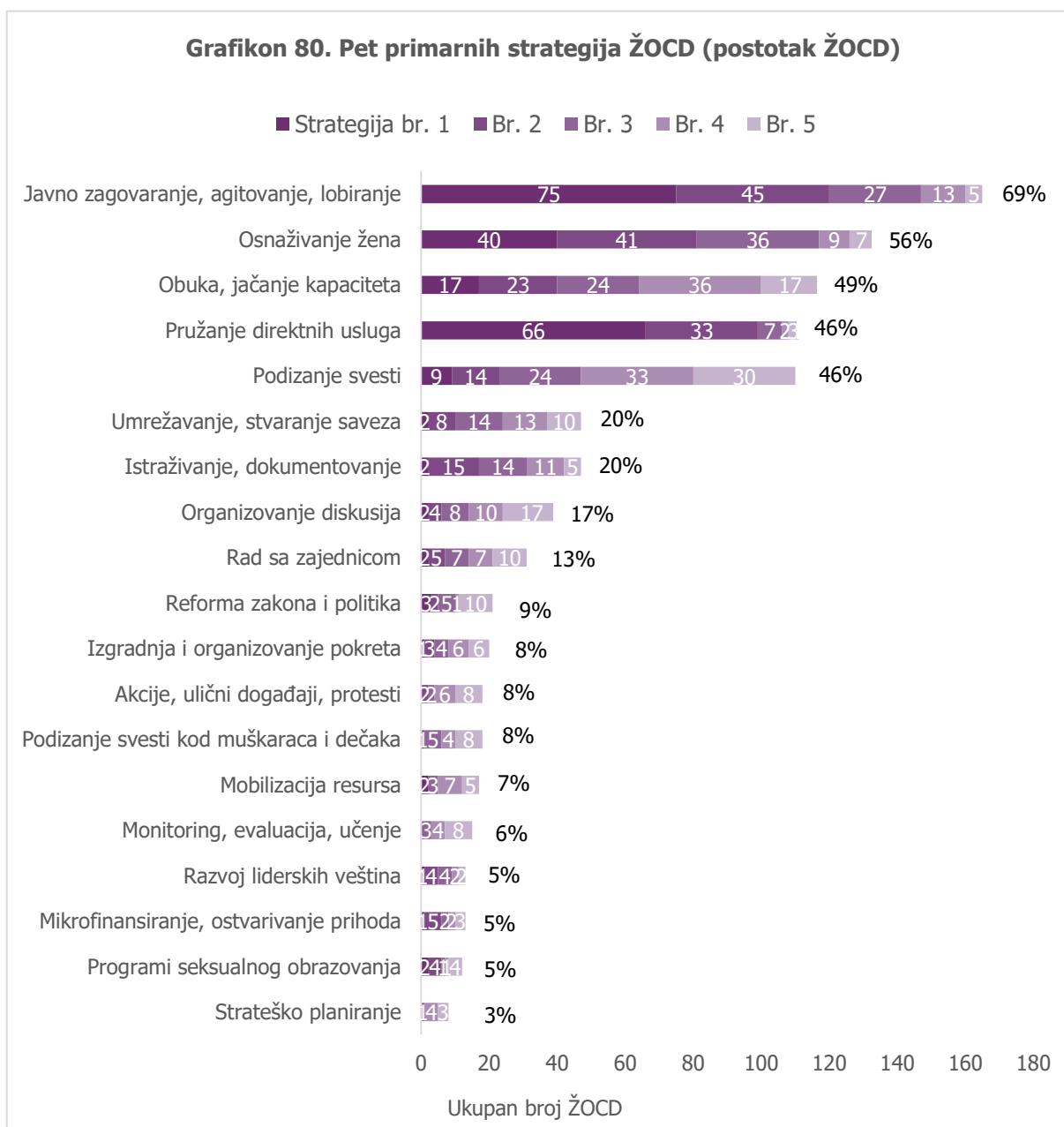
⁹² Intervju, ŽOCD, Albanija, 2019.

⁹³ Weldon, L. et al, *Handmaidens or Heroes? Feminist Mobilization as a Force for Economic Justice*, 2020.

⁹⁴ Intervju, donator, Albanija, 2019.

Finansiranje određenih strategija

U ovom odeljku opisani su vidovi strategija koje su ŽOCD najradije koristile i analizirano je dali je bilo dovoljno sredstava za njih.⁹⁵ Kao što se može videti na grafikonu 80, većina ŽOCD u regionu (69%) najčešće se opredeljuje za javno zagovaranje, agitovanje i lobiranje.

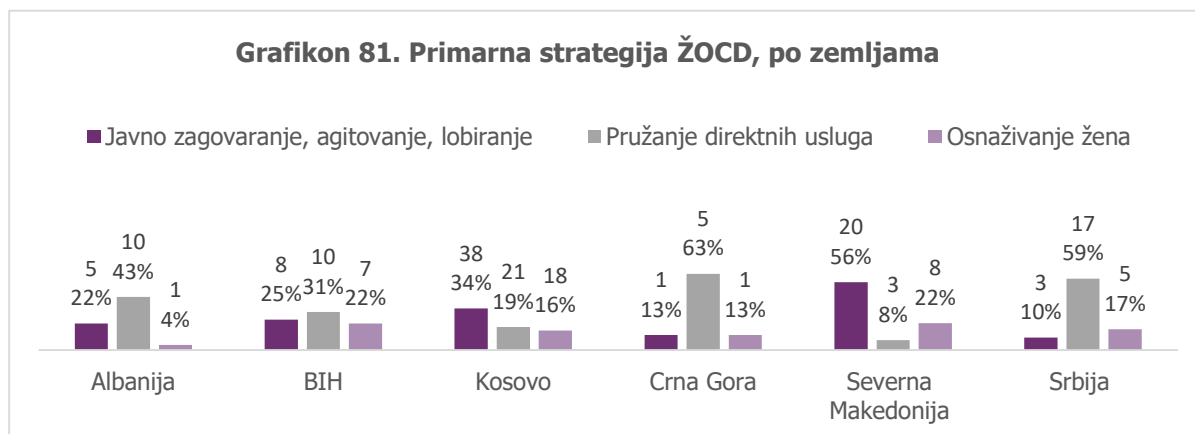

Na drugom mestu je osnaživanje žena (56%), koje je, kako su prokomentarisale pojedine ŽOCD, važno, jer ohrabruje žene da se bore za sebe i za svoja prava.⁹⁶ Određeni broj ŽOCD je prednost davao obuci i izgradnji kapaciteta (49%), podizanju svesti (46%) i pružanju direktnih usluga (46%). Pružanje direktnih usluga je ujedno i strategija koju je drugi najveći broj učesnica (66), odmah iza javnog zagovaranja (75), navelo kao glavnu. Među ostalim pomenutim prioritetnim strategijama nalaze se umrežavanje i stvaranje saveza (20%), istraživanja i dokumentovanje (20%), organizovanje diskusija (17%) i rad sa zajednicom (13%).

⁹⁵ Istraživački tim je spisak potencijalnih strategija preuzeo iz AWID-ovog istraživanja *Where's the Money for Women's Rights*. Učesnice u istraživanju mogle su da odaberu strategije sa spiska ili da navedu druge prioritete.

⁹⁶ Intervju, ŽOCD, Srbija, 2019.

Najveći procenat učesnica koje su označile javno zagovaranje kao primarnu strategiju bio je iz **Severne Makedonije** (56%) i s **Kosova** (34%) (grafikon 81).⁹⁷ ŽOCD s **Kosova** navele su da najradije primenjuju ovu strategiju, jer dovodi do promena zakona, politika i svesti javnosti. Nasuprot tome, pojedine ŽOCD, posebno iz Srbije, izjavile su da ne vole javno zagovaranje kao strategiju jer je donatori obično favorizuju, pa se manje sredstava izdvaja za pružanje usluga, koje one smatraju prioritetom.⁹⁸

U Crnoj Gori (63%), Srbiji (59%), Albaniji (43%) i BiH (31%) ubedljivo je najveći procenat ŽOCD koje koriste pružanje usluga kao strategiju. ŽOCD su tradicionalno pružaoci usluga od javnog interesa u odsustvu državnih usluga tog tipa (videti Uokvireni tekst 2). Istovremeno, pružanje takvih usluga, na primer, osobama koje su doživele nasilje, takođe omogućava monitoring i pozivanje na odgovornost relevantnih institucija. Iako su

sredstva izdvojena za rodno zasnovano nasilje činila ubedljivo najveći deo ukupnih sredstava dodeljenih ŽOCD, ispostavilo se da su ona nedovoljna za pružanje direktnih usluga, uključujući socijalne usluge za posebno ugrožene žene i devojčice, kao što su one koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje.⁹⁹ Ispitanice su izjavile da se „za direktne usluge ne izdvaja dovoljno sredstava“ i da „nedostaje finansijska podrška za direktne usluge; ona je premala, prekratka i iznenada se ukida“.¹⁰⁰

Deluje nelogično da je najviše sredstava izdvojeno za rodno zasnovano nasilje, a da je ta oblast ipak nedovoljno finansirana, posebno kada je reč o pružanju usluga. Za to postoji nekoliko razloga. Prvo, nasilje nad ženama je i dalje široko rasprostranjeno u regionu.¹⁰¹ Drugo, rešavanje problema rodno-zasnovanog nasilja iziskuje velike troškove, između ostalog za pravnu pomoć, bezbednosne usluge, psihološku podršku, pomoć u hitnim slučajevima i rehabilitaciju. Istovremeno, državne službe i dalje ne postoje ili ih nema dovoljno, pa zemljama

Nedostaju sredstva za direktne usluge. Ne možemo da tražimo sredstva za pružanje direktnih usluga posebnim korisnicama/-ima, jer će donator reći kako država ima službe i sredstva za takve slučajeve. Jer tako piše u vladinim izveštajima, ali to nije istina. Država ne može da obezbedi direktne usluge žrtvama.

ŽOCD, Albanija

⁹⁷ Napominjemo da je 27% ispitanica navelo druge sektore (n = 239).

⁹⁸ Intervju, ŽOCD, Srbija, 2019.

⁹⁹ Intervju, ŽOCD iz BiH, Albanije, Srbije i Severne Makedonije, 2019.

¹⁰⁰ Intervju, ŽOCD s Kosova, iz Severne Makedonije i Albanije, 2019.

¹⁰¹ OEBS, *OSCE-led survey on violence against women: Main report*, 2019.

nedostaju sredstva za takve usluge, koje ne mogu biti finansirane *ad hoc* grantovima, jer je za njihovo propisno funkcionisanje neophodno kontinuirano finansiranje, recimo putem pokrivanja troškova. Vlade nisu budžetom predvidele adekvatna sredstva za ove usluge.

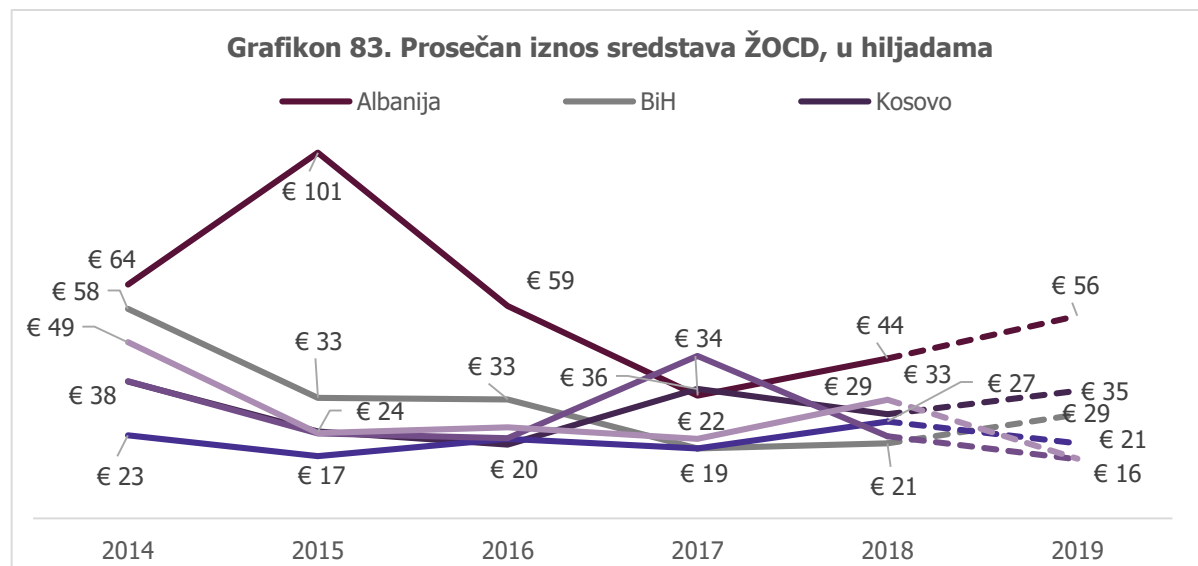
ŽOCD iz svih šest zemalja istakle su potrebu za finansiranjem strategija kao što su javno zagovaranje, istraživanja, pravne usluge i psihoterapija. Kada je reč o podizanju svesti, ŽOCD su navele da im ponekad nedostaje sredstva, posebno za seksualno obrazovanje i rodnu ravnopravnost.¹⁰²

Iznos sredstava

U ovom odeljku se razmatraju iznosi sredstava kojima su raspolagale ŽOCD. Uzimajući u obzir 1963 granta, ugovora i donacije koje su ŽOCD prijavile da su primile (u daljem tekstu „sredstva”), prosečan iznos sredstava iznosio je 31.685 evra.¹⁰³ Minimalni iznos bio je 9 evra, a maksimalni 1.468.055 evra.

Prosečan iznos dobijenih sredstava značajno je opao nakon 2014. godine (grafikon 82).

Kada je reč o zemljama, ŽOCD u **Albaniji** su u proseku dobile dvostruko više sredstava nego ŽOCD iz drugih zemalja, ponajviše zahvaljujući određenom broju velikih iznosa koje su primile 2015. godine (grafikon 83). Dok je u većini zemalja 2017. godine prosečan iznos sredstava opao, na **Kosovu** i u **Severnoj Makedoniji** došlo je do privremenog povećanja. Kod većine zemalja je za 2018. godinu uočen rast, osim u **Severnoj Makedoniji** i **Kosovu**, gde je došlo do smanjenja.

¹⁰² Intervjui, ŽOCD, Severna Makedonija, 2019.

¹⁰³ Sveukupno, prosečan iznos sredstava bio je 32.786 evra. Međutim, raspodeljeno na godine kada su ŽOCD dobile sredstva, prosek je manji (31.685 evra). Razlog je što, u pojedinim slučajevima, ŽOCD nisu dostavile informacije o tome koje godine su primile sredstva. Sredstva za koja nije bilo podataka kada su ih ŽOCD dobile uračunata su u ukupni prosek, ali ne i na grafikonu koji prikazuje prosečne iznose po godinama.

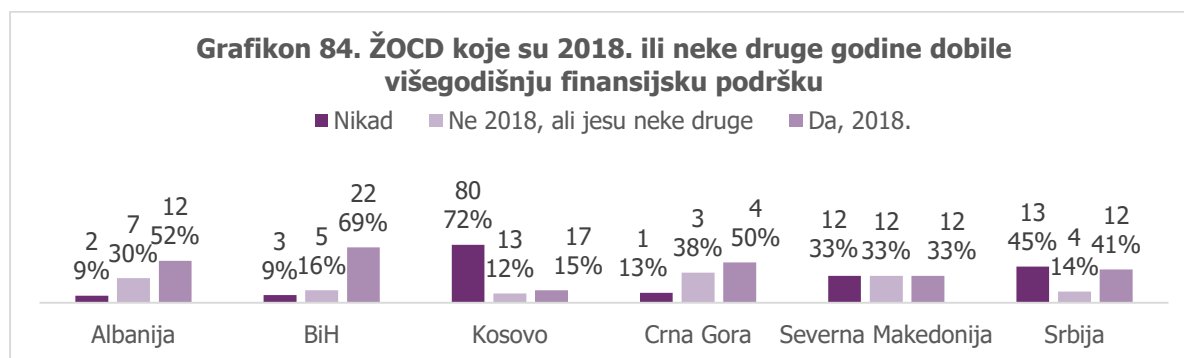
Ovi grafikoni prikazuju opšte trendove, pa mogu navesti na pogrešan zaključak, budući da su postojale značajne razlike između ŽOCD u pogledu prijavljenih dobijenih sredstava, zamagljene navedenim prosečnim iznosima.¹⁰⁴

Ranije pomenuti pristup dodeljivanja podgrantova može manjim ŽOCD, koje ne mogu da konkurišu za veće grantove, pomoći da dođu do sredstava.¹⁰⁵ Fond EU za civilno društvo (eng. *Civil Society Facility*), na primer, kroz svoje konkurse sve više podstiče ili čak insistira na podgrantovima, kako bi sredstva stigla do onih organizacija koje ne mogu da se prijave za sredstva koja dodeljuje EU ili da upravljaju njima. Iako OCD koje konkurišu imaju izvesnu fleksibilnost kada se radi o utvrđivanju iznosa podgrantova koje će raspodeliti, često moraju da biraju između dodeljivanja više mikrograntova od kojih bi koristi imao veći broj organizacija ili nekoliko malih grantova manjem broju organizacija, uzimajući u obzir maksimalne budžete predviđene konkursom. Posebno regionalne aktivnosti Fonda EU za civilno društvo mogu predstavljati izazov za OCD kada je reč o planiranju raspodele ograničenih sredstava na više godina, partnerske OCD u nekoliko zemalja i dobitnike podgrantova, zbog čega se pri osmišljavanju programa suočavaju sa teškim izborom između pružanja dugoročne finansijske podrške i podele sredstava većem broju aktera sa ciljem jačanja pokreta. Rezultat toga može biti da sredstva koja na kraju stignu do ŽOCD omogućavaju samo kratkoročne ili aktivnosti manjeg obima. Na ovaj način se ujedno povećavaju administrativni troškovi ŽOCD, jer to iziskuje isti obim posla na dokumentaciji za manje sredstava, budući da moraju da obezbede više grantova kako bi pokrile osnovne troškove.

Donatori su приметili da je uvećanje grantova za pojedine ŽOCD bio problem, jer su navikle da upravljaju manjim i srednje velikim iznosima. Da bi izbegli rizik, donatori obično zahtevaju da organizacije imaju kapaciteta da upravljaju iznosima te veličine ili većim, što nije slučaj sa svim ŽOCD. Međutim, kako su ŽOCD raznovrsne, to znači da širok spektar veličine grantova i modaliteta njihove raspodele može da ispuni raznolike potrebe različitih grupa.

Vremenski okvir finansijske podrške

Otrprike polovina intervjuisanih ŽOCD je, u nekom trenutku, dobila **višegodišnju finansijsku podršku (51%)**, dok je 2018. godine to slučaj bio samo s trećinom.¹⁰⁶ S druge strane, 46% nikad nije dobilo sredstva za nekoliko godina odjednom. Najveći procenat ŽOCD koje su 2018. godine dobile višegodišnju podršku bio je iz **Albanije, BiH i Crne Gore** (grafikon 84). Što se tiče onih koje nikad nisu dobile višegodišnju podršku, ubedljivo najviše ih je sa **Kosova** (72%), što se može delimično pripisati prilično velikom uzorku ŽOCD s Kosova i činjenici da je u istraživanju učestvovao određeni broj malih, ruralnih i organizacija koje su iz drugih razloga u nepovoljnom položaju.

¹⁰⁴ Videti i zbirnu tabelu br. 2 u [Ko finansira ženska prava?](#).

¹⁰⁵ Videti odeljke o [ženskim fondovima](#) i [lokalnim NVO](#).

¹⁰⁶ Dodatnih 1% nije bilo sigurno (3), a 1% nije dalo odgovor (2).

ŽOCD su navele mnogo razloga zašto je važna višegodišnja podrška. ŽOCD s Kosova je to ovako objasnila: „Imale smo više korisnica i imale smo više mogućnosti za sprovođenje aktivnosti u okviru zajednice. Takođe, bilo je više prostora za traženje nove dugoročne podrške”.¹⁰⁷ U Crnoj Gori je dugogodišnja podrška od Fondacije OAK omogućila Sigurnoj ženskoj kući da ostane otvorena i dosledna svojim organizacionim prioritetima. Ova fondacija je takođe pomogla Centru za ženska prava da unapredi svoje kapacitete za pružanje usluga. Zahvaljujući višegodišnjoj podršci u pojedinim zemljama znatno su ublaženi problemi proizašli iz sužavanja prostora.

Kako većina grantova iziskuje papirologiju, dugoročni grantovi bi takođe doprineli efikasnosti ŽOCD, zahvaljujući smanjenju administrativnog opterećenja, uključujući vreme koje se ulaže u prikupljanje sredstava i pisanje izveštaja. Kad ŽOCD imaju samo jedan ili dva veća, dugoročna granta, tada imaju manje administrativnih poslova nego kad barataju s nekoliko manjih grantova istovremeno, pa mogu da ulože više vremena i energije u rad na ostvarivanju društvenih promena.

Kratkoročna podrška teško da može da omogući ostvarenje dugoročnih ciljeva, kao što su reforme zakona i politika,¹⁰⁸ pa je dugotrajna podrška koja pokriva operativne troškove prepoznata i kao najpoželjniji vid podrške i kao potreba u čitavom regionu. Kako postojeća istraživanja, tako i donatori i ŽOCD slažu se u tome da dugoročna finansijska podrška pruža stabilnost i doprinosi održivosti organizacija. Ona pruža mogućnost ŽOCD da izgrade organizacioni identitet, ojačaju svoje kapacitete i prenose znanje drugima,¹⁰⁹ dozvoljava im bolje strateško planiranje i omogućava „kontinuitet, napredak i garantovano dobre rezultate”.¹¹⁰ Zahvaljujući takvoj podršci ŽOCD imaju vremena da osmišljavaju i sprovode strategije koje mogu da podnesu ili se prilagode iznenadnim promenama političkog vrha i širim geopolitičkim previranjima. Usled konstantnih promena u regionu ŽOCD moraju neprestano da reaguju na nove, često nepredvidive situacije. Priprema reakcija i drugih zagovaračkih aktivnosti kao odgovora na nepredviđene probleme koji ih mogu omesti u ostvarivanju zadataka ne može se uvek planirati u okviru projekata i može iziskivati mnogo dodatnog vremena. To znači da ŽOCD ponekad moraju uložiti mnogo vremena u obavljanje osnovnih zadataka i aktivnosti kako bi ostvarile dugoročnije prioritete.¹¹¹ Višegodišnje finansiranje omogućava ŽOCD fleksibilno prilagođavanje iznenadnim promenama u regionu, a istovremeno i napredak kada se radi o ispunjenju dugoročnih ciljeva.

Višegodišnja podrška omogućila nam je da izgradimo poziciju kada se radi o izradi politika [i] da sasvim promenimo organizacionu strukturu, [tako da] možemo da jačamo kapacitete iznutra, uključujući komunikacione strategije i dobijanje licenci za rad.

ŽOCD, Srbija

Idealna finansijska podrška bi bila ona koja omogućava stabilnost, održivost i kontinuitet.

ŽOCD, BiH

¹⁰⁷ Intervju, ŽOCD, Kosovo, 2019.

¹⁰⁸ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

¹⁰⁹ Rönngren, J., 2011, str. 10.

¹¹⁰ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

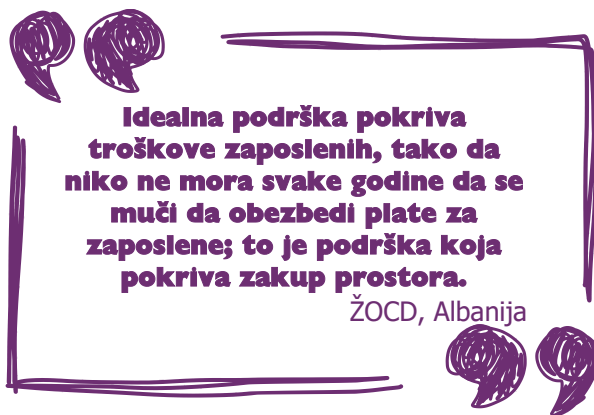
¹¹¹ Nekoliko intervju, 2019.

Pristupi i problemi u vezi sa finansiranjem

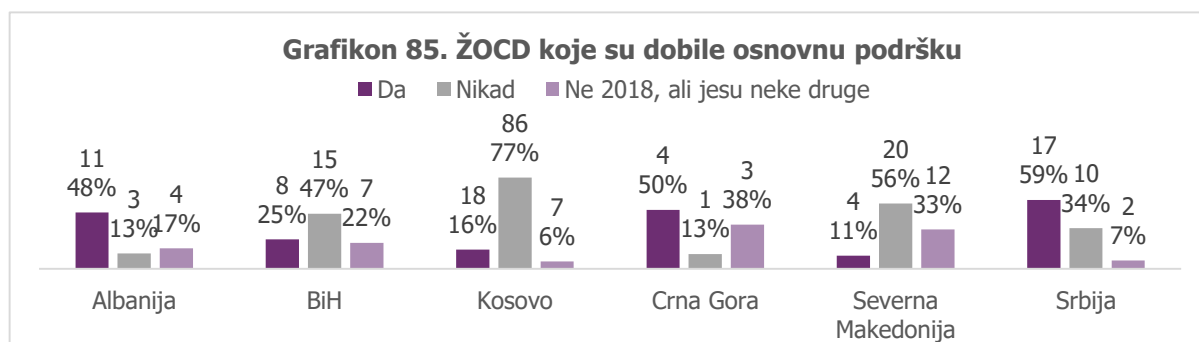
Jedan od ciljeva istraživanja bio je da se utvrdi koji su modaliteti i pristupi najbolji kada se radi o finansiranju ŽOCD. Naučni dokazi o tome koji modaliteti finansiranja su najefektniji bili su ograničeni, što je delimično posledica opšteg manjka ili nedostupnosti evaluacija uticaja. Međutim, ŽOCD iz čitavog regiona podelile su s nama primere toga šta su im omogućili izvesni modaliteti i pristupi finansiranju. U narednim pododjeljcima analiziraćemo pristupe i probleme u vezi sa osnovnom podrškom, razlike između ugovora i grantova, finansijska ograničenja, ograničenja u pogledu ljudskih resursa i obavezna učešća.

Osnovna podrška

„Osnovna podrška“ ili „institucionalna podrška“ pokriva operativne troškove kao što su zakup prostora, komunalne usluge i zarade zaposlenih. Od intervjuisanih ŽOCD 26% je 2018. godine od donatora dobilo osnovnu podršku, dok 56% nije. Ukupno gledano, 41% je navelo da je u nekom trenutku dobilo institucionalnu podršku. Moguće da je to što je na Kosovu bilo više odgovora od manjih organizacija dalo krivu sliku o ukupnom procentu ŽOCD koje su dobile osnovnu podršku.

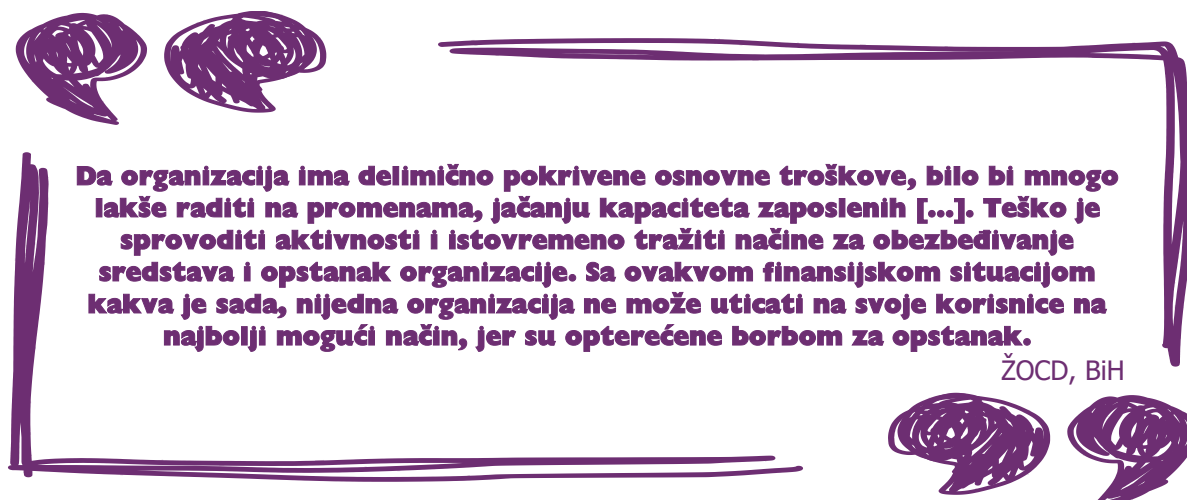

Grafikon 85 pokazuje da je najveći procenat organizacija koje su primile osnovnu podršku iz Crne Gore (88%), Srbije (66%) i Albanije (65%), dok je neuporedivo manje organizacija iz BiH (47%), Severne Makedonije (44%) i Kosova (22%) u nekom trenutku primilo sredstva za tu namenu.

Osnovna podrška je često pominjana kao idealan vid podrške, koji omogućava ŽOCD da se usredsrede na učinak umesto na puko preživljavanje. Trud uložen u obezbeđivanje fragmentisane podrške za pokrivanje osnovnih troškova i pisanje izveštaja o korišćenju tako iscepkanih sredstava oduzimao im je vreme koje bi inače mogle da ulože u rad na ostvarivanju društvenih promena. ŽOCD koje su odgovorile da nikad nisu dobile osnovnu podršku rekle su da bi im ona omogućila da sprovedu svoje strategije bez usklađivanja svojih ciljeva sa ciljevima donatora. Kao i višegodišnja podrška, osnovna podrška pružila bi im veću internu stabilnost, što bi im omogućilo kontinuirano, a ne *ad hoc* sprovođenje aktivnosti u zajednici. ŽOCD iz BiH, Kosova i Severne Makedonije takođe su ukazale na to da bi im osnovna podrška pomogla da bolje reaguju na nepredviđene političke probleme. Kako je navela ŽOCD iz BiH, takva sredstva „bi nam pomogla da [prevaziđemo] situacije kao što su neformiranje vlade devet meseci posle izbora“. Osnovna podrška, kao i višegodišnja, dopušta fleksibilnije prilagođavanje promenljivim potrebama. S tim se slažu i donatori, koji ističu da je fleksibilno finansiranje važno jer omogućava

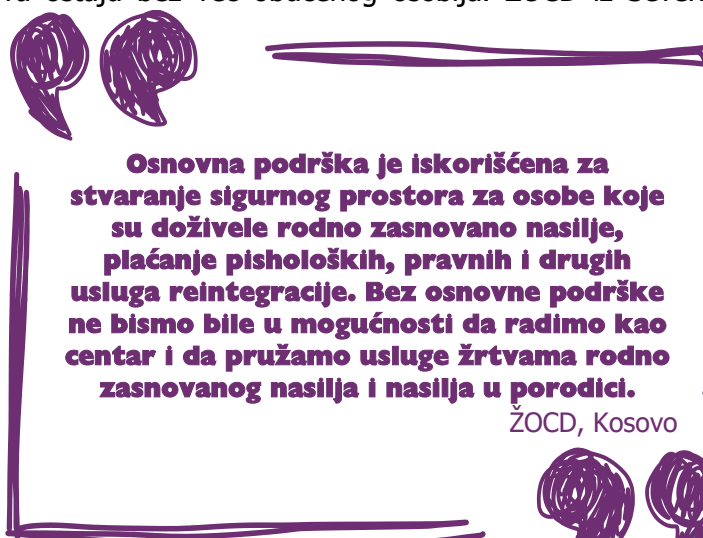
promenu (ili nepostojanje) rokova, pa se prioriteta mogu menjati u slučaju da dođe do promena u vezi s ciljnim grupama, područjem delovanja i/ili političkih okolnosti.

Da organizacija ima delimično pokrivene osnovne troškove, bilo bi mnogo lakše raditi na promenama, jačanju kapaciteta zaposlenih [...]. Teško je sprovesti aktivnosti i istovremeno tražiti načine za obezbeđivanje sredstava i opstanak organizacije. Sa ovakvom finansijskom situacijom kakva je sada, nijedna organizacija ne može uticati na svoje korisnike na najbolji mogući način, jer su opterećene borbom za opstanak.

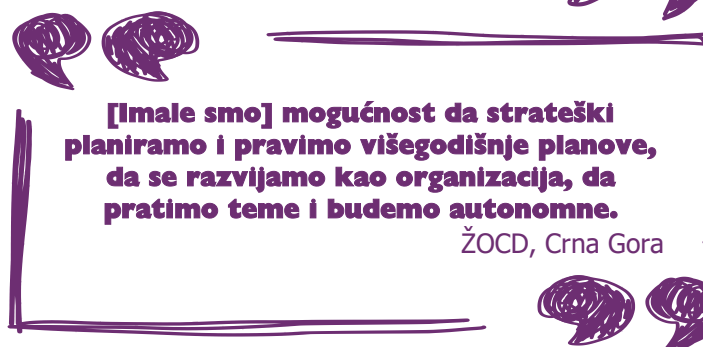
ŽOCD, BiH

ŽOCD koje su imale osnovnu podršku dale su mnoštvo primera koje su sve promene uspele da ostvare zahvaljujući tome. Institucionalna podrška omogućila je, recimo, osnivanje LGBT centra u Severnoj Makedoniji i otvaranje skloništa na Kosovu. ŽOCD koje su imale ovu vrstu podrške stvorile su siguran prostor za žrtve rodno zasnovanog nasilja i obezbedile stručno usavršavanje psihološkom i pravnom osoblju koje pruža specijalizovane usluge.¹¹² Osnovna podrška omogućila im je da zadrže zaposlene i samim tim s vremenom ojačaju kapacitete, umesto da zbog nedostatka sredstava ostanu bez već obučenog osoblja. ŽOCD iz Severne Makedonije su ukazale na važnost institucionalne podrške za postizanje održivosti, zapošljavanje osnovnog tima i povećanje kapaciteta. Organizacije iz Crne Gore su mogle da strateški planiraju i samostalno naprave višegodišnji plan, na osnovu utvrđenih potreba. Druge ŽOCD iz regiona navele su da im je to omogućilo da izrade svoje veb-stranice, sprovedu proces strateškog planiranja i prisustvuju događajima.¹¹³ Postoje, dakle, dokazi koji upućuju na to da je osnovna podrška pomogla ŽOCD da osmisle i primene organizacijske strategije, prilagode se nepredviđenim društvenim i političkim problemima, poboljšaju interne kapacitete organizacije i unaprede kapacitete osoblja.

Osnovna podrška je iskorišćena za stvaranje sigurnog prostora za osobe koje su doživele rodno zasnovano nasilje, plaćanje psiholoških, pravnih i drugih usluga reintegracije. Bez osnovne podrške ne bismo bile u mogućnosti da radimo kao centar i da pružamo usluge žrtvama rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

ŽOCD, Kosovo

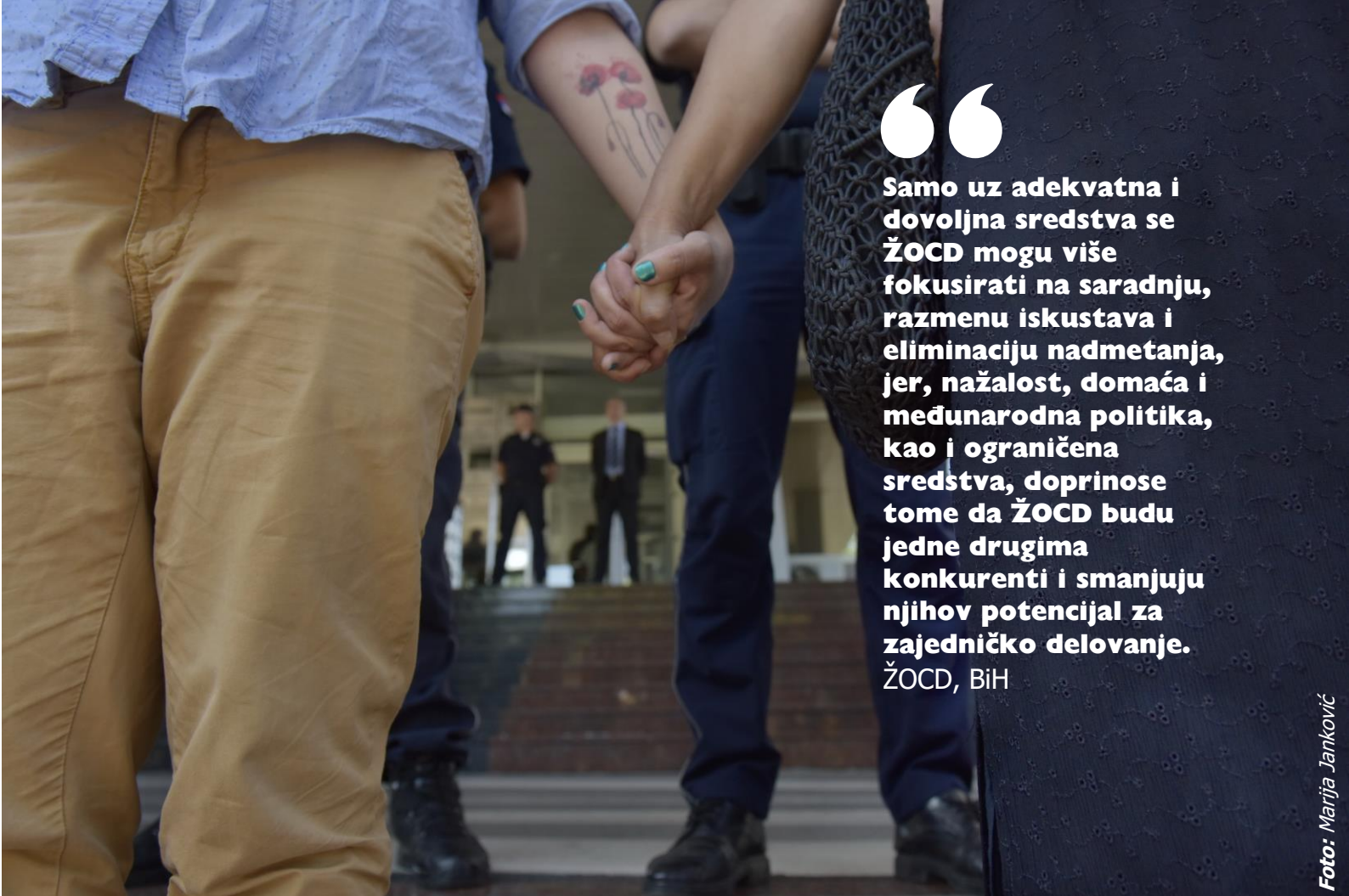

[Imale smo] mogućnost da strateški planiramo i pravimo višegodišnje planove, da se razvijamo kao organizacija, da pratimo teme i budemo autonomne.

ŽOCD, Crna Gora

¹¹² Intervju, ŽOCD, Kosovo, 2019.

¹¹³ Intervju, ŽOCD, Severna Makedonija, 2019.

Samo uz adekvatna i dovoljna sredstva se ŽOCD mogu više fokusirati na saradnju, razmenu iskustava i eliminaciju nadmetanja, jer, nažalost, domaća i međunarodna politika, kao i ograničena sredstva, doprinose tome da ŽOCD budu jedne drugima konkurenti i smanjuju njihov potencijal za zajedničko delovanje.
ŽOCD, BiH

Foto: Marija Janković

Ugovori naspram grantova

Trend finansiranja koje su ŽOCD uočile je sve češće korišćenje ugovora umesto grantova. Većina multilateralnih donatora, kao i neki bilateralni donatori i lokalne fondacije, raspisuju tendere sa unapred utvrđenim oblastima finansiranja. Grantovi su obično fleksibilniji od ugovora i omogućavaju ŽOCD da se bave pitanjima koje one smatraju bitnim, kao i da se prilagođavaju promenljivim okolnostima. Za razliku od njih, nefleksibilni ugovori mogu omesti ŽOCD u sprovođenju njihovih strateških prioriteta, naročito kada se ti prioriteti ne podudaraju sa onim koje su postavili donatori. Zavisnost od finansijske podrške može doprineti tzv. instrumentalizaciji ŽOCD: „Umesto aktivnog partnerstva uspostavlja se neravnotežan ili zavisan odnos tipa dete–roditelj, u kom donatori koriste ŽOCD isključivo za vlastite interese, umesto da doprinose izgradnji energičnog, održivog građanskog društva”.¹¹⁴ To može podriti dugoročnu održivost građanskog društva, a samim tim i ženskog pokreta, pa su ŽOCD zabrinute zbog sve češće prakse donatora da se odlučuju za ugovore umesto za grantove.

Tenderski postupci za dodelu ugovora i propratno nadmetanje za ograničena sredstva takođe mogu podriti solidarnost između ŽOCD i biti prepreka izgradnji produktivnog ženskog pokreta. Nasuprot tome, donatorski pristupi koji podstiču saradnju, a ne nadmetanje, mogu ojačati pokret, jer stimulišu ŽOCD da rade zajedno umesto da se takmiče.¹¹⁵ U tom smislu je jedinstveni pristup Fondacije *Kvinna till Kvinna*, koja neguje dugoročna partnerstva, praksa koju su intervjuisane ŽOCD prepoznale kao najbolju.¹¹⁶

¹¹⁴ Simbi, M. i Thom, G., 'Implementation by Proxy': „The Next Step in Power Relationships between Northern and Southern NGOs?” u: Lewis, D. i Wallace, T., *New Rules and Relevance: Development NGOs and the Challenge of Change*, Blumfeld, Konektiket: 2000, str. 222, kako je navedeno u: Laag, B., *Northern and Southern Non-governmental Organizations and the Development Cooperation of the European Union: Impacts of EU Co-Financing*, Univerzitet Twente, Škola za menadžment i upravljanje, str. 27.

¹¹⁵ Intervju, ŽOCD, Kosovo, 2019.

¹¹⁶ Intervju, ŽOCD, 2019.

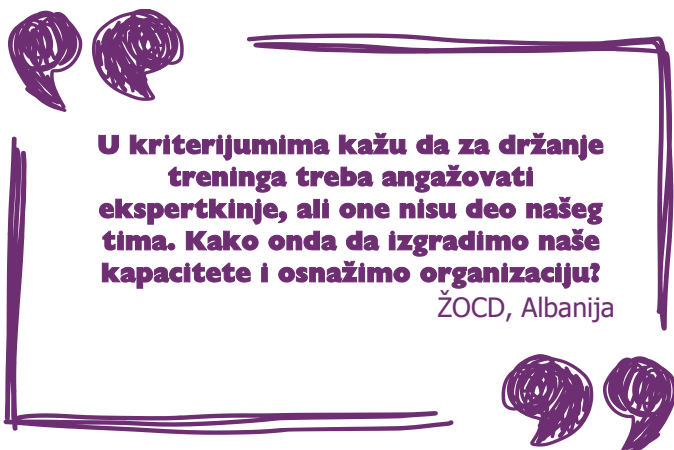
Iako je dugoročna osnovna podrška i dalje najpoželjniji vid podrške koji omogućava ŽOCD da ostanu usredsređene na svoje vizije, neke ŽOCD, imajući u vidu realnost trenutnog konteksta kada je reč o izvorima finansiranja, odlučuju se da sklapaju ugovore kao ekspertkinje za rodna pitanja i na taj način ulaze na tržište na kojem je rodna ekspertiza sve traženija. Ovo ženskim organizacijama pruža mogućnost da budu plaćene za svoju ekspertizu. S obzirom na to da ugovarači obično radije angažuju pojedince/-ke umesto organizacija, može biti problem da se na ovaj način osigura finansijska podrška ŽOCD. Osim toga, ŽOCD moraju biti oprezne, jer dodatni posao može preopteretiti organizaciju ili je skrenuti s puta ka ispunjenju njene misije. Ovakav vid prihoda može, međutim, doprineti diverzifikaciji izvora finansiranja, pod uslovom da ŽOCD imaju utvrđenu politiku u vezi s takvim radom, koji ne treba biti u ličnu korist već u korist organizacije. Iako potencijalno ograničavaju programsku fleksibilnost i slobodu, ugovori mogu omogućiti izvestan stepen finansijske fleksibilnosti kada je reč o načinu korišćenja sredstava.

Finansijski uslovi i ograničenja u vezi s troškovima ljudskih resursa

Iako grantovi, u zavisnosti od donatora, mogu biti prilično fleksibilni, ŽOCD su uočile sve strožu finansijsku kontrolu. Bez obzira na to što većina donatora ističe da je fokus na rezultatima, ŽOCD su primetile da donatori sve striktnije kontrolišu svaki cent utrošen na svaku pojedinačnu aktivnost i insistiraju na zahtevima za realokaciju i za najmanju promenu, čak i kada to nije jedan od zahteva u ugovoru o grantu. Mađa su transparentnost i odgovornost neophodne, mikroupravljanje sredstvima preopterećuje ŽOCD administrativnim poslovima i oduzima im vreme koje bi inače posvetile javnom zalaganju i drugim aktivnostima, a samim tim i rezultatima.

Pojedini donatori imaju stroga pravila u vezi s procentom sredstava koja se mogu potrošiti na ljudske resurse. Drugi nemaju pisana pravila, već nepisane smernice, zbog čega donator može imati poteškoća da opredeli dovoljno sredstava za pokrivanje svih troškova ljudskih resursa angažovanih na određenoj aktivnosti. Za neke inicijative, kao što su unapređenje kapaciteta institucija, pružanje usluga ranjivim grupama, istraživanje ili javno zagovaranje, troškovi ljudskih resursa su neophodni za ostvarivanje ciljeva aktivnosti. ŽOCD

napominju da često imaju poteškoća da obezbede dovoljno sredstava za pokrivanje troškova ljudskih resursa. Kako bi se troškovi ljudskih resursa prikazali kao programski trošak, pojedini donatori predlažu ŽOCD da za taj posao angažuju ekspertkinje umesto da zaposle nekoga. Angažovanje ekspertkinja, međutim, ne doprinosi unapređenju kapaciteta same organizacije i ne podrazumeva korišćenje postojećeg stručnog znanja zaposlenih. Osim toga, angažovanje eksternih ekspertkinja može biti skupo, što smanjuje efikasnost korišćenja ograničenih sredstava.

U kriterijumima kažu da za držanje treninga treba angažovati ekspertkinje, ali one nisu deo našeg tima. Kako onda da izgradimo naše kapacitete i osnažimo organizaciju?

ŽOCD, Albanija

Obavezno učešće

Neki donatori od dobitnika grantova zahtevaju da obezbede učešće, odnosno da doprinesu troškovima projekta, a iznosi se razlikuju od donatora do donatora. ŽOCD navode da je obezbeđivanje sredstava za učešće veliki izazov, jer mali broj donatora dodeljuje finansijsku podršku za tu namenu. Različite donatorske politike, procedure i vremenski okviri otežavaju koordinaciju donatora kada je reč o pružanju finansijske podrške, uključujući obavezno učešće. Činjenica je da donatori koji koriste samo javne pozive i tenderske postupke imaju izrazito ograničene mogućnosti za finansiranje obaveznog učešća. Kako je već pomenuto u prethodnim odeljcima, retke su ŽOCD koje raspolažu s dovoljno vlastitih sredstava za ispunjenje ovakvih uslova. Neki donatori dozvoljavaju da nenovčani ulozi budu uračunati u obavezno učešće, neki ne. Dopuštanjem nenovćanih uloga donatori mogu omogućiti ŽOCD da koriste interne resurse kao što su vreme zaposlenih i volontiranje. S druge strane, nenovćani ulozi u vidu volonterskog rada mogu preopteretiti aktivistkinje koje moraju da rade prekovremeno da bi ispunile svoje obaveze i dokumentovale svoj nenovćani doprinos.

Finansijska podrška planirana za ZB u budućnosti

Istraživanje je nastojalo da ustanovi buduće trendove finansiranja i tako doprinese razmatranju potencijalne koordinacije resursa. Međutim, intervjuisani donatori su uglavnom imali ograničene informacije o budućim planovima, posebno u **Albaniji** i **Severnoj Makedoniji**, i retki su bili oni koji su mogli da iznesu konkretne iznose ili detalje u vezi s budućim planovima za finansijsku podršku Zapadnom Balkanu ili pojedinačnim državama. Neki su, poput EU i Side, bili u procesu izrade strategija za narednih sedam godina, a neki su, iako godišnje planiranje budžeta omogućava donatorima procenu ukupnih raspoloživih sredstava, izjavili da ne znaju koji će programi u vezi s rodnom ravnopravnošću biti odobreni.¹¹⁷ Nemogućnost predviđanja koje će organizacije pobediti na tenderima takođe je bila jedna od često pominjanih tema. Ovi nalazi ukazuju na to da je, ako izuzmemo ženske fondove, mali broj donatora opredelio sredstva za rodnu ravnopravnost ili ŽOCD.

U slučaju onih koji su imali određene informacije o budućim planovima, uglavnom je predviđeno da finansijska podrška u narednih pet godina bude slična kao što je bila do sada. Što se tiče ranije pomenutih donatora čije politike i pristupi podrazumevaju integrisanje rodne perspektive u programe, ta će se praksa nastaviti i u budućnosti. EU i Sida će, preko Fondacije *Kvinna till Kvinna*, nastaviti da podržavaju regionalnu koaliciju ŽOCD koje rade na uvođenju rodne perspektive u proces pridruživanja EU, kao i one koje se bave rodnom diskriminacijom u oblasti rada i zapošljavanja. EU će i dalje, preko *UN Women*, finansirati rešavanje problema rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa Istanbulskom konvencijom, a ADA će nastaviti da, preko dve regionalne ženske mreže, podržava ŽOCD koje rade na unapređenju rodno odgovornog budžetiranja i borbi protiv rodno zasnovanog nasilja u svojim zemljama.¹¹⁸

Na nivou država, kako je navedeno, u **Albaniji** će biti nastavljani programi koji imaju za cilj ekonomsko uključivanje, osnaživanje žena, mikrofinansiranje i razvoj filantropskih inicijativa.¹¹⁹ U **BiH** donatori planiraju da zadrže fokus na mladima, rodnoj ravnopravnosti, demokratiji, pomirenju i izgradnji mira, u saradnji sa ŽOCD i političarkama.¹²⁰ Jedan od donatora u BiH planira da podrži lokalnu NVO da organizuje akademiju koja će povećati političku pismenost žena. Uspostavljanje pravosudnih mehanizama za povećanje zaposlenosti žena i obezbeđivanja boljeg pristupa pravdi ostaje na dnevnom redu donatora na **Kosovu**,

¹¹⁷ Intervju, donator, Severna Makedonija, 2019.

¹¹⁸ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

¹¹⁹ Intervju, donator, Albanija, 2019.

¹²⁰ Intervju, donator, BiH, 2019.

koji takođe žele da povećaju broj žena na mestima odlučivanja i uključe žene u programe održivog razvoja i zaštite životne sredine.¹²¹ Donatorima u **Severnoj Makedoniji i Crnoj Gori** prioritet će biti oblasti kao što su obrazovanje, međunarodna saradnja i ekonomski razvoj, s komponentama koje se odnose na rodnu ravnopravnost.¹²² Jedan od donatora u **Srbiji** planira da pruži finansijsku podršku ŽOCD koje rade na suzbijanju nasilja nad ženama, kao i na ekonomskom osnaživanju žena.¹²³

ŽOCD su izjavile da bi možda uspevale da obezbede veća i kvalitetnija sredstva kad bi mogle da se češće sastaju i sarađuju s donatorima (76%), više sarađuju s drugim ŽOCD (62%), dobijaju više informacija o resursima i strategijama od donatora (59%) i da se zajedno s drugim ŽOCD javno zalažu za više sredstava, i to sredstava koja bi delile (52%). Osim toga, 40% je odgovorilo da bi moglo biti od pomoći više prilika za konkurisanje za sredstva na lokalnom jeziku, što su posebno naglasile ŽOCD iz BiH (69%) i Crne Gore (50%). Isto tako, 41% je izrazilo interesovanje za pronalaženje alternativnih i lokalnih izvora finansiranja.

Kako nam je rečeno, donatori u svih šest zemalja ZB održavaju koordinacione sastanke. Oni, međutim, češće služe za razmenu informacija nego za koordinisanje napora u pogledu finansiranja. U Severnoj Makedoniji, na primer, svaka organizacija i država ima posebne interne i inostrane politike, što umanjuje koherentnost napora.¹²⁴ I donatori i ŽOCD izrazili su zabrinutost zbog preklapanja aktivnosti i sredstava. Prema mišljenju i jednih i drugih, strukturiranjem i intenzivnijom saradnjom mogla bi se izbeći preklapanja i bolje se iskoristiti inače ograničena sredstva. Formalna saradnja donatora i ŽOCD i dalje je donekle manjkava, ali su donatori s čitavog područja ZB izrazili zainteresovanost za stvaranje novih prilika za takvu saradnju sa ciljem osmišljavanja zajedničkih strategija i mehanizama finansiranja. To bi, međutim, iziskivalo pomalo mukotrpan rad na usklađivanju spoljnih politika bilateralnih donatora koje se tiču finansiranja međunarodnog razvoja s politikama EU, između ostalog i u vezi sa izdvajanjem sredstava za autonomne ŽOCD. Novi ciklusi planiranja i strategije koje se izrađuju za narednu deceniju prilika su, kako kažu i ŽOCD i donatori, za unapređenje koordinacije.

Dvosmerna komunikacija između donatora i ŽOCD može omogućiti bolje povezivanje globalnih ciljeva s lokalnim potrebama i mikroinicijativama. Ženskim OCD je potrebna finansijska podrška, a međunarodnim organizacijama lokalna ekspertiza.¹²⁵ Stoga se saradnjom sa ŽOCD različitih po veličini, području ekspertize, kapacitetima za uključivanje zajednice, geografskoj lokaciji i tematskom fokusu može uspostaviti partnerstvo koje bi bilo u stanju da ispuni širok dijapazon potreba.¹²⁶ Možda bi vodeći donatori, kao što su EU i Sida, mogli da razmotre mogućnost preduzimanja širih koordinacionih napora, koji bi omogućili saradnju donatora i ŽOCD na efikasnijim, delotvornijim i uticajnijim inicijativama.

Zaključak: Trendovi finansiranja

Donatori uglavnom nemaju sisteme za praćenje sredstava namenjenih ženskim pravima, rodnoj ravnopravnosti i/ili ŽOCD. Primena integracije rodne perspektive komplikuje utvrđivanje izdvojenih i potrošenih sredstava. Podaci dobijeni od ŽOCD ukazuju na to da je finansijska podrška opala u periodu od 2014. do 2016. godine, ali da je uvećana 2017. i 2018. Uprkos tome, 35% ŽOCD nije 2018. godine ostvarilo planirani budžet. Većina je (82%) navela da je bilo perioda kad nije dobijeno dovoljno sredstava, a 9% nikada nije dobilo nikakvu finansijsku podršku, pa je rad bio volonterski. ŽOCD su usled nedostatka sredstava morale da

¹²¹ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

¹²² Intervju, donatori, Severna Makedonija i Crna Gora, 2019.

¹²³ Intervju, donator, Srbija, 2019.

¹²⁴ Intervju, donator, Severna Makedonija, 2019.

¹²⁵ Intervju, donator, Severna Makedonija, 2019.

¹²⁶ [Rönngren, J., 2011](#), str. 8.

odlažu isplatu zarada, rade bez plate, smanjuju obim programa, a neke su se čak i zatvorile. Manje od polovine je imalo rezervni plan za slučaj da ostanu bez finansijske podrške.

Tematska oblast za koju je dobijeno ubedljivo najviše sredstava (najmanje 27% ukupnih sredstava) bilo je rešavanje problema rodno zasnovanog nasilja. Finansijska podrška je uglavnom bila usmerena ka pitanjima koja su ŽOCD smatrale prioritetnim. Ipak, nekoliko oblasti nije dobilo adekvatnu finansijsku podršku (uokvireni tekst 7). Mali broj ŽOCD je dobio sredstva posebno namenjena određenim ciljnim grupama, a finansijska podrška za marginalizovane grupe, kao što su osobe s invaliditetom ili osobe koje su pretrpele nasilje, bila je nedovoljna. Kada je reč o strategijama, ŽOCD su se najčešće odlučivale za javno zagovaranje i pružanje usluga. Čini se da za ove strategije nije bilo dovoljno sredstava, kao ni za istraživanja, pravne usluge i psihoterapiju.

S obzirom na raznolikost ŽOCD, postoji širok spektar iznosa grantova koji mogu ispuniti različite potrebe različitih grupa. Čini se da su višegodišnja podrška i osnovna podrška vidovi finansiranja koji najviše doprinose strateškim aktivnostima, pozitivnim promenama koje iziskuju dugoročnu angažovanost, fleksibilnosti u slučaju društvenih i političkih promena, unapređenju kapaciteta zaposlenih i održivosti organizacije. Sklapanje ugovora umesto dodeljivanja grantova može dovesti do toga da ŽOCD služe interesima donatorima i podržati zajednički rad na ostvarivanju društvenih promena. Ograničenja u pogledu troškova ljudskih resursa mogu negativno uticati na razvoj kapaciteta i efikasnost ŽOCD, a obavezno učešće je uslov koji ŽOCD obično teško mogu da ispune.

Kako je istakao AWID, najkorisniji modaliteti su oni koji dopuštaju fleksibilnost i koji omogućavaju organizacijama da same odluče kako je najbolje potrošiti sredstva. Nalazi upućuju na zaključak da „koktel modaliteta“, koji podrazumeva fleksibilno finansiranje, osnovnu podršku, grantove za višegodišnje projekte i dodeljivanje podgrantova za manje inicijative, može stvoriti uslove za zdrav donatorski „ekosistem“ koji podstiče razvoj raznolikog, svestranog ženskog pokreta.

Osim ženskih fondova, donatori uglavnom nisu imali jasne planove za finansiranje u budućnosti. Bolja koordinacija i komunikacija donatora sa ŽOCD različitih profila o njihovim potrebama mogla bi doprineti uspešnijim akcijama u regionu.

Uokvireni tekst 7. Nedovoljno finansirane tematske oblasti

- ✓ Ekonomsko osnaživanje žena
- ✓ Rodno zasnovano nasilje
- ✓ Ekonomska, socijalna i kulturna prava
- ✓ Žensko liderstvo, osnaživanje i političko učešće
- ✓ Pristup obrazovanju
- ✓ Zdravlje
- ✓ Prava osoba s invaliditetom
- ✓ Izgradnja mira
- ✓ Radna i radnička prava
- ✓ Trgovina ljudima
- ✓ Umetnost
- ✓ Imovinska i stanarska prava
- ✓ Demokratija i upravljanje
- ✓ Humanitarni i rad u kriznim situacijama
- ✓ Migracije
- ✓ Ekološka prava i pravda
- ✓ Prava LGBTQIA+
- ✓ ICT
- ✓ Seksualna prava i pravo na zdravlje
- ✓ Žene u medijima

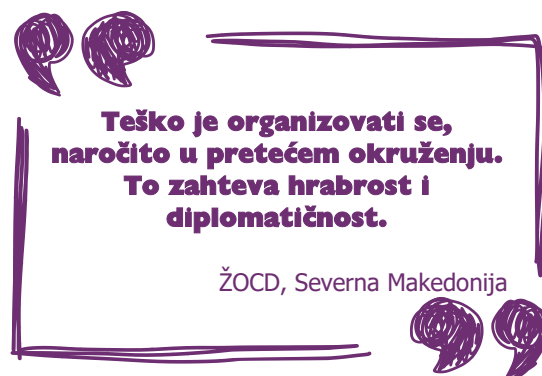
ZAŠTO JE VAŽNO PODRŽAVATI ŽOCD?

U ovom poglavlju analizirani su odgovori na pitanje: „Koji je, ako ga ima, značaj finansiranja ŽOCD i ženskih pokreta?“ Izuzimajući donatorske politike i druge obaveze, iznete u [Uvodu](#), razmotreni su razlozi podržavanja ŽOCD, kao što su uspostavljanje funkcionalne demokratije i poštovanje ljudskih prava, borba protiv ukorenjenih oblika rodne ravnopravnosti na ZB, obezbeđivanje neophodnih usluga od javnog interesa i rad na pozitivnim društvenim promenama. Potom su, na osnovu kriterijuma OECD/DAC, izloženi stavovi intervjuisanih donatora o relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, uticaju i održivosti ŽOCD. Na kraju je data kratka analiza finansijske podrške ŽOCD, MNVO, multilateralnim i drugim organizacijama.

Podržavanje napora u uspostavljanju demokratije i poštovanju ljudskih prava

Politička situacija na ZB doprinosi sužavanju prostora za delovanje ŽOCD, aktivistkinja i aktivista, u fizičkom, političkom i finansijskom smislu.¹ Sve izraženiji konzervativizam ne samo da donosi pretnje po njihov rad i bezbednost već rezultira i time da određeni broj ŽOCD ima poteškoća da dođe do sredstava lokalnih donatora u svojim zemljama, kao što su vlada i građani/-ke. S obzirom na sadašnji politički kontekst, mala je verovatnoća da će novoizabrane stranke u regionu izdvajati značajna sredstva za civilno društvo, a samim tim i za ŽOCD. Zbog toga se, uprkos nastojanjima da prošire krug donatora, ŽOCD i dalje oslanjaju na stranu finansijsku podršku, koja će verovatno biti neophodna za opstanak ŽOCD, barem u bliskoj budućnosti.

Finansiranje ŽOCD u kontekstu u kojem su demokratija i ljudska prava ugroženi važno je, jer ŽOCD spadaju u grupe civilnog društva koje se najaktivnije suprotstavljaju sve izraženijem nacionalizmu i konzervativizmu i bore se protiv sužavanja prostora. Finansiranjem ŽOCD može se doprineti naporima koji za cilj imaju poboljšanje upravljanja, suzbijanje korupcije i unapređenje ljudskih prava, a u okviru toga i ženskih prava. ŽOCD javnim zagovaranjem uspešno podižu svest o kršenju ljudskih prava i vrše pritisak na državu da poboljša pristup rešavanju istog.² U kontekstu pridruživanja EU, finansijska podrška ženskim OCD može, stoga, doprineti ciljevima EU da podrži dobro upravljanje i vladavinu prava,³ koji spadaju u osnovne uslove za članstvo u EU, utvrđene Kriterijumima iz Kopenhagena.⁴

¹ Videti: [Politički kontekst](#).

² Intervju, regionalni donator, 2019.

³ EK, [Očuvanje vladavine prava](#).

⁴ EK, [European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations](#).

Rodna neravnopravnost je ozbiljna i prisutna na svakom nivou, posebno u marginalizovanim grupama.

ŽOCD, Severna Makedonija

ŽOCD se bore protiv ukorenjenih oblika neravnopravnosti i nepravde

Rodna neravnopravnost i dalje je široko rasprostranjena na ZB.⁵ Žene su nedovoljno zastupljene na svim nivoima vlasti i u procesima odlučivanja.⁶ Učešće žena na tržištu rada i dalje je značajno manje od učešća muškaraca.⁷ Znatno je manje imovine i preduzeća u vlasništvu žena.⁸ Rodna diskriminacija i dalje je uobičajena u oblasti rada i zapošljavanja.⁹ Nasilje nad ženama i dalje je gorući problem.¹⁰ Romkinje i žene sa invaliditetom izložene su dvostrukoj i trostrukoj diskriminaciji.¹¹

Ovi ozbiljni problemi zahtevaju stalno, dugoročno angažovanje kako bi došlo do promene društva. ŽOCD imaju stručnost i ogromno iskustvo u borbi protiv različitih vidova neravnopravnosti, uključujući iskustvo u predlaganju konkretnih izmena zakona i politika da bi se sistematski rešavali problemi.¹² Za borbu protiv ovako rasprostranjene neravnopravnosti i uspostavljanje ravnopravnog, pravednog društva neophodna je finansijska podrška.¹³

Foto: Marija Janković

Osmog marta 2015. u Beogradu aktivistkinje za prava Romkinja pitale su: „Kad za nas Romkinje bolje sutra počinje?“

⁵ Kvinna till Kvinna, *Women's Rights in the Western Balkans*, 2019.

⁶ Ibid. Jedini izuzetak je Vlada Republike Albanije, gde su žene ravnopravno zastupljene (str. 4 i 9).

⁷ MŽK, *Gender-based Discrimination and Labour in the Western Balkans*, Priština, MŽK, 2019.

⁸ U Albaniji žene poseduju samo 19% imovine (državna Katastarska agencija, navedeno u: BIRN Albania, Sinoruka, F., *Lawlessness and Tradition Deny Women and Girls the Right to Property in Albania* – na albanskom, 6. avgust 2019), a 2017. godine je 29,7% kompanija bilo u njihovom vlasništvu (INSTAT, *Women and Men 2017*, INSTAT, 2018). U Crnoj Gori je u vlasništvu žena samo 4% kuća, 8% zemljišta, 14% vikendica i manje od 10% kompanija, a žene zarađuju oko 14% manje od muškaraca za obavljanje istog posla (Unija poslodavaca Crne Gore i E3 Consulting LLC, izveštaj *Žene u menadžmentu u Crnoj Gori*, februar 2019, str. 3 i 5). Za Severnu Makedoniju nema preciznih, reprezentativnih podataka. Za Srbiju videti: Republički zavod za statistiku, *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, 2017.

⁹ MŽK, *Gender-based Discrimination and Labour in the Western Balkans*, 2019.

¹⁰ OEBS, *OSCE-led Survey on Violence Against Women: Main Report*, OEBS, 2019.

¹¹ Za Albaniju videti: EK, SWD, *Albania 2019 Report*, SWD (2019) 215 final, Brisel 2019. Za Crnu Goru: „Zaštitnik ljudskih prava i sloboda: Društvena isključenost Roma neopravdano dugo traje“, Portal Vijesti, ANTENAM.NET, 8. april, 2019. Za Srbiju: Romski centar za žene i decu DAJE, *Rodno zasnovano nasilje nad Romkinjama i dostupnost usluga podrške*, Beograd, 2019; Zaštitnik građana Republike Srbije, *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o reproduktivnom zdravlju Romkinja s preporukama*, 2017; Zaštitnik građana Republike Srbije, *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama*, 2019; i Zaštitnik građana Republike Srbije, *Poseban izveštaj Zaštitnika građana: Pristupačnost za sve*, 2018.

¹² Intervju, ŽOCD, Albanija, BiH, Severna Makedonija, 2019.

¹³ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019.

ŽOCD pružaju usluge

Postoje dokazi o uticaju ŽOCD na političko-društvene promene širom sveta, posebno kada je reč o rodno zasnovanom nasilju.¹⁴ ŽOCD su dale svoj doprinos većem broju društvenih promena na ZB, izloženih u ovom poglavlju, što potvrđuje da finansiranje ŽOCD predstavlja ulaganje u društvene promene. ŽOCD **pružaju usluge**, što je naročito važno onda kada ih država ne obezbeđuje, i javno se zalažu za konkretne promene zakona i politika.¹⁵

Neke imaju čak 30 godina iskustva u oblasti pružanja usluga ženama i devojčicama koje su (bile) izložene nasilju. Pomogle su desetinama hiljada žena iz čitavog regiona da pobegnu od nasilnika, nauče strategije za prevladavanje traume i, u velikom broju slučajeva, da žive samostalno. Osim toga, direktna pomoć ženama kroz vođenje slučajeva, psihološku podršku i pravnu pomoć omogućila je ŽOCD da imaju važnu ulogu u nadziranju načina na koji se institucije bave slučajevima i da ih obavezuju na sprovođenje postojećih pravnih propisa. Zahvaljujući stručnosti koju su stekle dugogodišnjim radom izgradile su poziciju koja im je omogućila da doprinesu brojnim suštinski značajnim izmenama zakona i politika kojima je unapređena zaštita osoba koje su pretrpele nasilje, kao što su zakoni o nasilju u porodici, kojima je ovaj vid nasilja uvršten u krivične zakonike kao krivično delo, i posebni propisi za adekvatno postupanje prema žrtvama nasilja (videti Uokvireni tekst 8).

Isto tako, ŽOCD imaju ključnu ulogu u **pružanju podrške ranjivim zajednicama** i unapređenju ženskih prava i ljudskih prava uopšte.¹⁶ U Srbiji, na primer, ŽOCD pružaju usluge manjinskim zajednicama, što im omogućava da nadziru sprovođenje zaštite ljudskih prava,¹⁷ a u Crnoj Gori su pružile utočište izbeglicama na severu zemlje.¹⁸ ŽOCD su, takođe, potpomogle osnivanje mreža Romkinja.

Ženske organizacije doprinose **društveno-ekonomskom osnaživanju žena**, tako što podržavaju osnivanje *start-up* preduzeća (BiH), obezbeđuju stručno osposobljavanje i omogućavaju većem broju žena da pokrenu privatni posao (Kosovo i Severna Makedonija).¹⁹

¹⁴ Htun M. and Weldon, L.

¹⁵ U Albaniji i na Kosovu je često isticano da država još uvek nema kapaciteta da adekvatno odgovori na potrebe žena (intervjui 2019).

¹⁶ Intervjui, ŽOCD, Albanija, Kosovo, 2019.

¹⁷ Intervjui, ŽOCD, Srbija, 2019.

¹⁸ Intervju, ŽOCD, Crna Gora, 2019.

¹⁹ Intervju, ŽOCD, 2019.

ŽOCD donose promene

ŽOCD su pomogle da se **na dnevni red stavi rešavanje ključnih društvenih problema**, kao što su imovinska prava žena, nasilje u porodici, seksualno nasilje i pravda za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu. Njihova uloga u tome bila je od presudnog značaja, jer su upravo one političarima/kama, osobama na mestima odlučivanja i donatorima skrenule pažnju na ove, do tada zapostavljene ili tabu teme i podstakle preduzimanje mera za njihovo rešavanje. U Crnoj Gori je, na primer, kampanja #Neželjena, koju je sproveo Centar za ženska prava, prekinula neformalni kodeks ćutanja u vezi sa selektivnim abortusom i apelovala na državne organe da se pozabave ovim pitanjem.²⁰ Na Kosovu se o seksualnom nasilju počinjenom za vreme rata nije razgovaralo sve dok na Osmomartovskom maršu u centru grada, uz melodiju *We Shall Overcome*, aktivistkinje nisu otpevale emotivne pesme posvećene žrtvama. To je navelo vladu i Skupštinu da hitno reaguju na ovaj problem o kojem se do tada nije raspravljalo u javnoj sferi.²¹ Video o seksualnom uznemiravanju i aplikacije poput *WalkFreely*, koju su osmislile mlade programerke, skrenuli su pažnju javnosti na tu temu, koja se do tada smatrala tabuom. Slično tome, kampanja *Me Too* je u Severnoj Makedoniji podstakla javnu raspravu, kao i osudu seksualnog uznemiravanja od strane ministarstava.²² ŽOCD su takođe na dnevni red javnosti stavile imovinska i nasledna prava, a u nekim zemljama podržavaju unapređivanje prava LGBTQIA+.

Aktivistkinje otvaraju teške teme. #MeToo je u [Severnoj] Makedoniji pokrenuo temu seksualnog nasilja i dobio podršku ministarstava. Počelo je javno da se raspravlja o tabuima, kao što su transrodnost, seksualno nasilje i sl.

Donator, Severna Makedonija

Video o seksualnom uznemiravanju kojem je bila izložena mlada žena u samo jednom danu u Prištini podstaklo je građane i građanke da podignu glas protiv ove pojave i pokrenuo rasprave u javnom diskursu.

²⁰ Videti: [sajt Centra za ženska prava](#).

²¹ Videti: [protest MŽK](#) za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu.

²² Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo unutrašnjih poslova osudili su ovu pojavu na svojim stranicama na Fejsbuku.

Foto: Marija Janković

Feminističke aktivistkinje, Lepa Mladenović i Olja Ilkić protestuju protiv femicida u Beogradu 2017. godine.

ŽOCD su **povećale informisanost** u čitavom regionu. U Srbiji su podigle svest o ženskim pravima, rodno osetljivom jeziku,²³ seksualnom uznemiravanju (u okviru toga su zahtevale bolju zaštitu studentkinja od seksualnog uznemiravanja na fakultetima)²⁴ i tome da je femicid rodno zasnovani zločin iz mržnje.²⁵ Podaci dobijeni putem ankete ukazuju na to da su ŽOCD na Kosovu doprinele većoj informisanosti o značaju registrovanja imovine na ime žena,²⁶ kao i o oblicima nasilja u porodici.²⁷ U Albaniji su podigle svest o feminizmu i pravima LGBTQIA+.

ŽOCD su doprinele i doprinose društvenim promenama **jačanjem ženskog pokreta i mobilisanjem sve većeg broja ljudi** da zahtevaju unapređenje ženskih prava. Promene u informisanosti i civilnom angažovanju na unapređenju ženskih prava veoma su приметne na Kosovu i u Albaniji. MŽK, na primer, od 2000. godine organizuje proteste na Međunarodni dan žena (8. mart) kako bi

Osmomartovski protest je primer efekta dugogodišnjeg rada na unapređenju ženskih prava.
Donator, Kosovo

²³ Intervju, ŽOCD, Srbija, 2019.

²⁴ [Medijski izveštaj](#) o kampanji.

²⁵ Femicid definisan kao „namerno ubistvo žena i devojčica zbog toga što su ženskog pola“ bio je nepoznat, nerazmatran i nevidljiv problem u Srbiji sve dok [ŽOCD nisu javnosti i donosiocima odluka](#) skrenule pažnju na njega.

²⁶ Zeqiri, D, [Midterm National Survey on Property Rights](#), Tetra Tech, 2017.

²⁷ O povećanju svesti svedoče upoređeni podaci dobijeni anketiranjem stanovništva, i to: MŽK, [Sigurnost počinje od kuće](#), Priština: MŽK, 2008; i MŽK [No More Excuses](#), Priština: 2015.

MARShojmë s' festojmë

HOÇU POSA

PUNE PER MU ÇFARË PUNE DU

EMERGENCY WOMEN

Foto MŽK

СТУДЕНТКИТЕ НЕ СЕ ВИНОВНИ!

СИСТЕМОТ ПРОБЛЕМОТ

ONE WOMAN CAN MAKE A DIFFERENCE

KAKO DEVOJKA

НЕ СМЕАМО СПОРЕАТИ ЛАК БО ВАЖНАТА ПРИКАЗНА

Foto: Nacionalna mreža za suzbijanje nasilja nad ženama

116

ŽOCD daju ekspertizu u oblasti rodne ravnopravnosti i na taj način, između ostalog, **unapređuju znanje i kapacitete vladinih službenika i službenica**. U Srbiji su, na primer, ŽOCD pomogle u edukaciji studenata/-kinja i zaposlenih u državnim organima o ženskom pokretu i rodnoj ravnopravnosti,²⁹ kao i državnih službenika/-ka o nasilju u porodici.³⁰ ŽOCD su na Kosovu obučile i mentorisale državne službenike/-ce u oblasti rodno odgovornog budžetiranja, dok su u Crnoj Gori sprovele obuku zaposlenih u sudstvu i javnom tužilaštvu o primeni standarda uspostavljenih Istanbulskom konvencijom i Konvencijom CEDAW u praksi.³¹

Usred etničkih, verskih i nacionalnih sukoba u regionu, koji su rezultirali značajnim društvenim, fizičkim i geografskim barijerama, ŽOCD su **prelazile granice i promovisale mir**. Devedesetih godina, usred ratova, žene iz čitavog regiona su se pridružile Ženama u crnom i apelovale na mir.³² Ti naponi su nastavljeni i posle rata, u vidu razmena između ŽOCD u regionu, sa ciljem deljenja ličnih iskustava i pokretanja diskusija neophodnih za suočavanje s prošlošću. Žene u crnom i MŽK su, preko Ženske mirovne koalicije, okupile Srпкиnje i Albanke da razgovaraju o svojim iskustvima. Prvo javno izvinjenje za zločine koje je Srbija počinila na Kosovu emitovala je RTV 21,³³ što je za mnoge stanovnike i stanovnice Kosova bio ključni trenutak, koji je postavio temelj za mir i dijalog. Regionalni ženski lobi za mir, sigurnost i pravdu u Jugoistočnoj Evropi okupio je aktivistkinje ŽOCD i političarke, koje su izdale niz saopštenja za javnost o različitim mirovnim pitanjima u regionu u toku zvaničnih pregovora između Kosova i Srbije.³⁴ Ženski sud za bivšu Jugoslaviju, koji su osnovale ŽOCD, imao je restaurativni pristup pravdi u vezi sa seksualnim nasiljem počinjenim za vreme rata.³⁵ MŽK, Artpolis i Alternativni centar za devojke organizuju feminističke letnje škole i okupljanja mladih žena s Kosova i iz Srbije i na taj način doprinose uklanjanju barijera između mladih. Pešćanik,

Žene su bile prvi katalizatori mirovnog procesa, još za vreme rada, a naročito posle, pa se mirovni pokret u BiH s pravom može nazvati ženskim mirovnim pokretom.

Donator, BiH

Doprinele smo izgradnji mira, kroz dijalog s različitim etničkim grupama, i uključile stanovništvo. Organizovale smo konferencije o pomirenju zajednica.

ŽOCD, Kosovo

²⁹ Intervju, ŽOCD, Srbija, 2019.

³⁰ Zaštitnik građana, *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o obukama za sticanje i unapređenje znanja i kompetencija za prevenciju, suzbijanje i zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima*, Beograd, 2016, str. 31 i 37.

³¹ Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, *Godišnji izveštaj o radu Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu za 2018. godinu*, Podgorica, 2019, str. 42.

³² Za novije podatke videti: Al Jazeera Balkans, *Žene u crnom u Beogradu odale počast žrtvama genocida u Srebrenici*, 2019, i Balkan Insight, *Srbija: Aktivisti za ljudska prava odali počast Albancima, ratnim žrtvama sa Kosova*, 2019.

³³ Ženska mirovna koalicija, *Through Women's Solidarity to a Just Peace*, 2007, str. 4.

³⁴ Primeri su sledeća pisma MŽK: *Letter to Soren Jessen Petersen, Special Representative of the UN Secretary General in Kosovo*, 2005; *Pismo podrške za aktivistkinje u Srbiji*, 2006; i *Letter to Ahtisaari, UN Special Envoy for the future status process for Kosovo*, 2006.

³⁵ Amnesty International, *„Wounds that Burn Our Souls“ Compensation for Kosovo's Wartime Rape Survivors, But Still No Justice*, Amnesty International, 2017, str. 48.

iz Srbije, i Udruženje žena Mitrovice za ljudska prava, s Kosova, okupljaju žene i političarke da razmatraju pitanja u vezi s pregovorima između Kosova i Srbije.³⁶ *Dera e Hapur* („Otvorena vrata“) i „Ruka ruci“ pružaju mogućnost Albancima i Srkinjama s Kosova da vode dijalog o lokalnim potrebama. Od 2000. godine u regionu je osnovano nekoliko formalnih i neformalnih koalicija ŽOCD, sa ciljem izgradnje mirovne prekogranične saradnje u vezi s pitanjima kao što su nasilje u porodici, trgovina ljudima, integrisanje rodne perspektive u proces pridruživanja EU, rodna diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja i rodno odgovorno budžetiranje.

Foto: Nikol Farnsvort

Članice Ženske mirovne koalicije s Kosova i Srbije okupile su se na protestu 2007. godine u Strugi, tadašnjoj Makedoniji, da apeluju na mir.

³⁶ Primer pogledati na Peščanikovom sajtu: „[Javna diskusija o učešću žena u pregovorima „Beograd–Priština“ u Kosovskoj Mitrovici](#)“, 2019.

Foto: Nikol Farnsvort

Osmog marta 2006. godine u Prištini, na Kosovu, aktivistkinje marširaju po snegu i zahtevaju učešće žena u pregovorima između Kosova i Srbije.

ŽOCD **pomažu ženama da počnu da se bave politikom.**³⁷ Uključile su veći broj žena u procese odlučivanja na lokalnom nivou, osnažile žene za političko učešće i na taj način doprinele jačanju demokratije. Na Kosovu su aktivnosti Lobija za ravnopravnost polova rezultirale većim učešćem žena u politici na svim nivoima. ŽOCD su osnaživanjem, obukama, zalaganjem za kvote i promovisanjem kandidatkinja doprinele povećanju broja žena u politici i procesima odlučivanja u svojim zemljama.³⁸

ŽOCD su **zaslužne za nekoliko veoma značajnih promena zakona i politika** u svojim zemljama (videti Uokvireni tekst 8).

³⁷ Intervju donator, Kosovo, 2019.

³⁸ Za više informacija o kvotama videti Uokvireni tekst 8.

Uokvireni tekst 8. Promene pravnih propisa za koje su delimično ili u potpunosti zaslužne ŽOCD³⁹

Albanija

- Uspešno su izvršile pritisak kako bi se u Izborni zakon uvrstila rodna kvota.⁴⁰
- Inicirale su i uticale na izradu Zakona o merama protiv nasilja u porodici, kao i izmena i dopuna ovog zakona.⁴¹
- Inicirale su izradu i dale svoje mišljenje o Zakonu br. 8876 o reproduktivnom zdravlju.
- Doprinele su izradi sledećih zakona, kao i izmena i dopuna tih zakona: Zakona br. 10221 o zaštiti od diskriminacije, Zakona br. 10237 o zdravlju i bezbednosti na radu i Zakona br. 10295 o pomilovanju.
- Dale su doprinos izradi „Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost i Akcionog plana 2016–2020“.
- Doprinele su i uticale na izradu Zakona br. 9355 o socijalnoj pomoći i uslugama.

BiH

- Inicirale su osnivanje opštinskih odbora za ravnopravnost polova.⁴²
- Javno su zagovarale Zakon o ravnopravnosti polova.⁴³
- Izborile su se za to da finansiranje sigurnih kuća za žrtve nasilja iz budžeta bude uvedeno u zakone entiteta o zaštiti od nasilja u porodici.⁴⁴
- Uspešno su se zalagale za usklađivanje Zakona Republike Srpske o zaštiti od nasilja u porodici⁴⁵ i Krivičnog zakonika Republike Srpske sa međunarodnim standardima utvrđenim Istanbulsom konvencijom.
- Javno su se zalagale da entitetski i kantonski zakoni predvide žene žrtve nasilja kao korisnice besplatne pravne pomoći.⁴⁶
- Doprinele su entitetskim strategijama i akcionim planovima za suzbijanje nasilja u porodici, u čijoj izradi su korišćeni podaci dobijeni putem istraživanja koja su sprovele ŽOCD na čitavoj teritoriji BiH.⁴⁷
- Izborile su se za uvođenje obavezujuće rodne kvote u izborna pravila i propise BiH.⁴⁸
- Doprinele su izradi lokalnih protokola za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kojim su obuhvaćene ŽOCD koje pružaju specijalizovane usluge podrške i pomoći ženama koje su pretrpele nasilje.⁴⁹

³⁹ Ovaj spisak nije potpun; sačinjen je na osnovu intervjua i podataka dobijenih od ŽOCD, kao i pregledom sekundarnih izvora, tamo gde je to bilo moguće.

⁴⁰ Članci u kojima su objašnjeni zahtevi OCD za uvođenjem rodne kvote, koja je kasnije uvrštena u *Zakon br. 9970 o ravnopravnosti polova u društvu*, 2008.

⁴¹ Dokazi o javnom zagovaranju ŽOCD kada je reč o *Zakonu br. 9669 o merama protiv nasilja u porodici, 2006*, i *Izmenama i dopunama Zakona o merama protiv nasilja u porodici, 2018*.

⁴² *Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini*, Službeni glasnik BiH br. 32/10.

⁴³ ŽOCD Prava za sve (koja je proizašla iz MNVO *Global Rights*) koordinisala je koaliciju koju je činilo oko 200 OCD (uključujući ŽOCD), a koja je javno zagovarala izradu i usvajanje Zakona o ravnopravnosti polova (prepiska, januar 2020).

⁴⁴ Fondacija Udružene žene Banja Luka, *Finansiranje sigurnih kuća u Bosni i Hercegovini, istraživanje i preporuke*, 2009.

⁴⁵ *Prijedlozi za dopunu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici* u Republici Srpskoj, 2019.

⁴⁶ Fondacija Udružene žene Banja Luka, *Prijedlozi za unapređenje pristupa besplatnoj pravnoj pomoći u Republici Srpskoj*, 2019.

⁴⁷ Vlada Republike Srpske, *Informacija o implementaciji strategije za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014–2019)* za 2015. i 2016. godinu, 2017; i Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, *Informacija o izradi Strategije Federacije BiH za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013–2017)*.

⁴⁸ Sarajevski otvoreni centar, 1995–2015: *Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini*, poglavlje 3.3 o uvođenju „ženske“ kvote 1998. godine, 2015, str. 42.

⁴⁹ Videti: Vive žene, *Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton*, Grad Istočno Sarajevo, *Potpisan Protokol o saradnji i postupanju u slučajevima nasilja nad ženama i u porodici u Sokolcu*,

Kosovo

- Borile su se za to da Ustavom bude garantovana rodna ravnopravnost i dozvoljen istopolni brak.
- Javno su se zalagale za to da lokalni i centralni izborni zakoni sadrže odredbe o rodnoj kvoti.
- Uticale su na izradu Zakona o ravnopravnosti polova, kojim je Agencija za ravnopravnost polova definisana kao izvršno telo, a kasnije i na uvođenje rodno odgovornog budžetiranja.
- Uticale su na izradu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, kao i pratećih strategija i nacionalnih akcionih planova, zasnovanih na istraživanjima.
- Zalagale su se za izmene i dopune Zakona o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava i njihovih porodica, kako bi njime bile propisane penzije za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu.⁵⁰
- Podržale su Ministarstvo finansija u inkorporiranju zahteva u vezi s rodno odgovornim budžetiranjem u budžetske cirkulare.
- Zalagale su se za kontinuirano obnavljanje Administrativnog uputstva za registraciju zajedničke nepokretne imovine, posebnu meru koja za cilj ima povećanje procenta imovine u vlasništvu žena.
- Zalaganjem Inicijative za pravdu i jednakost proširena su zakonska prava žena na posedovanje imovine, i to amandmanom na Porodični zakon kojim se utvrđuje da je doprinos supružnika domaćinstvu jednako priznat kao i finansijski doprinos koji je uložila druga strana.⁵¹
- Uspele su da izdejstvuju da se seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici uvedu u Krivični zakonik, u skladu sa Istanbulskom konvencijom.
- Uvele su rodnu perspektivu u odeljke Nacionalne strategije za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Crna Gora

- Uticale su na izradu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i pratećih podzakonskih akata, strategija i nacionalnih akcionih planova, zasnovanih na podacima i praksama ŽOCD.
- Centar za ženska prava doprineo je tome da se izmeni definicija silovanja u Krivičnom zakoniku, predlogom amandmana kojim se definicija silovanja zasniva i na izostanku pristanka, a ne samo na upotrebi sile.
- Uspešno su se zalagale za izmene i dopune Krivičnog zakonika, Porodičnog zakona i Zakona o posredovanju, kako bi bili usklađeni sa standardima utvrđenim Istanbulskom konvencijom.
- Javno su se zalagale za uvođenje kvote od 30% za manje zastupljeni pol u Zakon o izboru odbornika i poslanika.
- Uticale su na izradu Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici.⁵²
- Uticale su na izradu Zakona o socijalnoj i dečjoj zaštiti i pratećim podzakonskim aktima.

CSSP, *Potpisan Protokol o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Brčko distriktu*, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, *Potpisan Protokol o saradnji institucija u slučajevima nasilja u porodici u Kantonu Sarajevo*.

⁵⁰ Amnesty International, *„Wounds that Burn Our Souls“*, str. 33.

⁵¹ Intervju ŽOCD; Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu, *Gender Rights Researcher has Legal Success to Protect Women's Property Rights*, Ujedinjene nacije, 2019.

⁵² Lindquist, W., Siminitz, J., Sumliniski, M., Petri, M., *Montenegro: Selected Issues*, Izveštaj MMF br. 17/277 za Crnu Goru, Međunarodni monetarni fond, 2019; Ministarstvo pravde, *Izveštaj sa javne rasprave povodom nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore*, 2017, str. 6–8; Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, *Rješenje o obrazovanju Savjeta za rodnu ravnopravnost*, 1/06/2016; Ministarstvo unutrašnjih poslova, *Odluka o izboru predstavnika nevladinih organizacija za članove Operativnog tima za borbu protiv porodičnog nasilja i nasilja nad ženama*, 12/02/2018; Ministarstvo rada i socijalnog staranja, *Odluka o izboru kandidata za člana Radne grupe za izradu Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici*, 10/04/2018.

Severna Makedonija

- Promovisale su značaj i zagovarale ratifikaciju Istanbulske konvencije.
- Javno su se zalagale za usvajanje prvog Zakona o sprečavanju, zaštiti i suzbijanju nasilja u porodici.
- Dale su svoj doprinos u izradi novog zakona o različitim oblicima nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, u skladu sa Istanbulsom konvencijom.
- Doprinele su unapređenju zakonskih propisa u oblasti socijalne zaštite i zaštite dece.
- Doprinele su poboljšanju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.
- Zagovarale su unapređenje Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o jednakim mogućnostima za žene i muškarce.
- Uspešno su zagovarale i pružile pomoć radnoj grupi u izradi novog, progresivnog Zakona o prekidu trudnoće.
- Izradile su protokole i mehanizme upućivanja za žrtve nasilja u porodici.
- Izradile su minimalne standarde za specijalizovane usluge u slučajevima nasilja u porodici.
- Doprinele su izradi Nacionalnog akcionog plana za rodnu ravnopravnost (2018–2020).
- Uspešno su zagovarale povećanje rodne kvote za parlament u izbornom zakonu na 40%.

Srbija

- Zagovarale su i doprinele izradi Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.⁵³
- Uspešno su se javno zalagale za ratifikaciju Istanbulske konvencije.
- S uspehom su tražile uvođenje hitnih mera zaštite u srpsko zakonodavstvo.⁵⁴
- Zagovarale su i dale doprinos izmenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti polova.⁵⁵
- Zagovarale su i doprinele izradi još nekoliko zakona i politika, među kojima su Krivični zakonik,⁵⁶ Zakon o javnom redu i miru,⁵⁷ Zakon o azilu i privremenoj pomoći⁵⁸ i Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela.⁵⁹
- S uspehom su se zalagale da 18. maj bude zvanično proglašen za Dan sećanja na žene žrtve nasilja.⁶⁰
- Uputile su uspešan apel Ministarstvu unutrašnjih poslova u vezi sa standardizacijom procedura i postupanja nadležnih policijskih službenika u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, kao i vezi sa ustanovljavanjem linije rada za krivično delo nasilja u porodici.⁶¹
- S uspehom su uputile predloge za nacrt Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2018. do 2022.⁶²

⁵³ Narodna skupštine Republike Srbije, *Predlog zakona o sprečavanju nasilja u porodici*.

⁵⁴ Potpisujem, *Javna rasprava*, 2016.

⁵⁵ Autonomni ženski centar (AŽC), *„Komentari AŽC-a na nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti“*, 2020.

⁵⁶ Potpisujem, *„Predlozi AŽC-a za izmene i dopune Krivičnog zakonika“*, 2016.

⁵⁷ AŽC, *„Mreža žena protiv nasilja Ženskoj parlamentarnoj mreži“*, 2016.

⁵⁸ AŽC, *„MUP usvojio komentare AŽC-a na nacrt Zakona o azilu i privremenoj pomoći“*, 2016.

⁵⁹ AŽC, *„Komentari na novi radni tekst nacrt Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela“*, 2020.

⁶⁰ Vlada Republike Srbije, *„Ustanovljen Dan sećanja na žene žrtve nasilja“*, Beograd, 2017.

⁶¹ AŽC, *„Ministarstvo unutrašnjih poslova prihvatilo sugestije AŽC-a u vezi sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici“*, 2017.

⁶² *Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*.

Monitoring i javno zagovaranje koje sprovode ŽOCD takođe doprinose **efikasnijem sprovođenju postojećih pravnih propisa**. Koalicija ŽOCD iz čitavog regiona radi na sprovođenju antidiskriminacionih zakona u zemljama ZB. ŽOCD imaju veoma značajnu ulogu u praćenju i poboljšanju implementacije zakona koji se odnose na nasilje u porodici, trgovinu ljudima i uspostavljanje kvalitetnih socijalnih usluga.

ŽOCD iz čitavog regiona **koriste međunarodne procese da potpomognu društvene promene**. Konkretno, koriste mehanizme za nadzor poštovanja ljudskih prava, kao što je Univerzalni periodični pregled, kako bi unapredile ženska prava i redovno dostavljale alternativne izveštaje ugovornim telima UN (CEDAW, Konvencija o pravima deteta, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i dr.), kao i ekspertnim grupama Saveta Evrope (npr. o sprovođenju mera protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, o sprovođenju mera protiv trgovine ljudima i sl.). Takođe, koriste UNSCR 1325 i GAP II EU kao platforme za unapređenje svojih prioriteta.⁶³

Organizacija radi na poboljšanju i sprovođenju zakona o suzbijanju nasilja u porodici tako što tesno sarađuje s institucijama i zajednicom.

ŽOCD, Albanija

Aktivistkinje koriste UNSCR 1325 o ženama, miru i bezbednosti da bi vršile pritisak na kosovsku Vladu da ih uključe u pregovore sa Srbijom. Aktivistkinje se često pozivaju na Rezoluciju i druga dokumenta kada zahtevaju svoja prava.

⁶³ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

ŽOCD su, takođe, **doprinele napretku u procesu pridruživanja EU** zemalja iz regiona, i to posebno integrisanjem rodne perspektive u procese pridruživanja.⁶⁴ Upitnik EU za BiH sadržao je odgovore ŽOCD u vezi sa mirom, pomirenjem i ekonomskim osnaživanjem žena.⁶⁵ ŽOCD u Albaniji, Kosovu, Severnoj Makedoniji i Srbiji sačinile su preporuke za usklađivanje nacionalnih zakonskih propisa s pravnim tekovinama EU u oblasti rodne ravnopravnosti, a u pojedinim slučajevima i vršile pritisak za njihovo usvajanje.⁶⁶ Kosovske i crnogorske ŽOCD su dale svoju ekspertizu Kancelariji EU, Delegaciji EU i državnim službenicima/-ama i omogućile uvođenje rodne perspektive u sektorske planske dokumente, akcione dokumente i projektne zadatke u okviru programiranja IPA pomoći. U svim zemljama ŽOCD redovno daju svoj doprinos izradi godišnjih izveštaja Evropske komisije, obezbeđujući bolju integrisanost rodnog aspekta u izveštajima. Nekoliko programa koje su sprovele ili sprovode ŽOCD namenski su strukturirani tako da prilagode i unaprede reforme sa ciljem usklađivanja sa pravnim tekovinama EU.⁶⁷ ŽOCD iz čitavog regiona takođe razmenjuju informacije o procesu pridruživanja EU s različitim akterima do kojih obično ne stižu EU i/ili vlada i „prevode“ često nejasne pojmove i uslove koje podrazumeva pridruživanje EU kako bi ih opšta populacija bolje razumela. Ovakvim informisanjem značajno doprinose sprovođenju reformi, jer građankama i građanima prenose znanje i veštine koje mogu koristiti da prate i zauzimaju se za sprovođenje reformi.

Postoji, dakle, obilje dokaza o doprinosu ŽOCD brojnim društvenim promenama u njihovim zemljama i regionu. Ti dokazi ukazuju na to da investiranje u ŽOCD može biti efikasno sredstvo za podsticanje društvenih promena koje vode ka uspostavljanju rodne ravnopravnosti na ZB.

„Ne ćutite o nasilju!“
Osoblje, članice i volonteri/-ke AWEN-a spremaju se za protest protiv femicida 3. septembra 2017. u Tirani, u Albaniji.

⁶⁴ Intervju, donator, BiH, 2019.

⁶⁵ Intervju, ŽOCD, BiH, 2019. Videti: [Odgovori organizacija civilnog društva na pitanja iz Upitnika Evropske komisije za pripremu mišljenja o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji](#) i Čatović, A., Idžaković, F., Šehić D. za Prava za sve, [Ženske perspektive: Alternativni odgovori na Upitnik Evropske komisije](#), 2017.

⁶⁶ U Srbiji su ŽOCD bile članice Radne grupe Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji za Poglavlje 23. Videti i: MŽK, [Kosovo's Progress in Aligning its Laws with the European Union Gender Equality Acquis](#), 2017.

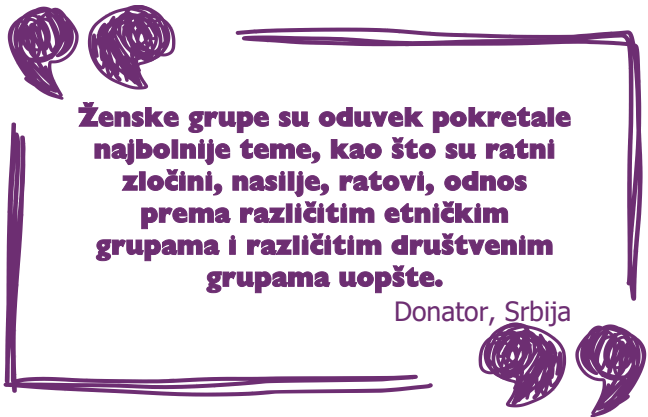
⁶⁷ Intervju, ŽOCD, Albanija, 2019. Albanske ŽOCD su, recimo, doprinele reformisanju pravosuđa izradom preporuka za Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, kreiranjem Strategije za pravnu edukaciju javnosti i praćenjem sprovođenja reforme pravosuđa u Albaniji. Regionalna koalicija ŽOCD, uz podršku EU i sufinansiranje od strane Side, radi na implementaciji zakona o rodnoj diskriminaciji u oblasti rada i zapošljavanja.

Stavovi donatora o relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, održivosti i uticaju ŽOCD

Kriterijumi OCED/DAC se često koriste za monitoring i evaluaciju promena povezanih sa razvojnom pomoći i investicijama, iako postoje određene kritike, kao što su imanentna pozitivna pristrasnost i mala verovatnoća da će konsultanti/-kinje unajmljeni da obave procenu dati negativnu procenu i „odgristi ruku koja ih hrani”.⁶⁸ Standardizovana pitanja mogu da ograniče ili „ukalupe” evaluaciju, odnosno onemoguće kreativno, nekonvencionalno razmišljanje.⁶⁹ Kriterijumi su takođe kritikovani zbog neosetljivosti na interese raznolikih aktera i različite kontekste.⁷⁰

Feminističke kritičarke su primetile da striktni kriterijumi ne dočaravaju uvek suštinu društvenih promena, koje mogu biti slojevite ili dugoročne, odnosno može biti teško izmeriti ili utvrditi njihov direktan doprinos. Kriterijumi OECD/DAC možda, dakle, i nisu najbolji pristup analiziranju kompleksnog rada ŽOCD. Iako svesne pomenutih nedostataka, istraživačice su pitanja za donatore o radu ŽOCD ipak uobličile služeći se kriterijumima OECD/DAC, jer su to kriterijumi koje donatori najčešće koriste za procenu relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, uticaja i održivosti.⁷¹ Istraživačice su se vodile pretpostavkom da će, ako donatori različitih profila, na osnovu ovih opšteprihvaćenih kriterijuma, pozitivno ocene napore ŽOCD, to pružiti objektivni dokaz za to da bi donatori trebalo da podržavaju ŽOCD. Iako je sveobuhvatna nezavisna evaluacija prevazilazila okvire ovog istraživanja, korišćenjem navedenih kriterijuma su od široke lepeze donatora prikupljeni inicijalni podaci o njihovim stavovima o relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, uticaju i održivosti ŽOCD. Zaključci su prevashodno izvučeni iz razgovora sa donatorima i postojećih nezavisnih analiza i evaluacija.

Najčešći odgovor intervjuisanih donatora bio je da su **ŽOCD dokazale svoju relevantnost**.⁷² Kako su rekli, ŽOCD prilagođavaju svoj rad političkom kontekstu i ispunjavaju potrebe zajednice. Bliskost ŽOCD sa onima kojima služe omogućava im da utvrde probleme i osmisle programe koji će na adekvatan način zadovoljiti određene potrebe. Evaluatori/-ke su ustanovili da je rad ŽOCD u okviru procesa pridruživanja EU relevantan, jer ŽOCD aktivno zagovaraju integraciju rodne ravnopravnosti i ženskih prava u ovaj proces.⁷³ Osim toga, njihov rad je u skladu sa okvirom EU za pridruživanje, njenom misijom da unapredi društvene reforme i ciljem da u proces uključi sve relevantne aktere.⁷⁴ Time što službenicima i službenicama EU dostavljaju detaljne podatke, ŽOCD takođe doprinose povećanju vidljivosti rodne ravnopravnosti u procesu pridruživanja EU.⁷⁵

Ženske grupe su oduvek pokretale najbolnije teme, kao što su ratni zločini, nasilje, ratovi, odnos prema različitim etničkim grupama i različitim društvenim grupama uopšte.

Donator, Srbija

⁶⁸ Razgovori MŽK sa aktivistkinjama. Za više informacija o pozitivnoj pristrasnosti videti: Clemens, Paul, *Improving Learning and Accountability in Foreign Aid*, *World Development* (125), 2019, str. 9.

⁶⁹ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁷⁰ Espinosa 2013. i Ligerio 2011, navedeno u: Espinosa, J., *Gender Mainstreaming Approaches in Development Programming: Being Strategic and Achieving Results in an Evolving Development Context*, 2013.

⁷¹ Chianca, T., *The OECD/DAC Criteria for International Development Evaluations: An Assessment and Ideas for Improvement*, *Journal of Multidisciplinary Evaluation*, tom 5, broj 9, ISSN 1556-8180, 2008.

⁷² Pod relevantnošću se podrazumeva to koliko je rad ŽOCD relevantan za politički i društveni kontekst, a naročito za potrebe njihovih ciljnih grupa.

⁷³ Newkirk, J., Lidstrom, A., Popovicki Capin, A., Conflict Management Consulting, *Mid-term Review and Evaluation: The Kvinna till Kvinna Foundation's Western Balkan Regional EU Advocacy Programme*, 2017, st. 9.

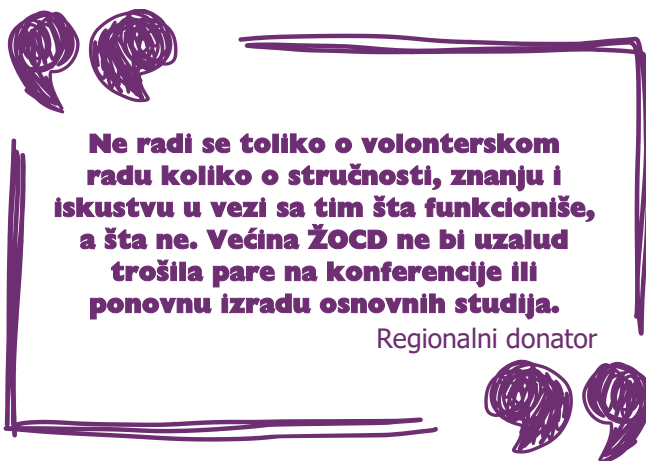
⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid, str. 10.

Donatori su uglavnom naglašavali da se pokazalo da su ŽOCD veoma **efikasne**.⁷⁶ Jedan donator je primetio da pojedine ŽOCD i dalje umeju „mudrije da troše novac”.⁷⁷ Ima prostora za poboljšanje koordinacije između ŽOCD, usklađivanje strategija i raspodelu zadataka radi efikasnijeg korišćenja ograničenih sredstava. Ipak, donatori se uglavnom slažu da su ŽOCD, s obzirom na komplikovane okolnosti i duboko ukorenjene patrijarhalne strukture, postigle dobre rezultate

ograničenim sredstvima koja su im bila na raspolaganju. Prema rečima donatora, kako ŽOCD rade na terenu, u mogućnosti su da efikasno prenose informacije i brzo reaguju na problem. Zahvaljujući tome što su bliske i poznaju svoje korisnice, efikasnije su u smislu pravovremenog reagovanja i korišćenja sredstava i mogu da dođu do ciljnih grupa kao što su pripadnice manjinskih zajednica i žene iz seoskih područja. „ŽOCD su efikasne u pružanju specijalizovanih usluga na lokalnom nivou”, prokomentarisao je jedan donator, „ali nisu efikasne na širem nivou.” Ipak, postoje primeri mreža i ženskih fondova koji efikasno distribuiraju sredstva ženskim organizacijama na nacionalnom i regionalnom nivou.⁷⁸ Neki donatori su istakli da ŽOCD imaju znatno manje operativne i programske troškove nego MNVO i multilateralne organizacije. Poređenje svakodnevnih, režijskih troškova ili plata jasno svedoči o efikasnosti ŽOCD. Kako je jedan od donatora zaključio, jačanje civilnog društva i ŽOCD pokazalo se kao „moćan multiplikator održivog razvoja” i može zauzvrat da obezbedi kontinuiranu efikasnost ŽOCD u smislu umrežavanja i korišćenja ograničenih sredstava.⁷⁹

ŽOCD su bile **uspešne** u ostvarivanju zakonskih i političkih promena.⁸⁰ Iako je potrebno nastaviti bavljenje istraživanjima, javnim zagovaranjem i implementacijom, nekoliko zakona u regionu je rodno osetljivije zahvaljujući naporima ŽOCD. ŽOCD su, takođe, naučile da bolje „upakuju” podatke i argumente u kontekst procesa pridruživanja EU i pregovaračkih poglavlja, zahvaljujući čemu su postigle više uspeha u ostvarivanju ciljeva u vezi sa rodnom ravnopravnošću i na lokalnom i na regionalnom nivou.⁸¹ Uspostavile su „okruženje zasnovano na mnoštvu veza i saveza, kojem se ljudi rado pridružuju da bi se bavili nepravdama koje ih sve zajedno pogađaju, [iz čega se] rađa građanski duh koji zauzvrat donosi ekonomsku i političku efektivnost”.⁸² Uspešna mobilizacija ljudi doprinosi izradi efikasnijih zakona i politika koji bolje uvažavaju potrebe građanki i građana. ŽOCD su se takođe pokazale kao uspešne u svojoj nadzornoj ulozi i pozivanju vlasti na odgovornost,⁸³ kao i u važnoj ulozi pružaoca usluga.⁸⁴

Ne radi se toliko o volonterskom radu koliko o stručnosti, znanju i iskustvu u vezi sa tim šta funkcioniše, a šta ne. Većina ŽOCD ne bi uzalud trošila pare na konferencije ili ponovnu izradu osnovnih studija.

Regionalni donator

⁷⁶ Efikasnost se odnosi na isplativost razvojnih intervencija, u smislu da li je iskorišćen najmanji mogući iznos sredstava da bi se intervencijama ostvarili željeni rezultati.

⁷⁷ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁷⁸ Na primer: Kosovski ženski fond, Rekonstrukcija Ženski fond i Autonomni ženski centar iz Srbije, fondacija Lara iz BiH i AWEN iz Albanije efikasno distribuiraju sredstva ŽOCD. KŽF je, recimo, ocenjen kao uspešan i efikasan instrument (Mainlevel Consulting, *External Evaluation of the Kosovo Women's Network, its Strategy for 2015–2018 and Key Programs Contributing to this Strategy*, 2018, str. 11).

⁷⁹ Austrijska agencija za razvoj, *Making Budgets Gender-Sensitive: A Checklist for Programme-Based Aid*, 2009, str. 3.

⁸⁰ Videti konkretne primere u [prethodnom pododeljku](#) i [Uokvirenom tekstu 4](#).

⁸¹ Newkirk, J. et al, str. 13.

⁸² Landau, D., Uggla, F., *Mapping Assignment for Continued Swedish Support to Human Rights Defenders in Kosovo*, 2018, str. 4.

⁸³ Videti konkretne primere u [prethodnom pododeljku](#).

⁸⁴ Videti konkretne primere u [prethodnom pododeljku](#).

S druge strane, prema mišljenju donatora, ŽOCD su bile donekle uspešne kada je reč o doprinosu menjanju društvenih normi i odnosa. Mobilisale su građanke i građane da počnu da se bave temama koje su se ranije smatrale tabuom.⁸⁵ Međutim, širi politički kontekst je često postavljao prepreke pred ŽOCD i to je uticalo na to da one budu samo donekle uspešne u menjanju društvenih normi. Kako je jedan od donatora primetio, njihova uspešnost bi se mogla povećati proširivanjem ciljnih grupa, kako bi se ostvarile dodatne promene društvenih normi.⁸⁶

Najveći **uticaj**⁸⁷ ŽOCD su ostvarile u oblasti zakonodavstva i kreiranja politika.⁸⁸ Zakonima kojima su doprinele utvrđene su nove mere socijalne zaštite za ranjive grupe i unapređena je rodna ravnopravnost. Tako je, na primer, albanski Zakon o ravnopravnosti polova, na čiju izradu su uticale ŽOCD, rezultirao većim brojem žena na svim političkim nivoima. Takođe je uočen uticaj ŽOCD u izgradnji mira, naročito u BiH i na Kosovu.⁸⁹ Uprkos političkim i društvenim izazovima, ŽOCD su doprinele dugotrajnim promenama stavova i svesti, naročito u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem. Donatori su naveli ženski marš na Međunarodni dan žena kao glavni pokazatelj uticaja, istakavši da su protesti u poslednjih deset godina postali masovnij, što svedoči o promeni društva. Iako je teško takve promene pripisati samo jednoj aktivnosti, rad ŽOCD na informisanju nesumnjivo je, tvrde donatori, doprineo povećanju svesti o ženskim pravima.⁹⁰

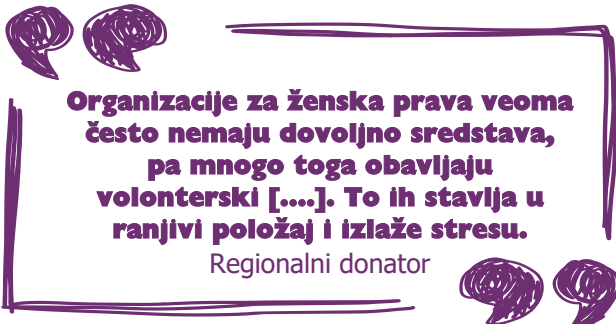
Rad ŽOCD na ZB je pretežno **održiv**, smatraju intervjuisani donatori. Njihovi odgovori upućuju na to da se stavovi o ženskim pravima menjaju i da će tu promenu biti teško poništiti, uprkos kontraudaru patrijarhata. Kako je prokomentarisao jedan od donatora: „Kad imate žene u javnom prostoru nemoguće je vratiti se na staro.”⁹¹ Iako efekti njihovih napora mogu biti dugotrajni, donatori su izrazili zabrinutost u vezi sa održivošću samih ŽOCD,⁹² i to ne samo finansijskom, već i održivošću aktivistkinja, usled kombinacije faktora kao što su profesionalni stres, iscrpljenost, male plate i nedovoljno sredstava za brigu o sebi.⁹³

Intervjuisani donatori različitih profila uglavnom su, dakle, ocenili rad ŽOCD kao veoma relevantan i prilično efikasan i uspešan, i dali su određene preporuke za poboljšanje. Postoje, takođe, dokazi o njihovoj uspešnosti i uticaju, iako oni zavise od činilaca van kontrole ŽOCD, odnosno od uslova u kojima rade. Promene koje su ostvarile deluju održivo, ali postoji zabrinutost u vezi sa održivošću samih ŽOCD i aktivistkinja.

Imamo dokaze koji govore o tome da je za unapređenje rodne ravnopravnosti i zakona o rodnoj ravnopravnosti retko šta važnije od snažnog feminističkog pokreta. Napredak u oblasti rodne ravnopravnosti rezultat je višedecenijskog delovanja feminističkih pokreta.

Regionalni donator

Organizacije za ženska prava veoma često nemaju dovoljno sredstava, pa mnogo toga obavljaju volonterski [...]. To ih stavlja u ranjivi položaj i izlaže stresu.

Regionalni donator

⁸⁵ Videti prethodni [pododeljak](#).

⁸⁶ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁸⁷ Pod uticajem se podrazumevaju dugoročne promene do kojih je došlo zahvaljujući radu ŽOCD.

⁸⁸ Videti konkretne primere u [prethodnom pododeljku](#).

⁸⁹ Intervjui, donatori, BiH, Kosovo, 2019.

⁹⁰ Intervjui, donatori, Kosovo, 2019.

⁹¹ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁹² Landau, D., Uggla, F., *Mapping Assignment for Continued Swedish Support to Human Rights Defenders in Kosovo* 2018, str. 4.

⁹³ [Wassholm, C.](#); intervju, regionalni donatori, 2019.

Delikatni balans: finansiranje ŽOCD, MNVO i multilateralnih organizacija

Tema koja se često pojavljivala u različitim fazama istraživanja ticala se razloga za i protiv finansiranja MNVO i multilateralnih organizacija¹ naspram finansiranja lokalnih ŽOCD koje obavljaju slične poslove. U ovom odeljku predstavljeni su takvi nalazi, da bi se podstaklo razmišljanje i diskusije o datim pitanjima.

Multilateralne organizacije, poput agencija UN, imaju mandat da unapređuju rodnu ravnopravnost, što podrazumeva i napredak u pogledu ostvarivanja Ciljeva održivog razvoja.² S obzirom na njihove mandate i rad u više zemalja, multilateralne organizacije obično imaju bogato iskustvo, akcione planove i instrumente za izradu politika koji im omogućavaju da integrišu globalnu perspektivu u svoj rad u određenoj državi.³ To može doprineti razmeni strategija i ideja između zemalja, iako takve ideje često zahtevaju prilagođavanje lokalnom kontekstu. Multilateralne organizacije mogu promovisati, podržavati i podsticati ratifikaciju međunarodnih konvencija i drugih propisa na nacionalnom nivou.⁴ One su uglavnom u poziciji da pregovaraju i imaju veze sa akterima na visokim položajima, što doprinosi njihovoj uspešnosti, posebno u kontekstima gde je ženskim OCD sužen prostor za delovanje i, samim tim, uticaj na vladu.⁵ U antagonističkim političkim okruženjima „međunarodne organizacije kao što je UN imaju veći autoritet“, pa država, zbog njihove veličine i reputacije, obično rado prihvata njihove inicijative.⁶ Multilateralne organizacije mogu iskoristiti svoj autoritet da afirmišu i promovišu stručnost lokalnih ŽOCD i doprinesu uspostavljanju boljih odnosa između ŽOCD i državnih institucija.

Osim toga, kad se uzmu u obzir njihovi sistemi upravljanja finansijama, pojedini donatori vide multilateralne organizacije⁷ i MNVO kao najjednostavniji izbor za distribuiranje obimnih sredstava, recimo putem dodeljivanja podgrantova.⁸ Donatori su izjavili da im je ponekad lakše da velike grantove dodele direktno multilateralnim organizacijama i MNVO, pa da oni upravljaju njima, posebno u situacijama kada donatori nemaju dovoljno ljudskih resursa da sprovode velike konkurse ili da nadgledaju sprovođenje većeg broja malih projekata OCD.⁹ Neki donatori smatraju da su, zbog sistema koje imaju i velikih godišnjih prihoda, multilateralne organizacije i MNVO manji „rizik“ nego lokalne OCD kada je reč o dodeljivanju velikih iznosa.¹⁰ U nestabilnim i nesigurnim uslovima, donatori ponekad veruju da je bezbednije distribuirati sredstva preko MNVO i multilateralnih organizacija, jer tako izbegavaju da im se slučajno ne desi da finansiraju neke nepoznate lokalne grupe čija je verska ili politička uverenja teško utvrditi.¹¹

MNVO i multilateralne organizacije takođe mogu da pruže inicijalnu podršku koja olakšava pokretanje inicijativa. Ipak, kako su izjavili pojedini donatori, važno je da ti međunarodni akteri ne „drže večno za ruku“ lokalne organizacije, već da im u određenom trenutku prepuste vođstvo. Lokalne grupe moraju steći dovoljno samopouzdanja za

¹ Za objašnjenje upotrebe i razlike između pojmova MNVO i multilateralne organizacije videti [Rečnik](#).

² UNDP u Srbiji, [Ciljevi održivog razvoja](#).

³ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁴ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁵ Intervjui, donatori, 2019.

⁶ Intervjui, donatori u BiH, Severnoj Makedoniji i Srbiji, 2019.

⁷ Iako su predstavnice/-i agencija UN izričito naznačili da oni nisu donatori u pravom smislu te reči (intervjui, 2019), svakako dodeljuju sredstva ŽOCD.

⁸ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

⁹ Recimo, EK predviđa „direktno dodeljivanje“ grantova, bez konkursa, u situacijama *de facto* monopola ili tehničke specijalnosti ([PRAG, 6.4.2.](#)).

¹⁰ Intervju, regionalni donator, 2019.

¹¹ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

samostalan rad, kako bi mogle da podrže društvene promene i demokratiju u lokalnom kontekstu.¹²

Ako je cilj MNVO i multilateralnih organizacija da podrže razvoj i održivost OCD, moraju biti oprezne u vezi sa svojom pozicijom relativne moći u odnosu na OCD koje žele da podrže, naglasile su aktivistkinje. ŽOCD su zabrinute zbog toga što MNVO i multilateralne organizacije prisvajaju njihov rad preuzimajući na sebe pitanja kojima se tradicionalno bave ŽOCD i na taj način uspostavljaju monopol na ionako ograničena sredstva. „Međunarodne organizacije se vrlo često nadmeću sa lokalnim organizacijama i preuzimaju sprovođenje projekata“, rekla nam je ŽOCD iz Albanije. S tim se složio jedan bilateralni donator: „Imali smo primere da agencije UN konkurišu za male grantove koji bi inače mogli otići OCD ili da preuzimaju koordinaciju OCD i previše utiču na njih“.¹³ Aktivistkinje iz više zemalja ZB iznele su iskustva o tome kako su predstavnici/-e agencija UN ometali njihovo učešće u procesima odlučivanja ili otežavali pristup sredstvima. S druge strane, pojedine ŽOCD su izjavile da su imale pozitivna iskustva s predstavnicama/-ima agencija UN.

Neki donatori su primetili da se radom preko lokalnih OCD mogu povećati isplativost i efikasnost, što je posebno važno kada je reč o korišćenju novca poreskih obveznika/-ca. Međunarodne organizacije uglavnom imaju veće plate i režijske troškove nego lokalne ŽOCD. Ove razlike treba staviti u kontekst jednakih zarada za jednak rad. Aktivistkinje su izrazile zabrinutost zbog toga što međunarodni akteri ponekad imaju čak deset puta veće prihode od lokalnih eksperata i ekspertkinja, čak i kada obavljaju isti posao. Takođe su zabrinute zbog toga što MNVO i multilateralne organizacije dobijaju veći deo sredstava, a traže od aktivista/-kinja da obave veći deo posla, bez pravične, ravnopravne nadoknade. Kako je prokomentarisala jedna aktivistkinja, „međunarodne organizacije pokupe kajmak, a nama šta ostane“.¹⁴

Međunarodne i multilateralne organizacije su kompleksni sistemi koji su spori i imaju velika administrativna očekivanja od organizacija koje podržavaju. To olakšava posao vladi i institucijama koje preko njih dodeljuju sredstva ženskim grupama i pokretima, ali organizacijama otežava pristup sredstvima.

Donator, Srbija

Imali smo primere da agencije UN konkurišu za male grantove koji bi inače mogli otići OCD ili da preuzimaju koordinaciju OCD i previše utiču na njih.

Bilateralni donator

Prilično su efikasnije od UN, UNDP, OEBS, posebno ako u obzir uzmemo razlike u budžetima.

Donator, Kosovo

¹² Intervju, donator, Kosovo, 2019.

¹³ Intervju, bilateralni donator, 2019.

¹⁴ Intervju, ŽOCD, Kosovo, 2019.

S obzirom na svoju veličinu, ukupne prihode i pristup sredstvima, multilateralne organizacije i MNVO obično imaju neuporedivo više ljudskih i finansijskih resursa od ŽOCD, što im omogućava da ugovaraju sredstva poput direktne podrške. To u pojedinim slučajevima može doprineti neravnopravnom nadmetanju, naročito u kontekstima gde lokalne ŽOCD imaju kapacitete da obave slične zadatke. EU, na primer, dopušta direktno dodeljivanje sredstava multilateralnim organizacijama i MNVO, bez raspisivanja javnog konkursa, u situacijama kao što su *de facto* monopoli, tehnička specijalizacija ili krizne situacije.¹⁵ Osim toga, zemlje članice su EU dodelile mandat da deluje preko agencija UN u okviru koordinisanog pristupa radi ostvarivanja globalnih ciljeva, među kojima su i oni koji se tiču rodne ravnopravnosti.¹⁶ Zbog toga je EU u nekoliko navrata direktno dodelila sredstva agencijama UN na ZB.

Međutim, s obzirom na važnost koju EU pridaje pravičnoj konkurenciji¹⁷ i činjenicu da na ZB danas postoji više lokalnih OCD koje imaju kapaciteta da upravljaju velikim sredstvima, teško je opravdati ovakvo direktno dodeljivanje sredstava. Cilj pretpristupnog procesa upravo je priprema zemalja korisnica, uključujući OCD u tim zemljama, za eventualno pridruživanje EU. Budući da je svrha Fonda EU za civilno društvo unapređenje kapaciteta civilnog društva,¹⁸ trebalo bi da bude korišćen za podršku grupama civilnog društva. Osim jačanja kapaciteta putem obuke, neophodno je direktno investirati u civilno društvo kako bi moglo umešnije da upravlja sredstvima EU. Bez obzira na to što to možda nije glavni cilj Fonda, ovo je važno jer može omogućiti OCD da steknu više iskustva u oblasti finansija i na taj način s vremenom dovoljno ojačaju da mogu upravljati većim grantovima EU, čak i posle eventualnog pridruživanja EU. Zato su pojedine aktivistkinje to što regionalni Fond EU za civilno društvo finansira multilateralne organizacije i MNVO protumačile kao nedoslednost u pretpristupnoj logici. Na ZB, imajući u vidu jedinstveni karakter finansijske podrške u pretpristupnom periodu, pravila EU bi dozvolila Uniji da ograniči kriterijume za konkurisanje za sredstva Fonda EU za civilno društvo tako da samo lokalne OCD mogu da se prijave, što bi doprinelo jačanju civilnog društva, što je jedan od ciljeva pretpristupnog procesa.¹⁹

Direktno investiranje u lokalne ŽOCD bilo bi korisno i u smislu održavanja kontinuiteta njihovog delovanja, ocenio je jedan od donatora. Donatori su napomenuli da ŽOCD „poznaju mentalitet [i] ostaće u zemlji”.²⁰ „Lokalne organizacije su delotvornije” i „u boljoj poziciji da dođu do žena [jer su] deo zajednice [i] neće otići kad se projekat završi”; zato se ulaganjem u ŽOCD ujedno ulaže i u održivost.²¹ Finansiranjem ŽOCD investira se u njihove kapacitete, koje mogu da nastave da koriste u budućnosti. Postoji zabrinutost zbog toga što „međunarodne organizacije nemaju direktnih veza sa zajednicama i korisnicama/-ima”.²²

¹⁵ PRAG. Osim toga, multilateralne organizacije, agencije iz ŽČ EU i MNVO koje su prošle tzv. „procenu stubova”, što znači da EK može da im poveri zadatke izvršenja budžeta, takođe implementiraju finansijsku pomoć EU putem indirektnog upravljanja. U tim slučajevima, mogu koristiti vlastita pravila, obrasce i modalitete za upravljanje sredstvima. EU ponekad primenjuje ovaj pristup, recimo, u dodeli sektorske podrške u okviru IPA. Međutim, ako je cilj da se razvijaju lokalni kapaciteti, kvalifikovane lokalne OCD bi takođe trebalo da imaju mogućnost da budu podvrgnute proceni stubova i dokažu da su sposobne da upravljaju sredstvima EU.

¹⁶ Lisabonski ugovor, član 188. P, stav 1. „Unija uspostavlja odgovarajuće oblike saradnje s telima Ujedinjenih nacija i njihovim specijalizovanim agencijama, Savetom Evrope, Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju i Organizacijom za ekonomsku saradnju i razvoj”. UNDP, na primer, ima MoS sa EK. Agencije UN se finansiraju dobrovoljnim priložima ili tzv. procenjenim doprinosima, odnosno obaveznim finansijskim doprinosima država članica (Fondovi, programi, specijalizovane agencije i ostalo). Svaka od 193 članice Organizacije ujedinjenih nacija je dužna da plati procenat regularnog operativnog budžeta UN, kao i budžeta za mir (Amanda Shendruck, How is the UN funded? A simple explanation of a complex system, QUARTZ).

¹⁷ PRAG.

¹⁸ EP, Uredba 231/2014 Evropskog parlamenta i Saveta kojom se uspostavlja Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA II), 2014, članovi 2.1(a)(viii) i 5.6. Videti i: *Aets Apave* za Evropsku komisiju, Mid-Term Evaluation of the Civil Society Facility for the Western Balkans and Turkey, 2017, str. 17.

¹⁹ PRAG, 2.3.9.b, uz navođenje člana 8, stava 7. CIR i član 1, stav 8, tačka 9 Četvrtog aneksa Sporazuma iz Kotonua i člana 89, stav 1, tačka f. Odluke o pridruživanju prekomorskih zemalja i područja Evropskoj uniji.

²⁰ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

²¹ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

²² Intervju, donatori, Srbija i Albanija, 2019.

Dakle, i ŽOCD i multilateralne organizacije i MNVO mogu imati važnu ulogu u unapređenju rodne ravnopravnosti. Podržavanje jednih ne mora da podrazumeva nepodržavanje drugih. Postoje, zapravo, primeri uspešnih „trouglova“ saradnje između ŽOCD, države i agencija UN, koja je rezultirala značajnim promenama zakona i politika i doprinela unapređenju rodne ravnopravnosti na ZB. Izazov je, čini se, pronaći odgovarajući balans i pristup u datom kontekstu. Nalazi istraživanja ukazuju na to da je temeljna procena postojećih aktera, kapaciteta i iskustva u datom kontekstu ključna za odabir adekvatnog pristupa i modaliteta finansiranja. Dodatno, logično bi bilo da Fond EU za civilno društvo podrži lokalne OCD raspisivanjem konkursa na koje bi se mogle prijaviti samo organizacije koje su registrovane i imaju radnog iskustva u datoj zemlji, što bi doprinelo ostvarivanju ciljeva procesa pridruživanja ovih zemalja EU.

Podrška drugim organizacijama

U okviru opšte podrške unapređenju ljudskih prava, ŽOCD su primetile da se sve češće finansiraju grupe za ljudska prava koje se fokusiraju na nekoliko pitanja, između ostalog i na rodnu ravnopravnost. Učesnice istraživanja iznele su razloge za finansiranje i protiv finansiranja organizacija koje se ne izjašnjavaju eksplicitno kao ŽOCD, da se bave pitanjem ženskih prava.

Donatori su uglavnom komentarisali da u oblasti ženskih prava često ima toliko posla koji treba obaviti da je važno podržavati organizacije svih profila, mada se mora voditi računa o kakvim je organizacijama reč. Osim toga, ženska prava bi trebalo da budu prioritet svakog demokratskog društva, pa bi njima trebalo da se bave svi koji su za to zainteresovani i spremni.²³ Druge OCD mogu promovisati ženska prava u okviru svoje borbe za ljudska prava uopšte; u tom smislu su pitanja koja se tiču ženskih prava relevantna za njihov rad u celini.²⁴ Ljudi se često angažuju na nekom projektu jer su posvećeni temi kojom se bavi, primetio je jedan donator. Ako se muškarci zalažu za unapređenje ženskih prava, svakako bi bilo od koristi dopustiti im da rade na tim pitanjima.²⁵ Međutim, prema mišljenju donatora, važno je da takve organizacije ne rade u vakumu i da tesno sarađuju sa ŽOCD.

Neke od negativnih strana podržavanja drugih OCD da se bave ženskim pravima jesu to što one možda ne razumeju u potpunosti potrebe ciljnih grupa i to što ne mogu da zadobiju njihovo poverenje. Na primer, ženama koje su preživele muško nasilje možda nije prijatno da dobijaju pravnu i psihološku podršku od muškaraca. Pojedini donatori su istakli da je suštinski važno da se ženskim pravima bave osobe stručne u toj oblasti, a to su obično žene.²⁶ Nedostatak stručnog znanja o rodnoj ravnopravnosti, njenim osnovnim uzrocima i adekvatnim pristupima može doneti više štete nego koristi, bez obzira na nameru. Postoji bojazan da neke od tih organizacija nisu zaista posvećene unapređenju ženskih prava, već da to „uvrstavaju u svoj program da bi ispunile uslove za dobijanje sredstava“ ili da „jure sredstva“. Donatori su ukazali na značaj kritičke analize strategija i iskustva OCD, kako bi se utvrdilo da li se zaista bave rodnom ravnopravnošću i ženskim pravima pre nego što im se dodele sredstva za rad na tim pitanjima.²⁷ Opšti stav donatora je da su spremni da podrže takve grupe da rade na pitanjima koja se tiču ženskih prava, pod uslovom da je projekat zasnovan na rodnoj analizi i ima integrisanu rodnu komponentu i da data OCD ima iskustva u oblasti rodne ravnopravnosti, potkrepljeno rezultatima.²⁸

²³ Intervju, donator, Severna Makedonija, 2019.

²⁴ Intervju, donator, Kosovo, 2019.

²⁵ Intervju, donator, Severna Makedonija, 2019.

²⁶ Intervjui, donatori, Kosovo, 2019.

²⁷ Intervju, donator, Srbija, 2019.

²⁸ Intervju, donator, Srbija, 2019.

Zaključak: zašto je važno podržavati ŽOCD?

Postoji nekoliko razloga za finansiranje ŽOCD. Kako je navedeno u [Uvodu](#), obaveze koje proizilaze iz politika, kao što su GAP II EU i Strateški pristup EU, uvažavaju značajnu ulogu koju imaju ŽOCD u ostvarivanju ciljeva u vezi sa rodnom ravnopravnošću i zahtevaju izdvajanje sredstava za rodnu ravnopravnost, što podrazumeva i podršku ŽOCD. Neke ZC i drugi donatori imaju politike koje nalažu integrisanje rodne perspektive u sve programe i podstiču finansiranje programa s fokusom na rodnoj ravnopravnosti, za čije sprovođenje ŽOCD imaju dovoljno iskustva i znanja. U sadašnjem političkom kontekstu na ZB, ŽOCD su u prvim redovima među onima koji zahtevaju adekvatno upravljanje i unapređenje ljudskih prava, naročito prava ranjivih grupa. Rodna neravnopravnost je i dalje široko rasprostranjena na ZB, a ŽOCD imaju dovoljno znanja i iskustva da se bave ovim problemom. Postoje dokazi koji govore o tome da su ŽOCD doprinele ostvarenju više društvenih promena, a to iskustvo mogu iskoristiti i nadograditi u budućem radu i tako doprineti daljoj promeni društva. Mogu nastaviti da utiču, zagovaraju i nadgledaju sprovođenje zakona i politika, uključujući one koji se odnose na pridruživanje EU. Postoje objektivni dokazi o relevantnosti i efikasnosti ŽOCD. Iako su delotvorne i značajno doprinose promenama u društvu, politička situacija, kontraudar patrijarhata i neadekvatan pristup resursima mogu negativno uticati na njihovu efektivnost, uticajnost i održivost na duže staze. Mada uticaj pojedinih njihovih napora, kao što su uspešno zalaganje za izradu i izmene zakona i podizanje svesti javnosti, može biti dugotrajan, postoji zabrinutost u vezi sa održivošću samih ŽOCD.

Aktivistkinje za ljudska prava širom ZB koriste Međunarodni dan žena, 8. mart, kao priliku za pokretanje brojnih pitanja u vezi sa ženskim pravima, od reproduktivnih prava, preko nasilja nad ženama i jednake zarade za jednak rad, do otklanjanja svih vidova diskriminacije.

PREPORUKE

Naredne preporuke izvedene su na osnovu nalaza istraživanja. Namenjene su različitim akterima, ŽOCD, donatorima (posebno EU) i vladama ZB, a cilj im je da podstaknu diskusiju i zajedničke akcije radi poboljšanja ekosistema finansijske podrške za ŽOCD na ZB i unapređenja rodne ravnopravnosti i ženskih prava.

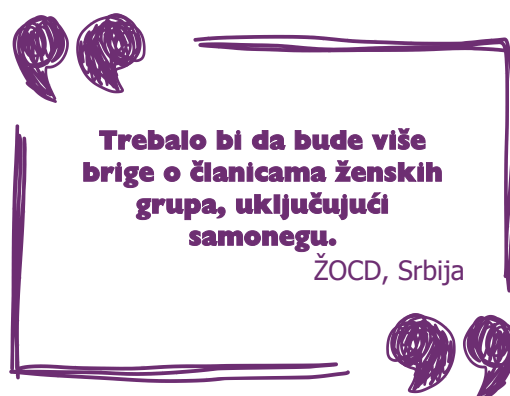
Za ŽOCD

- **Deliti moć. Deliti sredstva.** Aktivno podržavati i zalagati se za vidove finansiranja koji promovišu **solidarnost**, a ne nadmetanje. Veće ŽOCD bi trebalo da budu svesne svoje relativne pozicije moći u odnosu na manje ŽOCD i pronađu način da podrže svoje kolegice i tako doprinesu jačanju pokreta.
- **Zajednički se javno zalagati za unapređenje finansijske podrške**, koja bi, između ostalog, trebalo da obuhvati i sredstva za brigu aktivistkinja i ŽOCD o sebi, kako bi se obezbedila održivost pokreta.
- **Dodatno poboljšati koordinaciju** programa između ŽOCD, kako bi uskladile strategije i raspodelile zadatke i na taj način još efikasnije iskoristile ograničena sredstva.
- **Strateški proširiti bazu podrške pokretu.** Boriti se protiv konzervativizma i pokreta protiv rodne ravnopravnosti osmišljavanjem poruka prilagođenih različitim grupama, naročito u seoskim područjima, i na taj način doprineti menjanju društvenih normi. Podrška zajednice ne mora podrazumevati samo uključivanje više osoba u borbu za ženska prava, već i finansijsku podršku. Identifikovati potencijalne individualne donatore i razraditi strategiju za prikupljanje sredstava prilagođenu njima i njihovim interesima. Iskoristiti široku lepezu već postojećih resursa za prikupljanje sredstava.
- **Dodatno povećati transparentnost svih ŽOCD**, odnosno podsticati ih da objavljuju svoje godišnje troškove i, ukoliko je to finansijski izvodljivo, revizorske izveštaje. Predviđati budžetom reviziju u okviru projekata i ugovora. Podržavati manje organizacije da usavrše svoje sisteme upravljanja finansijama.
- Ukoliko ne postoje, razmisliti o uvođenju **kvalitetnih strategija za nadzor i evaluaciju**, kako bi se mogle pratiti promene u vezi sa organizacijskim strategijama, programima finansiranim od donacija, odnosno dugoročnim uticajem. Na taj način se može ojačati baza dokaza o promenama koje su ostvarile ŽOCD.
- Veće ŽOCD treba bolje da se upoznaju sa globalnim trendovima finansiranja i utvrde kako mogu da utiču na njih; zbog toga treba da sarađuju sa većim, raznolikijim koalicijama organizacija koje nastoje da **utiču na trendove finansiranja na globalnom nivou**.

Za donatore

- Podržavati stvaranje sveobuhvatnog, dinamičnog „**ekosistema finansiranja**“ koji uzima u obzir potrebe raznolikih ŽOCD. Investiranje u takav ekosistem može značajno povećati društveno-politički uticaj ŽOCD i delovati kao protivteža aktuelnoj klimi sužavanja prostora.
- **Više sarađivati sa ženskim fondovima** radi dodeljivanja sredstava manjim ŽOCD, u skladu sa najboljim utvrđenim praksama dodeljivanja podgrantova. Podsticati i podržavati upotrebu lokalnog jezika u procesu dodeljivanja grantova, kako bi sredstva mogla da dođu do inače marginalizovanih manjih organizacija.

- Voditi **dublji dijalog** sa ŽOCD o tome za šta su im konkretno potrebna sredstva, kako ispuniti njihove potrebe i koje su najbolje metode za unapređenje rodne ravnopravnosti.
- **U budućnosti namenjavati sredstva** direktno za unapređenje rodne ravnopravnosti i, kad god je to moguće, eksplicitno za ŽOCD, uz davanje prioriteta finansiranju suzbijanja vidova izrazite neravnopravnosti utvrđenih rodnom analizom.
- Nastaviti s finansiranjem ŽOCD, naročito kroz **višegodišnju podršku, osnovnu podršku**, grantove i **fleksibilnije finansiranje**. Izdvojiti sredstva za pomoć ŽOCD u vezi sa **učesćem**. Omogućiti da dobro dokumentovani nenovčani ulogi budu deo učesća.
- **Poboljšati koordinaciju donatora** i zajedničko strateško planiranje s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti.
- **Pojednostaviti procedure za prijavljivanje i izveštavanje**, kako bi donatori i ŽOCD izdvajali manje vremena za administrativne poslove, a više na same aktivnosti. Kad god je moguće, **opredeliti se za udruženo finansiranje i zajedničko izveštavanje** s drugim donatorima, kako bi se smanjilo administrativno opterećenje i omogućilo ŽOCD da efikasnije koriste svoje vreme.
- Tražiti obaveznu **ex ante rodnu analizu** i adekvatno **integrisanje rodne perspektive u sve programe**, u skladu sa najboljim praksama donatora kao što su ADA i Sida, koji zahtevaju rodnu analizu i posvećivanje pažnje rodnoj ravnopravnosti u svim programima.
- **Zahtevati od država korisnica** da integrišu rodnu perspektivu u programe finansirane putem donatorske podrške, naročito ako se takva podrška inkorporira u politike, na primer odobravanjem programa finansiranih iz IPA fondova koje sprovodi država.
- **Poboljšati sisteme za praćenje sredstava utrošenih** na rodnu ravnopravnost, ženska prava, žene i devojčice, odnosno direktnu podršku ŽOCD. Primenom najboljih praksi rodno odgovornog budžetiranja unaprediti metode za utvrđivanje dodeljenih i potrošenih sredstava, između ostalog i prilikom primene integrisanja rodne perspektive.
- Politički podsticati i podržavati sadržajnije diskusije, zasnovane na istraživanjima, između stranih donatora, vlada i ekspertkinja iz ŽOCD o **osmišljavanju odgovarajuće stalne finansijske podrške** za civilno društvo, kao što je normativno finansiranje, za nevladine organizacije s velikim iskustvom u pružanju usluga čiji je cilj rešavanje problema rodno zasnovanog nasilja. Državna finansijska podrška mora uzeti u obzir osetljiva i veoma značajna pitanja autonomije OCD i obezbeđivanja kvalitetnih usluga od strane iskusnih pružaoca usluga.
- **Razmotriti podršku programima** u sledećim nedovoljno finansiranim oblastima:
 - Strategije poput pružanja usluga, javnog zagovaranja, istraživanja, pravnih usluga i psihoterapije;
 - Odmori na mestima koja pružaju privatnost i sigurnost, psihoterapija i drugi vidovi nege s ciljem prevencije iscrpljenosti aktivistkinja;
 - Inicijative za borbu protiv rodne neravnopravnosti i njenih osnovnih uzroka, naročito u seoskim zajednicama;
 - Žensko osnaživanje, liderstvo, politika, demokratija i upravljanje;
 - Osnovna podrška za ŽOCD koje pružaju direktne usluge osobama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje, kao što su pravne i psihoterapijske usluge, smeštaj i besplatni zdravstveni pregledi, sve dok država ne obezbedi eksplicitnu, održivu, autonomnu finansijsku podršku;
 - Različiti oblici nasilja nad ženama, uključujući otklanjanje osnovnih uzroka, na osnovu potreba utvrđenih u saradnji sa ŽOCD specijalizovanim za ovu oblast;

- ESKP, zapošljavanje, ekonomsko osnaživanje žena, radna i radnička prava, ICT i imovinska i stanarska prava;
- Obrazovanje, posebno investiranje u rano obrazovanje sa ciljem transformisanja tradicionalnih, socijalizovanih rodni uloga, povećanja zaposlenosti žena, otvaranja novih radnih mesta i poboljšanja rezultata učenica i učenika, kako je predviđeno Ciljevima EU iz Barselone;¹
- Humanitarna pomoć, rad u vanrednim situacijama i podrška u vezi s migracijama;
- Ekološka prava i pravda;
- Seksualna prava i reproduktivno zdravlje;
- Prava osoba sa invaliditetom i rad sa ženama s invaliditetom;
- Uključivanje muškaraca i nebinarnih grupa; prava LGBTQIA+;
- Žene u medijima i
- Dodatna istraživanja o mogućnostima za razvoj filantropije i lokalnih donacija namenjenih izričito unapređenju ženskih prava i rodne ravnopravnosti; finansiranje pilot programa radi testiranja potencijalnih, inovativnih rešenja utvrđenih istraživanjima.
- U okviru podrške, razmotriti uvrštavanje sredstava za jačanje kapaciteta, kako bi se pomoglo ŽOCD da izrade **rezervne planove** za slučaj da ostanu bez (dovoljno) sredstava.
- Razmotriti finansiranje sveobuhvatne nezavisne studije o dugotrajnosti **uticaja aktivnosti za unapređenje rodne ravnopravnosti** u regionu, kako bi se utvrdili najbolji pristupi, modaliteti finansiranja i prakse koje su doprinele društvenim promenama i na osnovu toga osmislile buduće investicije u promene.

Za EU

- U skladu s preporukom Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost, uvesti „obavezu **ulaganja sredstava u rodnu ravnopravnost, jačanje kapaciteta** osoba na relevantnim pozicijama za **integriranje rodne perspektive u MFF** i budžetske procese i sprovođenja **analize budžeta iz rodne perspektive** za sve programe finansiranja kako bi se ispitao njihov uticaj na rodnu ravnopravnost“.²
- Ustanoviti **striktnije, obavezujuće zahteve za unapređenje rodne ravnopravnosti kroz eksterno finansiranje** obezbeđivanjem integracije rodne perspektive u propise kako IPA III tako i Instrumenta za susedstvo, razvoj i međunarodnu saradnju.³ U okviru ovih propisa:
 - Zahtevati **ex ante rodno senzitivnu analizu efekata** svih aktivnosti, kao i da takve analize budu osnov za utvrđivanje jasnih ciljeva, pokazatelja i rezultata u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti;
 - **Izdvojiti sredstva za rodnu ravnopravnost**, kao što se već izdvajaju za zaštitu životne sredine;
 - Uvesti **rodno odgovorno budžetiranje** kao obavezno;
 - Zahtevati da **sve evaluacije ispituju uticaj na rodnu ravnopravnost** i
 - Zahtevati **redovno praćenje i izveštavanje o tome koliko je zaista sredstava** izdvojeno za rodnu ravnopravnost, žene i devojčice, odnosno ŽOCD.
- Sa ciljem delotvornog i održivog jačanja kapaciteta (Ž)OCD u zemljama korisnicama IPA fondova, **u kriterijume podobnosti za bilo koji vid podrške Fonda EU za civilno društvo uvrstiti posebne uslove** kako bi se obezbedilo da se tim sredstvima podrže

¹ EK, *Barcelona Objectives: On the development of childcare facilities for young children with a view to increase female labour participation, strike a work-life balance for working parents and bring about sustainable and inclusive growth in Europe*, 2018.

² EIGE, 2018, str. 20.

³ Videti: Farnsworth, N. and Rashiti, V. for KWN, *Following through on EU Commitments: Recommendations for Gender Mainstreaming IPA III*, 2020.

samo lokalne organizacije registrovane u zemljama korisnicama i s proverenim iskustvom u radu u tim zemljama.

- **U budućnosti namenski opredeliti sredstva** za rodnu ravnopravnost i, gde god je to moguće, eksplicitno za ŽOCD, postavljajući kao prioritet rešavanje izrazitih oblika rodne neravnopravnosti utvrđenih rodnom analizom.
- Kako bi se garantovalo integrisanje rodne perspektive pri izradi svih programa u skladu sa GAP-om II (i eventualno GAP-om III), na nivou EUD i EK ustanoviti standardizovanje procedure i postupke **kvalitativne rodne analize svih programa**, koji će zahtevati ispunjenje određenih standarda i unošenje podataka relevantnih za rodnu ravnopravnost u programima u sisteme EU za upravljanje podacima.
- U okviru **direktne budžetske podrške vladama korisnicama, uvek zahtevati da barem jedan indikator bude u vezi s unapređenjem rodne ravnopravnosti**; indikatori treba da budu utvrđeni na osnovu rodne analize i razgovora sa ŽOCD i nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost. Ovo može, u okviru političkog dijaloga i finansijske podrške zemljama korisnicama, podstaći napredak u oblasti rodne ravnopravnosti u datoj zemlji.
- Pratiti i na standardizovan način izveštavati **o položaju ŽOCD u godišnjim izveštajima za svaku zemlju**, što treba da obuhvati i nasilje prema braniteljicama i braniteljima ženskih prava i sužavanje prostora.
- Kroz politički dijalog u procesu pridruživanja EU, **podsticati vladine aktivnosti na unapređenju rodne ravnopravnosti**, između ostalog i adekvatnim izdvajanjem sredstava za tu svrhu.
- Sa ciljem sprovođenja CEDAW, Istanbulske konvencije i drugih relevantnih nacionalnih propisa, **omogućiti sadržajnu diskusiju** koja će uzimati u obzir međunarodna istraživanja i iskustva, kao i vežbe za procenu lokalnih troškova,⁴ i podrazumevati ekspertizu ŽOCD o tome *kako konkretno osmisliti sprovodive, održive kvalitetne normativne socijalne usluge*, naročito za osobe koje su (bile) izložene nasilju. Proces pridruživanja EU, uključujući prateću sektorsku podršku uspostavljanju sistema socijalne zaštite, može pružiti mogućnost za takve diskusije, kao i za praćenje napretka, putem, recimo, izveštaja za određenu zemlju. Podsticajno normativno-pravno okruženje, fokusirano na korisnice i korisnike, može omogućiti licenciranim, sposobnim pružaocima usluga, kao što su akteri civilnog društva i drugi, pristup finansiranju na osnovu učinka (kao što su programi za pokrivanje troškova), a ne nužno *ad hoc* sredstvima za OCD.
- U okviru GAP-a III uvesti veće obaveze u pogledu **strateške koordinacije donatora** da bi se unapredila rodna ravnopravnost, u tesnoj saradnji sa nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost ŽOCD.
- **Promovisati uključivanje aktera civilnog društva** u aktivnosti čiji je cilj ostvarivanje ravnopravnosti žena i muškaraca, na šta poziva Evropski savet u izveštaju o sprovođenju Pekinške platforme za akciju u ZČ EU.⁵
- **Više uključiti ŽOCD u proces pridruživanja EU** i na taj način iskoristiti očigledan napredak koji su do sada ostvarile i njihove dobre prakse. Dodatne strategije i inicijative koje integrišu rodnu ravnopravnost u različite sektore mogu omogućiti ŽOCD da se više uključe u pretpristupni proces, da ga „prevode“ akterima i korisnicama/-ima u njihovim zajednicama i da na taj način doprinesu napretku u procesu pridruživanja EU.

⁴ Za primer, iako zastareli, videti: Farnsworth, N., Qosaj-Mustafa, A., Ekonomi, M., Shima, A., and Dauti-Kadriu, D. for KWN, *At What Cost? Budgeting for the Implementation of the Legal Framework Against Domestic Violence in Kosovo*, UNDP: Priština, 2012.

⁵ EIGE, *Beijing + 25: the fifth review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States*, 2019.

Za vlade

- **Sprovoditi obavezu integrisanja rodne perspektive** u zakone, politike, programe i budžete, što podrazumeva i odgovarajuću primenu rodno odgovornog budžetiranja. Pri tome **angažovati ŽOCD** i obezbediti adekvatna sredstva i novčanu nadoknadu za njihovu ekspertizu.
- **Poboljšati zakonske okvire i olakšati organizacijama civilnog društva prikupljanje sredstava** od pojedinaca i preduzeća; takođe omogućiti da OCD budu plaćene za pružanje ekspertize.
- **Uspostaviti kontinuirano finansiranje**, poput normativnog finansiranja, putem stalne budžetske stavke za finansiranje pokrivanja troškova za pružene usluge od javnog interesa. Izdvojiti sredstva za autonomne ZOCD, naročito one koje pružaju usluge od javnog interesa i koje su stručne u oblasti rešavanja problema rodno zasnovanog nasilja, kako bi se obezbedila kontinuirana podrška ovim uslugama od suštinskog značaja predviđenih Istanbulskom konvencijom.
- **Izdvajati sredstva** za istraživanja, uključujući *ex ante* rodnu analizu, rodnu ekspertizu, nezavisni monitoring i evaluaciju koje bi sprovodile (Ž)OCD.
- Obezbediti **transparentnu i pravičnu dodelu sredstava**. Preduzeti mere zaštite da bi se smanjio rizik od zloupotrebe, kao što su javni pozivi s jasnim kriterijumima za odabir predloga, angažovanje nezavisnih evaluatora/-ki i obezbeđivanje funkcionalnih mehanizama za podnošenje žalbi.
- Omogućiti **javni pristup podacima o sredstvima dodeljenim civilnom društvu**. Radi transparentnosti, objavljivati na Internetu imena, visinu sredstava i aktivnosti finansiranih ŽOCD.
- **Sarađivati sa većim brojem, i to raznolikih ŽOCD, i povećati njihovo učešće** u javnim konsultacijama, uključujući one u vezi sa procesom pridruživanja EU. Imati u vidu njihov stepen informisanosti, stručnost, pristup prevoznim sredstvima i vreme potrebno za učešće u takvim procesima kako bi se podstaklo, adekvatno planiralo i podržalo njihovo aktivnije učešće.
- Povećati političku i **finansijsku podršku nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost**. Odvojiti resurse za jačanje njihovih kapaciteta i obezbediti njihovu tesnu saradnju sa ŽOCD raznolikih profila.

Za koordinaciju

- Pokrenuti koordinisanu akciju koja bi trebalo da **obaveže sve donatore da češće sarađuju** i zajednički planiraju finansiranje unapređenja rodne ravnopravnosti. Tražiti da se **smanje preklapanja i da se obezbedi efikasnija, uspešnija i efektivnija upotreba** ograničenih sredstava. Možda donatori kao što su EU i Sida mogu pokrenuti opsežnije koordinacijske aktivnosti, kako bi i donatori i ŽOCD mogli da sarađuju na efikasnijim, delotvornijim i efektivnijim inicijativama.
- Utvrditi mogućnosti za bolje korišćenje **udruženog finansiranja i primenu zajedničkog izveštavanja**, radi efikasnijeg korišćenja ljudskih resursa kako donatora tako i ŽOCD.

Foto: Marija Janković

Aktivistkinje formiraju znak mira u znak podrške ženama iz Kurdistan, u Beogradu 2016.

LITERATURA

- Aets Apave za Evropsku komisiju, *Mid-Term Evaluation of the Civil Society Facility for the Western Balkans and Turkey*, 2017, na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/csf_evaluation_report_wbt_dig.pdf.
- Albanska mreža za osnaživanje žena, veb-sajt, *History*, pristupljeno u aprilu 2020, na: <https://awenetwork.org/historia-misioni/?lang=en>.
- Aljazeera Balkans, „Žene u crnom u Beogradu odale počast žrtvama genocida u Srebrenici”, 2019, na: <http://balkans.aljazeera.net/video/zene-u-crnom-u-beogradu-odale-pocast-zrtvama-genocida-u-srebrenici>.
- Ambasada Švedske: Priština, „Multidimensional poverty analysis, Kosovo 2017”, 2017, na: <https://www.sida.se/contentassets/4ecfd42348644d32abbfdccbed6f15c0/kosovo-mdpa.pdf>.
- Amnesty International, „Wounds that Burn Our Souls” *Compensation for Kosovo’s Wartime Rape Survivors, But Still No Justice*, Amnesty International, 2017, na: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR7075582017ENGLISH.PDF>.
- Arutyunova, A. i Miller, K., *Count Me In! Money & Movements Convening*, 2018, na: https://www.mamacash.org/media/conferences/cmi_money_and_movements_funding_data.pdf.
- Association for Women’s Rights Development, *Watering the Leaves, Starving the Roots: The Status of Financing for Women’s Rights Organizing and Gender Equality*, 2013, na: https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/WTL_Starving_Roots.pdf.
- Austrijska agencija za razvoj, *Making Budgets Gender-Sensitive: A Checklist for Programme-Based Aid*, 2009, na: https://www.entwicklung.at/fileadmin/user_upload/Dokumente/Publikationen/Downloads_Themen_DivBeric_hte/Gender/CHECKLIST_12032009_barriere.pdf.
- Autonomni ženski centar (AŽC), „Komentari AŽC-a na nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti”, 2020, na: <https://www.womenngo.org.rs/en/news/1166-comments-of-the-awc-on-the-draft-law-on-gender-equality>.
- _____, „Komentari na novi radni tekst nacrta Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela”, 2020, na: https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-19/Komentari_Autonomnog_zenskog_centra_2_6_2019.pdf.
- _____, „Mreža žena protiv nasilja Ženskoj parlamentarnoj mreži”, 2016, na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/430-mreza-zene-protiv-nasilja-zenskoj-parlamentarnoj-mrezi-za-kaznjavanje-kupaca-u-prostituciji>.
- _____, „MUP usvojio komentare AŽC-a na nacrt Zakona o azilu i privremenoj pomoći”, 2016, na: <https://www.womenngo.org.rs/prakticne-politike/zagovaranje/877-zakon-o-azilu-mup-usvojio-komentare-azc-a-na-nacrt-zakona-o-azilu-i-privremenoj-zastiti>.
- _____, „Ministarstvo unutrašnjih poslova prihvatilo sugestije AŽC-a u vezi sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici”, 2017, na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/965-ministarstvo-unutrasnjih-poslova-prihvatilo-sugestije-azc-a-u-vezi-sa-zakonom-o-sprecavanju-nasilja-u-porodici>.
- _____, „Ministarstvo za rad krši zakone: Dopis AŽC-a Upravi za javne nabavke”, 2018, na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1277-ministarstvo-za-rad-krsi-zakone-azc-dopis-upravi-za-javne-nabavke>.
- _____, „Otvorena pitanja Ministarstvu rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja”, 2018, na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1274-otvorena-pitanja-ministarstvu-rada-zaposljavanja-borackih-i-socijalnih-pitanja>.
- _____, „Pilotiranje Zakona o sprečavanju nasilja u porodici” 2017, na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/941-pilotiranje-zakona-o-sprecavanju-nasilja-u-porodici>.
- Balkan Insight, „Srbija: Aktivisti za ljudska prava odali počast Albancima, ratnim žrtvama sa Kosova”, 2019, na: <https://balkaninsight.com/2019/03/26/srbija-aktivisti-za-ljudska-prava-odali-pocast-albancima-ratnim-zrtvama-sa-kosova/?lang=sr>.
- Bjelanovic i Myers za CEE FC, Bratislava, „A Case study of TRAG Foundation”, 2017, na: https://www.ceefundraising.org/wp-content/uploads/2017/10/Bjelanovic_Myers_Trag_Foundation_Major_Donor_Case_Study.pdf.
- Borgen Project, „What is a Multilateral Organization?”, veb-sajt Borgen Project, pristupljeno 18. maja 2020, na: <https://borgenproject.org/what-is-a-multilateral-organization/>.
- Britannica, *Prespa Agreement: Balkan History*, 2019, na: <https://www.britannica.com/event/Prespa-Agreement>.
- Catalyst Balkans, *Annual Report on the State of Philanthropy – Serbia 2018*, 2019, anat: <https://www.slideshare.net/CatalystBalkans/annual-report-on-the-state-of-philanthropy-serbia-2018>.
- _____, *Tax Laws Affecting Philanthropy in the Countries of South Europe*, 2013, na: <https://catalystbalkans.org/DownloadFile.axd?strategy=contentitemdocument&fileName=81c1e19f-97c8-496f-aa2e-f34fdbc6421b.pdf>.

- Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, „Godišnji izveštaj o radu Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu za 2018. godinu“, Podgorica, 2019, na: http://www.eurol2.me/wp-content/uploads/2019/09/Godisnji-izvjestaj-2018-Centar-za-obuku_CG.pdf.
- Charities Aid Foundation, „World Giving Index: Ten years of Giving Trends“, oktobar 2019, pristupljeno 10. januara 2019, na: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi_10th_edition_report_2712a_web_101019.pdf.
- Chianca, T., „The OECD/DAC Criteria for International Development Evaluations: An Assessment and Ideas for Improvement“, Journal of Multidisciplinary Evaluation, tom 5, br. 9, ISSN 1556-8180, 2008, na: http://journals.sfu.ca/jmde/index.php/jmde_1/article/download/167/183.
- CSSP (Platforma za jačanje građanskog društva), „Potpisan Protokol o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Brčko distriktu“, 2018, na: <https://cssplatform.org/signed-protocol-cooperation-institutions-organizations-prevention-combating-vaw-domestic-violence-brcko-district-bih-potpisan-protokol-o-saradnji-institucija-organizacija-u-s>.
- Clemens, Paul, „Improving Learning and Accountability in Foreign Aid“, World Development (125), 2019, na: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0305750X19303183?token=D50D630A7F9C0DD7468022405C0F1228EE7490E971A94B453DCA25BD2E898AD50021FC4C0E01B3763278522C31295FF2>.
- Ćatović, A., Idžaković, F., Šehić D. za Prava za sve, „Ženske perspektive: Alternativni odgovori na Upitnik Evropske komisije“, 2017, na: http://rightsforall.ba/bs/wp-content/uploads/sites/5/2017/06/Zenske-perspektive_knjizni-blok_BOS.pdf Koalicija PrEUgovor Alarm, „Izveštaj Koalicije prEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24“, 2018, na: <http://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1595/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>.
- Dallas Women's Foundation with Chambers Family Fund, „Creating a Women's Fund: A Philanthropic Strategy for Women and Girls, 2nd Edition“, Women's Funding Network, 2017, na: <https://www.womensfundingnetwork.org/wp-content/uploads/2015/02/Creating-a-Womens-Fund.pdf>.
- Espinosa, J., „Gender Mainstreaming Approaches in Development Programming: Being Strategic and Achieving Results in an Evolving Development Context“, 2013, na: [link](#).
- Evropska komisija, „A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025“, na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A152%3AFIN>.
- _____, „Annexes to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down common provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund Plus, the Cohesion Fund, and the European Maritime and Fisheries Fund and financial rules for those and for the Asylum and Migration Fund, the Internal Security Fund and the Border Management and Visa Instrument“, 2018, na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:26b02a36-6376-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_3&format=PDF.
- _____, *Barcelona Objectives: On the development of childcare facilities for young children with a view to increase female labour participation, strike a work-life balance for working parents and bring about sustainable and inclusive growth in Europe*, 2018, na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/bcn_objectives-report2018_web_en.pdf.
- _____, SWD, „Albania 2019 Report“, SWD(2019) 215 finalna verzija, Brisel 2019, na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-albania-report.pdf>.
- _____, SWD, „Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016-2020“, SWD(2015) 182 finalna verzija, 2015, na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/joint-staff-working-document-gender-equality-and-womens-empowerment-transforming-lives_en.
- _____, „European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations“, na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/rule-law_en.
- _____, *Indicative Strategy Paper for Kosovo (2014-2020)*, 2014, at: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/indicative_strategy.pdf.
- _____, „Practical Guide“, 15. jul 2019, na: <https://ec.europa.eu/europeaid/prag/document.do?nodeNumber=1>.
- _____, „Regional Development and Cohesion Policy beyond 2020: The New Framework at a glance“, 2018, na: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/2021_2027/.
- _____, „Upholding the Rule of Law“, na: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law_en.
- _____, veb-sajt, Evropska politika susedstva i pregovori o proširenju, „Instrument for Pre-accession Assistance“, na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en, accessed April 2020.
- Evropska unija, „Treaty of Lisbon, Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community“, 2007, na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>.
- Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE), „Gender budgeting. Mainstreaming gender into EU budget and macroeconomic policy framework“, Luksemburg: Izdavačka kancelarija Evropske unije, 2018, na: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0118419enn_002.pdf.
- _____, „Beijing + 25: the fifth review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States“, 2019, na: <https://eige.europa.eu/publications/beijing-25-fifth-review-implementation-beijing-platform-action-eu-member-states>.

- _____, „Gender equality deserves more than 1%“, veb-sajt EIGE, 2019, na: <https://eige.europa.eu/news/gender-equality-deserves-more-1>.
- _____, „What is Gender Mainstreaming“, pristupljeno 24. maja 2020, na: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>.
- Evropski parlament, „Long-term EU budget: MEPs lay down funding priorities for post-2020 budget“, 2018, na: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20181106IPR18317/long-term-eu-budget-meps-lay-down-funding-priorities-for-post-2020-budget>.
- Evropski parlament i Savet, „Zajednička uredba o sprovođenju (CIR) br. 236/2014 Evropskog parlamenta i Saveta kojom se uspostavljaju zajednička pravila i procedure za sprovođenje instrumenata Unije za finansiranje aktivnosti u zemljama koje nisu članice Unije“, 2014, na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0236>.
- _____, „Uredba 231/2014 Evropskog parlamenta i Saveta kojom se uspostavlja Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA II)“, 2014, na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0231&from=EN>.
- Evropski parlament, FEMM odbor, „Report on EU Funds for Gender Equality“, 2016/2144(INI), 2017, na: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0033_EN.html?redirect.
- Farnsworth, N. i Banjska, I. za MŽK, „Mind the GAP: Nezavisna evaluacija implementacije drugog Akcionog plana za rodna pitanja u zemljama Zapadnog Balkana“, 2018, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/2.pdf>.
- Farnsworth, N. i Gashi, E., „Gde je novac za ženska prava? Studija slučaja sa Kosova“, MŽK i Institut za studije društva i kulture Alter Habitus, 2013, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140617134906912.pdf>.
- Farnsworth, N., Qosaj-Mustafa, A., Ekonomi, M., Shima, A., i Dauti-Kadriu, D. za MŽK, „At What Cost? Budgeting for the Implementation of the Legal Framework against Domestic Violence in Kosovo“, UNDP: Priština, 2012, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130405120224756-1.pdf>.
- Farnsworth, N. i Rashiti, V., za MŽK, „Following through on EU Commitments to Gender Equality: Lessons Learned from GAP II to Inform GAP III“, Priština: 2020, na: <http://womensnetwork.org/publications/following-through-on-eu-commitments-to-gender-equality/>.
- Federacija BiH, „Zakon o zaštiti od nasilja u porodici“, br. 20/2013, na: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici.html>.
- _____, „Zakon o porezu na dobit FBiH“, na: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-porezu-na-dobit-Federacije-BiH.pdf>.
- _____, „Zakon o porezu na dohodak FBiH“, na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon_o_porezu_na_dohodak_FBiH.pdf.
- Fondacija Udružene žene, Banja Luka, „Finansiranje sigurnih kuća u Bosni i Hercegovini, istraživanje i preporuke“, 2009, na: <http://unitedwomenbl.org/udruzenezene/unitedwomenbl.org/docs/Sigurne-kuce09.pdf>.
- _____, „Prijedlozi za unapređenje pristupa besplatnoj pravnoj pomoći u Republici Srpskoj za žene žrtve nasilja i nasilja u porodici“, 2019, na: <http://unitedwomenbl.org/wp-content/uploads/2019/02/Prijedlozi-za-unapre%C4%91enje-pristupa-besplatnoj-pravnoj-pomo%C4%87i-u-Republici-Srpskoj-za-%C5%BEene-%C5%BErtve-nasilja-i-nasilja-u-porodici.pdf>.
- _____, „Prijedlozi za dopunu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj“, 2019, na: <http://unitedwomenbl.org/wp-content/uploads/2019/02/Prijedlozi-za-dopunu-Zakona-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici.pdf>.
- Ford Foundation, „Challenging Inequality: Gender, Race and Ethnic Justice“, 2019, na: <https://www.fordfoundation.org/work/challenging-inequality/gender-racial-and-ethnic-justice/>.
- Gavric, S. za Evropski ženski lobi, „Mapping of policies and legislation on violence against women and the Istanbul Convention in Kosovo“, na: https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl-kosovo_report_web.pdf.
- Gender centar Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, „Informacija o izradi Strategije Federacije BiH za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017)“, na: <https://www.qcfbih.gov.ba/strategija-za-prevenciju-i-borbu-protiv-nasilja-u-porodici/>.
- Generalni sekretarijat Saveta, Radni dokument Evropske spoljopolitičke službe, „EU Action Plan on Women, Peace and Security (WPS) 2019-2024“, Brisel, 5. jula 2019, na: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11031-2019-INIT/en/pdf>.
- Golubovic, Dragan, „White Paper on Philanthropy“, citirano u: Catalyst Balkans, „Annual Report on the State of Philanthropy – Serbia 2018“, 2019, na: <https://www.slideshare.net/CatalystBalkans/annual-report-on-the-state-of-philanthropy-serbia-2018>.
- Grabowski, A. i Essick, P., „Are they really gender equality projects? An examination of donors' gender-mainstreamed and gender-equality focused projects to assess the quality of gender-marked projects“, 2020, na: <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620945/rr-are-they-really-gender-equality-projects-donors-050220-en.pdf;jsessionid=0DA72C4CFC03F9C4B3DEB387AFBF2661?sequence=1>.
- Grad Istočno Sarajevo, „Potpisan Protokol o saradnji i postupanju u slučajevima nasilja nad ženama i u porodici u Sokolcu“, na: <https://gradistocnosarajevo.net/sokolac/sokolac-potpisan-protokol-o-saradnji-i-postupanju-u-slucajevima-nasilja-nad-zenama-i-u-porodici>.

- Hagen-Dillon, A., „Where are the Gaps, Opportunities, and Challenges? Comparing funding trends from the women's funds community", Human Rights Funders Network, 2018, na: <https://www.hrfn.org/community-voices/where-are-the-gaps-opportunities-and-challenges-comparing-funding-trends-from-the-womens-funds-community/>.
- Haynes, R., Ireland, V., Duke, J., „Funding Civil Society Organisations & Networks: Promising Approaches to Financing Development in the 21st Century", Forus International, 2019, na: <http://forus-international.org/en/resources/71>.
- Hoxha, J., Tavani, K., Topi, A., Keruti, K., „Monitoring Matrix on Enabling Environment for Civil Society Development: Country Report for Albania 2017", Partners Albania for Change and Development, 2018, na: http://www.balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2017/07/91-3-Albania_CMCR_2017_EN.pdf.
- Hudson Institute, „The Index of Philanthropic Freedom 2015", na: <https://catalystbalkans.org/en/home/resources>.
- Htun, M. i Weldon, L., „The Civic Origins of Progressive Policy Change: Combating Violence against Women in Global Perspective, 1975–2005", American Political Science Review, 106, str. 548–569, 2012, na: <https://malahtun.files.wordpress.com/2015/03/2012-htun-weldon-apsr.pdf>.
- IMF Country Report No. 17/277, International Monetary Fund, 2019.
- International Development, „Implementing the European Union gender action plan: challenges and opportunities", European Union, 2019, na: <http://www.international-development.eu/implementing-the-european-union-gender-action-plan-challenges-and-opportunities/>.
- Kancelarija EU na Kosovu/EUSR, veb-sajt, „What We Do", pristupljeno u aprilu 2020, na: https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/1386/about-eu-office-kosovo-eusr_en.
- Keystone Performance Surveys, Development Partnership Surveys, „Partner Feed-back report: Kvinna till Kvinna", 2016.
- Koeshall, N. za Catalyst Balkans, „Regional Report Balkan Countries", na: <https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/15959/Balkan%20Countries.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Komitet pravnika za ljudska prava YUCOM, „Nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći ograničava pristup pravdi", 2018, na: <http://www.yucom.org.rs/nacrt-zakona-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci-ogranicava-pravo-na-pristup-pravdi/>.
- Kvinna till Kvinna, „Women's Rights in the Western Balkans", Kvinna till Kvinna, 2019, na: <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2019/11/Womens-rights-in-Western-Balkans.pdf>.
- _____, veb-sajt, „Kvinna till Kvinna: Who We Are", na: <https://kvinnatillkvinna.org/about-us/who-we-are/>.
- Landau, D., Uggla, F., „Mapping Assignment for Continued Swedish Support to Human Rights Defenders in Kosovo", 2018
- Lindquist, W., Siminitz, J., Sumlinski, M., Petri, M., „Montenegro: Selected Issues", na: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2017/cr17277.ashx>.
- Macanović, V. „Gde nestade višedecenijski rad SOS telefona ženskih nevladinih organizacija", 2017, na: <http://www.preugovor.org/Tekstovi/1428/Nacionalni-SOS-telefon.shtml>.
- Mainlevel Consulting, „External Evaluation of the Kosovo Women's Network, its Strategy for 2015-2018 and Key Programs Contributing to this Strategy", 2018, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20180618102435389.pdf>.
- Maksimovic, S., „Montenegrin Law on Religious Freedom: Polarization that benefits the government(s)?", Portal European Western Balkans, 13.01.2020, na: <https://europeanwesternbalkans.com/2020/01/13/montenegrin-law-on-religious-freedom-polarization-that-benefits-the-governments/>.
- Miller, K. i Jones, R., „Toward a Feminist Funding Ecosystem", AWID, 2019, na: https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/awid_funding_ecosystem_2019_final_eng.pdf.
- More-Hollerweger et al., ERSTE Stiftung Studies, „Civil Society in Central and Eastern Europa: Monitoring 2019", 2019, na: <http://www.erstestiftung.org/en/publication/civil-society-in-central-and-eastern-europe-monitoring-2019/>.
- MŽK, „A Gendered Reading of the 'External Evaluation of the Instrument for the Pre-Accession Assistance'", 2017, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2019/05/KWN-KvinnatillKvinna-Gender-Review-of-IPA-Midterm-Evaluation-2017-12-15.pdf>.
- _____, „Advocacy letter of Kosovo shelters towards the National Coordinator against Domestic Violence, expressing concern on non-allocated funds for shelters", 2019, na: <https://womensnetwork.org/sq/leter-shqetesuese-nga-strehimoret-e-kosoves-per-koordinatorin-nacional/> (na albanskom).
- _____, „Advocacy leads Kosovo's new Government to Establish Budget Line for Shelters", mart 2020, na: <https://womensnetwork.org/advocacy-leads-kosovos-new-government-to-establish-budget-line-for-shelters/>.
- _____, „Exemplary Kosovo Women's Fund Informs EU Sub-Granting Programs Internationally", veb-sajt MŽK, 2016, na: <https://womensnetwork.org/exemplary-kosovo-womens-fund-informs-eu-sub-granting-programs-internationally/>.
- _____, „Gender-based Discrimination and Labour in the Western Balkans", Priština: MŽK, 2019, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2019/09/GBD-Labour-WB.pdf>.
- _____, „Rodna analiza stanja na Kosovu", MŽK, Priština: 2018, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20181003125154339.pdf>.

- _____, „Kosovo's Progress in Aligning its Laws with the European Union Gender Equality Acquis", 2017, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20171108105226438.pdf>.
- _____, „KWN Strategy 2019-2022", 2018, na: <https://womensnetwork.org/programs/>.
- _____, „Letter to Ahtisaari, UN Special Envoy for the future status process for Kosovo", 2006, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130123205859687.pdf>.
- _____, „Letter to Soren Jessen Petersen, Special Representative of the UN Secretary General in Kosovo", 2005, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130123205735550.pdf>.
- _____, „Pismo podrške za aktivistkinje u Srbiji", 2006, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130206155153777.pdf>.
- _____, „Little Grants, Big Changes, 2015-2016", na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/20170206152130271.pdf>.
- _____, „No More Excuses", Priština: 2015, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20151124105025622.pdf>.
- _____, „Sigurnost počinje od kuće", Priština: MŽK, 2008, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/26.pdf>.
- _____, „Ko vodi brigu o deci?", Priština: MŽK, 2016, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/12.pdf>.
- _____, „Women's Rights are Human Rights: Little Grants, Important Changes 2016-2017", na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20180326143802724.pdf>.
- Newkirk, J., Lidstrom, A., Popovicki Capin, A., Conflict Management Consulting, „Mid-term Review and Evaluation: The Kvinna till Kvinna Foundation's Western Balkan Regional EU Advocacy Programme", 2017.
- OEBS, „OSCE-led survey on violence against women: Main report", OEBS, 2019, na: <https://www.osce.org/secretariat/413237?download=true>.
- Portal Vijesti, „Zaštitnik ljudskih prava i sloboda: Društvena isključenost Roma neopravdano dugo traje", ANTENAM.NET, 8. april 2019, na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/bakovic-drustvena-iskljucenost-roma-neopravdano-dugo-traje>.
- Potpisujem, Javna rasprava, 2016, na: <http://www.potpisujem.org/srb/2020/prednacrt-zakona-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici-mora-bit-precizan-i-konzistentan>.
- Potpisujem, „Predlozi AZC-a za izmene i dopune Krivičnog zakonika", Beograd, 2016, na: http://www.womenngo.org.rs/images/vesti-16/Predlozi_AZC_za_izmene_i_dopune_Krivicnog_zakonika.pdf.
- Rekonstrukcija Ženski fond, veb-sajt, „RWFund programi", pristupljeno u aprilu 2020, na: <https://www.rwfund.org/programi/zenske-inicijative/generalna-podrska/>.
- Republika Albanija, Narodna skupština, „Zakon br. 8788 o neprofitnim organizacijama", pristupljeno 11. januara 2020, na: https://www.imolin.org/doc/amlin/Albania_Law%20No.%208788%20On%20Non-Profit%20Organisations.pdf.
- _____, „Zakon br. 9970 o rodnoj ravnopravnosti u društvu", 2008.
- _____, „Zakon br. 9669 o merama protiv nasilja u porodici", 2006.
- _____, „Zakon br. 68/2017 o finansiranju lokalnih samouprava", na: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bBdzUmgjN1QJ:https://ppdb.hslu.ch/inf2/rm/f_pr+protected.php%3Ff%3D20170619163651_5947e1834321d.pdf%26n%3DLaw%2Bno.%2B68_2017_On%2BLocal%2BSelf-Government%2BFinance_as%2Bapproved%2Bby%2BParliament.pdf+&cd=1&hl=en&ct=clnk&client=safari.
- _____, Zakon o sponzorstvu, na: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6687>.
- _____, Veće ministara, Odluka o stvaranju i funkcionisanju Socijalnog fonda, 2018, 23.02.2018, na: http://www.ikub.al/LIGJE_CATEGORY/18/03/05/PeR-KRIJIMIN-DHE-FUNKSIONIMIN-E-FONDIT-SOCIAL-0033.aspx (na albanskom).
- _____, MoS potpisan između Veća ministara Albanije i Evropske komisije, na: <https://www.tatime.gov.al/eng/c/4/96/110/value-added-tax>.
- _____, Ministarstvo za socijalnu zaštitu i omladinu, „National Strategy and Action Plan on Gender Equality, 2016-2020", na: <https://awenetwork.org/wp-content/uploads/2017/01/SKGJB-EN-web.pdf>.
- _____, INSTAT, „Women and Men 2017", INSTAT, 2018, na: <http://www.instat.gov.al/media/4764/burra-dhe-grate-ne-shqiperi-2018.pdf>.
- Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, Direkcija za evropske integracije, veb-sajt, „Odgovori organizacija civilnog društva na pitanja iz Upitnika Evropske komisije za pripremu mišljenja o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj Uniji", na: http://dei.gov.ba/search/Default.aspx?q=odgovori+organizacija+civilnog+društva&searchDepth=0&selectedCategory=0&contentType=0&langTag=bs-BA&template_id=120&pageIndex=1.
- _____, Vlada, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade kantona Sarajevo, „Potpisan Protokol o saradnji institucija u slučajevima nasilja u porodici u Kantonu Sarajevo", na: <https://mon.ks.gov.ba/aktuelno/novosti-sa-vlade/potpisan-protokol-o-saradnji-institucija-za-zastitu-zrtava-nasilja-u-ks>.
- _____, „Zakon br. 16/03 i 102/09 o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst", 2010, na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/zakon_o_ravnopravnosti_spolova_BiH.pdf.

- Republika Crna Gora, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, „*Odluka o raspodeli finansijskih sredstava projektima/programima nevladinih organizacija u oblasti rodne ravnopravnosti*“, 11.10.2019, na: <http://www.mmp.gov.me/vijesti/211434/Odluka-o.html>.
- _____, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, „*Rješenje o obrazovanju Savjeta za rodnu ravnopravnost*“, 1/06/2016, na: <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=242238&rType=2&file=hpsc1679.pdf>.
- _____, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, „*Izveštaj o sprovođenju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*“, februar 2010, na: <http://www.mmp.gov.me/rubrike/CEDAW/110297/Izveštaj-o-sprovođenju-konvencije-o-eliminaciji-svih-oblika-diskriminacije-zena.html>.
- _____, Ministarstvo unutrašnjih poslova, „*Odluka o izboru predstavnika nevladinih organizacija za članove Operativnog tima za borbu protiv porodičnog nasilja i nasilja nad ženama*“, na: <http://www.mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=301789&rType=2>.
- _____, Ministarstvo pravde, „*Izveštaj sa javne rasprave povodom nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika*“, 2017, na: http://www.mpa.gov.me/rubrike/Javna_rasprava/169968/Izveštaj-sa-javne-rasprave-povodom-Nacrtu-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-Krivicnog-zakonika-Crne-Gore.html.
- _____, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, „*Odluka o izboru kandidata za člana Radne grupe za izradu Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici*“, 10/04/2018, na: <http://www.mrs.gov.me/organizacija/nvo/183659/Odluka.html>.
- _____, Skupština Republike Crne Gore, „*Zakon br. 065/01 o porezu na dobit pravnih lica*“.
- _____, „*Zakon o rodnoj ravnopravnosti*“, na: <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=120348&rType=2&file=Law%20on%20Gender%20Equality.pdf>.
- _____, „*Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti*“, br. 27/13, 1/15, 42/15, 47/15, 56/16, 66/16, 1/17, 31/17, 42/17 i 50/17 17.
- _____, „*Zakon br. 01-3873/2 o porezu na dohodak fizičkih lica*“.
- Republika Kosovo, *Ustav Republike Kosovo*, 2008, na: <https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2018/03/Ustav1.pdf>.
- _____, Vlada Kosova, Ministarstvo finansija Republike Kosovo, „*Zakon br. 06/L-133 o budžetskim podelama budžeta Republike Kosovo za 2019. godinu*“, budžetska linija: 01500 1060, „*Osnovni troškovi za skloništa*“, pristupljeno 10. januara 2020, na: <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/8E669C65-AF64-4595-ABF8-3BA08459BD04.pdf>.
- _____, Vlada Kosova, Ministarstvo pravde, „*Nacionalna strategija i Akcioni plan Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici 2016–2020*“, 2016, na: <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/52BA49FC-80C2-4172-A2F7-9E83D078F3E7.pdf>.
- _____, Zavod za statistiku, „*Population Estimates*“, 2018, na: <https://ask.rks-gov.net/media/4892/vler%C3%ABsimi-i-popullsis%C3%AB-2018.pdf>.
- _____, „*Zakon br. 06/L-105 o porezu na prihode korporacija*“, na: http://www.atk-ks.org/wp-content/uploads/2019/09/ZAKON_BR_06_L-105.pdf.
- _____, „*Zakon br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladine organizacije*“, na: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=333&lang=bh.
- _____, „*Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova*“, na: <https://abqi.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/ZAKON%20RAVNOPRAVNOSTI%20POLOVA.pdf>.
- _____, „*Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama*“, na: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=69&Itemid=28&lang=sr.
- Republika Severna Makedonija, Ministarstvo rada i socijalne politike, „*Strategija za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Republiku Makedoniju 2012-2017*“, na: https://www.legislationline.org/download/id/5639/file/fYROM_Strategy_Gender_Responsive_Budgeting_2012_2017_en.pdf.
- _____, Državni zavod za statistiku, „*Žene i muškarci u Severnoj Makedoniji*“, 2019, na: www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2019.pdf.
- Republika Srbija, Vlada, „*Predlog Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*“, na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2019-11/VAC%20-%20Strategija%20i%20AP%20%283%29.pdf>.
- _____, Ministarstvo finansija, „*Uputstvo za ostvarivanje poreskih olakšica za donatore*“, 2019, Beograd, na: <http://www.poreskauprava.gov.rs/sr/pravna-lica/pregled-propisa/uputstva/5952/uputstvo-za-ostvarivanje-poreskih-olaksica-za-donatore.html>.
- _____, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, „*Odluka o stavljanju van snage Odluke o raspisivanju Javnog poziva za udruženja radi pružanja usluga SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja*“, Beograd, 2017, na: https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2017-12/odluka_o_stavljanju_van_snage_odluke.pdf.
- _____, Vlada, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, „*Smernice za procenu uticaja na društvo*“ na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/11/Smernice-za-procenu-uticaja-na-drustvo-SRP.pdf>.

- _____, „Ustanovljen Dan sećanja na žene žrtve nasilja", na: <https://www.srbija.gov.rs/vest/294055/ustanovljen-dan-secanja-na-zene-zrtve-nasilja.php>.
- _____, Zaštitnik građana, „Poseban izveštaj Zaštitnika građana o reproduktivnom zdravlju Romkinja s preporukama", 2017, at: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5536-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-r-pr-du-ivn-zdr-vlju-r-inj-s-pr-p-ru>.
- _____, „Poseban izveštaj Zaštitnika građana: Pristupačnost za sve, 2018, na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5893/Poseban%20izvestaj%20PRISTUPACNOSTI%20final.pdf>.
- _____, „Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama", 2019, na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6394/Poseban%20izvestaj.pdf>.
- _____, „Poseban izveštaj Zaštitnika građana o obukama za sticanje i unapređenje znanja i kompetencija za prevenciju, suzbijanje i zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima", Beograd, 2016, na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/4613/Poseban%20Izveštaj%20Zaštitnika%20građana%20o%20obukama%20SRPSKI.pdf>.
- _____, Narodna skupština Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, „Zakon o budžetskom sistemu", Službeni glasnik RS, br. 54/09 od 17. jula 2009, 73/10 od 12. oktobra 2010, 101/10 od 29. decembra 2010, 101/11 od 30 decembra 2011, 93/12 od 28. septembra 2012, 62/13 od 16. jula 2013, 63/13 od 19. jula 2013 (ispravka), 108/13 od 6. decembra 2013, 142/14 od 25. decembra 2014, 68/15 od 4. avgusta 2015 (drugi zakon), 103/15 od 14. decembra 2015, 99/16 od 12. decembra 2016, 113/17 od 17. decembra 2017, 95/18 od 8. decembra 2018, 31/19 od 29. aprila 2019 i 72/19 od 7. oktobra 2019, na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_budzetskom_sistemu.html.
- _____, Narodna skupština, „Zakon o neprofitnim organizacijama", na: <https://www.cof.org/sites/default/files/Serbia-201907.pdf>.
- _____, Narodna skupština, „Predlog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici", na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/2675-16%20lat.pdf.
- _____, Narodna skupština, „Ukaz o proglašenju Zakona o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena", 2001, na: https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_o_eliminisaju_svih_oblika_diskriminacije_zena.doc.
- _____, Narodna skupština, „Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći", Službeni glasnik Republike Srbije br. 87/2018, na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci.html>.
- _____, Republički zavod za statistiku Srbije, „Žene i muškarci u Republici Srbiji", 2017, na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2017/PdfE/G20176008.pdf>.
- Republika Srpska, „Zakon o javnim okupljanjima Republike Srpske", Službeni glasnik Republike Srpske br. 118/08, na: [https://mup.vladars.net/zakoni/rs_lat/ZAKON%20O%20JAVNOM%20OKUPLJANJU%20\(Službeni%20glasnik%20RS,%20broj:%20118.08\).pdf](https://mup.vladars.net/zakoni/rs_lat/ZAKON%20O%20JAVNOM%20OKUPLJANJU%20(Službeni%20glasnik%20RS,%20broj:%20118.08).pdf).
- _____, „Zakon o javnom redu i miru Republike Srpske", Službeni glasnik Republike Srpske br. 11/15, na: [https://mup.vladars.net/zakoni/rs_lat/ZAKON%20O%20JAVNOM%20REDU%20I%20MIRU\(Službeni%20glasnik%20RS%20broj%2011.15\).pdf](https://mup.vladars.net/zakoni/rs_lat/ZAKON%20O%20JAVNOM%20REDU%20I%20MIRU(Službeni%20glasnik%20RS%20broj%2011.15).pdf).
- Romski centar za žene i decu DAJE, „Rodno zasnovano nasilje nad Romkinjama i dostupnost usluga podrške", Belgrade: 2019, at: https://romadaje.org/wp-content/uploads/2020/05/RBN-nad-Romkinjama-i-usluge-podrške_izveštaj-sa-istraživanja-17.10.19-converted.pdf.
- Rönngren, J., The Kvinna till Kvinna Foundation, „Making Achievements Last: Learning from Exit Experiences", 2011, na: <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2018/10/16-Making-achievements-last-ENG.pdf>.
- Sarajevski otvoreni centar, „1995-2015: Žene i politički život u postdejtonovskoj Bosni i Hercegovini", poglavlje 3.3 o uvođenju ženske kvote 1998. godine, 2015, na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2015/11/1995-2015-%c3%85%c2%bdene-i-politi%c3%84%c2%8dki-%c3%85%c2%beivot-u-postdejtonskoj-Bosni-i-Hercegovini.pdf>.
- Savet Evrope, „Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici", Istanbul, 2011, na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2246-13Lat.pdf>.
- Savet Evropske Unije, „Comprehensive approach to the EU implementation of the United Nations Security Council Resolutions 1325 and 1820 on women, peace and security", Brisel, 1. decembra 2008, na: <http://www.seesac.org/f/img/File/Res/Gender-and-Security-Resources/EU-implemantaion-of-the-UNSC-resolutions-Women-639.pdf>.
- _____, „Council Conclusions on Gender in Development", 2019, na: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9242-2015-INIT/en/pdf>.
- _____, „Council Conclusions on Women, Peace and Security", Brisel, 10. decembra 2018, na: <https://www.consilium.europa.eu/media/37412/st15086-en18.pdf>.
- _____, „Gender Action Plan 2016-2020 - Council conclusions", na: <https://www.consilium.europa.eu/media/24467/st13201-en15.pdf>.

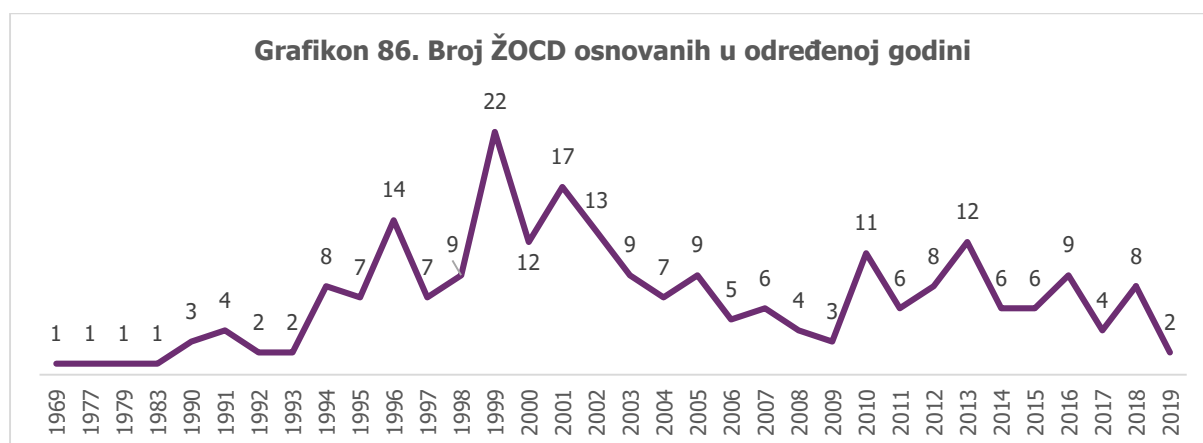
- Shendruk, Amanda for Quartz, „Where does the UN get its money? A simple explanation of a complex system“, 2018, na: <https://qz.com/1396994/where-does-the-un-get-its-money-a-simple-explanation-of-a-complex-system/>.
- Simbi, M. i Thom, G. „Implementation by Proxy: The Next Step in Power Relationships between Northern and Southern NGOs?“ u: Lewis, D. i Wallace, T., „New Rules and Relevance: Development NGOs and the Challenge of Change“, Blumfeld, Konektiket: 2000, kao što je navedeno u: Laag, B., „Northern and Southern Non-governmental Organizations and the Development Cooperation of the European Union: Impacts of EU Co-Financing“, Univerzitet Tvente, Fakultet menadžmenta i upravljanja, na: <https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/ifpol/sic/abschlussarbeiten/laag.pdf>.
- Sinoruka, F., „Lawlessness and tradition deny women and girls the right to property in Albania“, BIRN Albanija, 6. avgust 2019, na: <https://www.reporter.al/paligjshmeria-dhe-tradita-u-mohojne-te-drejte-e-prones-grave-dhe-vajzave-ne-shqiperi/> (na albanskom).
- Svetska zdravstvena organizacija, „Global and Regional Estimates of Violence Against Women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence“, na: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf?sequence=1.
- Švajcarska konfederacija, „Dispatch on Switzerland's International Cooperation 2017-2020: Key Points in Brief“, 2016, na: https://www.eda.admin.ch/dam/eda/en/documents/publications/EntwicklungszusammenarbeitundHumanitereHilfe/Botschaft-IZA-2017-2020_EN.pdf.
- TRAG fondacija, veb-sajt, pristupljeno u aprilu 2020, na: <https://tragfondacija.org/o-tragu/>.
- Udruženje žena Pešcanik, veb-sajt, „Javna diskusija o učešću žena u pregovorima Beograd-Priština u Kosovskoj Mitrovici“, 2019, na: <https://udruzenjepescanik.org/strikovanje/javna-diskusija-o-ucescu-zena-u-pregovorima-beograd-pristina-u-kosovskoj-mitrovici/>.
- Ujedinjene nacije, „Pekinska deklaracija i platforma za akciju“, 1995, na: http://www.e-jednakost.org.rs/kurs/kurs/download/pekinska_deklaracija.pdf.
- _____, „Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena“, Opšta preporuka br. 28, na: <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19867>.
- _____, „The Sustainable Development Goals Report“, 2019, na: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>.
- UNDP, „UNDP Gender Equality Strategy 2018-2021“, pristupljeno 9. januara 2020, na: https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/UNDP_GES_2pager_060219.pdf.
- UNICEF, „Gender Action Plan 2018-2021“, pristupljeno 9. januara 2020, na: https://www.unicef.org/gender/files/Gender_Action_Plan_brochure-web.pdf.
- Unija poslodavaca Crne Gore i E3 Consulting LLC, izveštaj „Žene u menadžmentu u Crnoj Gori“, februar 2019, na: <https://www.poslodavci.org/biblioteka/publikacije/izvjestaj-zene-u-menadzmentu-u-crnoj-gori>.
- UNMIK, „Gender Rights Researcher has Legal Success to Protect Women's Property Rights“, Ujedinjene nacije, 2019, na: <https://unmik.unmissions.org/gender-rights-researcher-has-legal-success-protect-women%E2%80%99s-property-rights>.
- UNOPS, „Ciljevi održivog razvoja“, na: <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals.html>.
- UNSCR 2493 - Women, Peace and Security, 2019, na: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2493>.
- USAID, veb-sajt, „Gender Equality and Female Empowerment“, 10. jul 2019, pristupljeno 16. decembra 2019, na: <https://www.usaid.gov/asia-regional/gender-equality-and-female-empowerment>.
- Vive žene, „Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton, BiH“, na: <https://www.vivezene.ba/download/protokol%20intervencija.pdf>.
- Vlada Republike Srpske, „Informacija o implementaciji strategije za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014–2019) za 2015. i 2016“, 2017, na: <https://e-vijecenarodars.net/wp-content/uploads/2017/05/Informacija-o-implementaciji-Strategije-za-suzbijanje-nasilja-u-porodici.pdf>.
- Vlada Švedske, „Policy framework for Swedish development cooperation and humanitarian assistance, 2016“, na: https://www.government.se/49a184/contentassets/43972c7f81c34d51a82e6a7502860895/skr-60-engelsk-version_web.pdf.
- Zeqiri, D., „Midterm National Survey on Property Rights“, Tetra Tech, 2017, na: https://www.researchgate.net/publication/325263809_PRESENTATION_-_MIDTERM_NATIONAL_SURVEY_ON_PROPERTY_RIGHTS_IN_KOSOVO.
- Ženska mirovna koalicija, „Through Women's Solidarity to a Just Peace“, 2007, na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130120172604733.pdf>.
- Wassholm, C., „Gušenje pokreta – smanjivanje prostora za ženska prava“, fondacija Kvinna till Kvinna, 2018, na: <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2018/11/Gušenje-Pokreta-.pdf>.
- Weldon, L. et al, „Handmaidens or Heroes? Feminist Mobilization as a Force for Economic Justice“, 2020, na: http://www.sfu.ca/content/dam/sfu/politics/FeministMovement/Working_Paper_2.pdf.
- World Bank Group, „Gender Equality, Poverty Reduction, and Inclusive Growth, 2016-2023 Gender Strategy“, na: <https://www.gfdrr.org/sites/default/files/publication/wbg-gender-strategy-2016-2023.pdf>.

ANEKSI

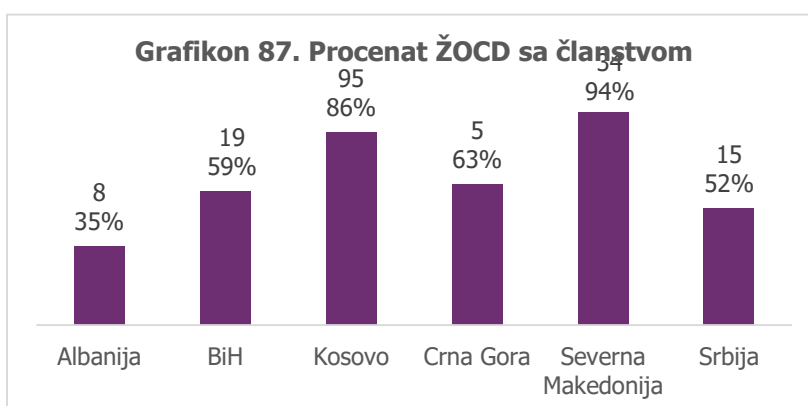
Aneks br. 1. Deskriptivna statistika uzorka i ostali podaci

Većina intervjuisanih ŽOCD bila su udruženja ili organizacije (81%), a slede centri (6%), fondacije (6%) i neformalne grupe (6%). Samo 10 njih (4%) bile su mreže. Mreže obuhvaćene istraživanjem bile su s Kosova, Albanije i Severne Makedonije, a neformalne grupe s Kosova, Crne Gore i Severne Makedonije. ŽOCD su izjavile da su im fokus rodna ravnopravnost (58%), osnaživanje žena (57%) i unapređenje ženskih prava (55%). Trećina je rekla da ima feminističke ciljeve, a 49% da se bavi različitim pitanjima, odnosno da im fokus nije samo na ženskim pravima, rodnoj ravnopravnosti i/ili osnaživanju.

Kako se može videti na grafikonu 86, većina ŽOCD je osnovana između 2000. i 2010. godine (96).⁶ Nekoliko je postojalo ranije, ali nije bilo zvanično registrovano. Veliki skok u broju novih organizacija 1999. godine primarno je rezultat osnivanja organizacija koje su dostavljale humanitarnu pomoć na Kosovu neposredno po okončanju sukoba.

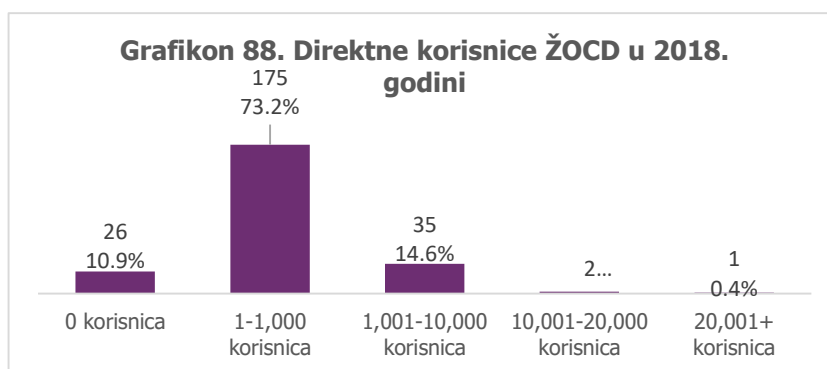
Većina ŽOCD je rekla da je radila na nacionalnom nivou (133), 112 da je radilo na lokalnom nivou, 67 na pokrajinskom/regionalnom nivou, 66 na nivou ZB, a samo 22 na međunarodnom (9%). Od onih koje su radile na lokalnom nivou najveći procenat je iz Srbije (83%), BiH (72%) i Crne Gore (63%). Najviše su na nacionalnom nivou radile ŽOCD u Albaniji (87%), Crnoj Gori (88%), BiH (81%) i Srbiji (62%). U BiH, s obzirom na njenu jedinstvenu političku strukturu, mnogo ŽOCD (69%) radilo je na regionalnom nivou (na nivou kantona i entiteta). Najveći procenat ŽOCD sa iskustvom u međunarodnom radu je iz BiH (25%) i Srbije (24%).

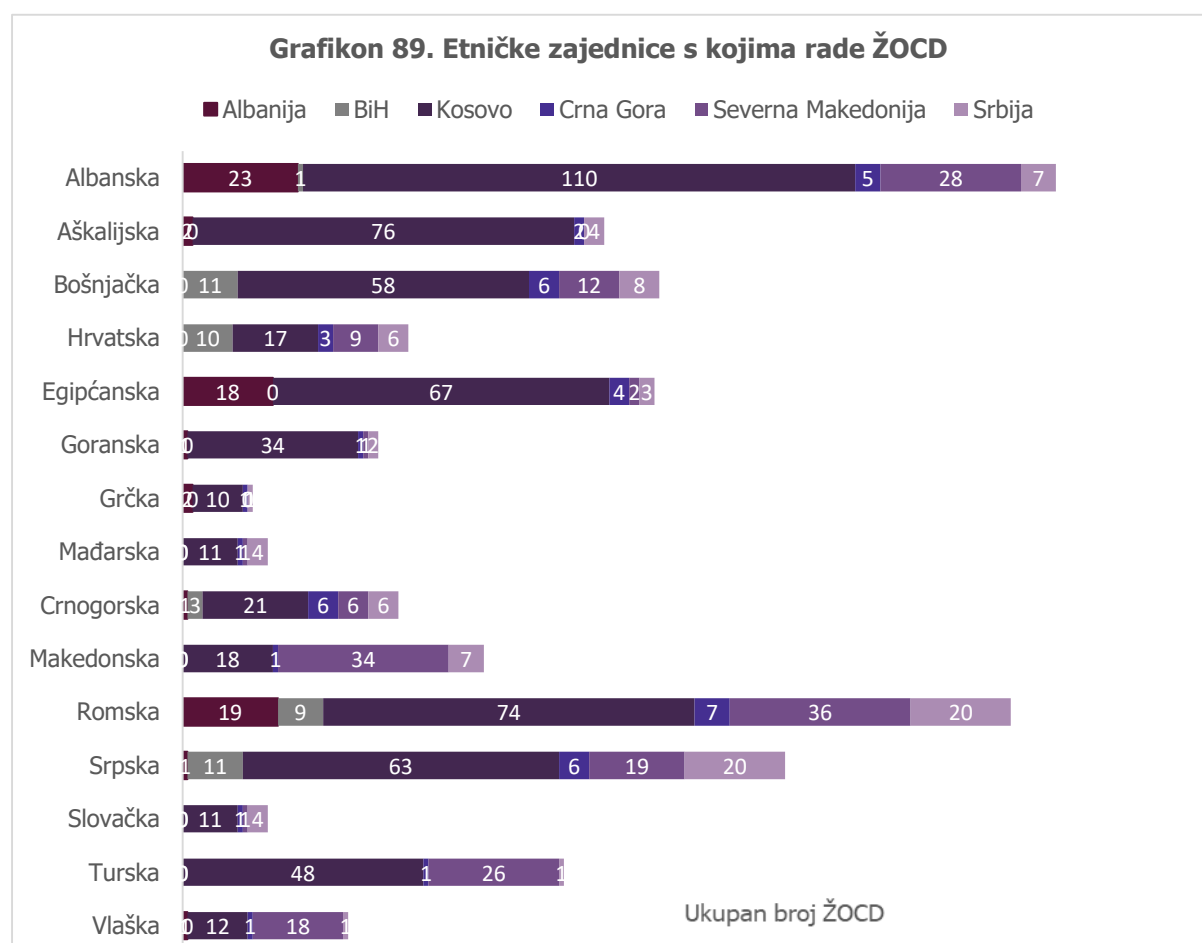
Većina ŽOCD (74%) ima članstvo, a najviše takvih organizacija je iz Severne Makedonije (94%) i s Kosova (86%) (grafikon 87).

⁶ Grafikon se odnosi na datum osnivanja, a ne na datum registracije.

Većina anketiranih ŽOCD (175) navela je da je 2018. godine imala manje od 1000 korisnika, a 35 njih je imalo između 1000 i 10.000 korisnika (grafikon 88). Tri ŽOCD su naznačile da su imale više od 20.000 direktnih korisnika. Ukupno su ŽOCD imale više od 233.333 direktnih korisnika i **5.6 miliona** indirektnih korisnika/-ka samo 2018. godine.⁷

Kada je reč o etničkim zajednicama, budući da je većina ispitanih ŽOCD bila sa Kosova, najviše njih je navelo da je radilo sa albanskom zajednicom (174), a potom slede romska (165), srpska (120), bošnjačka (95), egipćanska (94), aškalijska (84), turska (76), makedonska (60) i druge zajednice. Grafikon 89 prikazuje broj ŽOCD koje su radile sa određenom etničkom zajednicom po zemljama.

Otprilike 41% intervjuisanih ŽOCD je izjavilo da ima formalnu strategiju za monitoring i evaluaciju kako bi pratile napredak u ostvarivanju promena koje nastoje da postignu, 21% ima neformalnu strategiju, dok 36% nema takvu strategiju.

⁷ Moguće je da je došlo do dvostrukog uračunavanja istih korisnika u obe kategorije, jer na osnovu odgovora nije bilo moguće zaključiti da li je reč o istim ili različitim korisnicima.

Aneks br. 2. Učesnice i učesnici u istraživanju

Donatori

Donatori na regionalnom nivou

1. EK, Generalni direktorat za susedsku politiku i proširenje (DG NEAR)
2. Fond braće Rokfeler
3. Fondacija Kvinna till Kvinna
4. Sida
5. Svetska banka
6. USAID

Donatori u zemljama ZB

Albanija

7. Albanska mreža za osnaživanje žena (AWEN)
8. Ambasada Kraljevine Holandije
9. Ambasada Sjedinjenih Američkih Država
10. Delegacija EU u Tirani
11. IOM Tirana
12. Partners Albania
13. Sida
14. UN Women
15. UNDP

BiH

16. Agencija za ravnopravnost spolova
17. Ambasada Kraljevine Švedske
18. Ambasada Švajcarske
19. Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini
20. Fondacija za otvoreno društvo
21. Fondacija Kvinna till Kvinna
22. Friedrich-Ebert-Stiftung
23. Heinrich-Böll-Stiftung
24. Općina Centar – Sarajevo
25. Općina Stari Grad – Sarajevo
26. UN Women

Crna Gora

27. FAKT
28. Grad Podgorica
29. Ministarstvo javne uprave
30. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Kosovo

31. Ambasada Italije
32. Austrijska agencija za razvoj
33. Centar za obuku iz zastupanja i resurse
34. Friedrich-Ebert-Stiftung

35. GIZ
36. Kancelarija EU na Kosovu
37. Kosovska fondacija za civilno društvo
38. Kosovska fondacija za otvoreno društvo
39. Kosovski ženski fond Mreže žena Kosova
40. Međunarodni centar Ulof Palme
41. Ministarstvo kulture, omladine i sporta
42. Ministarstvo trgovine i industrije, Kosovska agencija za investicije i podršku preduzećima
43. Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
44. Opština Junik
45. Opština Priština
46. Opština Uroševac
47. Sida
48. Švajcarska agencija za razvoj i saradnju
49. Tim UN Kosovo (uključujući predstavnike/-ce UNDP, UNICEF, UN Habitat, UNFPA, UN Women)
50. UN Women

Severna Makedonija

51. Ambasada Švajcarske
52. Delegacija EU u Severnoj Makedoniji
53. Fondacija za otvoreno društvo – Makedonija
54. Friedrich-Ebert-Stiftung
55. Grad Skoplje
56. Ministarstvo za rad i socijalnu politiku
57. We Effect

Srbija

58. Ambasada Kanade
59. Ambasada Kraljevine Holandije
60. Ambasada Kraljevine Švedske
61. Ambasada Švajcarske, Švajcarska kancelarija za saradnju
62. Delegacija EU u Republici Srbiji
63. Fondacija Kvinna till Kvinna
64. Fondacija Roza Luksemburg – Kancelarija za Jugoistočnu Evropu
65. Trag fondacija (sa informacijama od Fondacije Oak)
66. GIZ – regionalni projekat „Socijalna prava za ranjive grupe“
67. Misija OEBS-a u Srbiji
68. Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova
69. Rekonstrukcija Ženski fond
70. UN Women

Ženske organizacije civilnog društva

#	Zemlja	ŽOCD [izvorno ime na lokalnom jeziku]
1	Albanija	Agritra Vizion
2	Albanija	Albanska mreža za osnaživanje žena
3	Albanija	Albansko udruženje za osobe sa invaliditetom [Shoqata shqiptare e personave me aftësi të kufizuara]
4	Albanija	ARSIS
5	Albanija	Besplatna pravna pomoć [Shërbimi Ligjor Falas]
6	Albanija	Centar „Rodna alijansa za razvoj“ [Qendra e Aleancës Gjinore për Zhvillim]
7	Albanija	Centar „Sada za budućnost“ [Qendra Sot për të Ardhmen]
8	Albanija	Centar usluga za žene i socijalnih usluga, Kukës [Qendra e shërbimit të grave dhe shërbimeve sociale Kukës]
9	Albanija	Centar za građanske pravne inicijative [Qendra për nisma ligjore qytetare]
10	Albanija	Centar za zaštitu prava deteta [Qendra për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve]
11	Albanija	Fondacija „Meri Vord Loreto“
12	Albanija	Hand to Hand against Nation Apathy
13	Albanija	Hrišćansko udruženja albanskih žena [Shoqata Kristiane e Grave Shqiptare]
14	Albanija	Ja, žena [Une gruaja]
15	Albanija	Nacionalno udruženje socijalnih radnika [Shoqata Kombëtare e Punonjësve Socialë]
16	Albanija	Partnerstvo za decu [Partnerë për fëmijët]
17	Albanija	Psihosocijalni centar „Vatra“ [Qendra psiko-sociale Vatra]
18	Albanija	Različite i ravnopravne [Të ndryshëm dhe të barabartë]
19	Albanija	Savetovalište za žene i devojčice [Linja e Këshillimit të grave dhe vajzave]
20	Albanija	Sklonište za žene i devojčice [Strehëza për gra dhe vajza]
21	Albanija	Udruženje „Jona“ [Shoqata Jona]
22	Albanija	Udruženje žena sa socijalnim problemima [Shoqata e Grave me probleme sociale]
23	Albanija	Ženski forum, Elbasan [Forumi i Gruas Elbasan]
24	BiH	Bolja budućnost
25	BiH	Budućnost
26	BiH	Centar za edukaciju i istraživanje – NAHLA
27	BiH	Centar za edukaciju, terapiju i demokratski razvoj – Kuća „SEKA“, Goražde
28	BiH	Centar ženskih prava
29	BiH	Fondacija „Lara“
30	BiH	Fondacija „Platforma jedan svijet“
31	BiH	Fondacija „Udružene žene“
32	BiH	Fondacija CURE
33	BiH	Fondacija lokalne demokratije
34	BiH	Fondacija za osnaživanje žena
35	BiH	Forum žena
36	BiH	Glas žene
37	BiH	Helsinški parlament građana
38	BiH	Horizonti
39	BiH	Jadar
40	BiH	Medica
41	BiH	Nova ženska inicijativa
42	BiH	Prava za sve
43	BiH	Snaga žene
44	BiH	Udruženje „Romska djevojka – Romani Cej“, Prnjavor
45	BiH	Udruženje građanki „Grahovo“
46	BiH	Udruženje žena „Derventa“
47	BiH	Udruženje žena „Maja Kravica“
48	BiH	Udruženje žena „Most“
49	BiH	Udruženje žena „Nera“
50	BiH	Udruženje žena povratnica „Podrinjka“, Srebrenica
51	BiH	Vive žene
52	BiH	Žena BiH
53	BiH	Žene sa Une
54	BiH	Ženska vizija
55	BiH	Ženski centar
56	Crna Gora	ANIMA

#	Zemlja	ŽOCD [izvorno ime na lokalnom jeziku]
57	Crna Gora	Bona Fide
58	Crna Gora	Centar za romske inicijative
59	Crna Gora	Crnogorska iskra
60	Crna Gora	Crnogorski ženski lobi
61	Crna Gora	Sigurna ženska kuća
62	Crna Gora	SOS Nikšić
63	Crna Gora	SOS Podgorica
64	Kosovo	Akcija za majku i decu [Aksioni për Nënë dhe Fëmijë]
65	Kosovo	Aktivne žene Đakovice [Femrat Aktive të Gjakovës]
66	Kosovo	Albanska tradicija [Tradita Shqiptare]
67	Kosovo	Alma
68	Kosovo	Arta
69	Kosovo	Artpolis
70	Kosovo	Aškalijke za Aškalijke [Gruaja Ashkane për Gratë Ashkanlike]
71	Kosovo	ATO
72	Kosovo	Aureola
73	Kosovo	Bliri
74	Kosovo	Božja žena [Gruaja Hyjnore]
75	Kosovo	Centar za osnaživanje žena [Qendra për Fuqizimin e Gruas]
76	Kosovo	Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj [Centre for Legal Aid and Regional Development]
77	Kosovo	Centar za promociju zdrave porodice [Qendra për Promovimin e Familjes së Shëndoshë]
78	Kosovo	Centar za promociju ženskih prava [Qendra për Promovimin e të Drejtave të Grave]
79	Kosovo	Centar za trening i rodna istraživanja [Qendra për Trajnime dhe Studime Gjinore]
80	Kosovo	Centar za zaštitu i rehabilitaciju žena „Sloboda“ [Qendra për Mbrojtjen dhe Rehabilitimin e Grave dhe Fëmijëve „Liria“]
81	Kosovo	Centar za zaštitu žena i dece [Qendra për Mbrojtjen e Grave dhe Fëmijëve]
82	Kosovo	Centar za zaštitu žena i dece „Raba Voca“ [Qendra për Mbrojtjen e Gruas dhe Fëmijës „Raba Voca“]
83	Kosovo	Centar za zaštitu žrtava i prevenciju trgovine ljudima [Qendra për mbrojtjen e viktimave dhe parandalimin e trafikimit të qenieve njerëzore]
84	Kosovo	Dardanski orlovi [Shqiponjat e Dardanës]
85	Kosovo	Daunov sindrom – Kosovo
86	Kosovo	Dita
87	Kosovo	Edukativni centar za decu sa posebnim potrebama [Qendra Edukative për Fëmijët me Nevojat e Veçanta]
88	Kosovo	Eliona
89	Kosovo	Era Fruit
90	Kosovo	Fana
91	Kosovo	Flaka
92	Kosovo	Flori
93	Kosovo	Fondacija za društveni razvoj [Fondacioni për Zhvillim Social]
94	Kosovo	Girls Coding Kosova
95	Kosovo	Gnezdo [Foleja]
96	Kosovo	HANDIKOS – Žene sa invaliditetom [HANDIKOS, Femrat me Aftësi të Kufizuara]
97	Kosovo	Handikos, Mitrovica
98	Kosovo	Hendifer
99	Kosovo	Inicijativa mladih za integraciju [Iniciativa Rinore për Integrim]
100	Kosovo	Inicijativa za integraciju zajednica [Iniciativa për Integrim të Komuniteteve]
101	Kosovo	Inicijativa žena s Kosova [Iniciativa e Femrës Kosovare]
102	Kosovo	INJECT – Inicijativa za pravdu i ravnopravnost [INJECT – Iniciativa për Drejtësi dhe Barazi]
103	Kosovo	Institut za primenjenu psihologiju „Alfa“ [Instituti i Psikologjisë Aplikative „Alpha“]
104	Kosovo	Kolektiv za feminističku misao i akciju [Kolektivi për Mendim dhe Veprim Feminist]
105	Kosovo	Kolevka osmeha [Djepi i Buzëqeshjes]
106	Kosovo	Košarkaški klub za osobe u kolicima „Marsi“ [Klubi i Basketit me Karroca „Marsi“]
107	Kosovo	Kosovski centar za razvoj i multikulturalnu integraciju [Qendra e Kosovës për Zhvillim dhe Integrim Multikulturor]
108	Kosovo	Kosovski centar za rodne studije [Qendra Kosovare për Studime Gjinore]

#	Zemlja	ŽOCD [izvorno ime na lokalnom jeziku]
109	Kosovo	Kosovski rehabilitacioni centar za žrtve torture [Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës]
110	Kosovo	LIRA
111	Kosovo	Ljubičica [Violetë]
112	Kosovo	Lulishtja
113	Kosovo	Malësorja
114	Kosovo	Medica Kosova
115	Kosovo	Međuopštinska organizacija za slepe i slabovide [Organizata Ndërkomunale e të Verbërve dhe me të Pamurit e Dobësuar]
116	Kosovo	Mogućnost [Mundësia]
117	Kosovo	Moravski biser
118	Kosovo	Mreža kosovskih organizacija Romkinja, Aškalijski i Egipcanki [Rrjeti i Organizatave të Grave Rome, Ashkali dhe Egjiptase të Kosovës]
119	Kosovo	Mreža žena Kosova
120	Kosovo	Nada i dom za decu [Shpresa & Shtëpitë e Fëmijëve]
121	Kosovo	Naš dom
122	Kosovo	Naš raj [Parajsa Jonë]
123	Kosovo	Naša sreća [Fati Jonë]
124	Kosovo	Nevladina organizacija za brigu o ženama povratnicama „Amza“ [Organizata Joqeveritare për Përkujdesje ndaj Grave të Riatdhesuara „Amza“]
125	Kosovo	Nezavisna inicijativa slepih [Inicijativa e Pavarur e të Verbërve]
126	Kosovo	Nezavisno udruženje žena „Hareja“ [Shoqata e Pavarur e Gruas „Hareja“]
127	Kosovo	NVO „Drugeza“ [OJQ Drugëza]
128	Kosovo	NVO „Orhideja“ [OJQ Orkidea]
129	Kosovo	Odbor slepih žena [Komiteti i Grave të Verbëra të Kosovës]
130	Kosovo	Omladinski centar, Lipljan
131	Kosovo	Operacija oporavak [Operacioni i Mëkëmbjes]
132	Kosovo	Optimistični ženski centar [Qendra e Grave Optimiste]
133	Kosovo	Organizacija za osobe s mišićnom distrofijom [Organizata e Personave me Distrofi Muskulare e Kosovës]
134	Kosovo	Otvorena vrata [Dera e Hapur]
135	Kosovo	Poljoprivrednice [Gruaja Fermere]
136	Kosovo	Psihoterapeutkinje na delu [Psikoterapeutet në Veprim]
137	Kosovo	Rikota
138	Kosovo	Rona
139	Kosovo	Ruka ruci
140	Kosovo	Ruka ruci [Dora Dorës]
141	Kosovo	Savremena žena [Gruaja Bashkëkohore]
142	Kosovo	Sigurna kuća [Shtëpia e Sigurt]
143	Kosovo	Svet anđela
144	Kosovo	Top Radio
145	Kosovo	Udruženje „Legenda“ [Legjenda]
146	Kosovo	Udruženje „Ženska inicijativa“ [Shoqata Inicijativa e Grave]
147	Kosovo	Udruženje gluvihi žena [Shoqata e Femrave të Shurdhëra]
148	Kosovo	Udruženje kosovskih babica [Shoqata e Mamive të Kosovës]
149	Kosovo	Udruženje poljoprivrednica „Mala Kruša“ [Shoqata e Grave Fermere "Krusha e Vogël"]
150	Kosovo	Udruženje poslovnih žena
151	Kosovo	Udruženje pravica „NORMA“ [Shoqata e juristëve „NORMA“]
152	Kosovo	Udruženje preduzetnica SHE-ERA [Shoqata Afariste e Gruas SHE-ERA]
153	Kosovo	Udruženje ujedinjenih žena [United Women's Association]
154	Kosovo	Udruženje za obrazovanje i porodičnu negu [Shoqata për Edukim dhe Përkujdesjen e Familjes]
155	Kosovo	Udruženje žena „Arlinda“ [Shoqata e Gruas „Arlinda“]
156	Kosovo	Udruženje žena „Gruri“ [Shoqata e Gruas „Gruri“]
157	Kosovo	Udruženje žena „Medica Đakovica“ [Shoqata e Grave „Medica Gjakova“]
158	Kosovo	Udruženje žena GORA [Shoqata e Grave GORA]
159	Kosovo	Udruženje žena Mitrovice za ljudska prava [Shoqata e Grave të Mitrovicës për të Drejtat e Njeriut]
160	Kosovo	Valbona
161	Kosovo	Vizionarke XXI veka [Femra Vizionare e Shekullit XXI]

#	Zemlja	ŽOCD [izvorno ime na lokalnom jeziku]
162	Kosovo	Vizionida
163	Kosovo	Vredne ruke „Dora“ [Duart e Vjera „Dora“]
164	Kosovo	Women 4 Women, Kosovo
165	Kosovo	Žene rudara [Gratë e Minatorëve]
166	Kosovo	Ženska tradicija na Kosovu [Tradita e Gruas në Kosovë]
167	Kosovo	Ženska volja [Vullneti i Grave]
168	Kosovo	Ženski centar „Mami“ [Qendra e Gruas Mami]
169	Kosovo	Ženski centar za razvoj sela [Qendra e Grave për Zhvillim Rural]
170	Kosovo	Ženski demokratski forum [Forumi Demokratik i Gruas]
171	Kosovo	Ženski savez za integraciju [Aleanca e Grave për Integrim]
172	Kosovo	Ženski wellness centar [Qendra për Mirëqenien e Gruas]
173	Kosovo	Žensko pravo
174	Kosovo	Život [Vita – Jeta]
175	SM	Akcija Zdruzenska
176	SM	Asocijacija za zdravstvena edukacija i istrazuvanje HERA
177	SM	Edukativno humanitarna organizacija EHO, Stip
178	SM	Graganska inicijativa na zeni Sveti Nikole
179	SM	Helsinki komitet za covekovi prava vo Republika Makedonija
180	SM	Humanitarno zdruzenie MAJKA
181	SM	Koalicija za seksualni i zdravstveni prava na marginalizirani zaednici MARGINI
182	SM	Krizen centar NADEZ
183	SM	Lezbejsko feministicka aktivisticka grupa LEZFEM
184	SM	Makedonsko zensko lobi
185	SM	Multietnicko zdruzenie „Florens Najtingejl“
186	SM	Nacionalen sovet za rodova ramnopravnost
187	SM	National Network Against Violence against Women and Domestic Violence
188	SM	One can
189	SM	Organizacija na zeni „Vizija“, Kavadarci
190	SM	Organizacija na zeni na grad Skopje
191	SM	Organizacija na zeni na opstina Sveti Nikole
192	SM	Organizacija na zeni na opstina Veles
193	SM	Organizacija na zeni Radika
194	SM	Pic Pric
195	SM	Reaktor – Istrazuvanje vo akcija
196	SM	Romska Asocijacija na zeni i mladi „Luludi“, Skopje
197	SM	VIOR, Kumanovo
198	SM	Zdruzenie „Zenski Forum“, Tetovo
199	SM	Zdruzenie na albanska zena, Kičevo
200	SM	Zdruzenie na gragani za promocija na zenskata aktivnost Tiiit Ink, Skoplje
201	SM	Zdruzenie na zeni „Kumanovka“
202	SM	Zdruzenie na zeni AUREOLA, Struga
203	SM	Zdruzenie na zeni SIRMA, Kumanovo
204	SM	Zdruzenie RADIKA DE
205	SM	Zdruzenie za ednakvi moznosti „Ezerka“, Struga (ZEM Ezerka)
206	SM	Zdruzenie za ednakvi moznosti SEMPER, Bitola
207	SM	Zdruzenie za lokalni i ruralni razvoj, Kamenjane
208	SM	Zdruzenie za unapreduvanje na megusebnata doverba TAKT
209	SM	Zenska Akcija
210	SM	Zenska graganska inicijativa KLEA, Bitola
211	Srbija	Alternativni centar za devojke
212	Srbija	Alternativni krug
213	Srbija	Astra
214	Srbija	Atina
215	Srbija	Autonomni ženski centar
216	Srbija	Centar za devojke
217	Srbija	Centar za podršku ženama
218	Srbija	Fenomena
219	Srbija	Iz kruga – Beograd
220	Srbija	Iz kruga – Vojvodina: Organizacija za podršku ženama s invaliditetom
221	Srbija	Kaliopa

#	Zemlja	ŽOCD [izvorno ime na lokalnom jeziku]
222	Srbija	LABRIS
223	Srbija	Oaza sigurnosti
224	Srbija	Rekonstrukcija Ženski fond
225	Srbija	Romani cikna
226	Srbija	Romski centar za žene i decu DAJE
227	Srbija	Romski ženski centar „Bibija“
228	Srbija	ROZA
229	Srbija	SOS za žene i decu žrtve nasilja, Vlasotince
230	Srbija	SOS Ženski centar, Novi Sad
231	Srbija	Udruženje Roma Novi Bečej
232	Srbija	Udruženje žena „Peščanik“
233	Srbija	Una
234	Srbija	Viktimološko društvo Srbije
235	Srbija	Ž kao žena i kao Župa
236	Srbija	Žene u crnom
237	Srbija	Žene za mir
238	Srbija	Ženska mirovna grupa, Pančevo
239	Srbija	Ženski centar, Užice
240	Srbija	Ženski forum, Prijepolje
241	Srbija	Ženski istraživački centar

Osnovni izvor informacija

Centar EK za tematsku ekspertizu, DG NEAR

Aneks br. 3. Detaljan opis metodologije

Ovaj aneks pruža dodatne detalje o metodologiji, koji nisu već opisani u uvodnom delu. U skladu sa najboljim praksama društvenih istraživanja, ovo istraživanje je nastojalo da novim informacijama doprinese saznanjima o donatorskim trendovima i potrebama. Takođe je imalo za cilj da bude od društvenog značaja, tako što će ponuditi preporuke zasnovane na informacijama za poboljšanje pristupa finansijskoj podršci za raznolike ŽOCD.

Istraživačka pitanja

Svako od ranije pomenutih osnovnih pitanja u istraživanju obuhvatalo je i potpitanja:

- Koji kontekstualni problemi, uključujući zakone, politike i/ili sredinu delovanja potpomažu, a koji ometaju rad ŽOCD?
- Koje su finansijske potrebe ženskih OCD i pokreta?
 - Koji tipovi finansiranja najbolje ispunjavaju potrebe ŽOCD? (npr. institucionalna/projektna podrška, kratkoročno/srednjeročno/dugoročno, fleksibilno finansiranje)
 - U kojoj meri tipovi raspoložive finansijske podrške pokrivaju oblasti koje ŽOCD vide kao prioritetne u pogledu potreba za finansijskom podrškom?
 - Kakva vrsta dokaza postoji o potrebama i pomacima ili poboljšanjima usled finansijske podrške kakvu traže ŽOCD?
- Da li je i zašto važno podržavati ženske OCD i pokrete?
 - Koji dokazi postoje o svrhovitosti ženskih OCD i pokreta?
 - Koji dokazi postoje o uticaju koji s vremenom ostvaruju ženske OCD i pokreti?
 - Konkretno, kako su ŽOCD do sada doprinele napretku i pozitivnim reformama sa ciljem postizanja rodne ravnopravnosti u sklopu procesa pristupanja EU?
 - Koju ulogu različiti donatori smatraju da ženske OCD i pokreti imaju u procesima društvenih promena?
- Kakva finansijska podrška je postojala u periodu od 2014. do 2019. za ŽOCD, žene i devojke, odnosno rodnu ravnopravnost (po tipu, sektoru, donatorima, iznosima)?
 - Kako i zašto različiti donatori podržavaju ili ne podržavaju ženske OCD i pokrete?
 - Koji širi spoljni i unutrašnji donatorski trendovi utiču na odluke donatora da podrže ili ne podrže ženske OCD i pokrete?
 - Kako i da li uopšte Sveobuhvatni pristup EU primeni rezolucije 1325 i/ili GAP II EU utiču na donatorske odluke?
 - Iz kojih razloga podržavaju ili ne podržavaju ženske OCD i/ili pokrete?
 - Koje tipove podrške imaju na raspolaganju sada i da li imaju planove za budućnost (2019–2022)? (Na primer, u vezi sa kojim sektorima, tipovima, iznosima, vremenskim periodima, integrisanjem rodne perspektive i/ili programima fokusiranim na rodnu ravnopravnost.)
 - Zašto biraju pristupe koje biraju?
 - Kakve prilike postoje za saradnju ŽOCD i donatora na kreiranju kolektivnih strategija mobilizacije resursa i donatorskih mehanizama (isplate sredstava) koji bi bolje podržali ženske OCD i pokrete?

Pregled literature

MŽK je uradila opšti pregled literature o globalnim i regionalnim pitanjima u vezi sa istraživačkim pitanjima, pri čemu su partnerske organizacije u svakoj zemlji pregledale literaturu koja se odnosi samo na njihovu zemlju. Cilj pregleda literature bio je da se:

- Prikupe i objedine sva postojeća istraživanja, podaci i publikacije u vezi sa pitanjima kojima se istraživanje bavi;
- Utvrde donatorski trendovi koji se tiču ženskih OCD i pokreta, uključujući i postojeće publikacije na ovu temu;
- Utvrdi sva postojeća literatura o efikasnosti i/ili postizanju rezultata zahvaljujući finansijskoj podršci ženskim OCD i pokretima;
- Mapiraju nalazi svih internih ili objavljenih istraživanja koja su donatori već radili, a tiču se pitanja kojima se bavi ovo istraživanje;
- Mapiraju druge već postojeće studije o finansiranju civilnog društva uopšte i ženskih prava, rodne ravnopravnosti i/ili upravo feminističkih organizacija; ovo uključuje i javno dostupne studije i one koje su sproveli donatori za interne potrebe;
- Utvrde svi pravni i dokumenti o politikama na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou koji obuhvataju argumente i/ili podatke u vezi sa finansijskom podrškom ženskim OCD, pokretima, rodnom ravnopravnošću i/ili feminističkim organizacijama (npr. rezolucije Skupštine EU, nacionalni propisi koji osuđuju rad OCD);
- Utvrde dostupna sredstva za podršku ženskim OCD i pokretima na ZB i donatorski prioriteti/strategije;
- Utvrde donatori koji pružaju podršku, njihove strategije/pristupi, prioriteti u doniranju, kao i izdvojena uložena/dostupna sredstva za ŽOCD, žene/devojke, rodnu ravnopravnost i pokrete u periodu od 2014. do 2022 i
- Utvrdi šta nedostaje u ovim objavljenim istraživanjima, kako bi se tražile dodatne informacije od donatora.

Izvori informacija za pregled literature su, između ostalog, obuhvatili:

- Veb-sajtove donatora;
- Donatorske strategije;
- Donatorske godišnje izveštaje;
- Sva istraživanja koja su donatori sproveli na ovu temu ili u vezi sa njom;
- Onlajn resurse;
- Relevantne akademske članke, časopise i knjige i
- Relevantne pravne okvire u svakoj zemlji.

Metodi istraživanja

U ovom istraživanju je korišćena metodologija slična onoj koju je AWID upotrebio u istraživanju „Gde je novac za ljudska prava?“, samo prilagođena kontekstu Zapadnog Balkana i ciljevima ovog istraživanja. Sve ispitanice i ispitanici koji su pristali na razgovore licem u lice dobili su izjavu o pristanku na potpis u kojoj su transparentno objašnjeni istraživanje, njegovi ciljevi, kao i njihova prava kao učesnika/-ca istraživanja (dostupno na zahtev). Pitanja za donatore su bila usredsređena na: 1) iznose koje su dali za ženske OCD, žene i devojke, odnosno rodnu ravnopravnost tokom poslednjih godina, a u poređenju sa drugim izdvajanjima, 2) tipove problema za čije rešavanje je data podrška, 3) njihove buduće planove do 2022. (dokle god imaju planove za budućnost), 4) bilo kakve politike kojima se rukovode pri odlučivanju o donacijama (npr. GAP II, Sveobuhvatni pristup EU primeni rezolucije 1325), i 5) eventualno učešće u bilo kakvim saradnjama donatora na poboljšanju, povećanju i ojačanju finansijske podrške koju pružaju. Donatori su birani varijabilnim uzorkovanjem, kako bi se prikupile informacije o raznovrsnim potencijalnim donatorima. To je obuhvatilo donatore koji su podržavali ŽOCD, kao i one za koje se pretpostavilo da nisu.

Istraživački tim je želeo da obavi intervjue licem u lice sa predstavnicama celokupne populacije grupa za ženska prava koje su bile aktivne u poslednjih pet godina u šest zemalja ZB, sa finansijskom podrškom ili bez nje. [Tabela 1](#) u Uvodu ilustruje planirane i obavljene

intervjue sa predstavnicama/-ima ženskih OCD i donatora. Neki se nisu odazvali na višestruke pozive ili su odbili da razgovaraju. U BiH neke ženske OCD više nisu bile aktivne pa ih nismo mogle intervjuisati. Ukupno je intervjuisano 240 ŽOCD (procenjujemo da je to 70% ove populacije) i 71 donator. Osim toga, uključeni su i podaci dobijeni od dve ŽOCD čije predstavnice nisu intervjuisane.

Istraživanje je podrazumevalo i pitanja sa već ponuđenim odgovorima i otvorena pitanja. Drugi deo intervjuja predstavnica ŽOCD obuhvatao je i metode usmene istorije. Postoji vrlo malo pisanih dokaza o doprinosima ŽOCD procesima društvenih promena. S obzirom na pretežnost naracije među aktivistkinjama, deo usmene istorije u okviru intervjuja imao je za cilj bolje razumevanje uloge ŽOCD u procesima društvenih promena i bolje razumevanje njihovih potreba. Istraživačice su koristile besplatnu elektronsku aplikaciju za anketiranje, *Kobo Collect*, za beleženje kvantitativnih podataka. MŽK je napravila aplikaciju za anketiranje koju su partnerske organizacije testirale pre i tokom istraživačkog treninga. Istraživačice su sprovodile intervjuje na lokalnim jezicima, uz pomoć metode koju je prethodno koristio AWID, ali prilagođene datom kontekstu (dostupno na zahtev). U nekim slučajevima, smernice za intervju su slate unapred kako bi ŽOCD mogle da prikupe neophodne informacije i pripreme se za intervjuje. Intervjui su sprovedeni u kancelarijama ispitanica/-ka ili na lokacijama gde su imale/-i pristup potrebnim podacima. Za udaljene oblasti, gde bi potrebno vreme i novac nadmašili raspoložive resurse, koristile smo alternativna rešenja za sprovođenje intervjuja, kao što su telefonski ili razgovori preko Interneta. Tim veruje da je intervjuisanje licem u lice korisno zato što poboljšava ukupnu stopu odziva, smanjuje moguće greške, pošto istraživačice mogu da pojasne pitanja ispitanicama/-ima, i omogućava živopisnije informacije zahvaljujući bogatim opisima inicijativa ŽOCD u prošlosti kroz metode usmene istorije.

Analiza podataka

Kvantitativni podaci su prikupljeni putem intervjuja sa ŽOCD, kao i analizom podataka koje smo u *Microsoft Excel*-u tražile od ŽOCD i donatora u vezi sa dobijenom, odnosno datom finansijskom podrškom. MŽK je uz podršku istraživačica pročistila sve grupe podataka i analizirala kvantitativne podatke iz odgovora na pitanja u istraživanju pomoću Excel-a i SPSS-a.

Tabela 4. Odziv ženskih OCD na zahtev za podacima

Zemlja	Ukupna procenjena populacija ŽOCD	# Intervjuisanih	% intervjuisanih u odnosu na ukupnu populaciju	# pružili podatke o prilikama	# nikada nisu dobili finansijsku podršku	Procenjeni % populacije koji je pružio podatke
Albanija	50	23	46%	16	3	38%
BiH	68	32	47%	26	2	41%
Kosovo	140	111	79%	80	16	69%
Crna Gora	10	8	80%	6	0	60%
Severna Makedonija	40	36	90%	29	1	75%
Srbija	40	30	75%	26	0	65%
Ukupno	348	240	69%	183	22	59%

Istraživački tim je tražio od intervjuisanih ŽOCD i donatora da popune *Excel* formular informacijama o dobijenoj ili datoj finansijskoj podršci između 2014. i 2019. godine. Donatori su dali vrlo malo informacija, pa istraživački tim nije mogao da napravi smislena poređenja sa drugim dobijenim podacima. Stoga su informacije od donatora korišćene za studije slučajeva. Tabela 4 sumira odgovore dobijene od ŽOCD. Podaci reprezentuju otprilike 59% ukupne populacije ŽOCD aktivnih na ZB. Odziv je u nekim zemljama bio bolji, a u nekim lošiji.

Pretpostavka istraživačkog tima je da su organizacije koje se nisu odazvale na naše molbe uglavnom manje organizacije i sa manje resursa. Ipak, mora se primetiti da informacije o podršci nisu sveobuhvatne, pošto nedostaju podaci od nekoliko ŽOCD. Stoga bi ih, kao što je rečeno, trebalo posmatrati kao ilustrativne u pogledu trendova, pre nego kao iscrpne podatke o ukupnoj podršci.

Iznosi su navedeni po godinama i podeljeni po sektorima ili tematskim oblastima. Ako projekat ili donatorska inicijativa pokrivaju više sektora, raspoređivani su u najdominantnije. Na primer, obrazovni program za žene koje su preživele seksualno nasilje bi spadao u kategoriju „žrtve seksualnog nasilja”. Isto tako, ako opis projekta obuhvata ciljnu grupu, npr. „ekonomsko osnaživanje Romkinja”, bio bi uvršten u „ekonomsko osnaživanje” a ne u sektor određen ciljnom grupom. Kod dvosmislenih opisa projekta kao što su „podrška za saradnju” ili „sajmovi”, kategorizacija je vršena nakon dodatnog istraživanja i utvrđivanja tipa ŽOCD i rada kojim se bavi. Kada bi određena inicijativa mogla da se podvede pod više kategorija, birana je ona koja se činila kao najistaknutija i najkonkretnija. Na primer, ako neka ŽOCD ima inicijativu za „ljudska prava – imovinska prava”, podvodi se pod kategoriju imovinskih prava, kao konkretniju kategoriju.

Donatori i ŽOCD su davali podatke u različitim valutama.¹ MŽK je izračunala proseke godišnjih proseka kursa datih valuta u odnosu na evro u periodu od 2014. do 2019. godine, kako bi bila moguća poređenja. Ako bi dve ŽOCD prijavile isti grant, recimo lokalni ženski fond ili ženska mreža koja je dobila sredstva i potom ih prosledila drugoj ŽOCD, tim je uklanjao drugi podatak sa nešto manjim iznosom, kako bi se izbeglo duplo predstavljanje istog novca. Za grantove ili sredstva koje pokrivaju više godina, prijavljene u punom iznosu, bez specifikacije po godinama, MŽK je delila grant na jednake delove za svaku pokrivenu godinu, kako bi se lakše analiziralo kretanje podrške tokom vremena. Sve ove odluke u vezi sa analizom podataka ostavljaju prostor i za moguće greške.

Kvalitativni podaci su prikupljeni kroz analizu dokumentacije i intervju sa donatorima i ŽOCD. Istraživačice su kategorizovale kvalitativne podatke u odnosu na istraživačka pitanja. Kategorizovanje je ažurirano primenom postupka ponavljanja, gde su nove kategorije dodavane na osnovu istraživačkih nalaza. Tim je pravio beleške o intervjuima i dokumente o kategorizovanju u vidu zajedničke baze podataka, kako bi se mogli utvrditi trendovi na nivou zemalja ili regiona. Barem po dve osobe su učestvovala u kodiranju svakog intervjua, radi triangulacije istraživačica. MŽK je analizirala podatke po istraživačkim pitanjima i potom napravila nacrt izveštaja. Izveštaj su pregledale članice istraživačkog tima.

Ograničenja i razgraničenja

Razmatranje prihoda donatora, posebno kroz feminističku prizmu, jeste vrlo važno, ali prevazilazi okvir ovog istraživanja. Potencijalno ograničenje je to što su strategijom uzorkovanja možda izostavljene grupe za koje istraživački tim ne zna. Članice istraživačkog tima imaju iskustva u ovom sektoru i više godina su radile sa ŽOCD, svaka u svojoj zemlji. Stoga je verovatnoća da ne znaju za neke grupe prilično mala. Tim je nastojao da dodatno smanji taj rizik lančanim uzorkovanjem, odnosno pitanjem ženskih OCD koje su intervjuisane za grupe za koje istraživačice možda ne znaju.

Drugo ograničenje koje su istraživačice zapazile je poteškoća nekih aktivistkinja za ženska prava da iznađu prave reči da izraze ono šta rade. To je moglo da ograniči informacije koje su dale, usled čega možda nije prikupljeno dovoljno podataka o uspešnosti i uticaju aktivistkinja za ženska prava.

Kao što je pomenuto, nedostatak podataka ili dostupnost samo podataka lošeg kvaliteta, posebno od donatora, predstavljaju znatno ograničenje.² Kvantitativnim podacima

¹ Obuhvaćene valute: albanski lek, konvertibilna marka BiH, makedonski denar, srpski dinar, švedska kruna, američki dolar, kanadski dolar, švajcarski franak i britanska funta.

² Primer podataka lošeg kvaliteta videti u studiji slučaja o kosovskoj Platformi za upravljanje spoljnim pomoći.

u tabelama u *Microsoft Excel*-u ponekad manjkaju detalji, kao što su iznosi grantova, imena donatora i/ili informacije o podržanim projektima. Neke ŽOCD i donatori su davali podatke koji nisu klasifikovani po godinama ili sektoru. Nekada bi za jedan projekat bilo navedeno više donatora, ali bez mogućnosti da se utvrdi koliko je ko dao. Sektori su određivani na osnovu naziva projekata, pa je nejasnoća naziva možda doprinela pogrešnoj klasifikaciji po sektorima. Istraživačice su pisale ispitanicama/-ima iz ŽOCD i donatorskih organizacija u pokušaju da prikupe nedostajuće informacije, ali odziv je bio slab. Ovakvi problemi su mogli doprineti greškama u analizi kvantitativnih podataka.

Studija slučaja: Platforma za upravljanje spoljnom pomoći Vlade Kosova

Vlada Kosova, preko Ministarstva za evropske integracije, vodi onlajn „Platformu za upravljanje spoljnom pomoći“. Ova platforma služi kao sredstvo koje omogućava vladi i donatorima da prate i razmenjuju informacije o aktivnostima finansiranim sredstvima dobijenim putem spoljne pomoći. Od maja 2020. godine unete su 3532 aktivnosti, koje datiraju od 2005. godine nadalje. Za svaki projekat date su informacije o vremenskom okviru, korisnicima/-ama, donatoru, planirani iznos sredstava i koliko je zaista uplaćeno sredstava. Iako pozitivna u smislu transparentnosti, platforma ima nekoliko nedostataka koji su otežavali analiziranje podataka za potrebe ovog istraživanja. Kao prvo, platforma sadrži samo nazive aktivnosti, pa je istraživačicama bio problem da procene da li se projekat bavio rodnom ravnopravnošću. Mogli su, dakle, biti izdvojeni samo projekti u čijem se naslovu eksplicitno pominju žene ili rodna ravnopravnost, ali ne i još nekoliko njih čiji je cilj bio rodna ravnopravnost, ali se ona ne pominje u nazivu. Zbog toga nije mogao biti precizno utvrđen iznos sredstava izdvojenih za rodnu ravnopravnost, odnosno ženska prava. Kao drugo, korisnici/-e nisu uvek zavedeni pod imenom, pa platforma ne pruža dovoljno informacija da bi se utvrdio procenat sredstava koje su primile ŽOCD. Kao treće, za oko 500 projekata u bazi podataka nema preciznih podataka (14%), što otežava hronološku analizu. Kako predviđa Zakon o ravnopravnosti polova, Ministarstvo bi trebalo da omogući praćenje podataka razvrstanih po polu; potrebni su dodatni indikatori o sredstvima izdvojenim za rodnu ravnopravnost da bi ta zakonska obaveza bila ispunjena.

Validnost i pouzdanost

Radi povećanja validnosti i pouzdanosti nalaza korišćena je triangulacija metoda, podataka i istraživačica, kao i provera učesnica/-ka. Na primer, gde god je bilo moguće podaci dobijeni od ŽOCD su upoređivani sa podacima dobijenim od donatora. I kvalitativna i kvantitativna analiza su uključivale više istraživačica koje su proveravale verodostojnost nalaza.

Istraživački tim smatra da svako istraživanje podrazumeva određenu dozu subjektivnosti, budući da ga sprovode osobe koje imaju konkretna, socijalizovana stanovišta. Jasno je da je članicama istraživačkog tima, kao aktivistkinjama za ženska prava koje rade u ŽOCD, svojstvena „pristrasnost“ u smislu težnje da pronađu podatke koji bi potkrepili razloge da donatori podrže ŽOCD. Ipak, istraživački tim se trudio da transparentno ukaže na ovu potencijalnu pristrasnost u razgovoru sa učesnicima/-ama istraživanja, kao i da aktivno traga za podacima koji bi protivrečili hipotezi istraživačkog tima. Na primer, istraživačice su donatorima otvoreno objašnjavale potencijalnu pristrasnost i stoga ih molile da intervenišu u pogledu ocene relevantnosti, efikasnosti, uspešnosti, uticaja i održivosti ŽOCD u skladu sa njihovim mišljenjem, kao donatora, kao i pisanom dokumentacijom koju imaju (npr. evaluacije projekata). Cilj varijabilnog uzorkovanja je takođe da se osigura uključivanje raznovrsnih gledišta i podataka.

Istraživačice su takođe pribegavale refleksivnosti, u nastojanju da transparentno dokumentuju bilo kakvu potencijalnu pristrasnost. Od članica istraživačkog tima je traženo da služeći se beleškama razmisle o intervjuiima i ukažu na sve pristrasnosti koje su možda unele u intervjue, makar i nenamerno. Na primer, autorke su zapazile da su činjenica da sve žive u Prištini i njihovo poznavanje tog konteksta možda doprineli većem broju primera sa Kosova u ovoj publikaciji. Ipak, navođeni su i primeri iz intervjua i iz dokumentacije. Autorske su se trudile da u procesu istraživanja prikupe dodatne informacije i primere i iz drugih zemalja. U ovoj publikaciji autorke su pokušale da procene greške, izveste o različitostima mišljenja i iskustava i razmotre ih, kao i da oslikaju kontradikcije koje se javljaju u istraživanju.

Aneks br. 4. Donatori od kojih su ŽOCD dobile sredstva

Državni organi

Albanija

- ✓ Agencija za administraciju otete i konfiskovane imovine
- ✓ Albanska agencija za podršku civilnom društvu
- ✓ Ministarstvo finansija
- ✓ Ministarstvo za socijalnu zaštitu i omladinu
- ✓ Ministarstvo zaštite životne sredine

Opštine

- ✓ Drač
- ✓ Roskovec
- ✓ Tirana

BiH

- ✓ Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije
- ✓ Ministarstvo bezbednosti
- ✓ Ministarstvo za ljudska prava i izbeglice

Na federalnom nivou (FBiH):

- ✓ Ministarstvo finansija
- ✓ Ministarstvo kulture i sporta
- ✓ Ministarstvo obrazovanja i nauke
- ✓ Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
- ✓ Ministarstvo rada i socijalne politike
- ✓ Predsednik
- ✓ Zavod za javno zdravstvo
- ✓ Zavod za zapošljavanje

U Republici Srpskoj:

- ✓ Gender centar
- ✓ Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
- ✓ Ministarstvo porodice, omladine i sporta
- ✓ Ministarstvo prosvete i kulture
- ✓ Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite
- ✓ Ministarstvo uprave i lokalne samouprave
- ✓ Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite

Kantoni:

- ✓ Bosansko-podrinjski
- ✓ Sarajevo (Turistička zajednica Kantona Sarajevo)

- ✓ Zeničko-dobojski

Opštine:

- ✓ Bratunac
- ✓ Derventa
- ✓ Modriča
- ✓ Novi Grad
- ✓ Tešanj

Gradovi:

- ✓ Banja Luka
- ✓ Bihać
- ✓ Bijeljina
- ✓ Goražde
- ✓ Mostar
- ✓ Tuzla
- ✓ Trebinje
- ✓ Zenica

Crna Gora

- ✓ Komisija za raspodelu dela prihoda od igara na sreću¹
- ✓ Ministarstvo finansija
- ✓ Ministarstvo javne uprave
- ✓ Ministarstvo rada i socijalnog staranja, uključujući preko bolnice „Nikšić“
- ✓ Ministarstvo unutrašnjih poslova
- ✓ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
- ✓ Ministarstvo zdravlja
- ✓ Opština Berane
- ✓ Opština Kotor
- ✓ Sekretarijat za socijalno staranje, Podgorica

Kosovo

- ✓ Agencija za ravnopravnost polova
- ✓ Kancelarija predsednika Vlade
- ✓ Ministarstvo ekonomskog razvoja
- ✓ Ministarstvo kulture, omladine i sporta
- ✓ Ministarstvo lokalne samouprave
- ✓ Ministarstvo poljoprivrede
- ✓ Ministarstvo rada i socijalne zaštite
- ✓ Ministarstvo trgovine i industrije
- ✓ Ministarstvo za dijasporu
- ✓ Ministarstvo za evropske integracije
- ✓ Ministarstvo za inovacije i preduzetništvo

¹ Predsednika/-cu i članove/-ice Komisije imenuje vlada, na predlog Ministarstva finansija. Komisiju čine predsednik/-ca i 14 članova/-ica, i to predstavnika/-ca sedam ministarstava i sedam nevladinih organizacija (Službeni list Crne Gore, Uredba o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodele dela prihoda od igara na sreću, br. 42, 15. avgust 2011). Komisija više ne postoji, jer sada svako ministarstvo ima svoje konkurse za predloge NVO, u skladu sa članom 32b (stav 3) Zakona o nevladinim organizacijama (Službeni list Crne Gore br. 39/11 i 37/17) u vezi sa Odlukom o utvrđivanju prioriteta oblasti od javnog interesa i visine sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija u 2020. godini (Službeni list Crne Gore, br. 57/19).

- ✓ Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju
- ✓ Ministarstvo za zajednice i povratak
- ✓ Ministarstvo zdravlja
- ✓ Skupština Republike Kosovo

Opštine:

- ✓ Đakovica
- ✓ Gnjilane
- ✓ Mitrovica
- ✓ Priština
- ✓ Prizren
- ✓ Orahovac
- ✓ Srbica

Severna Makedonija

- ✓ Generalni sekretariat Vlade
- ✓ Ministarstvo finansija
- ✓ Ministarstvo kulture
- ✓ Ministarstvo rada i socijalne politike²

Opštine:

- ✓ Bitolj
- ✓ Gazi Baba
- ✓ Karpoš
- ✓ Veles

Gradovi:

- ✓ Bitolj
- ✓ Debar
- ✓ Skoplje
- ✓ Sveti

Srbija

- ✓ Agencija za privredne registre
- ✓ Kancelarija za ljudska i manjinska prava
- ✓ Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
- ✓ Ministarstvo građevine, saobraćaja i infrastrukture
- ✓ Ministarstvo pravde

- ✓ Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
- ✓ Nacionalna služba za zapošljavanje
- ✓ Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda (koji finansira EIDHR)

Opštine:

- ✓ Aleksandrovac
- ✓ Arilje
- ✓ Čajetina
- ✓ Kraljevo
- ✓ Mediana
- ✓ Novi Bečej
- ✓ Nova Varoš
- ✓ Priboj
- ✓ Prijepolje
- ✓ Savski Venac
- ✓ Vlasotince

Pokrajinski sekretarijati Vlade Autonomne Pokrajine Vojvodine:

- ✓ Za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama
- ✓ Za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova
- ✓ Za sport i omladinu
- ✓ Za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost
- ✓ Za zdravstvo

Gradovi:

- ✓ Brus
- ✓ Ćićevac
- ✓ Kragujevac
- ✓ Kruševac
- ✓ Leskovac
- ✓ Novi Sad, gradske uprave za: kulturu, zdravstvo, i za socijalnu i dečiju zaštitu
- ✓ Pančevo
- ✓ Užice
- ✓ Lokalno finansirani domovi zdravlja u opštinama Vrnjačka Banja i Trsten

² U Severnoj Makedoniji Zakonom o igrama na sreću je propisano da 50% godišnjeg prihoda ide Ministarstvu rada i socijalne politike, koje potom ta sredstva, putem javnih konkursa, raspodeljuje OCD

koje pomažu osobama sa invaliditetom i/ili žrtvama porodičnog nasilja i Crvenom krstu (Zakon br.65/2016 o igrama na sreću i zabavnim igrama, čl. 16).

MNVO od kojih su ŽOCD dobijale sredstva

Albanija

- ✓ Arise Foundation
- ✓ Balkan Public Policy Fund¹
- ✓ CIVICUS
- ✓ Community of Anti-Drug Coalitions of America
- ✓ Connecting Nature Values and People
- ✓ East West Management Institute
- ✓ EKO Destination
- ✓ Fafo Foundation
- ✓ Freja Forum
- ✓ Helsiniški odbor za ljudska prava
- ✓ Italian-Albanian Debt for Development Swap
- ✓ Kulture Austria
- ✓ Muslimanska svetska liga
- ✓ Pro Victims Foundation
- ✓ Regional Environment Center
- ✓ Regional Youth Council
- ✓ Renovabis
- ✓ Terre des Hommes

BiH

- ✓ Catholic Relief Services
- ✓ European Forum of Muslim Women
- ✓ Internet Corporation for Assigned Names and Numbers
- ✓ Internet Governance Forum Support Association
- ✓ Madre Teresa
- ✓ Muslim Aid
- ✓ Oxfam Italy
- ✓ Regional Internet Registry for Europe (RIPE Network)
- ✓ TRIAL International
- ✓ VHS International
- ✓ Welfare Association
- ✓ Women Basketball Hall of Fame
- ✓ World Day of Prayer

Kosovo

- ✓ Balkan Green Foundation
- ✓ International Art & Music Foundation
- ✓ Helvetas
- ✓ Finnish Church Aid
- ✓ Church of Sweden
- ✓ Reggio Terzo Mondo
- ✓ Swiss Tropical and Public Health Institute
- ✓ Terre Des Hommes
- ✓ Danish Refugee Council
- ✓ PEN International
- ✓ Women for Women International
- ✓ Cultural Heritage without Borders

Severna Makedonija

- ✓ European Centre for Not-for-Profit Law
- ✓ FARE - against football racism in Europe
- ✓ International Planned Parenthood Federation
- ✓ National Democratic Institute
- ✓ Schüler Helfen Leben

Srbija

- ✓ A.J. Muste Memorial Institute
- ✓ Institute for Sustainable Communities
- ✓ La Strada International
- ✓ Mental Disabilities Rights International

¹ Iako neke od njih imaju reč „fond“ ili „fondacija“ u svom imenu, sadržaj na njihovim veb-sajtovima ukazuje na to da su pre MNVO nego fondacije.

Fondacije od kojih su ŽOCD dobijale sredstva

Privatne fondacije

- ✓ Bayer Foundation
- ✓ C&A
- ✓ Charles Stewart Mott Foundation
- ✓ Fondacija za otvoreno društvo Džordža Soroša
- ✓ IKEA Foundation
- ✓ Fondacija Petrović Njegoš (Crna Gora)
- ✓ Porticus (finansiraju je članovi i članice porodice Breninkmeijer)
- ✓ Rockefeller Brothers Fund
- ✓ Sigrid Rausing Trust
- ✓ Sparkasse
- ✓ Telekom
- ✓ Vodafone Foundation

Političke fondacije

- ✓ Emilia Romagna Institute for International Cooperation and Solidarity
- ✓ Friedrich Ebert Stiftung
- ✓ Heinrich Böll Foundation
- ✓ Konrad Adenauer Stiftung Foundation
- ✓ Rosa Luxemburg Stiftung

Lokalne fondacije

- ✓ Albanska fondacija za razvoj lokalnih kapaciteta (Albanija)
- ✓ IN fondacija (BiH)
- ✓ Fondacija Mozaik (BiH)
- ✓ Fondacija Muharem Berbić (BiH)
- ✓ Fondacija Tuzlanske zajednice (BiH)
- ✓ Fond za aktivno građanstvo (Crna Gora)
- ✓ Centar za obuku iz zastupanja i resurse (Kosovo)¹
- ✓ Fond za razvoj zajednice (Kosovo)
- ✓ Kosovska fondacija za civilno društvo (Kosovo)²
- ✓ Fondacija za održiv ekonomski razvoj – PREDA Plus (Severna Makedonija)
- ✓ Trag fondacija (Srbija)
- ✓ Fondacija Slavko Ćuruvija (Srbija)

Ostale fondacije

✓ Alkhaira Qatar Charity	✓ Our Children's Trust
✓ Altrusa	✓ Fondacija Tides
✓ Balkanski fond za demokratiju ¹	✓ Fondacija TRACES
✓ Fondacija Bernard van Leer	✓ Rahma (Mercy), Velika Britanija
✓ Nemačka fondacija EVZ	✓ Fond za obrazovanje Roma
✓ Global Albanians Foundation	✓ Švedska fondacija Postkodstiftelsen
✓ Fondacija Jelena Šantić	✓ Fondacija World Wide Web
✓ Fondacija kralja Boduena	
✓ Fondacija Medicor	
✓ Nacionalni fond za demokratiju	
✓ Network for Social Change	
✓ Fondacija One World	

¹ Prevažodno ga finansira USAID.

² Raspodeljuje udružena sredstva EU, Švajcarske i Švedske.

¹ Finansiraju ga nemački Maršal fond u SAD, USAID i Fondacija Čarlsa Stjuarta Mota.

Lokalne NVO od kojih su ŽOCD dobijale sredstva

Albanija

- ✓ Albanska mreža za osnaživanje žena
- ✓ Albanski nacionalni resursni centar za obuku i tehničku pomoć
- ✓ Assist Impact
- ✓ Koalicija za slobodne i poštene izbore i održivu demokratiju
- ✓ Leviz – Albanija
- ✓ Refleksione
- ✓ Udruženje za integraciju neformalnih oblasti
- ✓ Zaštita i očuvanje prirodne sredine u Albaniji

BiH

- ✓ Afilias
- ✓ Antikorupcijska mreža organizacija civilnog društva (ACCOUNT)
- ✓ Association for Progressive Communications
- ✓ Centar za građansku suradnju
- ✓ Centar za napredne studije
- ✓ Centar za pravnu pomoć ženama Zenica
- ✓ Centar za promociju civilnog društva
- ✓ Centar za promociju evropskih vrijednosti
- ✓ CORE Association
- ✓ Fondacija lokalne demokratije
- ✓ Fondacija Mreža
- ✓ Infohouse
- ✓ Institut za razvoj mladih
- ✓ Medija centar
- ✓ Omladinski komunikativni centar
- ✓ Otaharin
- ✓ Prava za sve
- ✓ PRO – Budućnost
- ✓ Razvoj i profesionalizacija prevencije ovisnosti u BiH (RIPPO)
- ✓ Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava počinjenim na teritoriji bivše Jugoslavije (RECOM)
- ✓ Sigurna mreža
- ✓ Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija
- ✓ Ujedinjene žene
- ✓ Vive žene
- ✓ Ženski centar Trebinje

Crna Gora

- ✓ Centar za građansko obrazovanje
- ✓ Mreža za afirmaciju nevladinog sektora
- ✓ Sigurna ženska kuća

Kosovo

- ✓ Community Building Mitrovica
- ✓ Evropski centar za pitanja manjina na Kosovu
- ✓ Integra
- ✓ Istraživački centar za bezbednosnu politiku
- ✓ Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture
- ✓ Kosovski centar za rodne studije
- ✓ Kosovski demokratski institut
- ✓ Kosovski edukativni centar
- ✓ Open Data Kosovo
- ✓ Regionalni centar za porodična preduzeća
- ✓ Syri i Vizionit
- ✓ Termokiss
- ✓ Udruženje Majka Tereza

Severna Makedonija

- ✓ Akcija Združenska
- ✓ Association for Emancipation, Solidarity and Equality of Women – ESE
- ✓ Centre for Economic Analysis
- ✓ Center for Research and Policy Making
- ✓ Civica Mobilitas
- ✓ Infocentre
- ✓ Institut za demokratiju *Societas Civilis* Skoplje
- ✓ Makedonski centar za evropsku obuku
- ✓ Makedonski centar za međunarodnu saradnju
- ✓ Mreža za seoski razvoj
- ✓ Ohridski institut
- ✓ Otvorena porta - La Strada Makedonija

Srbija

- ✓ Autonomni ženski centar¹
- ✓ Beogradska otvorena škola
- ✓ Romski ženski centar BIBIJA
- ✓ Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost – CRTA
- ✓ Centar za socijalnu politiku
- ✓ Koalicija za ravnopravnost KORAK
- ✓ Evropski pokret u Srbiji – Leskovac
- ✓ Grupa 484
- ✓ Međunarodni klub žena Beograd
- ✓ Korak
- ✓ LABRIS
- ✓ Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM
- ✓ PSD Železničar
- ✓ Otvorena porta – Udruženje za akciju protiv nasilja i trgovine ljudima
- ✓ Istraživači Romi – Žabalj
- ✓ Asocijacija za seksualno i reproduktivno zdravlje i prava Srbija

¹ I ŽOCD iz BiH i Crne Gore su prijavile da su dobijale sredstva od AŽC-a.

Katalogimi në botim - (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

331-055.2(497.7)

Gde je novac za ženska prava? : trendovi finansiranja na zapadnom Balkanu / Nikol Farnsvort, Nerina Guri, Donjeta Morina i Taja Konen. - Prishtinë : Rrjeti i Grave të Kosovës, 2020. - 165 f. : ilustr. ; 28 cm.

1.Farnsvort, Nikol 2. Guri, Nerina Morina, Donjeta
3. Konen, Taja

ISBN 978-9951-737-35-7

Napredak u oblasti rodne ravnopravnosti rezultat je višedecenijskog delovanja feminističkih pokreta.

Regionalni donator

Organizacije za ženska prava često nemaju dovoljno sredstava, pa mnogo toga obavljaju volonterski [....]. To ih stavlja u ranjivi položaj i izlaže stresu.

Regionalni donator

Vrlo mali deo ukupne podrške ide pokretu za ženska prava i feminističkim pokretima. Dakle, voleli bismo da mnogo veći deo ide za razvoj i podršku radu ŽOCD.

Regionalni donator

978-9951-737-35-7

9

789951 737357

Photo: Nicole Farnsworth